

ISTORIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

ISTORIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

Material auxiliar pentru profesorii de istorie

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Istoria minorităților naționale din România / coord.: Doru Dumitrescu, Carol Căpiță, Mihai Manea, ... - București : Editura Didactică și Pedagogică, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-30-2411-8

I. Dumitrescu, Doru (coord.)

II. Căpiță, Carol (coord.)

III. Manea, Mihai (coord.)

323.1(498)

Autorii textelor incluse în materialul suport
Istoria minorităților naționale

Albanezi

Maria Dobrescu, jurnalist

Marius Dobrescu, scriitor

Armeni

Eduard Antonian, jurnalist

Mihai Stepan-Cazazian, jurnalist

Bulgari

lect. univ. Nicolae Mircovici

Cehi

prof. Alena Gecse

prof. Desideriu Gecse

Croați

prof. Ana-Ruja Iancov

prof. Gheorghe Iancov

Evrei

Hary Kuller, etno-sociolog

Greci

prof. Paula Scalcău

Germani

prof. univ. dr. Zeno Pinter

Italiani

Nicolae Luca, scriitor

Macedoneni

asist. univ. Liana Dumitrescu

Laura Rogobete, jurnalist

Marijan Mihailov, jurnalist

Maghiari

prof. Antal Jakab

prof. Alexandru Pocsai

prof. Éva Váradi

prof. Rudolf Wolf

prof. Ágnes Kinga Wolf

Polonezi

conf. univ. dr. Florin Pintescu

prof. Daniel Hrenciuc

Romi

conf. univ. dr. Vasile Burtea, sociolog

(p. 30-32, 136-138, 207-209, 212-214)

lect. univ. dr. Delia Grigore, antropolog

(p. 62-63, 68-69, 72-75, 79-82, 94-98,

2085, 211, 231-237)

drd. Petre Petcuț, istoric (p. 125-127)

prof. Ion Sandu, istoric (p. 128-131)

Florin Manole, student (p. 131-133)

drd. Mariana Sandu, istoric (p. 133-136, 209-210)

conf. univ. dr. Gheorghe Sarău, lingvist
(Bibliografie rromi și Politici educaționale pentru rromi – DVD)

Ruși lipoveni

drd. Alexandr Varona

Sârbi

prof. Sașa Malimarcov

Slovaci

drd. Ana Karolina Dovaly

prof. Ioan Kukucska

prof. Nicoleta Huszarik

prof. Pavel Huszarik

Tătari

prof. Echrem Gafar

Turci

Serin Turkoglu, jurnalistă

Ucraineni

prof. univ. Ion Robciuc

Coordonator program

Maria Koreck, MA

Asistent program

Ioana Oprișan, MA

Echipa de coordonare

prof. Doru Dumitrescu

lect. univ. dr. Carol Căpiță

prof. Mihai Manea

lect. univ. dr. Laura Căpiță

prof. Mihai Stamatescu

Cuprins

Cuvânt introductiv	9
Introducere	12
<i>Capitolul I</i>	
Originea și așezarea pe teritoriul României	17
<i>Capitolul II</i>	
Elemente identitare ale minorităților naționale din România	61
<i>Capitolul III</i>	
Istoria minorităților naționale din România și evoluția relațiilor cu celelalte comunități	113
<i>Capitolul IV</i>	
Contribuția minorităților naționale la patrimoniul general și local	162
<i>Capitolul V</i>	
Percepții reciproce în imaginarul colectiv	220
<i>Capitolul VI</i>	
Istoria minorităților germană, ucraineană și turcă	245
Bibliografie	264
Anexe	274

Cuvânt introductiv

Perturbările în relațiile interetnice pot fi cauzate, de foarte multe ori, doar de simpla necunoaștere a „celuilalt”. Materialul intitulat *Istoria minorităților naționale din România*, destinat în primul rând profesorilor de istorie, dorește tocmai să contribuie la eliminarea acestui deficit de cunoaștere, prin oferirea de informații despre istoria minorităților naționale din România, urmărind întărirea respectului pentru diversitate, în contextul realității complexe a societății de azi, reprezentată de coexistența diferitelor identități etnice și credințe.

Lipsa informațiilor despre comunitățile minoritare și majoritare este, nu numai în România, rezultatul sistemului formal de învățământ a cărui programă școlară de multe ori ignoră sau respinge experiența minorităților naționale din acea țară. Acest fapt poate fi cel mai bine urmărit în programa de istorie și are un efect dublu. În primul rând, minoritățile simt că întreaga lor identitate, cultură, limbă, istorie și sensul apartenenței lor la acea țară sunt subminate. Membrii comunităților minoritare pot fi demotivați să învețe materii în care nu se regăsesc. Educația care subminează astfel identitatea este rareori eficientă. În al doilea rând, membrii majorității pierd oportunitatea de a învăța despre membrii altor comunități. Sistemul formal de învățământ însă, dacă este conceput și implementat corespunzător, poate să ajute la îndepărtarea barierelor ignoranței și neînțelegerii dintre diferite comunități. Voința politică de a schimba legislația și de a aloca resurse acestui obiectiv trebuie să fie asociată cu modificări în sistemul educațional pentru a asigura o dezvoltare sustenabilă pe termen lung, iar România face constant pași în acest sens.

Posibilitatea introducerii prezentului material în sistemul de învățământ formal este și un rezultat al unui ordin de ministru din 2007¹ care dispune introducerea unui curs opțional de *Istoria minorităților naționale*, destinat în primul rând copiilor majoritari din România. Programa cursului² opțional a fost recent adoptată de către comisia de specialitate din cadrul MECT, astfel sperăm că începând din anul școlar 2009–2010, în cât mai multe școli din țară, elevii vor începe studierea istoriei comunităților cu care conviețuiesc și care de-a lungul istoriei au contribuit din toate punctele de vedere la dezvoltarea țării pe al cărui teritoriu actual s-au așezat datorită evenimentelor istorice din această regiune, încă dinainte de formarea statului național unitar.

¹ Anexa I

² Anexa II

Pentru a supraviețui, minoritățile naționale sunt nevoite să urmărească permanent obținerea drepturilor egale cu cele ale majorității, dar totodată și dreptul de a avea libertatea de a-și păstra și dezvolta cultura specifică, la fel cum și majoritatea își păstrează și dezvoltă cultura proprie. Astfel, minoritățile naționale au nevoie nu doar de drepturi egale, ci și de acceptarea alterității lor, respectiv a dreptului de a fi diferite. Cunoașterea istoriei comune tuturor acelor care conviețuiesc de secole pe teritoriul actual al României poate asigura acest aspect. Sperăm că acest material va deveni o unealtă utilă în acest sens în mâna profesorilor de istorie.

În numele Centrului Regional *Project on Ethnic Relations* (PER) pentru Europa Centrală, de Est și de Sud-Est doresc să exprim recunoștința noastră față de toți coautorii acestui material, care și-au dedicat mult timp și energie realizării acestui proiect. Cu toții au participat la un pionierat în domeniu, nu avem cunoștință de materiale care să aducă sub o singură umbrelă istoria a 19 minorități naționale dintr-o singură țară din Europa sau din lume.

Scopul principal a fost strângerea a cât mai multor informații despre istoria minorităților naționale din România și prezentarea acestora cu un accent special pe tot ceea ce diferitele comunități etnice au trăit împreună pe teritoriul actual al României și pe contribuția lor la dezvoltarea țării și a națiunii române.

Acest demers s-a dovedit totuși a fi dificil, deoarece așa cum majoritatea înțelege istoria proprie ca parte a identității și prin învățarea istoriei cultivă inclusiv păstrarea identității naționale, tot așa, câteodată chiar mai pregnant, minoritățile văd istoria lor ca element al identității naționale specifice fiecăreia. Prezentarea istoriei proprii tale comunități, a cărei parte este această istorie, pe care comunitatea practic o trăiește și în prezent, s-a dovedit a fi foarte diferită de modul de prezentare pe care o necesită aceeași istorie în fața majorității, cu scopul oferirii de informații care să conducă ulterior la cunoașterea diversității, inclusiv a celei istorice, a diferitelor etnii. Autorii au trebuit să depășească și restricții severe de spațiu, având la dispoziție doar câteva pagini pentru a prezenta istoria multor secole unei generații care nu cunoaște aproape deloc aspectele specifice ale istoriei minorităților naționale. Totodată autorii au selectat informații conforme cu „adevărul istoric”, ei având singuri responsabilitatea susținerii celor afirmate în materialele concepute de către fiecare în parte.

Mulțumirile noastre merg și către echipa de coordonatori ai acestui material, echipă care împreună cu toți coautorii s-a străduit să găsească forma cea mai adecvată și reperele de bază pentru ca ulterior materialele să poată fi redactate într-un concept unitar și pe cât posibil să se evite punerea laolaltă a unor texte separate despre istoria fiecărei minorități.

Ceea ce ajunge acum în mâna profesorilor de istorie se dorește a fi un material auxiliar compus dintr-un text tipărit și un DVD pe care se regăsesc surse și metodologia recomandată pentru predarea istoriei minorităților naționale din România atât la cursul opțional cât și în timpul predării programei naționale de istorie care conține deja anumite elemente de istorie a minorităților naționale.

Coordonatorii acestei ediții care au îngrijit capitolele din volumul de față au moderat discuțiile autorilor în timpul conceperii materialului și au integrat părțile textelor în capitolele respective. Informațiile conținute de textele autorilor se bazează pe surse istorice care sunt consemnate în bibliografia anexată acestui material și pentru care autorii își asumă răspunderea. Cu siguranță, unele aspecte prezentate de autori vor stârni interesul profesorilor de istorie și sperăm că acest lucru va impulsiona dezbateri ulterioare pe marginea prezentului material, dar și în general despre istoria minorităților naționale și rolul ei în istoria comună a României, dar și a Europei. Sperăm ca în urma acestor discuții și cercetarea în acest domeniu să producă materiale care să apară într-o ediție ulterioară îmbunătățită.

Nu în ultimul rând dorim să mulțumim Guvernului României care prin Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și prin Departamentul pentru Relații Interetnice a acordat sprijinul său în decursul acestui proiect timp de doi ani, cât și pentru adoptarea unui pachet de ordine de ministru de către MECT care să susțină în interiorul sistemului educațional din România promovarea constantă a cunoașterii și acceptării diversității.

Invităm profesorii de istorie și pe această cale să ofere elevilor opționalul *Istoria minorităților naționale din România* cu ajutorul acestui material auxiliar și să participe la atelierele de lucru pe care le vom organiza împreună cu MECT pentru a dezbate utilizarea cât mai eficientă a acestui suport de curs.

Koreck Maria

Introducere

Materialul de față, intitulat „Istoria minorităților naționale din România” și destinat opționalului cu același titlu, prevăzut în curricula clasei a X-a, reprezintă o premieră în literatura noastră didactică și nu numai.

În statele multietnice și multiculturale din centrul și sud-estul Europei, dezvoltarea minorităților s-a produs deopotrivă pe un făgaș unitar – reflectat într-o unică istorie – dar și, sub unele aspecte, în așa-zise istorii paralele, posibil de conexasat atât între ele cât și cu istoria națiunii privită ca un tot.

Educarea tineretului școlar în spiritul ambelor abordări, complementare (nu doar sub raportul informației, ci și al opticilor), se poate dovedi salutară. O atare cunoaștere este de preferat unei ignorări reciproce care depărtează. Or, după cum se știe, comandamentele democratizării și integrării europene trimit la o percepere și a „vocii” celuilalt: pentru o armonizare cât mai sinceră a relațiilor dintre grupurile etnice care conviețuiesc de secole pe teritoriul aceluiași stat: comandament valabil, cu atât mai mult cu cât în spațiul balcanic, după abolirea regimurilor comuniste, s-au produs conflicte interetnice de o gravitate deosebită. O rațiune în plus ca pentru protecția minorităților naționale să fie enunțate principii pe care statele naționale se angajează să le respecte. Sunt principii care se referă la abolirea discriminărilor de orice fel prin: promovarea egalității efective; dezvoltarea culturii minorităților și păstrarea identității lor; libertatea de asociere, exprimare, gândire, conștiință, credință, libertăți lingvistice; asigurarea posibilității învățării și predării în limba proprie – cu instituțiile corespunzătoare ș.a.m.d. – și măsuri legislative apte să le pună în aplicare pe toate acestea. Educației, realizată prin școli, prin așezămintele societății civile, îi revine un rol de căpetenie în determinarea unui mental colectiv corespunzător principiilor și măsurilor de acest fel.

Oportunitatea unor instrumente pedagogice și „andragogice” folosite în același scop, socotim că nu mai trebuie argumentată. Prin asemenea instrumente, însoțite de o metodică adecvată, cunoașterea minorităților din spațiul românesc, de la începuturile așezării și până în prezent, a istoriei conviețuirii lor cu majoritarii (inclusiv a unor tensiuni intervenite pe parcurs, a cauzelor și consecințelor lor), evidențierea contribuției fiecărei minorități la cultura și civilizația locală sau/și generală pot deveni izvor de învățătură pentru prezent și viitor, temei pentru o dinamică pozitivă a percepției reciproce în imaginarul colectiv – percepție parazitată uneori în trecut (și nu

numai) de stereotipuri negative, prejudecăți și superstiții ale unora despre alții.

Or, textul de față a pornit de la un Proiect care și-a propus finalități și teme cu înalt potențial educativ. Doar profesorii, cărora le este încredințat acest material, vor putea spune, peste un timp, în ce măsură corespunde el expectațiilor cuprinse în Proiect, în ce măsură se va dovedi operațional.

Oricum, este un început – realizat cu forțele intelectuale nu prea numeroase ale unor etnici care și-au asumat sarcina de a se autoprezenta în textele ce urmează. De altfel, una din mizele acestui material a fost tocmai aceasta, de a avea un material dedicat școlii în care reprezentanți ai minorităților – profesori și cercetători deopotrivă – să poată construi o imagine a modului în care ei se doresc a fi prezenți în conștiința copiilor majoritari, o carte de vizită care să elimine prima consecință a intoleranței și a întregului cortegiu de nenorociri individuale și colective, anume necunoașterea celui de lângă tine. O observație făcută destul de frecvent este aceea că reacțiile negative față de o minoritate sau alta apar frecvent în zonele în care acel grup este absent – evident, stereotipurile acționează mai puternic atunci când lipsește cunoașterea, căci vidul de cunoaștere este umplut cu stereotipuri și idei induse de manipulări. În continuarea și completarea disciplinei „Istoria și tradițiile minorității”, acest material are două dimensiuni restitutorii. În primul rând, transferul de cunoaștere a unui orizont cultural și istoric fundamental către elevii aparținând majorității. Prin forța lucrurilor, elevii care aparțin unei minorități etnice vor fi în egală măsură familiari cu propria lor istorie și cu istoria statului în care locuiesc. Contribuie la aceasta principalii factori de socializare, care rămân familia și grupul de vârstă, iar apoi mass-media. Cei care cu adevărat pierd ceva din dinamica evoluției istoriei – nu numai naționale, ci și europene – sunt elevii care aparțin majorității, căci istoriile minorităților sunt și căi de acces către alte orizonturi istoriografice. Afirmatia că spațiul românesc este o parte integrantă a celui european se susține și prin contribuția culturală și politică, economică și artistică a minorităților la un patrimoniu care, înțeles în complexitatea sa, reprezintă mai mult decât suma părților sale. În al doilea rând, dimensiunea recuperatorie se referă și la faptul că, în cadrul legislativ actual, copiii minorităților care locuiesc în zone în care nu se pot organiza formații de studiu speciale pentru predarea disciplinei „Istoria și tradițiile minorității”, nu beneficiază de suportul școlii în păstrarea propriei lor identități.

În sfârșit, mai trebuie să adăugăm ceva. O atare disciplină, chiar și în regim de disciplină opțională, răspunde unor elemente care racordează predarea istoriei din România la evoluții recente în plan european. Educația pentru o cetățenie democratică presupune acceptarea și valorizarea diferențelor culturale – este o formă de a conserva identitățile sub umbrela

foarte mare a europenismului. Iar primul element este cunoașterea diferenței. Într-o notă mai legată de disciplina istorie, competențele de comunicare, de gândire critică, de asumare a unor atitudini democratice și de susținere a valorilor care stau la baza acestora – prevederi ale curriculum-ului național – presupun cunoașterea unor orizonturi culturale cât mai variate.

În absența unor cercetări ad-hoc și strict specializate, munca lor s-a bizuit în principal pe izvoare livești și documentare, uneori insuficiente sau fără preocupări de „istorie paralelă”. De aceea, manualul va constitui o provocare și un prilej de dezbateri și aplicații didactice, nu lipsite de inerentele surprize ale unui „banc de încercare”. El se prezintă ca un material, conceput de numeroși autori – de regulă „etnici”, dar cu poziții diferite chiar și asupra textului redactat despre etnia lor – cu experiențe diferite în munca didactică sau/și de cercetare-redactare. Sperăm, însă, că raportările diferite la trecutul, prezentul și, mai ales, perspectivele relațiilor interetnice într-o Românie care a aderat la Uniunea Europeană, la valorile acesteia în materie de drepturi ale individului, grupurilor și colectivităților exprimă un început cu reale virtuți euristice.

Discernământul necesar scrierii unei istorii a minorităților naționale din România, dar și din alte țări central și est europene, multietnice – cu un contencios bogat, nu lipsit de tensiuni – ridică, însă, chiar și în fața istoricului calificat, nu doar exigența obiectivității științifice, *sine ira et studio*, ci și confruntarea cu absența unor documente relevante și concludive produse ad-hoc.

Să nu uităm că, în trecut, istoria locală era adesea prezentată, nu de puțini istorici de orientare naționalistă, ca o istorie a românilor. Chiar și în cazul unor tratate și compendii de istorie a României, evidențierea locului și rolului unor minorități și minoritari era carențată de absența existenței unor documente care să acopere o tematică istorico-sociologică, demografică, economică, antropologico-culturală privitoare la respectivele minorități etnice. De unde și dificultățile resimțite – chiar și de către cercetătorii avizați – în demersul construirii unor scrieri fundamentate despre interacțiunea naționalităților în procesul devenirii istorice a țării sau a fiecăreia dintre etnii în parte.

O asemenea sarcină nu putea să revină, desigur, autorilor manualului de față, care pornind de la scrierile în materie, câte și cum sunt, și-au propus să ofere un prim synopsis, pentru uzul colegilor lor din învățământul mediu, despre istoricul, identitatea, inter-relațiile, contribuțiile, auto- și heteropercepțiile minorităților avute în vedere. Însăși selectarea acestor teme relevă faptul că intenția coordonatorilor nu a fost realizarea unui demers monografic diferențial de „istorie paralelă” și nici a unui compendiu de istorie națională dedicat relațiilor interetnice.

În primul sens amintit, îmi îngădui să evoc aici – ca simplă sugestie – un plan de descriere istorică a unei comunități etnice, conceput încă la finele secolului al XIX-lea, plan* care ar sugera eventual complexitatea construirii unei atari documentări, fie și numai pentru „istoria paralelă” a unei singure minorități. Ulterior, cercetările monografice, de teren, ale Școalei Sociologice de la București, au conturat, în perspectiva unei teorii sociale elaborate, un cadru științific complet pentru investigarea inserției unui grup social într-o matrice spațială sau culturală (sat, regiune, etnie etc.), ca și în „fenomenul social total” al țării.

Să sperăm că revirimentul intervenit în viața și spiritualitatea minorităților și națiunii române – după liberalizarea țării din ultimele două decenii – va spori considerabil preocuparea cercetării istorico-sociologice a fiecărei naționalități, a importanței lor în istoria națională ca și în istoria proprie.

În materialul de față, capitolele urmărite (și posibil de defalcat pe lecții) au fost:

1. Originea și așezarea pe teritoriul actual al României (inclusiv cauzele plecării din țara mamă, ce s-a câștigat și ce s-a pierdut datorită acestei plecări, primele atestări pe teritoriul actual al României, situația demografică în evoluție până astăzi etc.).

2. Elemente identitare ale minorității naționale (inclusiv limba, denotații, organizarea internă a comunității, habitat, familie, copilărie, roluri/statusuri de vârstă și gen, cutume de familie, sărbători calendaristice, port tradițional, ocupații, religie, simboluri, valori, credințe, simboluri naționale, instituții de cultură și educație, organizații, monumente și zile de comemorare/sărbători laice etc.).

3. Istoria minorității naționale și evoluția relațiilor cu celelalte comunități.

4. Contribuția minorităților naționale la patrimoniul comun (contribuția minorității ca întreg, personalități sau destine exemplare, instituții, exemple de colaborare fericită între minorități / între personalități aparținând diferitelor minorități).

5. Percepții reciproce în imaginarul colectiv (pozitive, negative și neutre – percepțiile noastre despre celălalt, autopercepții, percepțiile celui alt despre noi – în folclor, literatură, arte plastice, arte vizuale, mass-media etc.).

---

* Plan pentru descrierea istorică a unei comunități (text citat adomă, în grafia și terminologia originale).

Planul prevede investigarea colectivității evreiești, care la aceea vreme era a doua minoritate a țării. Conceput, în cadrul Societății Istorice „I. Barasch”, el a fost publicat în primul număr al Analelor Societății Istorice „Iuliu Barasch”, București, 1887 (vezi și H. Kuller, „Opt studii despre istoria evreilor din România”, Editura Hasefer, București, 1997, pp. 355-358).

DVD-ul anexă la material va conține elemente de metodologie, textul materialului auxiliar și sursele (citate din documente de arhivă sau publicate, hărți, imagini/fotografii, grafice etc.) care vor fi utilizate de profesor pentru a lucra cu elevii, aceștia urmând să emită judecăți de valoare pe baza surselor.

Punctul 5 al planului de mai sus reprezintă cumva și țința educativă a manualului, respectiv situarea percepțiilor reciproce din imaginarul colectiv pe baza unei cunoașteri adecvate generatoare de bună înțelegere și toleranță reciprocă. Căci este știută înrăurirea nefastă a stereotipurilor negative, a prejudecăților și superstițiilor despre celălalt, a unei percepții negative despre alteritate, condiționatorii pentru un comportament și mental neadecvat față de celălalt.

Doar printr-o cunoaștere adecvată a pozitivității oricărei variabilități – etnice sau de altă natură – prin care este sporită paleta peisajului uman al conviețuirii, se fundamentează „atracția” față de celălalt ca și ideea umanității ca substrat comun pentru orice ființă umană. Religiiile monoteiste fundamentează iubirea față de om pe iubirea de Dumnezeu. Într-un registru pragmatic, un exercițiu absolut necesar în dobândirea unei atari virtuți, toleranța reciprocă a unuia față de celălalt reprezintă o condiție *sine qua non*.

Consider, de aceea, educarea în spiritul toleranței reciproce, interetnice, drept una din țințele majore ale dezvoltării spiritului cetățenesc într-o țară aliniată la valorile politice și spirituale ale Europei unite: excluzând, însă, toleranța față de intoleranță, față de intoleranța manifestărilor antiumane, față de rasism, xenofobie, șovinism ș.a.m.d.

Pătrunși de convingerea că diversitatea de tradiții și de cultură constituie una din bogățiile Europei și că menținerea în țara noastră a unei societăți deschise, care respectă diversitatea culturală, pluralismul, solidaritatea întru reducerea marginalizării și excluderii sociale, considerăm că pragmatica toleranței interetnice trebuie să fie evidențiată cu prilejul oricărei lecții sau dezbateri sugerate de manualul de față. Caracterizarea făcută în manual traseelor de devenire a fiecărei etnii, identitatea și tradițiile acestora, contribuțiile aduse la patrimoniul comun sunt suficiente argumente pentru combaterea eventualelor manifestări de intoleranță a unora față de ceilalți.

Recapitulând argumentele de mai sus, credem că intenția materialului destinat colegilor noștri de la catedră este clară: realizarea unei punți, în egală măsură, de cunoaștere și de valori umane și umaniste între elevii care aparțin majorității și elevii aparținând comunităților etnice din România. Cunoașterea ca principal instrument în construirea unei societăți interculturale este – trebuie să fie – o constantă a predării istoriei.

Harry Kuller
Carol Căpiță

ORIGINEA ȘI AȘEZAREA PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Istoria spațiului românesc se confundă, în bună măsură, cu istoria celor care îl locuiesc. Această afirmație, departe de a fi un simplu truism, trebuie demonstrată cu instrumentele uzuale ale istoricului. De-a lungul istoriei, în aceste teritorii s-au așezat și și-au creat o patrie o serie de popoare care au contribuit, fiecare în felul său esențial, la profilul cultural românesc. Aflate într-un continuu echilibru între memoria locului de plecare, relațiile spirituale și politice cu acesta și nevoile practice ale vieții cotidiene, minoritățile naționale și-au creat o identitate proprie, în egală măsură menită să le păstreze coeziunea internă (căci aceasta creează o comunitate) și să le asigure rolul de partener de dialog cu majoritatea. Relațiile nu au fost întotdeauna amicale, dar aceasta înseamnă că au existat mai degrabă momente de tensiune, mai mult sau mai puțin violente, în care ambele părți au avut de pierdut – atât în termeni materiali cât și spirituali.

Bineînțeles, minoritățile naționale din România nu constituie o singură experiență istorică. Mai degrabă, sunt istorii care constituie de multe ori identități regionale legate de viața specială ce se desfășoară în regiuni cu populații foarte diverse. Există și comunități etnice care, prin însăși istoria lor, transcend dimensiunea regională, statutul social sau cel politic ducând la o distribuție urbană sau rurală a membrilor acestora.

Nici modelele de interacțiune nu sunt aceleași de-a lungul timpului. Antichitatea avea o altă percepție asupra conceptului de națiune – mai degrabă culturală decât politică. La fel, în Evul Mediu, termenul de „națiune” traducea mai degrabă realități politice și sociale decât etnice. Aceasta explică de ce unele comunități din spațiul românesc, deși prezente de multă vreme aici, devin actori conștienți ai sferei politice și culturale de-abia relativ târziu, odată cu începuturile modernității românești.

Nu trebuie să uităm nici faptul că sosirea acestor grupuri s-a realizat în mai multe feluri. Au existat colonizări oficiale, cu scopuri militare sau economice, deplasări autonome de comunități care încercau să găsească un loc mai bun de viață sau un loc în care să-și poată urma credința, dar a

existat și o migrație discretă, arareori luată în considerare de sursele istorice, a celor care, individual, au decis să-și găsească un viitor aici. Nemulțumiți de situația de acasă, doritori de a scăpa de constrângerile și, de ce nu, limitările impuse de culturile mamă, sau pur și simplu profesioniști care au venit acolo unde competențele sau mărfurile lor erau căutate. O îmbogățire evidentă a peisajului cultural și social românesc.

Contribuția diferitelor culturi la viața spirituală românească trebuie înțeleasă și în cadrul evoluțiilor politice din ultimele două-trei secole de istorie. La fel ca și în cazul sosirilor individuale, bazate adesea pe cunoașterea mediată a situației de aici, au existat frecvent mai multe valuri de imigrație. După un prim val, uneori foarte timpuriu, au urmat altele. Cazul comunității grecești, marcată de cel puțin trei valuri, sau a celei germane ne arată faptul că dincolo de sensurile politice sau spirituale pe care le atribuim noi astăzi acestor fenomene, există o realitate a vieții cotidiene care ne obligă să o analizăm din perspectiva coexistenței dintre majoritate și minorități. Profilul cultural românesc – care este mai mult decât suma diferitelor culturi specializate, fie ele vernaculare sau elitiste – s-a realizat cu aportul tuturor celor care au locuit și locuiesc în România. Faptul că printre cei mai importanți susținători ai Academiei Române se află numeroși evrei și armeni, că avangarda artistică românească avea în cadrul ei nenumărați reprezentanți ai minorităților, în special evrei, nu face decât să sublinieze măsura în care aceste minorități au fost interesate să fie parte a unei comunități spirituale largi.

În egală măsură, aceste comunități au contribuit și la deschiderea spațiului românesc spre cultura universală. Contactele pe care aceste minorități le-au păstrat cu locul de origine, contribuția pe care acestea au adus-o la patrimoniul spiritual al propriei lor culturi au permis și o racordare a culturii românești la patrimoniul cultural european. Să nu uităm de rolul avut de inițiativele domniei de a aduce profesori străini, de universitățile străine unde s-au format mulți dintre intelectualii români și care erau cunoscute și vizitate tocmai datorită întrepătrunderii istoriei noastre cu istoria și cultura altor state.

Rezultatul este un orizont cultural românesc multifățetat, a cărui bogăție rezidă tocmai în diversitate și complementaritate.

Istoria venirii diferitelor comunități etnice și naționale pe teritoriul actual al României cuprinde aproape trei milenii de contacte, uneori întrerupte dar mereu reluate și îmbogățite, cu spații și culturi foarte diverse. Opțiunea pentru o abordare cronologică se justifică prin faptul că există trei mari epoci de îmbogățire culturală. Un prim val aparține proto-istoriei și istoriei vechi; un al doilea corespunde Evului Mediu. În sfârșit, cel de-al treilea val (și poate cel mai important) corespunde modernității românești. Fiecare dintre aceste momente trebuie înțeles în cadrele cronologice proprii.

COMUNITATEA GREACĂ

Grecia, care ocupă sudul Peninsulei Balcanice și circa 2 000 de insule din Marea Egee, Marea Ionică și Marea Mediterană, este leagănul primelor manifestări ale civilizațiilor europene.

Elenismul dezvoltat pe teritoriul României constituie unul dintre cele mai bogate capitole din istoria românilor, dar și din istoria grecilor. „Istoria Românilor și Grecilor nu se poate studia conștiincios una afară de alta”, spunea pe bună dreptate Episcopul Dunării de Jos, Melhisedec, în august 1866, când se punea temelia Bisericii grecești din Galați.

Legăturile dintre greci și locuitorii spațiului carpato-danubiano-pontic sunt foarte vechi, le regăsim adesea în spațiul mitologic. Pe strămoșii traci ai românilor îi găsim în *Iliada* ca aliați ai troienilor (G1). Din *Odiseea* aflăm că Ulysse, la întoarcerea spre casă, a trecut și prin țara tracilor, primind de la preotul trac Maron vinul cel dulce cu care va trezi mânia ciclopului. Ulysse a rătăcit pe Marea Neagră, pe care au străbătut-o și argonauții lui Iason în căutarea lânii de aur. După Apollonios din Rhodos, nava Argo s-a întors prin vestul Mării Negre, pe la gurile Dunării. Pe insula Leuke (Insula Șerpilor) se afla Templul lui Ahile, plin de bogățiile și ofrandele aduse de marinarii salvați din furtunile Mării Negre. Izvoarele literare amintesc încuscirii între prinți și regi traci cu personalități din lumea elenă.

Populația locală din actualul spațiu românesc a intrat de timpuriu în legătură cu grecii. Cercetările lui Vasile Pârvan au consacrat ideea că aceste relații au avut loc aproape exclusiv în Dobrogea, dar cercetările arheologice recente, extinse la întreg teritoriul românesc, au scos la iveală noi vestigii grecești în puncte foarte îndepărtate geografic de țărmul apusean al Pontului Euxin și care depășesc cu mult ca vechime timpul în care s-au constituit coloniile grecești (G2).

Dar prezența fizică nemijlocită și numeroasă a grecilor în zonă este atestată în sec. VII î.H. și se leagă de procesul atât de amplu și complex al marii colonizări grecești. Cu timpul, negustorii greci au transformat așezările temporare, constituite în scopuri comerciale (în grecește cuvântul colonie – *αποικία* – înseamnă „departe de casă”), în așezări stabile, clădite după modelul celor de acasă. Numele original al Mării Negre – *Ἀξεινος* (însemnând în iraniană „negru”, iar în grecește „neospitalier”) s-a schimbat, devenind pentru greci *Εὐξεινος* (ospitalier). Potrivit cronicii lui Eusebios, în 657–656 î.H. coloniștii milesieni sunt cei ce au întemeiat pe malul Golfului Sinoe cetatea Istros, numită de romani Histria. Tot milesienii au întemeiat, în a doua jumătate a secolului al VI-lea î.H., orașul Tomis – Constanța de astăzi. În sudul

Dobrogei, pe locul actualei Mangalii, a apărut, spre sfârșitul secolului al VI-lea î.H., în locul vechii așezări indigene Cerbatis, orașul Callatis în care s-au stabilit dorienii veniți din Herackleea Pontica – azi Eregli – Turcia, ea însăși colonie a Megarei. În 1926, arheologii români au descoperit încă o cetate grecească pe țărmul fostului golf Razelm, lângă Jurilovca – Orgame, atestată încă din secolul al VII-lea î.H. în scrierile lui Hecataios din Milet. Materialul arheologic descoperit aici poartă amprenta clară a Miletului (G3,4).

Grecii din polisurile dobrogene au reprezentat doar primul val al emigrației grecești în spațiul românesc. S-au așezat aici, de-a lungul secolelor, alte noi grupuri: grecii din Dacia romană: ingineri, militari, funcționari, sclavi, liberti, meșteșugari; le urmează meșterii, negustorii și prelații ce vor lăsa amprenta bizantină; mai apoi, Bizanțul va renaște în spațiul românesc, printr-un întreg alai de greci: profesori, preceptori, medici, filosofi, clerici, artiști, tipografi, librari, editori, traducători. Sunt cei care dau strălucire Iașului și Bucureștiului, după ce călătoresc și studiază la Ioannina, Constantinopol, Veneția, Milano, Paris, Jena sau Göttingen. Vin apoi, fanarioții, atât de controversați în istoriografie pentru păcatele și virtuțile lor. Le urmează noul val de negustori și marinari de după liberalizarea comerțului dunărean în 1829, al grecilor refugiați din Bulgaria în 1913 ori din Asia Mică în 1922 și, în fine, grupul emigranților refugiați în timpul războiului civil din Grecia încheiat la jumătatea secolului trecut. După 1990 grecii încep din nou să se orienteze spre România, odată cu redșteptarea interesului pentru afaceri în spațiul românesc. Ceea ce a rămas constant în fiecare etapă a istoriei noastre, a fost permanenta colaborare, legăturile statornice și fertile care au stimulat deopotrivă și pe greci, și pe români.

Grecii din România provin din toate colțurile lumii grecești: din Epir, Macedonia, Thesalia, Attica, Beoția, Pelopones, Smirna, Constantinopol, ori din insule, iar mulțimea lor e risipită în toate colțurile României. Uneori, cei plecați dintr-o localitate din Grecia se așază compact într-o localitate românească, formând o colonie, așa cum s-a întâmplat de pildă cu epiroții din Papingo stabiliți la Turnu Severin. Uneori, se așază în număr mare într-un loc, formând marea majoritate a populației unei localități. Așa s-a întâmplat cu grecii așezați în secolul al XIX-lea pe valea Taiței, în comuna Izvoarele (județul Tulcea), unde limba greacă populară, asemănătoare celei vorbite în satele din nord-estul Greciei, s-a păstrat nealterată până în zilele noastre. Prezența grecilor pe întreg teritoriul României este sugerată și de existența celor 54 de toponime (G5). La acestea se adaugă toponimele în formă slavă Gârcea, Gârceni, Gârcina, Gârcinița, Gârcovul, ca și toponimul Tăușani, derivat din turcescul „tawsan”, însemnând „grec din insule”, întâlnit în Dobrogea (Tăușani – Iol, Tăușani – Orman, Tăușani-Tepe), dar și în Oltenia.

Dacă în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea populația greacă din România a fost în continuă creștere, după al Doilea Război Mondial cifrele descriu o scădere numerică a etniei grecești. La recensământul din 1930 s-au declarat de naționalitate greacă 26 495 de locuitori, în 1956 doar 11 166, iar în 1966 doar 9 088. În 1992 au fost consemnați 3 940 de greci, iar în 2002 a fost surprinsă o creștere a numărului lor la 6 513 (G6, G7). Dar numărul etnicilor greci depășește cifrele recensămintelor iar explicația constă în puternicul sentiment de apartenență la marea familie românească resimțit de majoritatea persoanelor de origine elenă din România, dintre care mulți trăiesc în familii mixte.

Astăzi, în cadrul Uniunii Elene din România, sunt organizate 21 de comunități elene (G8).

COMUNITATEA MOZAICĂ

Armata romană, venită să cucerească Dacia, includea o multitudine de etnii provenite din provinciile imperiului, din rândul cărora nu lipseau nici iudeii. O dovedesc: antroponimele de pe unele inscripții de la Sarmizegetusa; textele funerare legate de divinitatea iudaică – descoperite la Orșova; monedele iudaice din anii 133–134, semnalate încă de B. P. Hasdeu.

Apoi, după un hiatus de aproape un mileniu, în anul 1165, îi pomenește învățatul călător evreu Benjamin din Tudela, descriind raporturile bune dintre vlahii sud-dunăreni și comunitățile evreiești din Bizanț. Judecând după unele acte comerciale ale medievalității timpurii, în secolul al XIII-lea evreii se aflau printre negustorii care practicau comerțul între Bizanț, Rusia și Polonia, traversând Bulgaria și meleagurile dunărene. Rolul lor în acest comerț a fost remarcat și de istoricul Nicolae Iorga, care scria, în *Istoria comerțului românesc*: „singuri, evreii băteau, încă înainte de 1480, aceste drumuri, venind de-a dreptul din Constantinopol”.

Un complex de împrejurări geografice și istorice favorizează ivirea primelor comunități stabile pe meleagurile românești în secolele XIV–XV. Conform unor mărturii documentare, la Cetatea Albă exista un cartier evreiesc încă în prima jumătate a secolului al XV-lea.

B. P. Hasdeu și Mihail Kogălniceanu consemnează că țările române au devenit, la sfârșitul secolului al XIV-lea, principalul azil pentru evreii alungați din Ungaria de regele Ludovic I, pe motivul că au refuzat să se convertească la religia catolică.

Se pare, chiar, că Dan I, domnul Țării Românești (1383–1386), dorind să dezvolte negustoria, acordă deosebite privilegii unor evrei veniți din Ungaria

și stabiliți în Muntenia, dându-le chiar dreptul de a cumpăra moșii cu anul, nu însă și de veci. (Cf. M. Kogălniceanu, *Arhiva Românească*, p. 180).

Privilegiile acordate de domnitorii interesați în dezvoltarea comerțului favorizau înmulțirea așezărilor evreiești. Se prea poate ca în Moldova să fi fost unele mici comunități, încă de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Dintr-un uricar din 1458 rezultă că negoțul din Moldova se mărginea la verdețuri, fructe, pește, sare, șăliză, miere, piele și blănuri de vulpe, de jder și de veveriță, tot atâtea produse cu care făceau negoț în primul rând evreii.

Dar Ștefan cel Mare avea multiple legături și cu medicul și diplomatul evreu Isac Beg, trimisul lui Uzun Hassan, șahul Persiei, pentru a trata și o eventuală alianță moldavo-persană contra turcilor.

Istoricul evreu M. A. Halevy, bazându-se atât pe izvoare primare, ca și pe mențiunile unor istorici situează începutul unui comerț evreiesc important cu țările române pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

În această epocă, apar primele informații privind și existența unei comunități evreiești la București, constituită în principal din evrei sefarzi (denumirea evreilor izgoniți din Spania, în 1492) veniți din Constantinopol, Salonic și alte localități din Peninsula Balcanică. Dar afluența evreilor spre țările române nu era doar dinspre sud, ci și dinspre nordul și vestul continentului european, de unde au venit așa-ziii evrei așkenazi (denumire dată evreilor din țările germane, Polonia și Rusia). Ei s-au așezat în special în Moldova, având un rol important în tranzitul comercial pe drumul moldovenesc, în Imperiul Otoman și Polonia: exportau din Moldova vite, pește, piei crude, ceară, vin de Cotnari și aduceau în schimb postavuri leșești, articole de galanterie și nu de puține ori bani, zloți, galbeni ungurești și italienești, de care țara avea atâta nevoie.

O poziție importantă pe lângă curțile domnești dețineau evreii creditori, în special din Imperiul Otoman, dar și din Polonia.

Documentele vremii consemnează pentru secolul al XVII-lea în Moldova – și în special la Iași – o viață comunitară evreiască așezată, unde funcționa o sinagogă și exista deja un vechi cimitir evreiesc. Nu întâmplător a slujit la Iași eruditul rabin Nathan Hanover, refugiat din Ucraina în timpul pogromurilor ordonate de Bogdan Hmelnițki. Din această comunitate făcea parte și doctorul Cohen, medicul de curte al domnitorului Vasile Lupu.

Precizările referitoare la evrei în *Pravila de la Govora* (1640) din timpul domnitorului Matei Basarab și prevederile juridice cuprinse în *Cartea românească de învățătură* alcătuită în vremea domnitorului Vasile Lupu (1646) dovedesc începuturile implicării evreilor în relațiile sociale autohtone.

Secolul al XVIII-lea înregistrează o creștere a ritmului de imigrare a evreilor. Fenomenul se află în strânsă legătură cu direcțiile noi spre care se

angajase societatea românească. În acest context, evreii au contribuit și ei la înjghebarea pieței interne; meșterii și negustorii evrei au avut un rol important în continuitatea și regularizarea schimbului, în fluxul permanent al mărfurilor, în integrarea noului organism economic în cuprinsul pieței europene.

Evreii se adaptau lesne civilizației, negoțului, meseriilor și formării capitalului incipient, necesare societății românești.

Rolul și importanța populației evreiești în societatea românească sunt recunoscute de domnitori mai ales în epoca fanarioșilor, prin asigurarea unui statut juridic în virtutea căruia comunitatea evreiască beneficia de libertatea cultului și de autodeterminare. Conducătorii comunității, numiți *hahambașa* sau *starosti*, erau confirmați de domnitori și se bucurau de privilegii, fiind scutiți de dări, taxe fiscale și vamale, având prerogative de demnitari. În schimb, hahambașa avea îndatorirea față de domnie să povățuiască și să chivernisească în așa fel obștea, încât și visteria să se folosească de toată breasla jidovească (denumire dată în actele oficiale medievale comunității evreiești).

Numeroasele acte domnești din secolul al XVIII-lea dovedesc că evreii au fost chemați să populeze sate și orașe și să întemeieze târguri. Singura condiție care li se punea era să nu fie băștinași, căci se urmărea sporirea numărului de contribuabili.

Imigranții căpătau terenuri pentru construirea de locuințe, sinagogi, băi rituale, școli ș.a. Fenomenul a fost caracteristic pentru Moldova, unde, pe această cale, s-au dezvoltat localități cu o populație preponderent evreiască, denumite în limba idiș *ștetl*, adică târgușoare.

COMUNITATEA MAGHIARĂ

Istoria minorității maghiare din Transilvania nu poate fi tratată separat de istoria generală a poporului maghiar deoarece mai bine de un mileniu a fost parte integrată a acestuia cu toate trăsăturile specifice unei dezvoltări regionale. De aceea istoria politică a maghiarilor din Transilvania (ca și a celorlalte popoare conlocuitoare) secole de-a rândul se confundă cu istoria statului maghiar care a oferit cadrul de dezvoltare tuturor locuitorilor din această zonă.

Maghiarii, popor de origine fino-ugrică, au locuit în mileniile IV–II î.H. la est de Munții Ural, apoi au migrat spre vest, și pe la sfârșitul mileniului I î.H. s-au așezat pe cursul mijlociu al râului Volga și Kama. În această regiune numită Magna Hungaria au trăit alături de diferite triburi turcice, de la care au preluat cunoștințe legate de agricultură și creșterea animalelor, acestea reflectându-se în îmbogățirea vocabularului prin cuvinte de origine turcică.

În secolul al VIII-lea – începutul secolului al IX-lea, maghiarii au trăit în regiunea dintre Volga și Don, teritoriu amintit de către împăratul bizantin Constatin Porfirogenetul sub numele de *Levédia*. În această perioadă triburile maghiare s-au aflat sub suzeranitatea Imperiului Chazar, recunoscând caganul chazar drept suveran.

Imperiul Chazar a exercitat o importantă influență asupra modului de viață al triburilor maghiare mai ales în ce privește agricultura și organizarea politică. În această perioadă are loc trecerea de la viața nomadă bazată pe creșterea animalelor la o viață seminomadă cu o agricultură incipientă. În ce privește organizarea, triburile maghiare se vor constitui într-o uniune de triburi care preia organizarea politică a chazarilor, având în frunte doi conducători, un conducător militar numit *gyula* și unul religios numit *kende*. Tot în această perioadă apare scrisul sub forma *scrierii runice*, folosit de secui până târziu în epoca medievală.

În jurul anului 830 maghiarii se desprind din Imperiul Chazar și migrează spre vest stabilindu-se în nordul Mării Negre între Nipru și Prut, pe teritoriul numit *Etelköz* (teritoriul dintre râuri). Celor șapte triburi maghiare li se alătură triburile *cabarilor*, răsculate împotriva Imperiului Chazar și care împreună au constituit cel de al optulea trib al uniunii. Aici a fost întărită uniunea de triburi, fiind ales un singur conducător. În a doua jumătate a secolului al IX-lea triburile maghiare au organizat incursiuni spre vest, ajungând în Bazinul Carpatic.

Sub presiunea pecenegilor, la sfârșitul secolului al IX-lea, maghiarii sunt nevoiți să părăsească teritoriile dintre Nipru și Prut din nordul Mării Negre. În jurul anului 895 începe așezarea în Bazinul Carpatic proces ce poartă numele de descălecat (*honfoglalás*). Din izvoarele istorice reiese că o parte a maghiarilor s-a stabilit încă de la descălecat în Transilvania. Acest eveniment a fost prezentat de către cronicile maghiare cu mici diferențe. Kézai Simon, (Simon de Keza) în cronica sa ne relatează că maghiarii se stabilesc în Pannonia tranzitând Transilvania. Anonymus ne relatează că maghiarii au pătruns în Bazinul Carpatic prin trecătoarea Vereczke (Ucraina de azi), iar după ocuparea Pannoniei au luat sub stăpânire și Transilvania. (*HUI*) Lăsând la o parte discrepanțele dintre izvoare, putem afirma că maghiarii se stabilesc în acele zone din Bazinul Carpatic care erau cele mai prielnice pentru modul lor de viață seminomad, adică zonele de șes de pe văile râurilor.

O comunitate aparte a maghiarilor o constituie secuii din estul Transilvaniei de azi. În descrierea descălecatului izvoare ca *Gesta Hungarorum*, al lui Anonymus și *Cronica Hungarorum* al lui Johannes Thuróczi subliniază faptul că secuii luptau în avangarda armatei maghiare, iar la retragere în ariergardă. Din această cauză primele izvoare îi atestă pe secui în vestul Ungariei unde sunt așezați pentru apărarea granițelor. Consolidarea statului maghiar în secolele XI–XIII a însemnat acordarea unei mai mari atenții apărării

granițelor estice. În calitate de luptători în avangardă au fost așezați secuii de la vest la hotarele estice ale statului maghiar, pentru apărarea acestuia. Prima dată îi găsim în zona Bihorului, acolo prezența lor se păstrează prin numeroase toponime. Treptat în secolele XII–XIII sunt așezați mai spre est și ajung până la Carpați, în teritoriile locuite și azi.

Așezarea maghiarilor în Bazinul Carpatic a avut impact important asupra societății și a modului lor de viață. Contactul cu populația autohtonă a grăbit procesul de trecere de la viața seminomadă la viața sedentară bazată pe agricultură. Stoparea la mijlocul secolului al X-lea a expedițiilor militare spre apusul Europei a grăbit procesul de organizare statală și de integrare în societatea feudală europeană. În ultimele decenii ale secolului X principele Géza, a făcut primii pași spre organizarea statului și preluarea creștinismului. Organizarea statului feudal maghiar realizat după model occidental este legată de numele regelui *Ștefan cel Sfânt* (997–1038). El a fost încoronat în anul 1000, cu o coroană trimisă de papa Silvestru al II-lea, acest fapt fiind de importanță majoră pentru că noul stat creștin a fost recunoscut de către papalitate și celelalte state apusene. Primul pas făcut de către Ștefan a fost extinderea autorității sale asupra vechii aristocrații tribale, conducători locali care nu îi recunoșteau autoritatea au fost anihilați, iar proprietățile lor au fost preluate de stat, altele împărțite bisericii și noii aristocrații. (HU2)

Creștinarea propriu-zisă s-a făcut după ritul latin cu ajutorul papalității și a diferitelor ordine călugărești. De numele lui Ștefan se leagă organizarea bisericească, dintre cele 10 episcopate înființate de el, unul a fost pe teritoriul Transilvaniei, având sediul la Alba Iulia (Gyulafehérvár). (HU3) Totodată a poruncit ca 10 sate să construiască câte o biserică, iar duminica credincioșii erau obligați să participe la slujbă. Introducerea normelor de morală creștină-occidentală au contribuit la răspândirea creștinismului, la statornicirea așezărilor și la consolidarea societății feudale.

Regele Ștefan a avut și o amplă activitate de reglementare a proprietății private. S-au constituit mari domenii regale, eclesiastice (episcopale și mănăstirești) și ale aristocrației tribale care, după model apusean, aveau la bază proprietatea asupra pământului. Schimbările introduse în domeniul proprietății private au impus noi reglementări în legislație și justiție. Cele două coduri legislative adoptate de Ștefan cuprindeau norme occidentale privind proprietatea și reglementări de tip apusean în justiție privind pedepsele în cauzele de crimă, furt.

Tot el a început și organizarea administrativă a țării, introducând sistemul *comitatens* organizat în jurul cetăților care erau conduse de câte un comite, acesta fiind reprezentantul regelui în teritoriu și având atribuții militare, administrative, fiscale și judecătorești. Urmașii lui Ștefan, regii arpadieni, au continuat activitatea de organizare administrativă. La sfârșitul

secolului al XI-lea – începutul secolului al XII-lea au fost organizate în Transilvania istorică 7 comitate: Belső Szolnok (Solnocul Interior), Kolozs (Cluj), Fehér (Alba), Kükküllő (Târnava), Hunyad (Hunedoara), Torda (Turda), Doboka (Dăbâca). După așezare lor definitivă în secolul al XIII-lea secuii au fost organizați în scaune: Csík (Ciuc), Udvarhely (Odorhei), Maros (Mureș), Orbai, Sepsi, Kézdi (Trei Scaune), Gyergyó (Gheorghieni), Aranyos (Arieș).

Treptat Transilvania istorică se va constitui în cadrul regalității maghiare într-o entitate administrativă aparte: voievodatul condus de un voievod, acesta fiind numit de regele maghiar. El avea atribuții militare, judecătorești asupra locuitorilor din cele șapte comitate și avea o autoritate limitată asupra scaunelor secuiești și săsești. Comunitățile secuiești și săsești și-au câștigat o autonomie administrativă și juridică largă din partea regalității, voievodul exercitând asupra lor doar autoritatea militară.

Până la sfârșitul secolului al XIII-lea societatea maghiară s-a transformat profund raliindu-se în mare măsură normelor de dezvoltare a Europei centrale și apusene. Au apărut primele așezări urbane, s-a preluat scrisul în limba latină, s-a răspândit arhitectura romanică și gotică, s-a structurat societatea de tip feudal (cu particularități proprii), s-a dezvoltat o economie bazată pe domenii feudale și s-au stabilit legături comerciale strânse cu vecinii.

Situația demografică a maghiarilor în momentul descălecării este puțin cunoscută datorită lipsei izvoarelor. Unii istorici estimează numărul celor care au descălecat în noua patrie între 400.000 – 500.000 de oameni. Evoluția demografică a maghiarilor în următoarele secole este pozitivă, însă au existat momente de pierderi masive, ca de exemplu în 1241 când invazia mongolă a generat pierderea unui sfert din populația țării. Recensămintele din România din secolul XX înregistrează următoarele date referitoare la maghiari, constatându-se după o ușoară creștere demografică o scădere treptată a populației acestei minorități la sfârșitul secolului. În momentul de față, conform datelor ultimului recensământ, numărul membrilor minorității maghiare din România este de aproximativ 1,45 milioane.

Anul	Numărul maghiarilor
1930	1554525
1948	1499851
1956	1653700
1966	1651873
1977	1750000
1992	1620199
2002	1431807

Așezarea maghiarilor în Bazinul Carpatic a contribuit la integrarea acestui spațiu și a locuitorilor săi la dezvoltarea generală europeană.

Organizarea statală, răspândirea creștinismului de tip apusean au facilitat pătrunderea civilizației europene și formarea unui cadru juridic și legislativ propice unei dezvoltări asemănătoare cu celelalte popoare contemporane.

COMUNITATEA MACEDONEANĂ

În anul 969 ia naștere primul stat macedonean medieval în urma răscoalei a patru frați: David, Moise, Aron și Samuil împotriva autorității bulgare. În anul 976, acești tineri se răscoală și împotriva autorității bizantine făcând astfel din Macedonia un stat independent din nou. După moartea celorlalți frați, Samuil devine în 987 unicul monarh al statului macedonean. Pe perioada domniei lui statul macedonean își extinde granițele ajungând să fie localizat între Dunăre și Sava, Muntele Olimp, Marea Neagră și Marea Adriatică. Statul macedonean era un stat de tip centralizat în fruntea căruia era un țar cu puteri nelimitate. Centrul administrativ a fost prima dată la Prespa după care s-a mutat la Ohrid, documentele oficiale erau scrise în limba slavă cu caractere chirilice.

La începutul secolului al XI-lea, țarul Bizanțului Vasilii al II-lea, a atacat țaratul macedonean de mai multe ori, la sfârșitul anului 1018 acesta căzând sub autoritatea bizantină. Macedonenii au început să fie din ce în ce mai nemulțumiți de stăpânirea străină și au organizat o răscoală condusă de Petar Delian (1040–1041). Următoarea răscoală împotriva Imperiului Bizantin se va desfășura în anul 1072 când un nobil macedonean, Ghiorgi Voiteh, din Skopje eliberează orașele Ohrid, Prespa și Skopje. După înăbușirea răscoalei, Macedonia ajunge din nou sub autoritate bizantină. În anul 1185 conducătorul de sorginte feudală Dobromir Hîrs neagă autoritatea bizantină bazându-se pe propria sa armată care număra 500 de ostași. Cnezatul macedonean a lui Hîrs cade din nou sub autoritate bizantină la începutul secolului al XIII-lea. Următorul cnez macedonean care s-a ridicat împotriva Bizanțului se numea Strez, unul dintre urmașii lui Hîrs. În perioada sa de glorie, cnezatul macedonean al lui Strez se întindea de la Skopje până la Veria și de la Ohrid până la râul Struma și a dus importante bătălii împotriva sârbilor. La începutul secolului al XIII-lea, în Macedonia de Est mai apare un cnezat macedonean independent, cel al lui Alexii Slav, cu capitala la Melnik și care a luptat împotriva bulgarilor.

Toate aceste răscoale și bătălii au condus la mișcarea populației necombatante către zone mai sigure, din România. Astfel se întemeiază de către macedonenii în perioada 845–907, în Banatul românesc satul Machadonia, atestat documentar prima dată de către evidența papală a dijmelor din

perioada 1332–1337, sat care există și astăzi, în secolul XXI, sub denumirea de Macedonia și se găsește în județul Timiș.

În Macedonia, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea s-au înființat trei state independente: Statul de la Ser, Regatul de la Prilep și Statul lui Iovan și Konstantin Dragaș. În jurul anului 1365, despotul Iovan Ugleșa a format un stat independent cu centrul administrativ la Ser, care conținea orașele Ser, Strumița, Drama, Kavala și Peninsula Halkidiki cu Muntele Atos.

Lui îi urmează la conducere regele Marcu (Krali Marko), care a încercat să realizeze o alianță a statelor creștine din regiune împotriva turcilor, inclusiv cu statele române. În anul 1385 regele Marcu a fost obligat să devină vasalul Imperiului Otoman și să plătească tribut. Moare în 1395, în bătălia de la Rovine dusă între Mircea cel Bătrân și turci, mormântul său fiind și astăzi în România. Moartea lui Krali Marko a însemnat pentru Macedonia căderea sub vasalitate totală față de Imperiul Otoman. Oștenii macedoneni scăpați cu viață nu s-au mai putut întoarce în Macedonia condusă de turci și s-au așezat în special în Țara Românească unde au fost urmați și de familiile lor din Macedonia.

În perioada care urmează, situația populației creștine macedonene sub stăpânire otomană devine din ce în ce mai grea. Împotriva otomanilor populația macedoneană a luptat opunând rezistență, inclusiv sub formă de haiducie și răscoale. Astfel un al doilea mare val de migrație al macedonenilor către teritoriul de astăzi al României are loc între anii 1564–1565 când în Macedonia izbucnesc primele răscoale țărănești din regiunea Mariovo – Prilep împotriva asupririi turce. Migrația s-a desfășurat în direcția țărilor române din simplul motiv că la aceea dată era cel mai apropiat teritoriu unde majoritatea populației era de credință ortodoxă și care nu căzuse sub cotropirea otomană.

Următorul moment de migrare a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul, în jurul anului 1595, când acesta a strâns o armată pentru a înfrunta pe otomani și a unifica țările române. După cum se știe, alături de acesta s-a aflat tot timpul Baba Novac, haiduc macedonean, care a avut sub comanda sa pe macedonenii participanți la războaiele lui Mihai Viteazul, care reprezenta simbolul luptei împotriva turcilor și al păstrării propriei religii și identități. Macedonenii s-au înrolat în număr mare în armata sa fiind conduși de celebrul general Baba Novac, macedonean născut la Skopje (capitala Republicii Macedonia de astăzi, unde a fost preot). Și astăzi cartiere din Craiova, Cluj, București și din alte localități îi poartă numele. La moartea lui Mihai Viteazul, armata sa, inclusiv partea macedoneană, „s-a spart”, oștenii devenind fugari în toate țările române, formând apoi comunități, în special în Oltenia.

Printre haiducii de vază ai Evului Mediu românesc, cunoscut fiind în special în zonele românești, s-a numărat Petre Karpoș care s-a întors în

Macedonia, țara de origine, pentru a conduce în 1689 o răscoală populară anti-otomană în urma căreia ia naștere un stat independent în zona Kumanovo – Kriva Palanka. După înăbușirea în sânge a răscoalei de către otomani și uciderea lui Petre Karpoș, mulți dintre camarazii săi se refugiază în țările române, creând astfel un nou val de emigrație.

În perioada 1738–1739 și respectiv 1762–1763 țările române au fost străbătute de două molime de ciumă care au decimat populația locală. Drept urmare, boierii vremii au adus pe pământurile lor mână de lucru provenind de la sud de Dunăre printre care s-au numărat și foarte mulți macedoneni.

O altă etapă a emigrației macedonene în România a fost prima jumătate a secolului al XIX-lea – mișcarea socială a lui Tudor Vladimirescu din 1821, atrăgând numeroși macedoneni, cei mai cunoscuți fiind cei din familia Macedonski, din care provine și poetul Alexandru Macedonski (născut în anul 1854).

Răscoalele țărănești din Macedonia: 1822 – răscoala de la Neguș, 1876 – răscoala de la Razlovți și 1878 – răscoala de la Kresna, determină multe familii de macedoneni să ia calea pribegiei în România, unii formând cete de haiduci, precum Haiduc Velcu, sau simple comunități de macedoneni precum cele din Băilești, Urzicuța etc. În anul 1834 a venit din Macedonia o ceată de haiduci printre care Dumitru Vâlcea, Lazăr Păun și Mihai Pârvuciuc care s-au așezat pe pământurile românești, întemeind comunități macedonene.

După anul 1877 – câștigarea independenței Țărilor Române – macedonenii au devenit și mai interesați de venirea în România, familii și comunități întregi stabilindu-se în zonele rurale, sub denumirea de macedoneni, sârbi, bulgari sau pecialbari. Denumirea de sârbi sau bulgari a fost dată de populația română, în special datorită locului prin care aceștia treceau granița în România, prin sud – Bulgaria, prin vest – Serbia. Denumirea de pecialbari era dată acelor care plecau din Macedonia să muncească câțiva ani buni prin alte țări.

După anul 1913, în urma semnării la București a tratatului de pace care conclusea războaiele balcanice (1912–1913), mii de macedoneni provenind din partea egeeană a Macedoniei au emigrat în România.

Emigrația macedoneană în România din perioada interbelică începe să-și schimbe caracterul devenind din ce în ce mai mult o migrație de tip urban (până acum caracterul migrației macedonene fiind preponderent de tip rural). Astfel, în orașele românești, în special în cele de la nord de Dunăre, încep să sosească patiseri și legumicultori macedoneni.

Ultimul val de emigrație s-a petrecut în 1948, când aproximativ 8 500 de copii macedoneni și aproximativ 4 000 de adulți din partea egeeană a Macedoniei au ajuns în România. Mulți dintre aceștia și-au întemeiat familii și au rămas pe teritoriul românesc.

COMUNITATEA RROMĂ

Lipsa documentelor autohtone cu „vechime” a îngreunat și a întârziat mult lucrările românești cu privire la istoria rromilor pe pământul României și al Europei, deși sursele relevă că acest popor se află pe aceste meleaguri de la începuturile celui de-al doilea mileniu de după Hristos¹. Cu toate că George Potra ne spune că filologia comparată „presupune ca dată a apariției lor în Europa anul 1000”², în documentele de cancelarie domnească autohtonă, abia în anul 1385(6894) se pomeneste despre rromi într-un act de danie³ către Mănăstirea Vodița din Țara Românească (**RR1 și RR2 – Document privind atestarea rromilor pe teritoriul Țărilor Române**) – o întărire și recunoaștere, din partea domnitorului Dan Vodă (fratele mai mare al domnitorului Mircea cel Bătrân și fiul lui Radu Vodă), a daniei „de 40 sălașe de ațigani” făcută mănăstirii menționate de către unchiul său, Vladislav Voievod – cuscrul lui Ștefan Dușan al Serbiei. În Moldova sunt menționați în 1414 (dania lui Alexandru cel Bun), iar în Transilvania în 1422 (privilegiul regelui Sigismund).

Angus Fraser arată că „cea dintâi referire privind prezența rromilor în Constantinopol (adică în Europa) vine, cel mai probabil, din textul hagiografic georgian: *Viața Sfântului Gheorghe Ancoritul*, scris la Mănăstirea Iberon de pe Muntele Athos, în jurul anului 1068”. Opera relatează cum împăratul Constantin Monomachus, în anul 1050, bolnav fiind de ciumă, „a invocat ajutorul poporului samaritean, *descendenți* ai lui Simon Magicianul, numiți *athingani*, notorii pentru preziceri și vrăjitorii”, cu rugămintea de a distruge, prin vrăjitorie, animalele sălbatice din Parcul Philopation, bănuite a fi vinovate de îmbolnăvirea sa⁴. Afirmția demonstrează că „prezența rromilor în număr mare pe pământ european era o realitate încă înainte de anul 1050, iar meșteșugurile pe care le practicau, printre care vrăjitoria și arta vindecatului, erau bine cunoscute”⁵. Deci, protorromii primiseră deja *botezul Balcanilor*, adică denumirea de *athingani*, tradusă în românește *ațigani*.

Ne îndoim că a trecut prea mult timp până la momentul sosirii primelor valuri, numeric mai semnificative, pe pământul actualei României. Oricât de

¹ Burtea, Vasile, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, pag. 19 și Fraser, Angus M., 1992, *The Gypsies*, Blackwell Publishers, Oxford, pag. 46.

² Potra George, 1939, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, Editura Regele Carol I, București, pag. 25.

³ Hasdeu, B. P., 1867, *Archiva istorică a României*, sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii Publice, Imprimeria Statului, Bucuresci, pag. 193.

⁴ Fraser, Angus M., 1992, *The Gypsies*, Blackwell Publishers, Oxford, pag. 46.

⁵ Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 25.

mare ar fi fost întârzierea, ea nu putea depăși pragul sfârșitului primului secol al mileniului al II-lea al erei noastre, ceea ce, deductiv, ar însemna că prezența acestui popor pe pământ românesc este contemporană cu perioada de definitivare a formării poporului român și a limbii române.

Ipotezele și teoriile asupra originii rromilor constituie, prin numărul și varietatea conținutului, subiect de cercetare. Dintre acestea două sunt de luat în seamă: a) originea egipteană, lansată de englezi și preluată necritic de mulți cercetători (vezi denumirile: engleză = *gypsies*⁶, spaniolă = *gitanos*⁷), dovedită de lingviști, antropologi, istorici, sociologi etc. ca fiind falsă și b) originea indiană, care, în prezent, cumulează cele mai convingătoare argumente, fără a pune punct unor noi cercetări și ipoteze.

Controverse au generat și generează data (perioada) plecării protorromilor (strămoșii rromilor) din India, modul în care au plecat, motivele exodului, regiunea din care au plecat și traseele urmate. În prezent, cvasitotalitatea cercetătorilor împărtășesc punctul de vedere potrivit căruia migrația protorromilor s-a produs în valuri. Un val migrator s-a format în anul 1026, după a șaptesprezecea invadare a nord-vestului Indiei de către căpetenia musulmană Mahmud Gaznavitul (din Gazna)⁸, iar cauzele au fost deopotrivă militare, religioase, politice și economice⁹. Alt val important a avut aceleași cauze și s-a format după înfrângerea prin viclenie a mărinimosului rege indian Pritviraj Chauhan de către mahomedanul Mohammed Ghorî, în anul 1192 d.H., la Tarâin (Terâin)¹⁰.

De asemenea, se cunoaște că structura (componența) valurilor migratoare a fost complexă, urmând aceeași structură ca și societatea indiană (brahmani, militari, oameni liberi și persoane aservite), cu preponderența militarilor, sub a căror conducere s-a produs migrația, cu aprobarea brahmanilor (conducători spirituali).

Urmând principiul imitației în istorie, cele două valuri au urmat, aproximativ, aceleași trasee, trecând prin: sudul actualului Afganistan, Persia, Armenia, Bizanț, actuala Bulgarie și Serbia, actuala Românie, Ungaria, Austria, Prusia, Franța și, de aici, Țările de Jos și Nordice etc.¹¹. Ca evenimente importante, pe lângă rămănerile de mici grupuri în țările prin care au trecut, înainte de a ajunge în Imperiul Bizantin, menționăm desprinderea câte unei

⁶ *** , *Enciclopedia Britannica*, 1969, pag. 1076.

⁷ Petcuț, Petre; Grigore, Delia; Sandu, Mariana, 2003, *Istoria și tradițiile rromilor*, Editura RO MEDIA, București, pag. 11.

⁸ Rishi, W. R., 1974, *Multilingual Romani Dictionary*, The New Age Printing Press, New Delhi, pag. VI.

⁹ Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 42.

¹⁰ Rishi, W. R., 1974, op. cit., pag. VI.

¹¹ Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 42–43.

fracțiuni importante din fiecare val. Din primul, aproape de țara mamă, pe teritoriul Persiei, pentru a urma drumul Damascului, Egiptului, Libiei, Algeriei, Marocului, Spaniei și Franței, din al doilea, pe teritoriul fostului Imperiu Armean, pentru a se îndrepta spre Nipru, Don și Caucaz, prin ținuturile rusești. Această fracțiune (din al doilea val – 1192) s-a intersectat cu Hoarda de Aur, în a cărei robie a căzut. Mulți dintre aceștia din urmă au ajuns pe pământurile românești din Moldova odată cu invaziile hoardelor tătărești¹².

Prezența pe teritoriul actualei României a fost explicată tot de către două teorii, ambele adevărate, dar una fundată pe o cronologie confuză. Prima teorie îi aparține lui Mihail Kogălniceanu, care apreciază că rromii au pătruns pe teritoriul Principatelor Române prin nord-estul Moldovei ca robi tătărești¹³, fără a preciza că aceștia făceau parte din al doilea val migrator (1192). A doua teorie (cea sociologică)¹⁴, bazată pe analiza logico-inductivă, apreciază că toți rromii ajunși în actuala Românie din primul val au intrat ca oameni liberi prin sudul Dunării, venind din Bulgaria și Serbia, iar cei veniți cu al doilea val au ajuns în actuala Românie pe două căi: sudul Dunării și nord-estul Moldovei, ca robi tătărești. Deci, după grecii antici, așezați pe malurile Pontului Euxin, evreii din falanga romană *Ebraica* și maghiarii așezați în ținuturile românești cu puțin înainte de anul 1 000, rromii (protorromii) au fost a patra minoritate, dintre cele prezente azi, așezată pe teritoriul actualei României, urmați îndeaproape de armeni (Imperiul Armean dispărând din istorie în anul 1061), germani (aduși la 1200) etc. care au constituit și o puternică concurență în sfera meșteșugurilor și dregătoriilor, aceștia din urmă având avantajul că erau desprinși dintr-o lume creștină și din teritorii mult mai apropiate și mai cunoscute populației gazdă, ceea ce a însemnat foarte mult¹⁵.

Totodată, pentru a ajunge în Europa, în mai puțin de două veacuri, protorromii au înconjurat atât Marea Mediterană, cât și Marea Neagră, iar în Franța au ajuns și prin Spania și prin Germania (Bohemia).

COMUNITATEA ALBANEZĂ

Albanezii sunt un popor balcanic, așezat pe țărmul mărilor Adriatică și Ionică, pe latura vestică a Peninsulei Balcanice. Cercetătorii îi consideră urmașii vechilor iliri. Ei constituie minorități importante în Kosovo și Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei. Comunități albaneze se află în țări din Europa, Statele Unite ale Americii, Canada, Australia etc.

¹² Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 39.

¹³ Kogălniceanu, Mihail, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la lanque de Cigains connus en France sous le nom de Bohémiens*, Berlin, pag. 88.

¹⁴ Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 38.

¹⁵ Burtea, Vasile, 2002, op. cit., pag. 133.

Legăturile albanezilor cu Țările Române sunt atestate documentar la sfârșitul sec. al XVI-lea, într-un document datat 12/24 martie 1595. Este vorba despre un raport redactat de trimisul împăratului Rudolf al II-lea în Țările Române, Giovanni de Marini Poli, și expediat din Alba Iulia consilierului imperial Bartolomeu Pezen, la Viena. În acest raport, Poli relatează faptul că domnitorul român Mihai Viteazul permisesese unui număr de 15 000 de albanezi, veniți de la Cervenă Voda (sudul Dunării), să se așeze în Țara Românească. Documentul citat este considerat primul act oficial care atestă existența unei comunități albaneze pe teritoriul românesc.

Motivul pentru care o populație atât de numeroasă și-a părăsit teritoriile și a cerut îngăduința de a se stabili în Țara Românească este legat de înglobarea principatelor feudale albaneze în Imperiul Otoman. După moartea eroului național albanez, principele Gheorghe Kastrioti Skanderbeg (1405–1468), cel care a ținut piept cuceririi otomane vreme de aproape un sfert de secol, Imperiul Otoman și-a extins treptat puterea asupra tuturor teritoriilor locuite de albanezi. Migrația populației creștine albaneze a început imediat după 1468, când mare parte dintre familiile nobiliare s-au stabilit în sudul Italiei. O altă direcție de emigrare a fost Peninsula Balcanică, mai concret, principatele rămase în afara influenței otomane.

Pentru următoarele secole, izvoarele istorice atestă prezența arnăuților (sau arbănașilor – gârzi domnești și boierești), precum și a negustorilor și meșteșugarilor albanezi în România, naturalizați însă în număr relativ mic. Alte documente fac referire la originea albaneză a domnitorului moldovean Vasile Lupu (secolul al XVII-lea) și a familiei domnitoare Ghica. Unul dintre reprezentanții acestei familii, prințesa Elena Ghica sau Dora d'Istria (secolul al XIX-lea) s-a numărat printre sprijinitorii populației albaneze din Imperiul Otoman. Mai trebuie amintită aici și participarea albanezilor la mișcarea socială a lui Tudor Vladimirescu, din 1821. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai acestei comunități la răscoala lui Tudor a fost Naum Panaiot Vechilargi, autorul unui alfabet original al limbii albaneze (tipărit în *Abecedarul* din 1844). Familia bogaților negustori Vechilargi s-a stabilit la Brăila în primele decenii ale secolului al XIX-lea și a avut o poziție importantă în comunitatea locală.

Albanezii au privit întotdeauna spre România ca spre un posibil El Dorado. Albania a fost considerată întotdeauna un teritoriu sărac în resurse și înapoiat. De aceea, mirajul îmbogățirii, susținut de situația economică și politică stabilă a României, i-a determinat pe albanezi să emigreze spre țara noastră. Este evident că cele mai multe dintre familiile albaneze stabilite în România au fost familii sărace. Și tot în majoritate au fost de religie creștină ortodoxă. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care inserția lor în societatea românească a fost rapidă și nedureroasă.

Perioada în care comunitatea albaneză din România a cunoscut o creștere semnificativă, atât din punct de vedere numeric, cât și economico-social, se plasează între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și anii 20 ai secolului al XX-lea. La aceasta au contribuit mai mulți factori, printre care și poziția prietenoasă pe care oamenii politici români au avut-o față de mișcarea de eliberare națională a albanezilor de sub administrația otomană. Mai cu seamă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, deplasarea albanezilor către România a luat proporții de masă. Conform unor surse oficiale, comunitatea albaneză din România număra în perioada amintită circa 30 000 de persoane. Principala zonă de proveniență a membrilor acesteia este orașul Korcea (sud-estul Albaniei) și împrejurimile. Poate că nu este o coincidență faptul că în arealul amintit se afla și o numeroasă populație de origine aromână, precum și capitala românilor sud-dunăreni, orașul Moscopole (azi, Voskopoje). În general, albanezii sosiți în Țările Române și, mai târziu, România, s-au stabilit în orașele mari – București, Constanța, Brăila, Galați, Ploiești, Craiova, Slatina, Focșani ș.a. Ceea ce i-a determinat să aibă această opțiune au fost meseriile pe care le practicau și în care s-au remarcat. Cei mai mulți dintre ei au fost negustori, cârciumari, cofetari, patiseri, mici meșteșugari etc., prea puțini ocupându-se cu agricultura și zootehnia. După 1912 (anul în care Albania a devenit stat independent), numărul albanezilor care au emigrat în România s-a diminuat. Au continuat însă să sosească albanezi din Macedonia și Kosovo, determinați mai cu seamă de condițiile precare în care trăiau în teritoriul de obârșie.

În deceniile patru și cinci ale secolului al XX-lea, ca și după al Doilea Război Mondial, până la începutul anilor 60, în România au studiat un număr apreciabil de tineri albanezi, unii dintre aceștia stabilindu-se după terminarea studiilor în țara noastră.

Anul 1989 a însemnat o reluare a procesului de emigrare, România fiind și de această dată una dintre destinațiile de preferință. Albanezii stabiliți după această dată în România sunt proveniți din toate districtele Albaniei, dar și din Kosovo și Macedonia.

COMUNITATEA SÂRBĂ

Slavii reprezintă populația care se găsea în secolele V–VI în regiunile occidentale ale Ucrainei de azi. Spațiul locuit de slavi era delimitat de Niprul Mijlociu și Superior la est, de Marea Baltică la nord, Oder la vest și Carpați la sud. Ei erau organizați în triburi conduse de șefi militari. Triburile sârbilor se pare că se aflau în regiunea Boikia pe care ucrainenii de azi o numesc „Sribna zemlja”. Triburile slave și-au început migrațiile după prăbușirea puterii hunilor (453).

Primii slavi au apărut în colțul nord-estic al Basarabiei, apoi pe Valea Siretului și în Muntenia (secolul al VI-lea). O parte a pătruns în sud-estul Transilvaniei. În Podișul Transilvaniei, Oltenia și Banat slavii au pătruns în secolul al VII-lea. În Banat și pe Valea Mureșului s-au aflat triburile sârbilor. Triburile „severilor” sau „severianilor” sunt poziționate de istoricul ceh Niederle în regiunea dintre Timiș și Cerna. Izvoarele france din secolul al IX-lea i-au amintit pe „abodriți” în zona Dunării, iar Pavel Josef Safarik leagă toponimul Bodrog de pe Valea Mureșului de prezența acestor triburi.

Triburile slave erau atrase de mirajul bogăției Imperiului Bizantin și astfel în 518 primii slavi pătrund la sud de Dunăre; în 550–551 au iernat pentru prima dată în imperiu. În 602 a fost străpuns definitiv limesul dunărean iar slavii au înaintat în est până la Constantinopol, în sud până în Peloponez iar în vest în Dalmația. Împăratul Constantin Porfirogenetul amintea că întregul stat s-a slavizat și barbarizat. Primele formațiuni ale sârbilor apar, conform informațiilor oferite de același împărat, în secolul al VII-lea (Raška). Numele primilor conducători locali apar din anul 780: Vişeslav, Radoslav, Prosigoi.

În secolul al IX-lea sârbii au fost creștinați în timpul cneazului Mutimir (860–890). De o deosebită importanță pentru lumea slavă a fost activitatea lui Chiril și a lui Metodi (SR 1). Chiril a alcătuit alfabetul glagolitic (SR 2). Deosebit de fructuoasă a fost și activitatea ucenicilor celor doi apostoli, printre care s-au evidențiat Climent (SR 3) și Naum (SR 4). Climent (886–916) a alcătuit alfabetul chirilic (SR 5) și a înființat numeroase școli.

Formațiunile politice sârbești (Raška, Zeta, Bosnia) s-au aflat în zona de întâlnire dintre bizantini, bulgari și maghiari. În secolul al XII-lea s-a remarcat Stefan Nemanja care a mărit teritoriul sârbesc; în timpul fiului acestuia, Stefan Prvovenčani, papa a recunoscut statul acestuia (1217). În 1346 Stefan Dušan a fost încoronat la Skopje ca țar. La Kosovo Polje în 1389 sârbii au fost învinși de turcii conduși de sultanul Murad (SR 6).

Migrarea populației sârbești la nordul Dunării s-a realizat în mai multe etape. Astfel, din 1404 nobilimea sârbă primește posesiuni în Ungaria. Până la cucerirea de către turci a Banatului (1552) și a Crișanei (1566) un număr foarte mare de sârbi a trecut în Ungaria. Nobilii s-au instalat pe domeniile primite de la regii maghiari. După războaiele cu turcii din a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, un număr mare de sârbi este adus de nobilimea sârbă, din teritoriul ocupat de otomani. Într-o scrisoare adresată Papei, în 1483, Matei Corvin amintește că în ultimii patru ani în regatul său au venit 200 000 de rascieni (din Raška); Banatul apare în documentele din 1542 ca „Rascia”; Timișoara apare în 1543 ca fiind în mijlocul Rasciei.

Populația sârbească a venit în Banat și Crișana și în perioada ocupației otomane. Sârbii trăiau mai ales în sate, doar un număr foarte mic locuia în

orașe. În contextul războaielor turco-austriece au loc migrații din zona Banatului spre Transilvania, provincie care și-a menținut autonomia. După marea migrație a sârbilor din 1690, un val de sârbi se stabilește în Ungaria (SR 7, SR 8).

După stabilirea graniței militare, la începutul secolului al XVIII-lea, sârbii populează masiv Valea Mureșului, dar și zone din Crișana. Banatul a rămas în continuare sub stăpânire otomană până la 1718. Un nou val de sârbi a venit în urma celei de-a doua mari migrații din 1737. După mutarea graniței militare pe Dunăre, sârbii pătrund de pe Valea Mureșului în Banat, mai ales în zona noii granițe (jumătatea secolului al XVIII-lea). O parte din foștii grăniceri de pe Mureș au plecat în Rusia (SR 9). Ultimul război austro-turc, din 1788–1791, a provocat o nouă migrație a sârbilor spre Banat dar aceștia s-au reîntors, în mare parte, în Serbia aflată sub stăpânire otomană.

Colonizările din secolul al XVIII-lea ale șvabilor, slovacilor, bulgarilor, cehilor, ucrainenilor, au modificat harta etnică a Banatului, transformându-l într-un spațiu de conviețuire multiculturală.

COMUNITATEA CROATĂ

În primele secole ale erei creștine slavii populau un teritoriu vast ce se întindea de la Labe (Elba) până la Volga superioară și de la țărmul Mării Baltice până la cursul mijlociu și inferior al Dunării și Marea Neagră. În izvoarele din perioada secolelor I–VI, sunt menționați sub nume de „venezi”, „auți” sau „sclavini”.

Începând cu secolul al IV-lea apar primele migrații. În funcție de zona europeană spre care se îndreaptă și așază, se conturează trei mari ramuri ale slavilor: răsăriteni, de apus și sudici.

Ramura sudică a acestora în secolul VI e în trecere prin teritoriul vechii Dacii, iar în primii ani ai secolului VII trec Dunărea, populând o însemnată parte a Peninsulei Balcanice și o serie de regiuni învecinate din nord-vestul ei.

În ceea ce-i privește pe croați, conform scrierilor lui Constantin Porphyrogenetul, aceștia sunt așezați de împăratul bizantin Heracliu (610–641) în calitate de „foederati” cu misiunea de a apăra provinciile imperiului în fața primejdiei avare. Teritoriile pe care s-au așezat au reprezentat provinciile romane Dalmația, sudul Panoniei până la Marea Adriatică.

Nivelul de evoluție al perioadei se caracterizează prin existența obștilor sătești, din punct de vedere al vieții economice, și a triburilor, ca prime forme de organizare politică. Fiecare trib ocupa un district delimitat cu precizie și era organizat pe principiul democrației militare. Istoricul bizantin Procopius, referindu-se la funcționarea democrației militare, afirma că „acest popor nu

este condus de un singur om, ci trăiește din timpuri străvechi în democrație, judecând în comun tot ce le este folositor sau dăunător”.

Apariția statului întârzie, întrucât – fiind așezați la marginea de apus a Balcanilor – au fost nevoiți să lupte pentru independență împotriva avarilor, ducilor bavarezi, regilor longobarzi și a francilor. Mai mult chiar, la sfârșitul secolului al VIII-lea, teritoriile croate sunt cucerite de Carol cel Mare.

În acest context politic sunt declanșate, începând cu 799, răscoale antifrance. Semnificativ în acest sens este lupta condusă de cneazul Liudevit de la nord de râul Sava, din perioada 819–822.

Începutul procesului de formare a statului medieval croat este legat de dezmembrarea Imperiului Carolingian, când începe unificarea triburilor croate sub autoritatea cneazului Trpimir (845–864), proces care se încheie la începutul secolului al X-lea. În secolul al XI-lea puterea regelui se reduce mereu, acesta devenind din ce în ce mai mult doar „primul între egali”. Această situație politică este urmarea creșterii puterii nobililor locali, dar și a situației externe dificile prin pierderea aproape a întregului litoral în favoarea Veneției cu excepția localității Rieca (Fiume). Consecința slăbirii puterii centrale face posibilă pierderea independenței țării care în 1102 trece sub regalitatea maghiară, care se va menține circa patru secole.

Cultura croaților acelei perioade, ca de altfel și a celorlalte popoare slave din Balcani, este strâns legată de credință. În ceea ce privește creștinarea lor, aceasta se realizează sub influența creștinismului bizantin, neacceptând pe cel occidental care a încercat să se impună, odată cu cuceririle, prin filiera germanică. În acest sens se remarcă activitatea lui Kiril și Metodiu de creștinare a slavilor de apus și sudici. Aceștia sunt trimiși de împăratul bizantin în Moravia la cererea regelui Ratislav (846–870). Kiril a tradus în limba slavă scrierile religioase. După moartea lui Metodiu în 885, ucenicii săi au fost alungați din Moravia, găsind refugiu în Croația, Macedonia și Bulgaria. În Macedonia au redactat varianta simplificată a alfabetului folosit pentru traducerea religioasă în slavă, pe care în cinstea lui Kiril au denumit-o „čirilică”. Viața politică a aristocrației croate fiind legată mai mult de modul de viață apusean, impune în cele din urmă modelul religios apusean. Astfel în 925, atunci când cneazul croat Tomislav este proclamat rege, aristocrația croată recunoaște biserica creștină apuseană ca biserică de stat.

Așezarea croaților în România s-a realizat în mai multe etape. Primele sosiri ale acestora nu pot fi menționate cu exactitate, din lipsă de izvoare care să ateste plecarea lor din Croația. Pe baza situației social-politice din Croația și a corelării cu alte izvoare, putem aprecia că aceasta a avut loc în cursul secolului al XIII-lea, întrucât în 1333, localitatea Carașova (reprezentativă pentru croații din România) există, conform „Dicționarului localităților din Transilvania” al lui Coriolan Suci. Se știe că la începutul secolului

al XII-lea, Croația intră în structura statului maghiar. Dacă la început a beneficiat de o largă autonomie internă, cu timpul aceasta se reduce. În același timp are loc procesul de înnobilare a maghiarilor în Croația, proces însoțit de depozedarea de pământ a țăranimii libere croate și aservirea acesteia, fapt ce duce (ca de altfel și în alte zone) la plecarea celor ce n-au acceptat noua situație. Localitățile croate din această etapă a stabilirii în România se află pe Valea Carașului (lângă municipiul Reșița) în județul Caraș-Severin, aproape de Vojevodina (Serbia) unde trăiește și o comunitate croată.

A doua etapă a stabilirii în România o reprezintă croații veniți în secolul al XVI-lea și așezați în Recaș (județul Timiș). Și despre așezarea acestora putem vorbi într-un context politic mai larg. La sfârșitul secolului al XV-lea cea mai mare parte a Croației intră sub stăpânirea otomană. Pe plan social-politic intern sultanii adoptă aceeași politică cu cea a regelui maghiar. Oferă pământ turcilor loiali în teritoriile cucerite prin depozedarea localnicilor, mulți dintre aceștia preferând pribegia.

Al treilea moment al venirii și așezării pe teritoriul actual al României este cel de la începutul secolului al XIX-lea prin așezarea croaților în zona Jimbolia (județul Timiș). Croații veniți reprezintă familii nobile cu locuitorii satelor ce-i aveau pe domeniul feudal, care au primit pământ pe teritoriul românesc în schimbul pământului cedat pentru interesele militare ale Imperiului Habsburgic.

Numărul celor așezați pe aceste meleaguri nu se cunoaște cu exactitate. Recensămintele populației realizate în Imperiul Habsburgic și asumate de istoricul și omul politic Erhler, în secolul al XVIII-lea, menționează o cifră ce depășește 10 000 de locuitori de etnie croată. Acest număr se menține până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În cursul secolului al XX-lea se înregistrează fenomenul de scădere demografică determinat de schimbările social-economice și politice din zonele în care se aflau satele croate: migrația spre orașe, căsătorii mixte, emigrarea (plecarea în străinătate) etc. Astăzi numărul croaților din teritoriile numite este în jurul a 7 000 de suflete.

COMUNITATEA ARMEANĂ

După cum bine se știe, locul nașterii poporului armean, de origine indo-europeană, se află pe o platformă continentală muntoasă, existentă la o altitudine de 1 700 m, în Asia Mică și Caucaz, între munții Ararat, Sipan, Aragat, înconjurată de lacurile Van, Sevan și Urmia. Armenii sunt unul dintre cele mai vechi popoare, descendenți ai triburilor indo-europene urarte și hitite, care și-au consolidat propriile valori etnice singulare prin limbă și alfabet (secolul al V-lea d.H.).

Istoria zbuciumată a poporului armean – primul popor din lume care a adoptat creștinismul ca religie oficială de stat, în anul 301 d.H., și care a creat state și imperii, mărituri, cuceriri, cruciade și decăderi, la limita și în vecinătatea unor mari puteri ale vremii, cum ar fi Imperiul Persan, Imperiul Bizantin sau Imperiul Otoman (mai târziu) – a dus la o firească înflorire și prăbușire a puterii sale politice. Astfel, în 1064, capitala Regatului Armeniei Mari, Ani, asediată, cade sub invazia selgiucidă. În consecință, 150 000 de familii de armeni se refugiază spre Crimeea. Ne referim, în acest context, numai la armenii care au emigrat de aici spre teritoriile ce ulterior aveau să se numească România. Cea mai veche mărturie a atestării prezenței armenilor pe pământ românesc o reprezintă o inscripție epigrafă pe o piatră tombală (funerară), din anul 967, aflată în Cetatea Albă (astăzi în Ucraina).

Popor eminent urban, cu un acut spirit întreprinzător, armenii s-au stabilit mai întâi în Moldova, unde au făcut ceea ce știau mai bine, adică negustorie, comerț și meșteșugărie la nivel mic manufacturier, exportând, în toate zonele teoretic posibile, produsele lor de o foarte bună calitate, concurând astfel cu alți „rivali tradiționali”, cum ar fi: genovezii, evreii, grecii, turcii (în funcție de perioada istorică). Prin relații comerciale, armenii au purces mai departe spre Țara Românească și Transilvania, unde exista deja un alt val de emigranți, veniți dinspre Polonia, via Crimeea, cu care au avut relații comerciale și de afaceri, demne de invidiat. Cel mai remarcabil moment al istoriei armenilor din Moldova îl reprezintă Hrisovul, acordat de către domnitorul Alexandru cel Bun, în anul 1401, prin care „autorizează” înscăunarea la Suceava (capitala Moldovei de atunci) a unui Episcop armean (Hovhannes), înțelegând astfel, ca și, ulterior, urmașul său Ștefan cel Mare, rolul important al armenilor și al activităților lor în viața economică, culturală și spirituală a Moldovei. De altfel, cea mai veche biserică armeană din Moldova se află la Botoșani (Sf. Maria) și este datată în anul 1350.

O altă consecință a emigrației armenilor din motive politice sau financiare a fost un destin aparte pe care și l-au asumat în Transilvania. Aflați sub diferite regimuri și interese politice, mulți armeni au preferat să se convertească la ritul catolic, pentru a obține anumite privilegii sau ranguri nobiliare. Aici, în Transilvania, au întemeiat orașe cu ordinariate armeano-catolice și catedrale maiestuoase, cum ar fi Armenopolis (Gherla de astăzi) sau Elisabethopolis (Dumbrăveni), fondate în secolul al XVIII-lea. Interesant este faptul că, indiferent de religie, armenii de pe teritoriul țărilor române, inclusiv în Transilvania, au continuat să prezerveze limba (scrisă într-un alfabet propriu și unic) și cultura, constituindu-se oarecum într-o comunitate închisă până la începutul secolului al XX-lea. În familiile armenesti, de Crăciun, sărbătorit pe 6 ianuarie, rolul primordial îl are, ca și acum, bunicul sau tatăl,

recte capul familiei. Există desigur și sărbători tradiționale (populare) armenesti, cum ar fi: Navasart sau Vartavar, comemorarea Genocidului Armean la 24 aprilie etc.

Evenimente istorice au fost desigur multe în perioada modernă, perioadă în care comunitatea armeană a prosperat, prin propriile străduințe, dincolo de limita optimismului afișat. Au existat o sumedenie de personalități culturale și oameni politici armeni, care au contribuit la dezvoltarea economică și culturală a României Mari, cum ar fi: Missir, Trancu-Iași, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu, Gheorghe Asachi sau Vasile Conta.

Cel mai tragic eveniment din istoria comunității armenice s-a petrecut în 24 aprilie 1915, când Guvernul Otoman a hotărât deportarea și masacrarea tuturor armenilor. A fost primul genocid al secolului al XX-lea, organizat pe motive politice. O mare parte a celor care au avut norocul să scape au fugit în România, primind statut de refugiați și ulterior cetățenia română, dar au contribuit astfel la dezvoltarea vieții sociale, economice și mai ales culturale a României. O consecință a acestui tragic eveniment a fost crearea, în 1918, la București, a Uniunii Armenilor din România, ce avea drept scop integrarea (din toate punctele de vedere) a armenilor supraviețuitori refugiați în România. A fost ultimul mare val de refugiați armeni pe aceste meleaguri, care, vrând-nevrând, au influențat societatea românească. Ne referim aici la câteva exemple, cum ar fi: medicul Ana Aslan, baritonul David Ohanesian, filosofii Aram Frenkian și Arșavir Acterian, dr. Ervant Seropian, jurnalistul Levon Kalustian, orientalistul H. Dj. Siruni, ziaristul Vartan Mestugean, pianista Lisette Georgescu-Manissalian, criticul de artă și mecena Krikor Zambaccian, pictorii Hrant Avakian, Abcar Baltazar și mulți, mulți alții, precum și la alte personalități în viață, cum ar fi: scriitorii Ștefan Agopian, Anais Nersesian, Bedros Horasangian, pictorii Ervant Nicogolian, Nicolae Jakobovits, pianistul Harry Tavitian, fizicianul Maricel Agop, matematicianul Varujan Pambuccian sau actualul ministru Varujan Vosganian (Președintele Uniunii Armenilor din România). Actualmente, Uniunea Armenilor din România, reprezentând una dintre cele 19 minorități recunoscute de statul român, având sediul central în București, funcționează după aceleași principii de preservare și răspândire a culturii armenice, având școli săptămânale cu predare în limba armeană în aproape toate filialele, o editură proprie, „Ararat”, precum și două ziare (finanțate de stat): „Nor Ghiank” – bilingv și „Ararat”.

Nu au existat vreodată stereotipii referitoare la minoritatea armeană din România și nici nu au fost motive, deoarece, așa cum și-au trăit viața armenii emigranți, aici, pe pământ românesc, ei au fost, în primul rând, buni cetățeni, fără a emana prejudecăți și percepții referitoare la alte minorități sau la majoritate.

COMUNITATEA RUȘILOR LIPOVENI (STAROVERI)

În spațiul românesc, incluzând aici Moldova – cu Basarabia și Bucovina nordică –, Muntenia și Dobrogea, primii ruși staroveri, numiți aici lipoveni, apar în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, dar prima atestare documentară a unei localități lipovenești o avem într-o petiție din 1742, adresată domnului Moldovei de lipovenii din satul Socolinți, astăzi Lipoveni, Suceava, în care aceștia spun că locuiesc aici din 1724.

În ceea ce privește Dobrogea, lucrurile nu sunt încă pe deplin lămurite, referitor la originea socială și zonele din Rusia, de unde au plecat staroverii stabiliți aici. În principiu, se admit ca zone de origine pentru lipovenii din Dobrogea, dar și din Moldova, sudul și centrul Rusiei.

Există o controversă, în literatura de specialitate, în legătură cu apartenența lipovenilor dobrogeni la comunitatea cazacilor nekrasoviți, o grupare desprinsă din marea oaste a cazacilor de pe Don, în urma înfrângerii răscoalei conduse de atamanul Kondrati Bulavin în 1707–1708. După moartea acestuia, conducerea cazacilor răsculați a fost preluată de legendarul ataman Ignat Nekrasov, care i-a salvat pe temuții războinici de furia oștilor țarului Petru I, trecându-i peste hotarele sudice ale imperiului, în Kuban, teritoriu aflat pe atunci sub stăpânirea hanului Crimeii, Kaplan Ghirai. După trecerea în neființă a atamanului Nekrasov (1737 sau 1738, datele sunt diferite în sursele referitoare la viața acestuia), cazacii se stabilesc, în mai multe etape, începând cu 1740, în zona Deltei Dunării și în Dobrogea de Nord, mai întâi la Sarichioi și Dunavăț, apoi la Jurilovca, Slava Rusă, Carcaliu (Kamen), lângă Măcin, Ghindărești (Guizdar-chioi), lângă Hârșova și în localitățile din Deltă: Sfiștovca, Periprava, Chilia Veche.

Nu putem ști cu exactitate, dacă nekrasoviții au fondat aceste localități sau pur și simplu s-au stabilit alături de populația deja existentă, formată din tătari, cum e cazul Sarichioiului sau al Ghindăreștilor, ori ruși staroveri, provenind din alte zone ale Rusiei. Cert este, însă, că migrația staroverilor din Rusia, spre Moldova și Dobrogea, a continuat pe tot parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, aceștia așezându-se, evident, în localitățile unde deja erau stabiliți coreligionari ai acestora, fie ei cazaci, fie aparținând altor categorii sociale, de regulă țărani ruși sau soldați, ce căutau să scape de oprimarea stăpânilor și de serviciul militar, foarte lung și foarte dur în Rusia acelor vremuri.

De asemenea, nu putem afirma cu certitudine, din lipsă de documente probatorii, dacă staroverii s-au așezat în Moldova sau Dobrogea, în localități fondate de ruși pravoslavnici înaintea raskol-ului, dar este cert că zonele din spațiul românesc, în care s-au stabilit staroverii, nu le erau total necunoscute,

cel puțin cazacilor, în folclorul cărora Dunărea (Dunaj) ocupa un loc semnificativ, alături de „tătucul Don” (Don – batiușca, Don Ivanovici).

Referitor la controversa despre care am pomenit mai sus, trebuie subliniat faptul că cele două puncte de vedere opuse, susținute de specialiști, și anume, cel care neagă descendența actualilor lipoveni dobrogeni din cazacii nekrasoviți și cel care susține descendența acestora, cel puțin în parte, din grupurile de cazaci, ce au constituit cândva „slăvita oaste a lui Ignat Nekrasov”, pot fi conciliate, dacă interpretările, date de cercetători termenilor utilizați în documentele de epocă, vor ține seama de înțelesul dat acestora de către cei care au emis respectivele documente.

De asemenea, se cuvine semnalat și faptul așezării unui grup important de cazaci nekrasoviți în Bucovina, unde existau deja câteva așezări de staroveri.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, după anexarea acesteia de către Austria (în 1775), guvernul de la Viena și împăratul Iosif al II-lea le-au acordat, printr-un patent imperial din 9 octombrie 1783, dreptul de a se stabili și a-și practica liber credința, scutindu-i, în același timp, pe toți lipovenii din ținut, de serviciul militar și de unele obligații financiare față de stat.

Apar, astfel, în Bucovina, așezări de ruși lipoveni, precum Climăuți și Fântâna Albă (semnalate în documente la 1780, respectiv 1784), iar mai târziu Lucavăț și Mechidra.

De altfel, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, documentele atestă localități și așezări lipovenești în toată Moldova: în 1730 sunt semnalați lipoveni la Iași, în 1740 este atestată localitatea Manolea (jud. Suceava), în același an întâlnim lipoveni la Dumasca (jud. Vaslui), iar în anii următori la Lespezi, Bălășești, Brătești, localități situate în fostul județ Baia, la Târgu Frumos, Hârlău, Botoșani, Roman, Piatra Neamț, practic, în aproape toate orașele și târgurile Țării Moldovei.

COMUNITATEA BULGARĂ

Bulgarii din Banat – România, denumiți bulgari bănățeni sau bulgari-pavlicheni, reprezintă una dintre cele mai vechi diaspore bulgare din lume, cu certitudine cea mai veche din România. Străbunii acestora, în perioada emigrării lor din Bulgaria, năpăstuită de jugul otoman, spre Țara Românească, iar mai târziu spre Transilvania și Banat, au avut drept conducători oameni destoinici, înțelepți, buni strategii. Acești bulgari, care au emigrat din Bulgaria la sfârșitul celui de-al XVII-lea veac, din considerente istorice – spre a nu fi, practic, nimiciți de către Imperiul Otoman, pentru a putea supraviețui ca naționalitate, pentru a-și păstra credința creștină –, erau din părțile nordice

ale Bulgariei, mai precis din Ciprovți și Nikopole cu împrejurimile sale. Bulgarii din Ciprovți, numiți ciprovcceni, se ocupau cu grădinăritul și meșteșugurile, fiind aurari iscusiți, iar bulgarii din Nikopole și zona aferentă, numiți bulgaripavlicheni, practicau agicultura și grădinăritul. Ciprovccenii și pavlichenii erau de confesiune romano-catolică, fiind credincioși fervenți. Toți au avut același destin, au parcurs aceeași odisee – de la emigrarea lor din Bulgaria, trecând Dunărea spre nord, în Țara Românească, unde au fost primiți de Constantin Brâncoveanu, apoi, datorită iminentului pericol otoman, s-au stabilit în Transilvania și Ardeal. Bulgarii-pavlicheni, proveniți din Nikopole și împrejurimile sale, și-au întemeiat, în 1738, o așezare denumită Beșenova Veche (actualmente Dudeștii Vechi, jud. Timiș), iar bulgarii provenind din Ciprovți au înființat, în 1741, localitatea Vinga, actualmente în județul Arad, care a dobândit, în acea perioadă, rang de oraș – Theresiopolis, printr-un ordin emis de împărăteasa Maria Tereza. După câteva decenii, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe parcursul secolului al XIX-lea, bulgarii stabiliți pe meleagurile bănățene, în Dudeștii Vechi și Vinga, au mai întemeiat localități ori s-au stabilit și în alte localități de pe teritoriul Banatului istoric din acea perioadă. Astfel se pot enumera localitățile: Breștea, Denta, Telepa (actualmente Colonia Bulgară), toate aceste localități fiind situate în prezent în Banat – România; apoi Ivanovo, Lisenhaim sau Torontál Erzsébetlak (actualmente Belo Blato), Németh-Ecska, Modos, Lukácsfalva, Kának, Dzvarniak (Rogendorf), Székelykeve sau Gyurgyevo (actualmente Skorenovaț), Temes-Kubin (Kevekovin), Veliki Becskerek, localități aflate în prezent în Banatul sârbesc și, nu în cele din urmă, Szenthubert (Suntubér), Szeged, Budapesta din Ungaria. În secolul al XX-lea, mase compacte de bulgari bănățeni se pot regăsi în România, în afară de localitățile Dudeștii Vechi, Colonia Bulgară, Breștea, Denta, Vinga, și în orașele Sânnicolau Mare, Deta, municipiile Arad și Timișoara – așezări urbane situate relativ aproape de localitățile enumerate la începutul acestei fraze. Tot în perioada celui de al XX-lea veac, într-o anumită conjunctură istorică – Tratatul de la Craiova – , o parte dintre bulgarii bănățeni, care și-au manifestat doleanța, au avut posibilitatea de a se reîntoarce, oficial, în vechea vatră strămoșească – Bulgaria. Astfel, bulgarii bănățeni din Dudeștii Vechi s-au stabilit în localitățile Bărdarski Gheran, Gostilia, Dragomirovo din Bulgaria, iar cei din Vinga s-au stabilit în localitatea bulgărească Asenovo. În prezent, bulgarii, ca minoritate națională recunoscută în România, existenți în masă compactă, în mod covârșitor, în Banat, își păstrează și dezvoltă cultura și civilizația specifică. O ultimă remarcă am adăuga, și anume, cea referitoare la faptul că bulgari bănățeni există, în prezent, în mod răzleț, dar fără a-și renega sau ignora originea, în diverse state europene și, de fapt, în diverse puncte de pe mapamond.

Atât în perioada interbelică, cât și în cea postbelică, bulgarii bănățeni – loiali cetățeni ai României și demni reprezentanți ai etniei căreia îi aparțin – au trăit în armonie, bună conviețuire cu ceilalți concetățeni, indiferent de etnie, confesiune etc. și au desfășurat o prolifică activitate socio-economică, culturală etc.

Este important de amintit despre constituirea „Primului Comitet al bulgarilor bănățeni“, în 1938–1939 (în afara diverselor organizații, asociații, fundații cu diverse scopuri lucrative, din diverse sfere ale vieții, existente de la stabilirea în Banat), care Comitet de inițiativă avea drept obiectiv fundamental realizarea unei mai eficiente coeziuni a bulgarilor din Banat. Publicația „Glasul bulgar bănățean“, organ al minorității bulgare din Banat, din acea perioadă interbelică, a relatat, pe larg, despre inițiativa benefică a Comitetului, ai cărei inițiatori au fost: dr. Petru Telbis – președinte, av. Anton Lebanov – vicepreședinte, dr. în științe economice Karol Telbis – secretar, Ivan Fermendjin – președintele departamentului cultural, ing. Anton Dermedjin – președintele departamentului agricol, Nicolae Lebanov – casier, „Twtka“ (Hailemas Țofica) – președinta departamentului social.

În perioada postbelică, 1945–1989, s-au organizat diverse acțiuni, în special programe cultural-artistice. Despre această perioadă, despre multiplele acțiuni, desfășurate în diverse domenii, în pofida unor obstrucționări, a unor vicisitudini datorate conjuncturii existente la acea vreme, ar fi benefic de elaborat un material, o lucrare. Materialul ar putea fi structurat, din punct de vedere jurnalistic, sub forma unui documentar (interviuri, reportaje, depănarea amintirilor din acea perioadă cu persoanele implicate în aceste acțiuni).

În data de 25 decembrie 1989, pentru prima oară în istoria bulgarilor bănățeni, a existat posibilitatea de a se face auzită limba bulgarilor din Banat pe undele Radioului Timișoara, prin glasul profesorului Ivanicov Carol-Matei. Prin intermediul acestei inițiative s-au pus bazele emisiunii în limba bulgară la Radio Timișoara. Pentru o scurtă perioadă de timp, un colectiv format din câțiva bulgari bănățeni inimoși s-a preocupat de realizarea unor scurte emisiuni în limba bulgară, cu caracter intermitent, la Radio Timișoara. Nu peste mult timp, a demarat emisiunea în limba bulgară, care are un caracter permanent – săptămânal, duminica, între orele 16,00–16,30 la Radio Timișoara. La propunerea Uniunii Bulgare din Banat – România, care, între timp, se constituise, a fost desemnat un redactor pentru această emisiune.

COMUNITATEA CEHĂ

Popoarele moderne de azi: cehii, slovaci, polonezii, rușii, bielușii, ucrainenii, bulgarii, sârbii, croații și slovenii, au o origine comună, făcând

parte din neamul slavilor, care, încă prin mileniul I î.H., trăia pe un vast teritoriu cuprins între fluviile Vistula și Niprul mijlociu. Istoricii romani Tacitus, Plinius cel Bătrân (secolul I d.H.) și Ptolemeu (secolul al II-lea d.H.) îi menționează pentru întâia oară pe slavi sub numele de venezi (venzi, veneți), iar istoricul bizantin Procopius din Caesareea (secolul al VI-lea) îi denumește anți și sclavini, însă istoricul got Iordanes (secolul al VI-lea) scrie că „venezii se trag din același trib și poartă trei denumiri: venezi, anți și sclavuni”. Tot din secolul al VI-lea bizantinii îi menționează sub denumirea generică de slavi. La început, triburile slave vorbeau o limbă comună, slava veche, care face parte din familia lingvistică indo-europeană, împreună cu limbile germanică, celtică, romanică, indică etc.

În perioada secolelor IV–VI, sub presiunea altor popoare, slavii vechi s-au pus în mișcare, luând parte activă la procesul migrațiunii popoarelor și s-au delimitat în trei mari ramuri: slavii de sud (bulgarii, sârbii, croații și slovenii), slavii de răsărit (rușii, bielorușii, ucrainenii) și slavii apuseni (cehii, slovaci și polonezii). Se pare că numele de ceh provine de la un voievod patriarh cu numele de Ceh, care, așa cum apare în câteva legende, a condus triburile slave ce s-au așezat pe malurile fluviului Vltava. Treptat, în societatea slavilor apuseni s-au dezvoltat relațiile feudale, s-au întemeiat primele formațiuni statale. Astfel, pe teritoriul Cehiei și al Slovaciei de azi, a luat ființă un stat condus de Samo (623–658), care a respins atacurile francilor. Pe același spațiu, pe la anul 830, s-a întemeiat statul Moraviei Mari, care va fi distrus de unguri în anul 906. Însă, încă din anul 895, doi frați cehi din familia Přemysl s-au separat, întemeind statul ceh în Boemia de azi. Cel mai de seamă cneaz al statului ceh a fost Vaclav I, ulterior sanctificat și declarat protectorul național al cehilor.

O importanță deosebită în evoluția societății și a culturii cehe a avut-o răspândirea creștinismului de către doi misionari trimiși de Bizanț, frații Chiril (Constantin) și Metodie, veniți în Moravia pe la anul 863. Primul cneaz creștinat de Metodie a fost Borivoj (874). Chiril și Metodie au creat alfabetul numit glagolitic (apoi chirilic), au introdus liturghia în limba slavă, au tradus cărți religioase și didactice în limba slavă veche. Treptat, la sfârșitul secolului al IX-lea, sub presiunea Imperiului German, în societatea cehilor s-a impus ritul latin, astfel că, în anul Marii Schisme (1054), cehii au rămas la religia romano-catolică.

În secolul al XIV-lea, Cehia a cunoscut o perioadă de mare strălucire în timpul domniei regelui Carol I de Luxemburg (ca împărat german Carol al IV-lea), iar în secolul al XV-lea, Cehia a fost frământată de războaiele husite (1419–1434). Încă din anul 1420, grupuri de husiți cehi s-au stabilit în Transilvania și Moldova. În perioada următoare, Cehia a intrat treptat, tot

mai mult, în sfera de influență a Imperiului German, ajungându-se ca, în timpul războiului de 30 de ani, Cehia și Moravia să fie declarate posesiuni ereditare ale Habsburgilor (1627). Astfel că, în secolul al XIX-lea, când au avut loc colonizările cehe în Banat, atât Cehia cât și Banatul făceau parte din Imperiul Habsburgic (numit, din 1867, Imperiul Austro-Ungar).

În cadrul politicii mai ample de colonizare a Banatului, deschisă de Imperiul Austriac după anexarea Banatului în anul 1718 (pacea de la Passarowitz), în cursul secolului al XIX-lea, în Banatul românesc are loc procesul de colonizare a cehilor. Istoriografia cehă și cea română consideră că această colonizare s-a desfășurat în trei valuri. Începând cu anul 1823 este consemnat primul val al colonizărilor, ce duce la înființarea localităților Elisabeta (Elisabethfeld) și Sfânta Elena (Svatá Helena), din actualul județ Caraș-Severin. Promotorul acestei colonizări a fost Iosif Magyarly, antreprenor de cherestea din Oravița. Cel de-al doilea val al colonizării cehilor s-a desfășurat între anii 1826–1828 sub autoritățile austriece, mai ales în Munții Almăjului, fiind înființate localitățile Eibenthal (jud. Mehedinți), Ravensca, Șumița, Gîrnic și Bigăr din județul Caraș-Severin. În fine, cel de-al treilea val al colonizărilor are loc în anul 1863, când sunt înființate localitățile Clopodia, de lângă Gătaia, cât și Peregul Mare, din județul Arad. Însă unele surse istorice indică așezarea unor coloniști cehi în Banat încă din anul 1770, dar continuitatea acestora nu a putut fi determinată.

La începutul secolului al XX-lea, cehii încep să se stabilească și în orașele și comunele din actualele județe Caraș-Severin și Mehedinți, precum: Moldova-Nouă, Băile Herculane, Orșova, Zlatița, Liubcova, Cozla, Berzasca, Bozovici, Mehadia, Vukova, Jupa, Scăiuș (lângă Lugoj), alcătuind comunități etnice mai mult sau mai puțin compacte. Alte grupuri de cehi au migrat către marile orașe: București, Ploiești, Oradea, unde treptat au fost în mare parte asimilați. Datele din 1956 arătau că în întreaga zonă a Clisurii Dunării, 8 887 de locuitori s-au declarat de naționalitate cehă, iar în 1992 erau doar 2 970 pe Clisură și în total, în România, erau 3 200 de cehi.

Denumirea de cehi a fost schimbată treptat, de către locuitorii români din vecinătatea lor, cu denumirea mai facilă de „pemi”, o derivare de la bohemi, ea aplicându-se și germanilor sosiți din regiunea Bohemiei. La rândul ei, denumirea de Boemia sau Bohemia, patria de origine a „pemilor”, provine de la antica provincie Boiohaemum, unde s-au așezat în secolul I d.H., boii, un neam celtic. După unii cercetători, denumirea de „pemi” provine din cuvântul german Böhmen, denumire ce se dădea, de către germanii din Banat, tuturor celor ce veneau din Boemia. Cauzele care au generat colonizarea cehilor au fost de natură economică, socială, politică și religioasă. Mulți locuitori, care nu erau de confesiune romano-catolică, în regiunile mai

sărace erau prizonieri, căci contrareforma în Cehia atinsese apogeul în deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea. De asemenea, eliberarea Europei de sud-est de sub jugul otoman, după numeroasele războaie austro-turce, a însemnat și localități distruse, teritorii pustiite, pământuri nelucrate, o situație generală de insecuritate și sărăcie. Acestea se adăugau unei situații generale de înrăutățire a iobăgiei din Boemia și Slovacia, situație ce a provocat izbucnirea unor răscoale țărănești precum cea de la Nachod din 1775, urmate de persecuții din partea autorităților. S-a intensificat în aceste teritorii haiducia și fuga de pe moșii, ori, pe teritoriile eliberate de la turci, multe mlăștinoase, fugarii se puteau ascunde foarte ușor de urmăritori. Însă colonizările desfășurate de autoritățile imperiale au răspuns necesității de a popula teritorii slab locuite, de a defrișa păduri și de a asigura, împreună cu satele românești, paza granițelor.

COMUNITATEA SLOVACĂ

În perioada marilor migrații ajung și slovaci în spațiile pe care le locuiesc practic și astăzi. Originile slovacilor sunt strâns legate de evoluția comunităților lingvistice indo-europene, din care fac parte și ei. Primele așezări slovace sunt atestate între râurile Visla și Nipru. Primii istorici antici (Procopius, Iordanes, Nestor) îi amintesc sub denumirea de venezi, anți sau sclavini.

Expansiunea masivă, spre interiorul Europei, începe pentru slavi în prima jumătate a mileniului I d.H. și culminează în secolele al VI-lea și al VII-lea. Ocupația principală a slavilor era agricultura. Ei locuiau în sate, iar căpeteniile în cetăți întărite. Trăiau organizați în obști sătești, mai târziu în uniuni tribale. În Europa centrală, slavii conviețuiesc cu avarii și, în cele din urmă, cad sub stăpânirea acestora. Slavii apuseni vor realiza o uniune de triburi în frunte cu negustorul franc Samo (623–658), înfrângându-i atât pe avari, cât și pe francii lui Dagobert.

În secolul al VIII-lea, cu ajutorul lui Carol cel Mare, reușesc să se elibereze de sub stăpânirea avară.

În secolul următor, pe teritoriul locuit de slavii apuseni se formează două cnezate: Moravia, în frunte cu Mojmir, și Nitra, condus de Pribina. În anul 833, Mojmir cucerește și Nitra, dând astfel naștere unui stat întins, cunoscut sub denumirea de Moravia Mare. Urmașul lui Mojmir, cneazul Rastislav, reușește să scape de vasalitatea față de Imperiul Carolingian.

Pentru a-și putea menține independența, avea nevoie de sprijinul Bisericii. Pentru că dușmanii lui, francii, reprezentau papalitatea, se va orienta spre Constantinopol, de unde aduce doi misionari, frații Chiril și Metodiu.

Aceștia au alcătuit alfabetul glagolic, din care se va forma cel chirilic, și au folosit limba slavă ca limbă liturgică. Învățăturile lor vor sta la baza culturii tuturor popoarelor slave.

Svatopluk (871–894), pentru a scăpa de presiunea francilor și a papalității, izgonește învățăceii lui Metodiu și trece sub influența episcopilor franci și, în consecință, a Romei. După moartea lui, luptele interne, dar mai ales atacurile francilor și maghiarilor duc la destrămarea vastului imperiu, ce cuprindea Slovacia de azi, Moravia, Cehia, sudul Poloniei, Silezia și Panonia. Moravia Mare a fost cel mai vechi stat al slavilor apuseni și, în același timp, primul stat comun al slovacilor și cehilor.

Slovacia ajunge să fie integrată treptat la Regatul Ungar, ca o marcă de graniță cu sediul la Nitra, unde voievodul era, de obicei, urmașul regelui arpadian. Această marcă sau voevodat era, în mare, încadrat între râurile Morava și Criș.

Voievodul Bela administra, din sediul său de la Nitra, 15 comitate, care au fost atât pe teritoriul slovac cât și pe cel maghiar, și ducea o politică internă și externă proprie. Regele Ladislav I (1077–1095) reușește să anihileze autonomia voievodatului, așezând la granițele lui populații privilegiate de secui, pecenegi și cumani.

Feudalismul își va pune amprenta și pe iobagii slovaci, care opuneau rezistență față de opresiune încă din secolul al XI-lea. Documentele vremii vorbesc despre transfugi în ținuturile de dincolo de prisăci, adică dincolo de granițele actuale ale Slovaciei.

Începând cu secolul al XIII-lea, ne întâlnim tot mai mult cu fuga iobagilor din comitatele suprapopulate spre ținuturile care le ofereau condiții mai bune de trai. O imagine a stării dezolante a iobagilor din Ungaria o dovedesc răscoalele lui Doja și Csaszar, amândouă înăbușite în sânge. Amenințarea cea mai frecventă în petițiile iobagilor slovaci suna în felul următor: Dacă nu scădeți birurile, ne vom împrăștia în lumea întreagă. Migrația masivă spre sudul Ungariei (Alfold) începe însă după pacea de la Karlowitz (1699) și pacea de la Satu Mare (1711). Acum, turcii părăsesc această parte a țării ungurești, lăsând în urma lor pământuri foarte roditoare, dar în mare parte depopulate.

În primele decenii ale secolului al XVIII-lea, au migrat din comitatele de nord ale Ungariei (Slovaciei de azi) spre sud. Acest prim val de coloniști se așază în comitatele Estergom, Komarom, Nograd și Pesta.

După fuga acestui prim val, cei rămași erau obligați să acopere și obligațiile fugarilor. La aceste necazuri se pot adăuga obligațiile sporite din timpul războaielor, epidemiilor sau arderii unor localități. În același timp, o cauza importantă a migrației slovacilor a fost persecutarea religioasă, pentru

că au îmbrățișat ideile reformatoare ale lui Luther. Această nouă confesiune le oferea o Biserică mai ieftină și o speranță de egalitate socială, la care sărăcimea nu vroia să renunțe deloc. Pe de altă parte, comisarii multor stăpâni de pământuri din sudul Ungariei, așa-numiții „impopulatores”, promiteau trecerea din starea de iobag „legat de glie” în starea de iobag contractual, libertatea confesiunii, scutirea de dări pe mai mulți ani, lemn de construcții și, mai ales, pământ de cinci ori mai roditor decât în ținuturile muntoase. Aceste informații se adevăreau prin intermediul celor care se întorceau din ținuturile de sud: muncitorii sezonieri, meseriașii, soldații sau chiar prin scrisorile preoților care, de regulă, urmau coloniștii în procesul lor de migrare.

Astfel, între Tisa, Dunăre și Mureș au crescut adevărate orașe slovace: Bekescsaba, Szarvas, Totkomlos, Backi Petrovac sau Nădlac. Referindu-se la sporul populației din sudul Ungariei (Alfold), istoricul de origine slovacă Mathias Bell descrie această situație în felul următor: nici nu putem spune că se nasc, ci mai degrabă că rodesc ca niște cereale de soi. Și mai adaugă informația că acele colonii, care au fost fondate cu douăzeci sau treizeci de ani în urmă, s-au dezvoltat în așa măsură, încât sunt în stare să trimită noi roiuri de coloniști. Urmarea unui asemenea fenomen de colonizare secundară sunt unele așezări de pe teritoriul actual al României.

Primii coloniști slovaci, așezați la noi, au fost cei veniți din Szarvas și Bekescsaba, în anul 1747. Ei au fondat așezarea Apatelelek (azi Mocrea, în județul Arad) pe domeniul magnatului Ioan Peterfy. Aici formează o comunitate confesională evanghelică, își ridică parohia, biserica și școala, aducându-și în scurt timp și preotul și dascălul. Această modalitate de organizare va fi comună și următoarelor așezări. Cea mai mare așezare slovacă de pe teritoriul românesc a fost însă Nădlacul, tot în județul Arad. Slovicii s-au așezat aici, în anul 1803, alături de populația românească, după ce sârbii părăsiseră masiv localitatea, în anul 1751. Coloniștii au venit aici, în principal, din Totkomlos și Bardany, dar și din comitatele slovace Novohrad, Gemer și Zvolen.

În anul 1850, Nădlacul avea 9 383 de locuitori, din care 4 877 slovaci. Până la sfârșitul secolului și-au construit, în afară de biserică, și opt școli.

În Banat au fost fondate alte așezări: în 1813 – Butinul, de către coloniști din comitatul Orava, dar și din Banatul sârbesc. Alți slovaci evanghelici s-au așezat în număr de 25 de familii la Vucova, în Banat. Ei au venit în Banat din localitatea Vel'ký Krtíš (comitatul Novohrad). Brestovaț este o altă așezare din Banat, fondată însă de maghiari. Aceștia fiind puțini, autoritățile vor permite venirea slovacilor catolici din zona Bekescsaba, în anii 1847–1848. În 1852, alți coloniști slovaci, mai ales meseriași și țărani săraciți, vin în Peregul Mare (jud. Arad), din comitatul Šariš. Lor nu li se vor acorda aceleași facilități,

precum celor de la începutul secolului. Poate cea mai târzie colonie slovacă din județul Arad este localitatea Țipari. Această localitate a fost înființată în 1883 pe pământurile camerei regale. Slovicii au fost aduși alături de mai vechii locuitori germani și maghiari. Ei proveneau din zona Bekescsaba, dar și din Orava și Nitra. De asemenea, au primit pământ puțin, pe care trebuiau să-l plătească în rate eşalonate pe 50 de ani. În Bihor situația era puțin diferită. Proprietarii complexului montan bihorean erau patru conți sau baroni: Baranyi, Banffy, Kereszegi și Bathyanyi. Aceștia doreau să comercializeze lemnul din pădurile pe care le posedau, pentru că în Europa era foarte căutată soda caustică, produsă din cenușă, și care servea la rândul ei la producerea leșiei și a săpunului. Pentru aceasta aveau nevoie de specialiști, așa cum vor avea nevoie și de sticlari, atunci când vor înființa aici primele cuptoare de sticlă. Acești specialiști au fost aduși din comitatele slovace Gemer, Zemplin și Orava. Majoritatea, erau de confesiune catolică. Astfel se nasc primele așezări slovace bihorene, încă din anul 1790. Acestea au fost Budoii, Borumlaca și Vărzari. Alți muncitori slovaci, tot din Zemplin, sunt aduși după anul 1811, când are loc o mare devalorizare a monedei, urmată în 1817 de o recoltă foarte slabă. Acum sunt colonizate așezările Valea Ungurului, Valea Târnei și Șinteu. Urmează, în anul 1830, Huta Voivozi și Socet.

La început, pământul defrișat l-au folosit, conform contractului, în mod gratuit. Mai târziu, proprietarii le-au impus o arendă mare, ceea ce a dus la un lung și costisitor proces, intentat contelui de către coloniști (cu mici întreruperi, cca 35 de ani).

Suprapopularea acestor localități va duce cu timpul la colonizarea localităților vecine, din Bihor și Sălaj. Slovicii s-au mai așezat și în Maramureș, cea mai mare localitate fiind Huta Certeș, dar și în Bucovina, unde cea mai mare comunitate a trăit în Poiana Micului.

COMUNITATEA POLONEZĂ

Primele comunități poloneze distincte, din spațiul românesc, au fost create la sfârșitul secolului al XVIII-lea când, odată cu destrămarea statului polonez independent, grupuri compacte de poloni s-au stabilit, în principal, în Bucovina (unde au format așezări cu caracter etnic distinct) și, secundar, în Basarabia și Principatele Române.

Legăturile dintre polonezii din spațiul românesc și patria-mamă s-au păstrat și se păstrează prin intermediul limbii, Bisericii Catolice și tradițiilor etno-culturale și istorice comune.

Datorită situației speciale de teritoriu, aflat la interferența influențelor culturale bizantine, slave și central europene, istoria polonezilor stabiliți în

Bucovina are o importanță specială pentru istoria acestei provincii și, ulterior, pentru istoria României. În acest context, polonezii și-au adus (și își aduc) o contribuție deosebită, în special pe pe tărâm cultural-religios, la inițierea și perpetuarea tezaurului spiritual al Bucovinei, supranumită de către specialiști „Elveția Orientului”.

Și în prezent, majoritatea polonezilor din România trăiesc în comunități etnice distincte doar în sudul Bucovinei (jud. Suceava), motiv pentru care, în prezentul material, se va insista asupra istoriei lor.

În Bucovina, au sosit, în special în secolul al XVIII-lea, grupuri de polonezi originari din Galiția, atrași de condițiile de viață de aici și sarcinile fiscale mult mai ușoare. Totodată, o parte însemnată a polonezilor, stabiliți în Bucovina, au fost aduși de către autoritățile imperiale austriece, interesate să valorifice bogățiile acestei regiuni (în special minereuri, sare, păduri), aparținând părții de nord-vest a Moldovei. În vederea exploatarei acestor bogății, împăratul Iosif al II-lea (1780–1790) a adus în Bucovina un număr însemnat de polonezi.

În primul rând, au fost colonizați aici specialiști în minerit din Bochnia și Wieliczka, în vederea valorificării zăcămintului de sare de la Cacica. Ulterior, au fost aduși meșteri în prelucrarea lemnului și a sticlei, lucrători la căile ferate. Totodată, în cadrul comunităților polone, nou create în Bucovina, au sosit învățători și slujitori ai Bisericii, proveniți în special din regiunile Bochnia și Kalusza.

Un grup aparte, între polonezii stabiliți în Bucovina, era format din gorați (munteni) din ținutul Czadca (azi în Slovacia), stabiliți în localitățile bucovinene Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa (localități aflate actualmente în județul Suceava, Laurenca, Davideni-Zrăb, Dunawiec (localități aflate actualmente în regiunea Cernăuți, Ucraina). Polonezii proveniți din valea râului Kisuca s-au așezat în localitățile Panca, Pătrăuții de Jos (zona numită Arșița), Păltinoasa.

Așezarea polonezilor în Bucovina a condus, în timp, la apariția a numeroase localități cu populație majoritar poloneză precum Cacica, Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa, Bulai (Moara), Ruda (Vicșani), Păltinoasa – județul Suceava, Tereblecea, Davideni-Zrăb, Huta-Veche, Pătrăuții de Jos, Crăсниșoara Veche (regiunea Cernăuți).

Polonezii bucovineni aveau numeroase organizații și asociații culturale, ce aveau drept scop menținerea și răspândirea valorilor polonismului. Amintim în primul rând „Casele Polone”, ce funcționau în mai toate localitățile bucovinene locuite de polonezi. Centrul activității culturale a polonezilor bucovineni era orașul Cernăuți. O importanță aparte sub acest aspect era

deținută de numeroasele societăți (cabinete) de lectură (Czytelnia Polska) din Bucovina.

După unirea Bucovinei cu România (15/28 noiembrie 1918), numărul polonezilor bucovineni a mai scăzut (34 119 persoane în 1919, față de 36 210 persoane în 1910) deoarece, o parte dintre ei, s-au întors în patria-mamă, redevenită stat independent, după 11 noiembrie 1918.

În Basarabia din perioada interbelică existau comunități compacte de polonezi la Chișinău, Hotin, Soroca, Bălți, Tighina și Cetatea Albă. La Chișinău funcționa cu succes Organizația „Jan Sobieski”, condusă de către Roman Biskup. În acea perioadă, la nivelul întregii României, polonezii din Basarabia erau cei mai numeroși după cei din Bucovina.

În vechiul Regat al României, numărul polonezilor era ceva mai mare în București (1 300–1 600 persoane), aici activând cu deosebit succes societatea culturală polonă „Adam Mickiewicz”. În Galați funcționa organizația Koła Polski, condusă la sfârșitul anilor '30 de către numitul Aleksander Dunin. Totodată, la nivelul întregii României funcționau câteva organizații culturale polone: Asociația Tinerimii Polone, Asociația Doamnelor Polone, societatea Polska Macierz Szkolna w Rumunii, Societatea Învățătorilor Poloni etc.

În perioada interbelică, numărul polonezilor din România este consemnat de către recensământul general, efectuat în 1930. Conform acestui recensământ, în România aceluși an au fost înregistrați 48 310 polonezi la rubrica „neam” și 38 265 la rubrica „limba vorbită”. Acest fapt se datorează unei aculturații din mediul urban (în special în favoarea germanilor) și rural (în special, în favoarea ucrainenilor și românilor).

Numărul polonezilor din România a scăzut dramatic după cel de-al Doilea Război Mondial, atât în partea nordică, anexată de Uniunea Sovietică, cât și în partea sudică, rămasă României. Acest fapt s-a datorat, în special, repatrierilor în Polonia, organizate de către statul polon.

Regimul comunist din România a influențat în mod negativ viața cultural-religioasă a polonezilor din România. Mai mult, în 1950, a fost interzisă activitatea Uniunii Polonezilor din România, organizația fiind reactivată abia în 1990.

Comunitățile polonezilor din România experimentează o adevărată renaștere etno-culturală după 1990, odată cu prăbușirea regimului comunist din România. Organizația centrală a polonezilor din spațiul românesc este Uniunea Polonezilor din România. Procesul de reactivare a acestei organizații a fost demarat în 1990, odată cu reînființarea filialei polonezilor din București. În anul următor, a fost reînființată filiala din Suceava, condusă de către Wilhelm Iachimovschi, personalitate marcantă a comunităților polonezilor bucovineni.

Inițial, Uniunea Polonezilor din România a avut sediul la București. Ulterior, sediul acesteia a fost mutat la Suceava, situație justificată inclusiv de preponderența numerică a polonezilor bucovineni.

Uniunea Polonezilor din România este o „organizație apolitică a cetățenilor români de naționalitate poloneză. Scopul acesteia este păstrarea identității culturale, lingvistice și religioase”. În principal, ea își îndeplinește misiunea de păstrare a identității culturale, lingvistice și religioase a comunității polonezilor din România, prin organizarea unor activități culturale, colaborarea cu autoritățile locale, cooperarea cu diverse organizații din Polonia, participarea la numeroase manifestări științifice sau culturale din țară sau din străinătate.

După 1990, Uniunea Polonezilor din România a fost condusă succesiv de Antoni Rojowski, Johann Peter Babiaș și Ghervazen Longher, ultimul dintre ei îndeplinind în prezent și funcția de reprezentant în Parlament (deputat) al polonezilor din România.

Post 1990, polonezii din Bucovina au declanșat un proiect cultural la nivel național. Astfel, pentru îmbunătățirea situației învățământului în comunitățile multietnice din Bucovina, începând cu anul 2002, a fost lansat proiectul educativ „Copiii Bucovinei”. Acesta „cuprinde copiii din comunitățile multietnice ale Bucovinei, ce învață împreună în școlile „polone” ale regiunii din localitățile: Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa, Cacica, Păltinoasa, Gura Humorului, Siret, Suceava, Moara”. Realizarea proiectului, finanțat majoritar de către statul polon, se bazează pe principiul colaborării cu autoritățile locale și școlare ale județului Suceava. Scopul final al acestui proiect este „ameliorarea condițiilor educaționale” din localitățile mai sus-menționate.

În contextul relansării regimului democratic, rezultatul primelor alegeri libere din 1990 consemna alegerea primul parlamentar polon în Parlamentul României postcomuniste, în persoana lui Antoni Linzmeier din Ploiești. I-au succedat, în urma alegerilor din 1992, Johan Peter Babiaș, înlocuit în urma decesului său (martie 2002), cu Ghervazen Longher din Solonețu Nou.

Viața culturală a comunității poloneze din România se concentrează în prezent în jurul Casei Polone din Suceava, precum și în jurul publicației lunare bilingve (română și polonă) „Polonus”, din aceeași localitate. „Dom Polski” din Suceava a fost construită între 1903–1907, naționalizată în 1950 și recuperată de comunitatea polonă în 1996.

Actualmente, comunitățile polone din România militează pentru consolidarea și perpetuarea conștiinței etno-culturale, punând un mare accent pe consolidarea „Caselor Polone” din teritoriu. Potrivit Recensământului din 1992, în România trăiau 4 232 polonezi, dintre care 2 292 în județul Suceava.

Sursele interne ale Uniunii Polonezilor din România consideră însă că numărul acestora este în realitate de circa 10 000 persoane. Discrepanța dintre datele Recensământului din 1992 și aceste surse interne provine, în special, din împrejurarea că mulți etnici polonezi s-au declarat români, întrucât nu mai cunosc limba maternă, fac parte din familii mixte etc.

COMUNITATEA ITALIANĂ

Prezența italiană pe teritoriul actual al României este una constantă și își are începuturile în anul 1000, în timpul procesului de creștinare a popoarelor europene, când Ștefan I al Ungariei este botezat și obține arhiepiscopia romano-catolică de la Strigonium (Esztergom), unde este încoronat rege. Drept urmare, se înființează alte episcopii, una fiind cea de la Cenad, astăzi în județul Timiș, în locul unei mănăstiri de rit bizantin. Aici, în 1038, este numit episcop călugărul benedictin Gerardo de Sagredo, originar din Veneția, care pune bazele unei școli în limba latină. Alți călugări misionari, marea majoritate de origine italiană, vor continua procesul de convertiri.

Colonii de italieni din nordul Peninsulei sunt instalate la Oradea, înainte de invazia tătară-mongolă din 1241, dând naștere suburbiilor din afara zidurilor cetății, Venezia (Velența de astăzi) și Olosig (Italiani). În 1283, este atestată documentar Civitas Olosig (Cetatea italienilor), localitate aflată în județul Bihor, redusă mai târziu la dimensiunea unui sat. Surprins la Oradea în timpul invaziei tătar-mongole și luat în captivitate, canonicul Ruggiero da Torre Maggiore, din Puglia, descrie în poemul de factură baladică, *Carmen miserabile*, întâmplările prin care a trecut.

Satele Veneția de Sus și Veneția de Jos, județul Sibiu, au fost întemeiate de venețieni, iar Velence (Veneția) era numele unui cătun din componența satului Lemnia, județul Covasna. Tot în județul Covasna, comuna Brăduțu, există satul Tălișoara (Olasztelek, Olostellek), unde mai sunt păstrate urmele unei colonii care, potrivit documentelor papale, ar fi existat încă înainte de anul 1322, localitatea fiind considerată mai târziu, de călugărul iezuit Timon Samuel, drept Fundus Italicus, adică pământ italian, spre a fi deosebit de Fundus Regius, pământ regal. Elementul italian a existat până în epoca modernă, mărturii fiind denumirile de Olaszok útja = Ulița italienilor și Olaszok teke játszója = teren de popice al italienilor, dar și nume de familie, cum sunt Colombano, Marco, Fabian, transcrise după normele limbii maghiare.

Satul Talyanfalwa (Satul italienilor), ce ființa prin 1320 lângă Deta, județul Timiș, a dispărut. Aceleași perioade îi aparține castelul de la Timișoara, ridicat de meșterii italieni, după modelul celor din împrejurimile Veneției, pentru regele maghiar Carol Robert de Anjou. Regele Sigismund de

Luxemburg îl va dăruia apoi condotierului florentin Fillipo Scolari, conte de Timișoara, zis Pippo Spano, care va împleti meseria armelor cu aceea de promotor al culturii italiene în zonă.

Repetate incursiuni, ulterioare mării invazii tătare din secolul al XIII-lea, îi determină pe conducătorii orașelor și târgurilor transilvane să-i ceară, în anul 1405, lui Sigismund de Luxemburg, aprobarea pentru consolidarea zidurilor vechilor cetăți, pentru ridicarea altor fortificații, operațiuni permise, până la urmă, numai în cazul orașelor. La acest program de edificare, refacere, consolidare a fortificațiilor, castelelor, care s-a extins până în secolul al XVIII-lea, au participat meșteri italieni, cunoscuți sub numele de *italus* sau *italicus*. Familii întregi de zidari – fundatores, pietrari – lapicidi, dar și dulgheri, tâmplari, vărari etc. se vor stabili la Oradea, Arad, Satu Mare, Alba Iulia unde își vor demonstra măiestria și arta. În afară de ei, vor fi prezenți și inginerii și arhitecții italieni militari, în special în secolul al XVIII-lea.

Între secolele XIV–XVI, Transilvania a fost și destinația unor negustori sau intermediari care proveneau îndeosebi din Florența, Veneția, Genova. Negustorii aduceau mărfuri și produse de lux, pe care le schimbau pe piețe transilvane cu materii prime din Țara Românească și Moldova sau cu mirodenii aduse din Orient. Unii dintre ei îi împrumutau cu importante sume de bani pe suveranii maghiari, în schimbul cărora obțineau dreptul de vânzare și cumpărare a metalelor prețioase, concesiunea vămilor ori recoltarea taxelor datorate Coroanei regale. Mulți s-au stabilit în orașele mai importante, prilej cu care au strâns relațiile economice și sociale cu familiile de vază de aici, până la înrudire și naturalizare, în scopul de a ocupa funcții în conducerea respectivelor localități urbane.

Postăvari și vopsitori din Florența se stabilesc și lucrează la Sibiu, iar sticlari venețieni vin și lucrează la Râșnov, iar mai târziu alții, la Porumbacu, județul Sibiu.

În secolul al XVI-lea, emigrează în Transilvania, din motive religioase, protestanți unitarieni italieni ca Giorgio Blandrata, Fausto Socini, Niccolò Paruta, Marcello Squarzialupi și, tot atunci, la curțile din Alba Iulia ale principilor din familiile Zapolya, Báthory, muzicienii italieni formează o adevărată colonie, una din gazdele lor fiind Isabella Zapolya, fiica Bonei Sforza, ducesă de Bari și, ulterior, prin căsătorie, regină a Poloniei.

În secolul al XVIII-lea, după constituirea regimentelor grănicerești în zona Bistrița-Năsăud, ofițeri de origine italiană ieșiți la pensie se stabilesc acolo, așa cum vor face în veacul următor și unii tineri din regiunea Veneto – aflată sub stăpânire austriacă între 1811–1866 – după 8–10 ani de serviciu militar în Transilvania.

Ca și în cazul celorlalte două țări române, secolul al XIX-lea va fi, și pentru Transilvania, începutul unei mai mari emigrații temporare organizate.

În Țara Românească și Moldova prezența italiană este semnalată încă din secolele XII și XIII, când documente descriu traficul de mărfuri efectuat de corăbii venețiene, pisane, genoveze pe Dunăre, de la gurile ei până aproape de Porțile de Fier, un port cunoscut fiind cel de la Nedeea–Cetate.

Așezarea genovezilor, începând cu secolul al XIII-lea, în cetățile Moncastro (Cetatea Albă), Licostomo (Chilia), Vicina, de la gurile Dunării, este o decizie strategică, deoarece astfel puteau controla un segment important al căilor comerciale europene, ce lega Orientul și Marea Neagră de Marea Baltică. După obținerea dreptului de monopol asupra comerțului în bazinul Mării Negre, colonia genoveză își continuă activitatea comercială la gurile Dunării până în secolul al XV-lea.

De-a lungul timpului, la curțile domnești din Țara Românească și Moldova se întâlnesc medici, bərbieri, negustori, traducători, interpreți, vameși, pictori ș.a., unii ajungând secretari, ca Antonio Maria del Chiaro, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, sau pârcălabi ai unor cetăți, ca Bernaldinus zis și Bernanardus, pârcălab de Cetatea de Baltă, sub Ștefan cel Mare. Ei formează mici colonii în capitalele celor două țări, Târgoviște și Suceava, și mai târziu, București și Iași. Italiana era principala limbă străină vorbită la Constantinopol în secolul al XVIII-lea, iar la București, de toți „frunțașii țării”.

În urma Păcii de la Passarowitz din 1718, un fenomen imigraționist aparte se derulează în Banat, entitate teritorială creată de autoritățile austriece. El avea legătură cu bogăția de resurse și materii prime de aici – aur, argint, fier, plumb, cărbune și lemn – care urmau să fie exploatare, în vreme ce câmpia, foarte puțin populată, oferea condiții pentru viticultură, sericicultură și amenajări de orezării. În același timp, prin poziția geografică și strategică, Banatul se constituia într-o zonă tampon cu Imperiul Otoman.

În amplul program de colonizare a acestei regiuni, promovat de guvernul de la Viena, în 1733 sunt aduși la Carani (Mercydorf) italieni din Trentino și Piemont, specialiști în sericicultură. A fost singurul așezământ din tot Banatul, fondat și locuit inițial numai de italieni, pentru care s-a înființat o parohie încă din 1734 și pe care, în 1743, conscripția fiscală îl consemnează tot ca pe o localitate cu populație italiană, care plătea 75 de florini drept contribuție. Alții vor avea ca destinație: Oravița, Lugoj, Giarmata, Timișoara, Ciacova, Freidorf, Deta, Parcza, Ghiroda ș.a. Primele orezării de pe teritoriul actual al României au fost amenajate de italienii colonizați la Ghiroda și Parța, azi județul Timiș, unde în 1749 s-au obținut primele recolte.

Tot atunci au avut loc colonizări forțate ale unor refugiați politici italieni și spanioli, persoane rămase fidele împăratului Carol VI, în urma pierderii Siciliei și Napoleului și a altor posesiuni italiene de către austrieci, în timpul războiului de succesiune la tronul Poloniei. Popularea Banatului a continuat și a fost o acțiune condusă de stat, majoritatea coloniștilor fiind catolici, criteriu principal al acceptării lor de către Casa Imperială Habsburgică. Practic, italienii au lucrat, alături de coloniștii proveniți din alte zone, în agricultură, minerit și în exploatarea forestieră.

Secolul al XIX-lea consacră o prezență constantă și organizată a italienilor pe teritoriul actual al României. Încă din al doilea deceniu, în Transilvania vin grupuri de muncitori forestieri, pietrari și constructori din Veneto, Friuli, Trentino Alto Adige. Ei se aflau într-o migrație internă controlată de guvernul de la Viena deoarece, așa cum am mai spus, Veneto s-a aflat între 1811–1866 în componența statului austriac, iar Trentino Alto Adige și Friuli oriental vor rămâne în cadrul Imperiului Austro-Ungar până la încheierea Primului Război Mondial.

În Țara Românească și Moldova, îndeosebi în urma Păcii de la Adrianopol din 1829, odată cu liberalizarea comerțului, în Brăila și Galați se așază în principal negustori, dar și italieni cu alte profesii și ocupații, supuși ai Regatului Sardiniei. Italienii se stabilesc și la Iași, Focșani, Craiova, Turnu Severin, Râmnicu Vâlcea, prefigurând într-un fel ceea ce avea să se întâmple după anul 1876. La București sunt implicați în ridicarea unor edificii private. Arhitecți și ingineri naturalizați ocupă funcții în conducerea Departamentului tehnic al Primăriei. În unele cafenele puteau fi citite cele mai cunoscute ziare italienești, alături de cele românești, franțuzești, grecești și germane.

În Banat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, italieni din Carnia – nord-estul Italiei – vor lucra la exploatarea lemnului, la construirea tunelurilor și viaductelor primei căi ferate din România, Oravița – Anina, pusă în funcțiune în anul 1854. Mulți dintre ei se vor stabili la Oravița, Moldova Nouă, Ohaba Ferdinand, Bocșa.

În ultimul pătrar al aceluiași secol, imigrația forței de muncă din țări europene este consecința apelului, adresat de regele Carol I întreprinzătorilor, de a investi în România și de a aduce mână de lucru calificată pentru derularea unui program ce viza modernizarea agriculturii, crearea unei industrii naționale, urbanizarea țării, dezvoltarea comunicațiilor ș.a. În paralel, au fost aprobate legi și alte facilități care să vină în sprijinul acestui program. Astfel, România acelei perioade a cunoscut fluxuri de imigranți austrieci, evrei, cehi, germani și italieni. În 1891, colonia italiană din București număra 593 persoane, creșterea fiind evidentă dacă o raportăm la cifra de 79, cât fusese înregistrată în 1860 pentru toată Muntenia. În același an, la

Brăila locuiau 182 italieni. Un rol important l-a avut și Marco Antonio Canini, filo-român, care a promovat în presă ideea sosirii italienilor în România, dar mai ales a stabilirii lor în Dobrogea. Proveniți dintr-o țară sărăcită în urma războaielor pentru unificare, ce traversa o criză economică și de suprapopulație, italienii au fost atrași de posibilitatea relativ ușoară de a găsi de lucru, de nivelul înalt al salarizării, de relațiile prietenești cu populația autohtonă.

Rezumând, grupuri de populație italiană au fost așezate în mod constant în Transilvania, încă din Evul Mediu. Tot din Evul Mediu, Dunărea și Marea Neagră au constituit, pentru importanța lor comercială, o atracție pentru venețieni și genovezi. Din anul 1261, când încheie înțelegerea cu Bizantul și obțin dreptul de monopol asupra comerțului în bazinul Mării Negre, până în secolul al XV-lea, genovezii își continuă activitatea comercială în orașul-port Chilia, de la gurile Dunării. În secolul al XVII-lea, încep să se închege colonii de italieni la Galați și Iași. Pe parcursul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, emigrația italiană a cunoscut un alt conținut și o altă ritmicitate, în special în Banat și Transilvania. Ea s-a amplificat și diversificat, în partea a doua a secolului al XIX-lea, în primul deceniu și în cele interbelice ale secolului al XX-lea, în toate provinciile istorice.

Componenta profesională și destinația sectorial-economică a grupurilor de imigranți italieni, aflați temporar sau stabiliți definitiv în România de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la finalul perioadei interbelice din secolul al XX-lea, au răspuns nevoilor și cerințelor impuse de etapele modernizării țării, proces început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, continuat până în ajunul Primului Război Mondial și reluat imediat după încheierea acestuia, în noile condiții teritoriale.

Statisticile evidențiază următoarele cifre, privind populația italiană stabilită în România în diferite perioade: 1871 – 830 persoane, 1881 – 1762 persoane, 1891 – 5 300 persoane, 1901 – 8 841 persoane, 1911 – 6 000 persoane, 1921 – 12 246. Cifrele despre emigrația sezonieră sunt mult mai mari. Astfel, în anul 1908, pe teritoriul de atunci al României au intrat, individual, 3 973 muncitori italieni, iar în grup, 748, și au ieșit, individual, 2 612, iar în grup, 243. Au mai intrat 1 573 de călători și au ieșit 1673.

În perioada interbelică fluxul migrator sezonier și temporar se ridică la aproximativ 60 000 de persoane. Este o circulație în care sunt angrenați antreprenori și muncitori constructori, sculptori în piatră și marmură, sculptori de monumente funerare, pictori decoratori ș.a. În privința celor stabiliți în România, numărul lor nu a depășit în nicio etapă cifra de 25 000 persoane.

După al Doilea Război Mondial, persoanele fără cetățenie română și care nu au renunțat la pașaport au fost nevoite să se repatrieze. La 31 decembrie

1948 mai existau circa 7 052 de cetățeni italieni. Minoritatea istorică din România are, în componența sa, pe cei foarte puțini rămași din prima generație sosită la începutul secolului XX, dar, mai ales, pe descendenții din generațiile a II-a, a III-a și a IV-a a imigranților din secolele al XIX-lea și al XX-lea. Recensământul din anul 2002 consemnează existența a 3 331 de cetățeni români de origine italiană, cifră neconcludentă, deoarece mulți nu cunosc sau nu mai recunosc apartenența lor la această etnie. Comunități și mici nuclee continuă să existe la Albeștii de Muscel, Alba Iulia, Arad, Bacău, Barboși, Beiuș, Bistrița, Bocșa, Brăila, Brezoi, București, Buzău, Calafat, Caransebeș, Călărași, Câmpulung Muscel, Ciceu, Cluj-Napoca, Clopotiva, Comănești, Constanța, Corbi, Curtea de Argeș, Craiova, Deva, Dobra (satul Roșcani), Drăgășani, Drobeta-Turnu Severin, Focșani, Galați, Ghelintă, Giurgiu, Glâmboca, Greci, Hațeg, Iacobdeal, Iași, Ilieni, Iscroni, Ișalnița, Izvorul Rece, Lipova, Malnaș, Micfalău, Nehoiu, Ohaba Ferdinand, Oradea, Oravița, Petroșani, Piatra Neamț, Pitești, Ploiești, Podu Dâmboviței, Pucioasa, Râmnicu Sărat, Râmnicu Vâlcea, Râu de Mori, Reșița, Sebeș, Sebiș, Sfântu Gheorghe, Simeria, Sinaia, Sibiu, Sântă Maria Orlea, Suceava, Sulina, Timișoara, Târgoviște, Târgu Mureș, Târgu Ocna, Tulcea, Valea Sadului, Vișeu, Zărnești, Zăvoi ș.a.

Dupa 1989, în România are loc o nouă emigrație: cea a investitorilor, cifra lor fiind acum de circa 15 000 de persoane.

COMUNITATEA TĂTARILOR DOBROGENI

Comunitatea tătară din România, a cărei mare majoritate trăiește în Dobrogea, este ultima dintre comunitățile etnice „tradiționale” venită în cadrul poporului român, în 1878.

Chiar dacă, în perioada 1878–1918, o bună parte a populației tătărești din Dobrogea a părăsit ținutul, cei rămași au fost treptat integrați în viața politică și economică a provinciei. Încă din 1879, primarii a 26 de localități din județul Constanța erau tătari și în alte zeci de consilii orășenești și comunale tătarii erau reprezentați. În anii 1880, un rol important în viața politică a județului l-au jucat notabilii Hafâz Regep – președintele comunității musulmane și Ali Kadâr – președintele comunității tătare, colaboratori apropiați ai lui Remus Opreanu – primul prefect al județului Constanța.

Între 1878 și 1916, tătarii din Dobrogea s-au manifestat ca cetățeni loiali ai României. Proba de foc cea mai concludentă a acestei loialități a constituit-o Primul Război Mondial. Soldații și ofițerii tătari, înrolați în armata română, au luptat la Turtucaia, în Dobrogea și la Mărășești, iar populația civilă rămasă sub ocupație militară nu a colaborat cu ocupanții, cu toate că în rândul lor se aflau și trupe turcești.

După Primul Război Mondial, după acordarea dreptului de vot universal, tătarii s-au afirmat și în viața politică, devenind deputați sau senatori din partea Partidului Național Liberal, a Alianței Poporului sau a Partidului Național Țărănesc: Mustafa Mehmet Fehim (1919), Selim Abdulakim – ales de mai multe ori deputat de Constanța, iar în anii 1938–1940 a fost ales membru de vază al Frontului Renașterii Naționale și reprezentant al musulmanilor în Senat, Keceli Suleyman, Mehmet Murtaza, Mustafa Riza Memet și Abdula Hazredin – cu toții deputați, Şükrü Alioglu, Kard Ali Mehmed, Kurdali Mehmet și Hamdi Suleyman – senatori. Zeci și zeci de alți politicieni s-au manifestat pe plan local: Mehmet Niyazi – poet, profesor, ziarist, kadiu, Fevzi Ibrahim Ismail (1890–1960) – ziarist, Halil Fehmi (1888–1933) – ziarist, profesor, muftiu, dr. Mehmed Nuri (1884–1970) – editor de presă, primar al Bazargicului, Murad Ali – președintele Comunității musulmane din Constanța sau Kerim Seid Islam – Murfatlar.

Perioada comunistă a fost una funestă, fără elemente demne de remarcat. După 1989, comunitatea tătară se află în plin proces de renaștere națională, culturală, identitară, fiind cea mai dinamică comunitate etnică a Dobrogei.

Capitolul II

ELEMENTE IDENTITARE ALE MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

Minoritățile naționale aflate pe teritoriul actual al României se identifică prin numeroase elemente particulare, care conturează specificul identitar și pe care, membrii acestora se străduie să îl mențină și să îl transmită din generație în generație.

DENOMINAȚII

În cazul **maghiarilor**, limba acestora este o limbă fino-ugrică structural asemănătoare cu finlandeza și estoniana. Ea s-a îmbogățit și s-a modificat de-a lungul timpului, cu elemente din limba popoarelor cu care au intrat în contact (turcă, iraniană, slavă, germană, română etc.). Înainte de descălecat, vecinătatea triburilor turcice a onogurilor a însemnat chiar extinderea numelui acestui popor asupra maghiarilor (ungur, hungarus, vengher). Numele folosit de ei înșiși a fost însă cel de „magyar” (maghiar) după numele celui mai puternic trib. Limba maghiară este vorbită ca limbă maternă de 16 milioane de persoane, două treimi din acestea locuind în Ungaria. Cealaltă parte a comunității maghiare se află în afara granițelor actuale, ca urmare a Tratatului de pace de la Trianon din iunie 1920 și datorită emigrării în alte state. În România (Transilvania, Crișana, Banat, Maramureș) trăiesc aproximativ 1,5 milioane de locuitori, în Slovacia aproximativ 600 000, în Ucraina aproximativ 200 000, în Serbia (Voivodina) aproximativ 230 000, în Croația și Slovenia aproximativ 25 000-35 000 în total, în Cehia în jur de 50 000, iar în Austria numărul lor se ridică la 20 000–25 000. Comunități importante trăiesc și în afara Europei (Statele Unite ale Americii, Canada, Australia și Noua Zeelandă, America Latină).

Cultura scrisă este strâns legată de preluarea creștinismului și de limba latină. Prima atestare scrisă a limbii maghiare datează din secolul al XI-lea: câteva propoziții și cuvinte în scrisoarea de ctitorire a abației din Tihany. În secolul al XII-lea apare primul text complet în limba maghiară, *Halotti beszéd és könyörgés* (*Discurs funebru și rugăciune*), iar în secolul al XIV-lea, prima

operă literară, poemul *Ómagyar Mária-siralom* (*Tânguirile Fecioarei Maria* – în limba maghiară veche). În secolul al XVI-lea, limba se dezvoltă datorită literaturii laice, dar mai ales primelor tipărituri în maghiară, traduceri ale textelor biblice de către catolici și de către protestanți. În același secol apar și primele lucrări lingvistice referitoare la limba maghiară. În secolul al XIX-lea se formează limba națională unitară și se fixează normele limbii literare, prin activitatea cărturarilor, numită de „înnoire a limbii”, care tinde să elimine influențele latine și germane, și a Societății Științifice Maghiare, prin lucrările sale normative. Mai întâi, în perioada 1844–1849, apoi definitiv în 1867, maghiara devine limbă oficială.

În România, comunitatea maghiară este însemnată (cca 1,5 milioane), majoritatea lor ocupă spațiul din interiorul Carpaților. Mai mult de o treime îl alcătuiesc maghiarii din secuime și importante comunități trăiesc în vestul României (Bihor, Satu-Mare, Sălaj), în zona Crișului Repede, Someșului și Mureșului. Comunități mai mici există în cele mai multe zone ale Transilvaniei și în Banat. Comunitatea răsăriteană este cea a ceangăilor din Moldova (județele Bacău, Neamț, Iași și Vrancea, fiind vorbită de circa 62 000 de persoane). Lexicul ceangăilor se caracterizează prin foarte multe arhaisme și regionalisme, păstrate de-a lungul secolelor, și prin numeroase împrumuturi din limba română. Cel mai important regionalism este cel al secuilor, care poate fi caracterizat prin tradiționalism.

În ceea ce îi privește pe **rromi**, în limba rromani, cuvântul „*țigan*” nu există. Termenul este, pe de o parte, total străin de limba rromani, fiind o formă de heteroidentificare peiorativă a rromilor, iar pe de altă parte, este un termen neștiințific pentru desemnarea apartenenței etnice, el desemnând apartenența religioasă la un grup considerat eretic de către structurile clericale oficiale ale epocii în care a fost atestat. Cuvântul „*țigan*” provine din limba greacă medie, din „*athinganos*” sau „*athinganoy*”, înțelesul fiind acela de „păgân”, „de neatins” sau „impur”. Cuvântul este atestat pentru prima dată în anul 1068, la o mănăstire din Georgia (în acea vreme în Imperiul Bizantin), în scrierea unui călugăr: acesta spunea că athinganoy este un grup deeretici, nomazi, cititori în stele și vrăjitori și îi sfătuia pe creștini să se ferească de aceștia.

În țările române, încă de la prima atestare din 1385, semnalată tot în documentele unei mănăstiri, Vodița, termenul „*ațigan*”, care a devenit mai târziu „*țigan*”, desemna o stare socială, aceea de rob, nicidecum etnia.

Se conturează astfel două sensuri ale cuvântului „*țigan*”: mai întâi erezie și apoi statut social aflat în afara sistemului ierarhic al societății. Cuvintele „rob” și „sclav” apar mult mai târziu în limba română, așadar, în limba română veche, termenul utilizat pentru numirea acestei categorii

sociale era „țigan”. Robul/țiganul nu făcea parte din structura socială, nu era considerat ca aparținând speciei umane, el se definea ca obiect de schimb și bun aflat în proprietatea cuiva. Rromii s-au aflat în stare de robie pentru mai bine de jumătate de mileniu (1385–1856).

Mai târziu, cuvântul „*țigan*” a păstrat, în mentalul colectiv românesc și în limba română, un sens profund peiorativ: „Nici țiganul nu-i ca omul, nici răchita nu-i ca pomul”, „S-a înecat ca țiganul la mal”, „A ajuns țiganul împărat și pe tată-său l-a spânzurat”, „Țiganul e țigan și-n ziua de Paște”, „Nu te țigăni!”.

„*Rrom*” este un cuvânt vechi al limbii rromani, a cărui semnificație este de „om de-al nostru, din etnia noastră” (ipoteză documentată de Marcel Courthiade) și a fost folosit dintotdeauna pentru desemnarea apartenenței etnice a rromilor, așadar acesta este termenul corect. În același spirit se situează și o altă ipoteză atent documentată¹⁸, conform căreia termenul de „*rrom*” provine din cuvântul prakrit „*dom*” (cu *d* celebralizat), care însemna „om” și se referea, pe de o parte, la imigranții indieni provenind din diverse grupuri etnice, care s-au amestecat și au realizat căsătorii mixte în Persia, formându-se ca popor acolo și pornind apoi spre Europa, iar pe de altă parte, la un subgrup etnic din India, care există și astăzi. Evoluția fonetică a condus la transformarea cuvântului „*dom*”, cu *d* celebralizat, în cuvântul „*rrom*”, cu *r* nazalizat, motiv pentru care, în limba rromani, scrierea corectă a cuvântului „*rrom*” este cu dublu *r*, pentru a sublinia pronunția nazalizată a termenului.

Fiind în majoritate ortodocși, **albanezii** din România au purtat nume specifice din patrimoniul religios al acestui cult, cum ar fi Nikolla, Gjergj (Ghiérghi), Vasil, Dhimitri, Elena, Polixenia ș.a. De-a lungul câtorva generații, aceste nume au fost românizate devenind Nicolae, Gheorghe, Vasile, Dumitru. În privința numelor de familie, acestea au fost românizate în parte și ele, exemplele fiind la fel de numeroase: Kuneszka – Cunescu, Pandeli – Pandle, Tabaku – Tabacu, Tërpo – Tarpo ș.a. Musulmanii albanezi și-au păstrat până astăzi numele originare: Memishi, Maksuti, Ymeri ș.a. Sunt cazuri în care numele originare albaneze au rezistat până astăzi, cum ar fi: Milkani, Opari, Polena, Zografi, Zissu. Toponimele de sorginte albaneză sunt rare (Arbănași, sat în județul Buzău). Există, în cazuri destul de rare, toponime provenite din limbile slave (de exemplu, râul Bistrița).

Albaneza este o limbă indo-europeană cu particularități proprii, de origine iliră. Ea are două dialecte (tosce și gheg), unificate printr-o unică limbă literară, în ultimele decenii. Albanezii din sudul acestei țări vorbesc dialectul tosc, iar cei din nordul țării, din regiunea Macedoniei și a Kosovei, dialectul gheg. În prezent, se fac eforturi pentru învățarea limbii albaneze literare

¹⁸ Apud Kenrick, Donald, *Rromii: din India la Mediterana*, Col. Interface, Centre de recherches tsiganes – Paris, București: Editura Alternative, 1997, p. 23.

actuale. Etnicii din România care vorbesc cel mai des albaneza în familie sunt cei veniți după anul 1990. Pentru conservarea identității lingvistice, organizația comunității etnice, Asociația Liga Albanezilor din România, susține cursuri de limbă maternă pentru începători în paginile revistei culturale „Prietenul Albanezului”.

În general, onomastica **cehă** diferă de la sat la sat. Astfel principalele familii sunt: Hrůza, Klepá ek, Tábořský, Eliáš etc. la Sfânta Elena, Mašek, Němeček, Bouda etc. la Gîrníc, Mleziwa, Lissi, Roch etc. la Bigăr, Šubert, Špicl, Moj•iš etc. la Ravenska, Kalina, Sýkora, Draxel etc. la Šumița, Jágr, Fíkl, Urban etc. la Eibenthal. Cu toate că au fost colonizați din locuri de baștină diferite, limba cehilor din Banatul de Sud are un caracter unitar. Există bineînțele unele deosebiri de la sat la sat, care ar putea fi numite graiuri, dar acestea sunt nesemnificative, confirmând faptul că „graiurile” cehe vorbite în Banatul de Sud, sunt graiuri ale dialectelor ceh-central și ceh de sud-vest din Cehia. De exemplu: cuvântul „acum” la Sfânta Elena se spune *ted’* (care corespunde formei literare), la Eibenthal și Gîrníc se folosește forma *níčko*, iar la Bigăr *ičko*.

Grecii trăiesc de peste patru milenii pe meleagurile Greciei și nu doar acolo. Identitatea lor s-a clădit pe anumite caracteristici, pe care le-au dezvoltat în fiecare etapă a istoriei lor. În Antichitate, termenul *grec (ellin)* desemna pe cel ce *vorbea limba greacă, avea origine greacă și credea în zeii Olimpului*. După cuceririle lui Alexandru Macedon, când grecii devin prezenți într-un spațiu foarte întins, originea greacă nu mai este importantă, *grec era cel care își însușea limba și cultura greacă*. O nouă schimbare a sensului noțiunii de grec apare odată cu creștinismul. Spiritul antic va fi biruit de noua filosofie, iar *grecul era acum și un bun creștin, supus al Imperiului Roman*. După căderea Imperiului Roman de Apus, treptat, vor rămâne în Imperiul Roman doar fostele provincii grecizate, doar că locuitorii, numiți *romei*, își revendică apartenența la Imperiul Roman. Termenul „*romeus*” avea să înlocuiască multă vreme termenul „*ellin*” (asociat cu „păgân”), pe care-l întâlnim doar în mediul cărturarilor, care, în contact cu vechea literatură elină, înțelegeau că Bizanțul e locuit mai ales de greci. Se știe că Occidentul latin și Orientul grecesc au urmat drumuri diferite. Marea Schismă a Bisericii din 1054 a accentuat separarea celor două lumi antagoniste. Lumea greacă, deschisă către Orient, ajunge sub stăpânire turcească. În timpul stăpânirii otomane, grecul devine foarte legat de Biserică, originea sa se identifică adesea cu legea și credința creștin-ortodoxă. Totuși, frământările intelectuale din Europa Occidentală i-au cuprins și pe greci, pe două căi importante: fie prin grecii stabiliți în Occident, fie prin cei stabiliți în spațiul românesc. Țările Române au asigurat grecilor bogăția, prestigiul și apropierea de Occident. Concepțiile Bisericii vor

avea de înfruntat ideile iluminismului. Inspirat de ideile revoluției franceze, un cărturar grec în Țările Române – Rigas Velestinlis – imagina un imperiu al dreptății, bazat pe concepții luminate. Timpurile cereau alte soluții, iar revoluția greacă a avut ca rezultat nu un imperiu, ci un stat național, ai cărui cetățeni se vor numi din nou *eleni* (*ellines*). Noțiunea de „grec” este încărcată astăzi de vechile valori și de noile curente. Foarte rodnice sunt rezultatele sintezei atât cu spiritul occidental, cât și cu spațiul sud-est european.

De-a lungul existenței lor pe meleagurile menționate deja, în dialogul cu populațiile altor etnii s-au statuat în percepțiile colective denumiri specifice pentru **croați**. Astfel românii din Banatul de munte îi numesc „carașoveni”, sintagmă ce derivă din denumirea principalei colectivități a croaților din această zonă, satul Carașova. De aici și percepția proprie de „carașevții” (variante în limba maternă). De altfel și-n studiile vizând cunoașterea etniei, în majoritatea lor, autorii folosesc aceste denumiri particulare. Cât privește croații din zona Recașului, denumirea sub care se „identifică” este cea a „șocaților”, o denumire ce derivă din dialectul croat pe care-l vorbesc și se dorește a sublinia zona din Croația de unde au plecat.

Italianii sunt lesne de recunoscut după nume. În România există o bogată onomastică și toponimie cu trimitere la ei. În epoca medievală, în Țara Românească, termenul de *frânci* avea dublă accepțiune, una fiind cea care îi desemna pe corăbierii genovezi și venețieni. În Transilvania era folosită denumirea din limba maghiară – *olasz* (*italian*) și derivatele sale –, în documente oficiale din secolele XIV–XVI, cea de *italus*, *italicus* (*italian*) ori cea care făcea trimitere la profesia practică: *lapidica* (*cioplitor în piatră, pietrar*). *Broscar*, *macaronar* sunt denumiri fără sens peiorativ, ele subliniind preferințe culinare. Au existat și mai există localități – sate, cătune – fondate de italieni, ca: *Olosig*, *Talyanfaluwa*, *Olasztelek* (*Olostellek*), *Talieni*, județul Dolj, *Talieni*, comuna Gilău, județul Cluj, ori altele care și-au luat numele de la italienii ce lucrau în preajmă, cum este satul *Talea*, județul Prahova. De asemenea, sate ca Latini sau Liteni a căror denumire vine din vremuri mai îndepărtate, cum tot de-atunci sunt Veneția de Jos și Veneția de Sus. Altele marchează o lucrare făcută de italieni, cum este *Șanțul talienilor*, *Podul talienilor*, ori un obiect, *Crucea talienilor*. La Tălișoara se vorbește despre *ulița talienilor* și *terenul de popice al talienilor*. În localități din județul Covasna întâlnim nume de familie ca Negro cu varianta Nyegro, Baczoni (Bazzoni), Daczo (Dazzo), Fábíán, Kolumbán (Colombano), Márko (Marco), cu proveniență, primele din Friuli și Veneto, ultimele două din Piemont, și Zorzi, Bosin, Defrancesco ș.a., specifice regiunii Trentino Alto Adige. Existența unora este explicabilă prin prezența în secolul al XIX-lea a italienilor din Friuli și Veneto

la carierele de piatră – Malnaș, Bixad –, la exploatarea forestieră – Ghelintă – și prin participarea la construcția căilor ferate și a șoselelor din regiune a altor italieni din Valle di Fiemme, regiunea Trentino Alto Adige.

Italianii din România vorbesc limba literară italiană care, ca și româna, face parte din grupul limbilor romanice. Fondul lingvistic comun, afinitățile istorice și culturale au fost un factor important în decizia de a emigra în țările române, deoarece ofereau premisa unei adaptări rapide. De obicei, emigranții vorbeau în dialectul regiunii și chiar al localităților de proveniență. Astfel, primele persoane sosite din Friuli și Belluno, în județul Dolj, foloseau în conversație numai dialectele friulan și bellunez. Bărbații au învățat italiana după ce s-au întors în țară pentru satisfacerea serviciului militar. În timpul vizitei din 1914, în Dobrogea, A. Mantica, membru în Comitetul Societății „Dante Alighieri” din București, a constatat că băieții și fetele din satele locuite de emigranți italieni nu înțelegeau limba italiană și vorbeau în dialecte din Friuli și Veneto. 12 din 65 de persoane știau să citească. În comuna Greci, unde există o populație provenită din Friuli, Belluno, Rovigo, s-a impus o variantă mixtă bazată pe dialectul din Belluno: *bilumata*. Atăzi, însă, conversațiile se poartă atât în limba română, cât și în limba italiană. Persoanele de vârstă a treia mai folosesc, în conversațiile din familie, cuvinte din dialectul specific regiunii de origine.

Onomastica **sârbă** este deosebit de variată. Numele sârbești sunt, în general, formate cu sufixul patronimic *-ov* (Markov, Petrov, Popov, Stankov), la care se adaugă deseori sufixul diminutival *-ić* (Milenković, Petrović, Popović). Limba sârbă face parte din ramura sudică a limbilor slave. Din această grupă mai fac parte următoarele limbi literare contemporane: croata, slovena, macedoneana și bulgara. Din secolul al XII-lea, în liturghie și în cărți, s-a folosit așa-numita „slavonă sârbă”, care, cu timpul, a devenit și limba folosită în relațiile diplomatice din Balcani. Limba sârbă contemporană a luat naștere la mijlocul secolului al XIX-lea, prin reforma lingvistică a lui Vuk Karadžić (SR 58). Până în secolul al XX-lea, în scrieri s-a folosit doar alfabetul chirilic, dar ca urmare a noilor realități politice (formarea Iugoslaviei), s-a adoptat și alfabetul latin.

Limba **slovacă** face parte din ramura apuseană a limbilor slave, împreună cu limbile cehă și poloneză. În anul 1790, Anton Bernolak publică, în limba latină, prima gramatică a limbii slovace, bazată pe dialectul din Slovacia Apuseană. Codificarea limbii literare actuale a elaborat-o, în anul 1843, Ľudovít Štúr, Jozef M. Hurban și Michal M. Hod•a, pe baza dialectului din Slovacia Centrală.

În cazul **macedonenilor**, limba vorbită este limba macedoneană. Odată cu venirea slavilor în Balcani, limba macedoneană a suferit o puternică influență, având astăzi un preponderent caracter slav, dar păstrând anumite cuvinte specifice limbii macedonene sau celei iliro-tracice. Limba macedoneană face parte, alături de limbile bulgară, sârbă, slovenă, croată, bosniacă și muntenegreană, din ramura sudică a limbilor slave. Etnicii macedoneni din România vorbesc mai multe dialecte ale limbii macedonene în funcție de apartenența la diferite valuri de migrație, mai recente sau mai vechi și de proveniența geografică. Limba macedoneană literară modernă are 31 de sunete reprezentate grafic prin cele 31 de litere ale alfabetului macedonean : a – a, б – b, в – v, г – g, д – d, е – gi (în cuvinte ca gingie, ginere etc.), е – e, ж – j, з – z, с – dz, и – i, ј – i semivocalic, к – c, л – l, љ – l moale (li), м – m, н – n, њ – n moale (ni), о – o, п – p, с – s, т – t, ќ – ci la finala unui cuvânt (de tipul cinci, opinci, colaci etc.), у – u, ф – f, х – h, ц – t, ч – tș, џ – dj, ш – ș.

Așezați atât în comunitățile rurale din sudul României dar și în mai toate orașele mari ale României de astăzi, reprezentanții comunității macedonene și-au pus amprenta asupra multor aspecte ale vieții cotidiene pe aceste meleaguri, influențând limba română în zonele locuite de ei. În zonele sudice ale României, influențele macedonene sunt mai pregnante. Aici se pot întâlni multe cuvinte macedonene intrate în vocabularul de zi cu zi sub denumirea generică de regionalisme: lubeniță (pepene verde), stomă (un anumit tip de butoi), opinți (opinci), cherpici (chirpici), praz, ilic, obor, livadia etc. O altă amprentă majoră ar fi cea a folosirii perfectului simplu în Oltenia – singura regiune din România unde se folosește acest timp al conjugării verbelor, iar macedonenii sunt singurii locuitori ai Balcanilor care îl folosesc frecvent.

Diferite localități din sudul României, și nu numai, au rezonanțe provenind din limba macedoneană: Caraula (Dolj) – caraula = punct de observație pe graniță, Criva (Dolj), Criva de Sus, Criva de Jos (Olt) – criva = strâmbă, Crivina (Mehedinți) – crivina = curbă, Galicea Mare și Galiciuca (Dolj) – de la localitatea Galicița (actuala Republica Macedonia), Gighera (Dolj) – gighir = ficat, Bojinu (Gorj). Foarte multe familii de etnici macedoneni se numesc Bojin, Tehomir (Gorj) – de la numele de Tihomir, Vrata (Mehedinți) – vrata = poartă, ușă, Crușovu (Olt) – crușeva = pară, Slatina (Olt) – slatina = mină ș.a.

ORGANIZAREA INTERNĂ A COMUNITĂȚII

Organizarea internă a comunităților **maghiare** a evoluat cu timpul, încercând să se adapteze cerințelor vieții de zi cu zi. Astfel pe timpul migrațiilor, maghiarii erau organizați în triburi, neamuri și familii mari. Această organizare s-a menținut de-a lungul timpului în Evul Mediu, iar azi se reflectă

și prin coeziunea familiilor și mai ales la țară și în secuime prin relații foarte strânse cu rudele mai îndepărtate.

În familia tradițională **rromă**, fiecare persoană ocupă un loc aparte, își cunoaște și își respectă statutul și rolul, știe ceea ce îi este permis și ceea ce nu îi este permis. Se previne astfel conflictul de rol, cauza multor traume intrafamiliale din societățile moderne. Rolul jucat în familie de către fiecare membru al acesteia presupune obligații și drepturi bine definite, care nu creează confuzii și îndoieli. Individul depinde de familia sa și de bunul mers al familiei în ansamblu, depinde de comportamentul fiecărui individ în parte. Acesta este motivul pentru care, în acest tip de cultură bazată pe valorile colectivității, fiecare individ se comportă mult mai responsabil decât în culturile moderne fundamentate pe valorile individuale, pentru că nu răspunde numai el de acțiunile sale, ci răspunde întreaga sa familie. În vreme ce, în culturile moderne este accentuat aparentul bine individualizat, în funcție de care se regândește starea comunității, deseori sacrificată în scopul realizării celui dintâi, în culturile tradiționale, accentul cade pe binele comunitar, pentru care interesul individual îngust poate fi cu ușurință abandonat. Culturile tradiționale refuză riscul dezechilibrului în comunitate prin implicarea ritualică permanentă în viața individului. Scopul suprem este coeziunea intracomunitară în spiritul coerenței legice a existenței umane, pentru evitarea traumelor, fizice și psihice, trăite de către individul abandonat factorului fortuit al iluzoriei libertăți din cultura modernă.

Rolurile masculin-feminin nu se definesc ierarhic superior-inferior, ci sunt complementare: bărbatul reprezintă capul familiei și este responsabil pentru întreținerea soției și a copiilor lui; femeia este responsabilă de educația copiilor și de treburile gospodărești, inclusiv prepararea hranei și îngrijirea membrilor bolnavi sau bătrâni ai familiei. Totodată, femeia contribuie la venitul familiei, de pildă prin vânzarea obiectelor produse de bărbat.

Un rol important în familia tradițională rromă îl joacă „*amare phure*” („bătrânii noștri” sau „bunicii noștri”). Primul lucru de remarcat este acela că denumirea se referă în aceeași măsură la rudele de sânge – bunicii – și la toți bătrânii din comunitate, respectul și grija fiind la fel de mari pentru ambele categorii: „*Śun le phuren, on hale maj but manro sar tute.*” („Ascultă-i pe bătrâni, ei au mâncat mai multă pâine decât tine.”) Niciodată o familie tradițională de rromi nu-și va da bătrânii la azil, oricât de săraci ar fi și oricât de luxos azilul. Bătrânii sunt elemente de referință ale familiei extinse, au statutul cel mai înalt în comunitatea tradițională rromă, ei sunt judecători (rr. *krisinitoră*), dacă sunt bărbați și vrăjitoare/vindecătoare, cu recunoscute puteri magice premonitorii, inductive și taumaturgice, dacă sunt femei.

Statusul ridicat al bărbatului bătrân ține de înțelepciune, onoare, experiență, echilibru și responsabilitate. Statusul ridicat al femeii bătrâne ține de curățenia rituală, aceasta devenind „*uji*” (curată) abia după menopauză, când se consideră că îi încetează relațiile sexuale care o spurcaseră până atunci.

În comunitățile tradiționale, conflictele se rezolvă în interior – „*ma kar e phralenqe*” (între frați), prin judecata de pace – *i kris*, precedată de dezbaterea cazului între rude – *o divano*; hotărârea kris-ului se ia prin consens și justiția este reconciliatorie/de pace, nu punitivă, compensatorie (urmărește în primul rând compensarea victimei, nu neapărat pedepsirea vinovatului), reparatorie (urmărește reconstituirea echilibrului intracomunitar) și distributivă (ambele părți au partea lor de dreptate și trebuie să li se dea satisfacție); de vreme ce nu există adevăr absolut, încrederea și respectul reciproc sunt bazele comunicării și ale comuniunii.

Principalele instituții rrome de control și sancțiune intracomunitară sunt: *o Rromanipen* (legea culturii tradiționale rrome), ca sistem de norme și valori de referință ale identității intra-etnice; *i kris* (legea/judecata/adunarea tradițională rromă), ca formă de soluționare amiabilă a conflictelor intracomunitare; *krisinitor*-ul (judecătorul), ca instanță de prestigiu moral și reper autoconstitativ; *bulibașa* (liderul tradițional), ca autoritate supremă în comunitate și ca intermediar în relațiile dintre rromi și autoritățile nerrome; *i pakiv* (împăcare, încredere, onoare, credință), ca formă de reconciliere și reconstrucție a imaginii de sine; *o phralipe* (frăție), ca formă de solidarizare intracomunitară și responsabilizare colectivă; *o phuro* (bătrânul), ca factor de transmitere a experiențelor/valorilor trecutului către prezent și către generațiile viitoare; *i phuri* (bătrâna)/*i drabarni* (tămăduitoarea, vrăjitoarea), ca factor complementar inductiv-reparatoriu și catalizator-protectiv.

În zilele noastre, familiile **albaneze** din România sunt structurate și funcționează conform principiilor sociale moderne. Totuși, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în primele decenii ale prezenței lor masive în România, albanezii au avut propriile reguli de organizare și funcționare a familiei. Tradițional, familia albaneză era compusă pe principiul clanului, mai multe generații conviețuind în aceeași gospodărie. Venind în România, acest lucru nu a mai fost posibil, din motive de ordin economic. Totuși, regulile care acționau în interiorul familiei nu au fost abandonate. În principiu, poziția bărbatului era cea dominantă, el fiind și cel care asigura suportul economic al familiei. În cadrul petrecerilor familiale, de exemplu, în cerc mai larg sau mai restrâns, bărbații se distrau singuri, femeile având doar un rol marginal. În aceste momente, prezența copiilor nu era admisă. Existau reguli severe în privința creșterii și educării lor, în spiritul cinstei și respectului

pentru adulți. La începutul prezenței lor în România, albanezii nu admiteau căsătoriile mixte, existând numeroase exemple de tineri care se întorceau în Albania, în localitățile de baștină, pentru a-și aduce de acolo soții. Cu timpul, căsătoriile între albanezi și români au devenit ceva obișnuit, facilitate și de credințele și obiceiurile comune. În familiile albanezilor musulmani, căsătoriile mixte au fost interzise până târziu, în secolul al XX-lea, chiar și azi existând reticențe, în cazuri extrem de rare, față de acest tip de căsătorii.

Familia a fost nucleul de bază al comunităților **cehe** și în mod obișnuit cuprindea soțul, soția și 2–3 copii, dar erau și destul de multe familii cu 4–6 copii, iar familiile baptiste de la Sfânta Elena aveau chiar 10–12 copii. Raporturile dintre membrii adulți ai familiei erau de egalitate, totuși bărbatul era socotit capul familiei, căci, de regulă, era singurul salariat și avea rolul decizional. Femeile cehe se măritau, de obicei, la 16–17 ani și se ocupau cu creșterea copiilor, unele munci ale câmpului și treburile casnice. În familie, copiii erau foarte ascultători și disciplinați, fiind folosiți la diferite munci ușoare: pășunatul și adăpatul vitelor, culegerea fructelor, la bucătărie și curățenie.

Casele originale ale cehilor, dar cu caracter provizoriu, au fost cabane din lemn, cu fundație din piatră, cu o singură încăpere, apoi treptat s-au ridicat, case de tip ceh, cu trei încăperi, la care mai târziu s-au adăugat pridvorul lateral și bucătăria de vară. Gospodăria mai cuprindea: hambar, grajd, cotețe, magazii pentru unelte etc. Mobila era reprezentată prin 3–4 paturi (înălțate cu dune voluminoase din pene), băncuțe cu spătar, 2–3 dulapuri, 1–2 dulăpioare (noptiere), mese, scaune etc.

Deși în România comunitățile **grecești** apar oficial în 1860, a existat și până atunci o *viață comună, cu manifestări solidare, cu slujbe religioase și școli particulare grecești*. Consulatele și presa greacă din România au avut un rol important în încheierea unor preocupări comune. Un exemplu emoționant de solidaritate elenă a fost acela al construirii bisericii grecești din Constanța. A fost prima biserică ridicată în oraș, din fondurile adunate în 1866 de la grecii constănțeni, dar și de la cei din București, Galați, Brăila, Ismail, Sulina, Tulcea, Giurgiu, ca și de la greci din Elada și din alte colțuri ale lumii. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea datează primele regulamente ale comunităților grecești care-și propun „*păstrarea limbii grecești și a tradițiilor, înființarea și funcționarea școlilor, a bisericilor și așezămintelor filantropice, ridicarea stării morale și materiale a membrilor, păstrarea și întărirea bunelor raporturi greco-române*” (G 9). Școlile grecești (G 10 a, b), având în frunte supuși greci numiți de comunitate, aveau libertatea de a stabili propriile lor programe școlare și puteau angaja profesori de naționalitate română sau greacă. Este foarte greu să tragi o linie de demarcație între comunitățile grecești și majoritatea

românească. Atunci când, pe Dunărea înghețată, se ciocneau două sâni, conflictul se putea încheia... printr-o căsătorie. Așa s-a întâmplat cu Ștefan Chirilă și Caliopi, fiica lui Miltiade Alamanos, prietenul lui Jean Bart de la Sulina (G 11 a). Cu excepția grecilor din comuna Izvoarele, în celelalte comunități au loc adesea căsătorii între familiile grecești și cele românești. Asta n-a dus la pierderea trăsăturilor etnice, căci copiii cresc hrănindu-se din ambele culturi, integrându-se în viața comunităților, dar și în viața societății românești. Mulți greci, ca și alți străini, au făcut cereri de naturalizare. O fac pentru a beneficia de drepturile autohtonilor, dar și pentru că se identifică, prin activitatea lor, cu interesele superioare ale țării (G 11 b).

Familia **croaților** este una extinsă, care cuprinde pe lângă nucleul familial și alte rude din mai multe generații. În virtutea „obiceiului pământului”, bărbatul cel mai în vârstă este cel care ia deciziile vizând viața familială, ceilalți membri ducând la îndeplinirea acestora. De altfel, în cadrul familiei există o diviziune a muncii încetățenită, la care sunt parte și copiii încă din fragedă copilărie. Aceștia sunt antrenați, mai întâi, la munci gospodărești, iar ulterior și la cele economice. În aceste condiții, copilăria acestora se suprapune – în cea mai mare parte – cu activitatea din familie. Totuși, erau antrenați la jocuri de copii pe câmp, când erau cu animalele la păscut, la treierat – în vremea treieratului în localitate – sau în sat în zilele de sărbătoare.

Sucesiunea averii familiei se realiza, de obicei, spre unul din băieți. De altfel, căsătoria era un angajament familial în care părinții erau cei care căutau pentru fiul (fiica) lor o persoană care să răspundă criteriilor de avere în primul rând. Aproape în toate aceste situații, căsătoria se realiza cu fete din sat sau din cel apropiat, dar din rândul comunității (excepțiile erau o „rușine” până spre contemporaneitate). Copiii care la căsătorie plecau din casă (de obicei fetele) primeau ca zestre o parte din averea părinților. Aceasta consta în bunuri mobile, iar cei mai înstăriți cedau și câteva jugăre de pământ.

În cazul **italienilor**, de exemplu, în Friuli, se obișnuia ca toți membrii familiei să se reunească în jurul vetrei – *fogolâr* – pentru a asculta poveștile spuse de persoana emigrată, revenită acasă după o lungă absență. Scena în sine sugerează unitatea familiei, care constituia o regulă nescrisă ce trebuia respectată. Familia italiană era foarte credincioasă. Duminica mergeau toți la biserică, îmbrăcați în haine de sărbătoare. Italienii stabiliți în România s-au grupat în funcție de regiunea de proveniență, iar în contractarea căsătoriei copiilor se ținea seama de relațiile de prietenie sau de afaceri dintre părinți. Rolul familiei, al rudeniei, în organizarea și desfășurarea activităților de antreprenariat, a muncii în general era unul esențial. Astfel, echipele pentru lucrul în acord aveau deseori în componența lor pe tată, fii,

frați, unchi, veri, cumetri și alte rude. Căsătoriile mixte au apărut mai târziu. Pentru a-și păstra identitatea, italienii și-au menținut numele de familie, chiar dacă în Transilvania transcrierea unora s-a făcut potrivit normelor limbii maghiare. În situația căsătoriilor interetnice, deseori fiecare partener a învățat limba celuilalt.

Familia **sârbească** a fost formată în medie din cinci-șase membri. Din păcate, în ultima vreme și în cadrul comunității sârbe se observă o scădere a natalității, specifică de altfel întregii regiuni a Banatului. Copiii sârbi frecventau, în general, școlile cu predare în limba sârbă, iar, majoritatea copiilor, mai ales cei din familiile mai bogate, veneau la liceu la Timișoara. Familiile se adună, în general, cu ocazia marilor sărbători creștine. O zi importantă a familiei sârbești o reprezintă ziua sfântului casei. Fiecare familie are un sfânt protector, care se moștenește, de obicei, pe linie masculină și este sărbătorit alături de prieteni și de întreaga familie. Cele mai multe familii sârbești îl au ca sfânt protector pe Sfântul Nicolae (sărbătorit la 19 decembrie). De sărbători, membrii familiei se îmbrăcau în portul tradițional, specific zonei Banatului, format din cămașă albă, prusluc (vestă), pantaloni albi largi, opinci. În zona Clisurii, portul sârbesc este mai apropiat celui din Serbia Centrală: cămașă, pantaloni bufanți, ciorapi de lână și opinci.

OCUPAȚII

Ocupația **maghiarilor** diferă în funcție de aria geografică locuită de ei, de la zona rurală la cea urbană, ei ocupându-se de agricultură, creșterea animalelor, pescuit, meșteșugărit, minerit și comerț.

Cea mai importantă ocupație tradițională a **rromilor** este *prelucrarea metalelor*.

Prelucrarea fierului cuprinde specializarea pe meserii: fierăritul, lăcătușăria, potcovăria, caretăria și feneria. Fierarul confecționează unelte agricole, obiecte de uz casnic, elemente de fier pentru construcții și instalații. Lăcătușul face și repară lacăte, zăvoare, balamale, chei și diferite tipuri de încuietori de uși și de porți. Potcovarii potcovesc cai și boi. Caretăria sau legatul căruței constă în trasul șinelor pe roți și confecționarea legăturilor de fier ale căruțelor sau săniilor

Tinichigeria, în cadrul căreia se confecționează burlane, jgheaburi și acoperișuri, este meseria practică mai ales de rromii gabori.

De *prelucrarea aramei* se ocupă căldărarii. Aceștia confecționează și repară vase de aramă de uz gospodăresc (cazane de fiert țiuca, căldări, tăvi, tigăi) sau de cult (cristelnițe pentru botez, căldărușa de Bobotează, pocalul

bisericesc). Cea mai importantă tehnică de lucru este *alămirea țigănească*, procedeu vechi, transmis în cadrul familiei și ținut secret, care cuprinde marea măiestrie a ciocănirii manuale a aramei, în procesul de călire și decălire.

Cositorirea vaselor de aramă este o meserie aproape dispărută, de care s-au ocupat spoitorii.

Unul dintre meșteșugurile tradiționale ale rromilor este și *prelucrarea metalelor prețioase*, aur și argint. Argintarii confecționează bijuterii, piese de harnașament (pinteni), piese de îmbrăcăminte (nasturi, butoni), obiecte de uz casnic (tacâmuri, castroane, tăvi, solnițe aurite, cupe de argint aurite, cești) și obiecte religioase (cădelnițe, sfeșnice, cristelnițe, candelă, cruci). Se remarcă tehnica filigranului, tehnica modelării în relief prin ciocănire și arta încrustării cu pietre prețioase.

În cadrul *prelucrării lemnului*, ocupație a rromilor rudari, s-au dezvoltat specializări: *rudăritul propriu-zis* practicat de *butnari*, cei care fac obiecte casnice din lemn (blide, căni, donițe, maiuri de bătut rufe) și de *covătari/albieri*, cei care fac albii și coveți; *lingurăritul* practicat de *lingurari*, cei care confecționează linguri, lingurițe, cupe, linguroaie, polonice; *fusăritul* practicat de *fusari*, meșteri în confecționarea fuselor; *lădăritul* practicat de *lădari*, specializați în mobilier (mese, scaune, dulapuri), dar mai ales în lăzi de zestre, lăcrite (cutii mici de lemn), hambare și tronuri (lăzi mari de ținut mălaiul sau alte cereale). O ramură distinctă este aceea a *corfarilor*, care împletesc corfe sau coșuri din nuiele de alun, de răchită sau de salcie.

În ceea ce privește *lăutăria*, aceasta este una dintre cele mai cunoscute meserii tradiționale rrome. Lista marilor nume de lăutari rromi începe cu Barbu Lăutaru și memorabila lui întâlnire cu Franz Liszt și continuă, în funcție de epoca în care au trăit aceștia, cu Cristache Ciolac, Fănică Luca, Petrea Crețu Solcanu, lăutarii din Clejani, Grigoraș Dinicu, Fărîmiță Lambru sau Ion Onoriu.

Această meserie se transmite din tată în fiu; se practică în grup, cu banda, în taraf, mai nou, cu formația; are drept ocazii nunțile, petrecerile, târgurile; nu presupune cunoașterea notelor muzicale, se învață „după ureche”, cel puțin forma clasică/inițială a lăutăriei, astăzi, mulți lăutari având studii de specialitate; instrumentele folosite, în ordinea frecvenței, sunt: vioara (inclusiv un tip de vioară improvizată, de fapt o violă cu arcușul în semicerc sau cu șase coarde), lăuta, țambalul, acordeonul (preluat din muzica germană), basul (așa numesc lăutarii violoncelul și contrabasul), cobza, chitara, tamburina (folosită de ursari), clarinetul.

Muzica lăutărească conține multă improvizatie, de aceea, în prezent, unii lăutari rromi au ales jazz-ul. Arta improvizatiei și a variațiunii este

spontană, bogată ritmic, variată melodic, dezvoltă ample valențe interpretative – imită uneori trilarurile păsărilor –, conturează ritmuri suple, combinate – de la suav la pătimaș, de la jalnic la exuberant, de la grațios la impetuos –, folosește schimbările de ritm și de măsură, sincopa (tonul sacadat și fraza prelungită), repetiția și tehnica variațiunilor. În unele spații geografice – Spania, Portugalia, prelucrează elemente de ritm arabe preluate din „*canto flamenco*” de Andaluzia, în alte zone – Balcani, combină armonios ritmul impus de muzica autohtonă cu „flori” de stil oriental, mai ales turcești, de genul „*manea*” și „*meterhanea*” – cântece originar turcești, de dragoste, predominant instrumentale, cântate rar, sacadat, în ritm de jale.

Muzica rromani, vocală sau instrumentală, este parte a manifestărilor artistice ale comunității, ea putând avea caracter ritualic (cântecul de nuntă, bocetul etc.) sau neritualic (cântecul de dragoste, cântecul de leagăn etc.), în vreme ce muzica lăutărească face parte dintre ocupațiile tradiționale ale rromilor, așadar aduce venit și aparține profesioniștilor interpreți, vocal sau instrumental, ai muzicii populare autohtone.

Faptul că artiștii rromi preiau motive sau fraze muzicale din muzica rromani sau chiar „stilul” de interpretare al muzicii rromani (rr. „*romane gilă*”/cântece rrome) și le transpun în *muzica lăutărească* este cu totul altceva și, fără să creeze confuzie între cele două tipuri de muzică, acest fenomen este cunoscut sub numele de „manieră rromă” de interpretare.

Între meseriile rromilor pierdute sau aflate pe cale de dispariție se numără: *prelucrarea osului și a cornului*, prin care se realizau piepteni, nasturi, mânere de cuțit, mânere de pipă, capete de bătă păstorească și cornuri de praf de pușcă; *prelucrarea pieilor de animale*, prin care se confecționau site și ciururi; *prelucrarea părului de animale*, din care se făceau perii, bidinele și pensule; *cărmidăritul*, prin care se confecționau cărămizi din lut nearse; *geambășia* sau *negustoria de cai*, meserie practică de către loarii din Transilvania, despre care legendele spun că înțelegeau graiul cailor.

O altă ocupație a rromilor, dispărută în zilele noastre, este *ursăritul/umblatul cu ursul*, ocupație practică de către ursari, situată între spectacolul ambulant de circ și vindecarea magică. Valorificând semnificația ursului ca strămoș totemic, simbol al puterii, fertilității și reînnoirii ciclurilor naturii, animal chthonian și lunar, posedând virtuți apotropaice și taumaturgice, ursarii făceau din spectacolul de dresaj al ursului, un ritual cu multiple semnificații și funcții: apotropaică, de protecție a casei de atacul animalelor sălbatice („*dacă-ți joacă ursul în băătăură nu te mai calcă ursul toată iarna*”); inițiativă, de fertilizare și de fecundizare, după caz („*călcătura ursului*” este un joc ritualic prenupțial la feciori și la fete); taumaturgică („*călcătura ursului*”

vindecă de iele, de sperietură, de deochi, de farmece, de cununii legate și de alte „boli” induse prin mijloace magice sau prin forțe supranaturale libere).

Albanezii au ajuns în România ca negustori, meseriași și mercenari (arnăuți) în gărzile domnești. În orașele mari în care s-au așezat, ei erau îndeosebi comercianți, cârciumari, cofetari, băcani, argintari, blănari, boiangii, brutari, constructori, pânzari, rotari, tâmplari etc. Nici meseriile intelectuale nu le-au fost străine, din rândul lor ridicându-se scriitori, pictori, arhitecți, medici, ingineri, economiști etc.

Interferențele culturale din zona balcanică au lăsat amprente adânci până și în bucătăria popoarelor din peninsula. Există feluri de mâncare comune, ce se întâlnesc la toate aceste popoare. Întorcându-ne la albanezi, trebuie spus că istoria agitată a acestui popor și-a pus amprenta nu numai pe destinul său național, ci și pe cultura sa materială, inclusiv pe bucătăria sa. Cei cinci sute de ani de ocupație turcească au influențat covârșitor bucătăria albaneză. Vom găsi, așadar, aici, cărnuri și legume preparate în stil oriental: sarmale și chiofte, chebab și pilaf, baclavale și siropuri.

Bucătăria albaneză are un specific bine definit, adaptat condițiilor locale. Vom întâlni numeroase mâncăruri pe bază de pește și fructe de mare. Ca la orice popor la care zootehnia ocupă un loc important, o mare parte din gastronomia albaneză utilizează carnea de miel, de oaie, de capră și de vițel (mai puțin pe cea de porc). Legumele și fructele sunt, de asemenea, la mare preț, ca și ingredientele exotice, tropicale. Brânzeturile și celelalte sorturi de lactate ocupă, la rândul lor, un loc de frunte pe masa albanezului. Dulciurile, cu unt, miere, nucă, fructe, creme și foietaj, sunt foarte apreciate. Există, în Țara Vulturilor, la fel ca și la noi, la români, bucate de toate zilele (pe bază de fasole albă, praz, cartofi, ceapă și multe alte legume), dar și feluri simandicoase, preparate pentru mesele festive și petreceri.

Până în anul 1990, în satele **cehe** s-au menținut ocupațiile tradiționale înfiripate încă de la întemeiere: cultivarea pământului (cereale, plante furajere), pomicultura (pruni, cireși, meri), creșterea animalelor (taurine, porcine) și meșteșugurile, în fiecare localitate existând: fierari-potcovari, tâmplari-lemnari, rotari, cizmari, croitori, morari (existau mori de apă); femeile se ocupau cu torsul și țesutul lânii, brodatul pe pânză, coaserea costumelor populare. În unele sate se confecționau brente (un fel de coșuri mai înalte cu două curele, se purtau în spate). La Gîrnic se producea varul pentru construcțiile din zonă, iar la Sfânta Elena se făceau comote pentru cai. Tot la Sfânta Elena, în perioada interbelică, a funcționat o țesătorie mecanică înființată de un întreprinzător din Cehia. Mulți cehi au lucrat la minele de cărbuni de la Baia-Nouă, Cozla, Anina, la mina de azbest de la

Eibenthal și la mina de cupru de la Moldova Nouă. După 1990, treptat, minele s-au închis, iar meseriile tradiționale s-au diminuat ca pondere sau chiar au dispărut. De aceea, majoritatea tinerilor cehi s-au stabilit în alte părți, mai ales în Cehia.

Cei mai mulți **greci** din România au fost *negustori*. (G 12, G 13, G 14, G 15, G 16, G 17, G 18, G 19) Mulți dintre cei stabiliți în porturi au devenit și *proprietari de vase comerciale*. Vasele grecești dominau navigația pe Dunăre. Dintre străinii care posedau *stabilimente industriale* în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grecii erau cei mai numeroși. O altă activitate preferată a lor a fost *exploatarea pământului*. Înregistrările oficiale din anii 1829, 1830 și 1831 menționează numeroși proprietari de pământ și arendași de origine elenă. De asemenea, a existat în România și o categorie destul de numeroasă de *intelectuali* greci, mai ales profesori, medici, jurnaliști, avocați și artiști.

Polonezii din sudul Bucovinei (județul Suceava), locuiesc în majoritatea lor în zona rurală, unde cei mai mulți dintre ei sunt agricultori, forestieri, iar în regiunea Cacica mineri. Agricultorii se ocupă cu comercializarea produselor agro-alimentare pe piețele din Suceava și Gura Humorului. Mulți etnici polonezi – atât din mediul rural, cât și din mediul urban, dezvoltă activități comerciale, posedând chioșcuri. Un număr mic dintre ei practică agroturismul. Totodată, poate fi constatată o aplecare deosebită a polonezilor bucovineni pentru profesiile adiacente domeniului militar.

Ocupațiile tradiționale ale **croaților** sunt agricultura și meșteșugurile casnice. Pentru locuitorii din zona de munte au fost creșterea animalelor (ovine, taurine) și pomicultura, iar pentru cei de la câmpie cultivarea pământului și viticultura (Recaș). De altfel sunt cunoscute în zonă practicile care s-au perpetuat până aproape în zilele noastre constând în vânzarea, în zona de câmpie, a fructelor, grânelor, prin transportul lor cu căruța, fabricarea țuicii, ca și aprovizionarea celor de la oraș cu laptele adus pe „jos” la Reșița, în perioada interbelică. Meșteșugurile casnice erau legate de muncile femeilor în casă, precum torsul, țesutul pentru realizarea de materiale necesare membrilor familiei și gospodăriei. Tradiția menționează (s.n. – fără a se păstra norme scrise) și practica olăritului, la începutul secolului al XX-lea, la Carașova.

Pe măsura evoluției societății, locuitorii s-au adaptat noilor situații. În acest sens, îi regăsim ca lucrători în tăiatul lemnului în pădurile STEG-ului, UDR-ului, muncitori la fabricile din Reșița, mineri la Anina, Dognecea și chiar în localitatea croată Lupac (unde a funcționat exploatarea cărbunelui).

Italianii au fost *constructori* – arhitecți, ingineri, antreprenori, zidari, faianțari, cărămidari, tâmplari, dulgheri, tinichigii, mozaicari, sculptori în

ipsos, sculptori în piatră, sculptori în lemn, zugravi etc. –, *lucrători silvici* specializați în tăierea, fasonarea și transportul buștenilor în condiții dificile de teren, *muncitori* în exploatarea de prelucrare lemnului, *pietrari*. Dintre antreprenorii în construcții s-au remarcat Giovanni și Pietro Axerio, Carlo Pedrazzoli, I. Vignali, Enrico Gambara în București, Pietro Adotti în Oltenia, Carlo Zani și Vincenzo Puschiasis în Moldova, Giovanni Lenarduzzi și Giovanni Quai în Transilvania. Firmele italienilor au avut contracte de întreținere și reparație a clădirilor Casei Regale. În perioada 1885–1890, cele mai multe lucrări la Castelul Peleş au fost executate de firma Axerio, în special, cele cu mozaicuri și marmură artificială. Arhitecți și ingineri naturalizați au ocupat funcții de conducere în cadrul unor ministere și primării. Au lucrat ca mecanici de locomotivă, impiegati de mișcare, șefi de gară la CFR, ingineri, tehnicieni, muncitori la construcția și întreținerea de drumuri și șosele.

O profesie care i-a afirmat de-a lungul timpului a fost cea de comerciant, neguțator. Încă din Evul Mediu, în limba română au intrat cuvinte ca *piață*, de origine venețiană, *furtună*, care în italiana medievală avea și sensul de vijelie, timp instabil, nu numai pe cel de soartă, apoi *venetic*, care îi desemnează pe străini. Foarte mulți termeni din limbajul specific lucrătorilor silvici au fost preluați și folosiți de muncitorii români, printre care și *țapină* ce provine din friulanul *sap^{ina}*, *zappino*. Din economia casnică friulană a pătruns în limba română cuvântul *scarpet*, cu forma de *scarpeți*, un fel de cipici din postav care se confecționează și acum în zona Câmpulungului, județul Argeș. Alte ocupații au fost cele de profesor, medic, muzician, funcționar bancar ș.a.

Rușii lipovenii au fost cunoscuți dintotdeauna drept buni pescari, asocierea lor cu ocupația de pescuit fiind explicată prin prezența acestei populații nu neapărat preponderent în Delta Dunării, ci în general în vecinătatea apelor. Alte activități specifice ale rușilor-lipoveni sunt cele legate de agricultură, albinărit, morărit etc. Mulți lipoveni din Moldova sunt cunoscuți drept buni grădinari, exemplu stând numeroasele sere și solarii ce se găsesc mai ales în orașul Târgu Frumos. Lipovenii sunt recunoscuți ca fiind pricepuți constructori (bărci, case, acoperișuri de stuf etc.), fiind foarte apreciați pe șantierelor din Transilvania în perioada comunistă, iar mai recent la locurile de muncă din Italia și Spania. Majoritatea bisericilor și mănăstirilor de rit vechi este construită și pictată de meșteri renumiți din rândul rușilor-lipoveni. Lipovenii s-au remarcat și pe plan sportiv, mai ales în domeniul sporturilor nautice (caiac și canoe), dar și în box și atletism. Foarte cunoscute sunt numele lui Ivan Patzaichin, ale fraților Cuțov, dar și ale lui Vasile Dâba, Toma Simionov, Alina Astafei și alții.

Principalele ocupații ale **sârbilor** din Banat erau: agricultura, meșteșugurile și comerțul. În orașele bănățene, negustorii sârbi, veniți în secolul al XVIII-lea de la sudul Dunării, s-au asociat cu negustori greci, luând naștere companii de târgoveți (1773, Timișoara). În zona Clisurii Dunării, principala ocupație era pescuitul, precum și creșterea animalelor. Existau și familii de mari proprietari feudali, membrii acestora având și titluri nobiliare (Branković, Jakšić, Nako, Nikolić, Mocioni).

Ocupațiile principale ale **slovacilor** de la câmpie erau agricultura și meșteșugurile, iar a celor de la munte, prelucrarea lemnului și creșterea animalelor.

OBICEIURI CALENDARISTICE ȘI DE FAMILIE

Calendaristic, sărbătorile religioase la **maghiari** încep la 6 ianuarie când se sărbătorește Boboteaza de către catolici și se sfințesc apa și casele. Săptămânile de dinaintea începerii postului Paștelui sunt săptămânile *farsang*-ului (HU 59), când sunt organizate baluri mascate, iar în unele sate sunt aprinse păpuși de paie care, prin arderea lor, simbolizează sfârșitul iernii și începutul primăverii. Paștele este sărbătorit atât de catolici, cât și de protestanți. La catolici, în Vinerea Mare se organizează slujbe și procesiuni în jurul bisericilor, iar de Paște se sfințesc alimentele, cozonacii și ouăle încondeiate (HU 51, HU 52). A doua zi de Paște, în ziua de luni, băieții umblă să ude fetele cu parfum, iar acestea le dăruiesc în schimb câte un ou încondeiat (HU 56, HU 57). După Paște, cea mai importantă sărbătoare este considerată Sărbătoarea Rusaliilor; la catolici sunt organizate pelerinaje, cum ar fi cel organizat începând cu secolul al XVI-lea la Șumuleu Ciuc, cel mai mare pelerinaj din sud-estul Europei. (HU 60, HU 61) Romano-catolicii mai oficiază și sărbători legate de Sfânta Fecioară Maria și sărbătoresc hramurile bisericilor.

În 31 octombrie, protestanții comemorează anual Reforma (31 octombrie 1517). În ziua de 1 noiembrie se sărbătorește amintirea tuturor defuncțiilor din familie (ziua tuturor sfinților). Cu această ocazie se împodobesc mormintele cu flori și se aprind lumânări (HU 54, HU 55).

Sărbătorile religioase de iarnă încep cu Advent-ul (Adventus Domini – cele patru săptămâni premergătoare Crăciunului), Sfântul Nicolae când se fac mici cadouri rudelor și prietenilor și culminează cu Crăciunul când se împodobește un brad în fiecare casă și sub el sunt așezate cadouri pentru cei dragi. Se umblă cu colinda (*betlehemes*) prezentându-se mici scenete legate de nașterea lui Iisus Hristos.

La protestanți, copii în jurul vârstei de 14 sunt *confirmați în credință*, iar la catolici în jurul aceleiași vârste sunt *miruiți* (HU58) și, în ambele cazuri, ei trebuie să dovedească în fața adulților că au învățat principalele percepte religioase necesare unui bun credincios.

Întreaga filosofie de viață a culturii tradiționale a **rromilor** se bazează pe opoziția *pur/„ujo” – impur/„mahrime”*, puritatea rituală reprezentând respectarea ordinii și armoniei universale prin conformarea la model, iar impuritatea rituală, invizibilă, dar pregnantă spiritual, fiind devierea de la model, deci recuperarea echilibrului intracomunitar prestabilit printr-o serie de legi de comportament și conduită, a căror valabilitate a fost îndelung verificată prin experiență. Conservarea legilor purității este unul dintre cei mai importanți factori de control cutumiar și de protecție a coeziunii intracomunitare în societatea tradițională a rromilor.

Conceptul de pur, în cultura tradițională a rromilor, implică atât dimensiunea fizică, cât și pe cea spirituală, prima presupunând-o pe cea de-a doua, puritatea trupească nefiind altceva decât o reflectare – cauză și efect totodată – a purității morale. Corpul omenesc este considerat a fi împărțit în două: partea de la brâu în sus pură și partea de la brâu în jos impură sau spurcată. Atingerea impurului, de pildă a părților impure ale corpului (de la brâu în jos), atrage după sine, printr-un proces de simpatie sau contaminare, inclusiv de ordin spiritual/moral, virusarea respectivei persoane cu răul pe care l-a atins sau impurificarea sa.

În același sens, al conservării legilor purității, principiul de bază al educației tradiționale rrome este cel al *lajimos*-ului („rușine”), iar *virginitatea fetei la căsătorie* are valoarea unui sacrament, datorită faptului că se află la baza moralei rromani, a concepției de pur și impur și presupune un rit de inaugurare, de creație, ca și prima sarcină și nașterea.

Așa-numitul „*preț al miresei*” înglobează tocmai această valoare, prevalentă altora, ca frumusețea, hărnicia și modestia fetei, respectabilitatea și averea familiei ei. Garanție a solidității și durabilității căsniciei, a coeziunii încuscrii și a unui tratament bun al fetei în noua familie, prețul miresei este recunoașterea valorii fetei și a aportului ei material în familie, după căsătorie, protecție a viitoarei mirese în neamul soțului, dar și garant a respectului reciproc („*pakiv*”) și recompensă de la părinții băiatului pentru părinții fetei, fără funcție de schimb, ci de reprezentare, tradițional fiind în aur. Acceptarea unui dar presupune, în mod obligatoriu, oferirea unui dar, reciprocitatea intervenind și în cazul căsătoriei, ca mecanism integrator infailibil: plata miresei de către familia mirelui, completată de zestrea pe care o aduce fata în familie sau schimbul de mirese, în care o fată se căsătorește cu fratele viitoarei sale cumnate, care va fi, la rândul său, soția fratelui ei.

Greșeala de a traduce în limba celuilalt un concept profund ancorat în mentalul cultural propriu, care nu poate accepta o traducere denotativă, ci numai una conotativ-etnoculturală o fac, deseori, chiar rromii tradiționali. Dacă un căldărar spune: „așa e la noi, se vând fetele la căsătorie”, el traduce greșit în limba română un concept rrom care nici pe de parte nu înseamnă „a vinde”, el încearcă, de fapt, să simplifice faptul ca pentru înțelegerea nerromilor, dar, fără să vrea, legitimează punctul de vedere al celor care înțeleg greșit situația și aduce argumente denigratorilor neamului rrom. Care este sensul real al termenilor în limba rromani? Rromii nu folosesc termenul „*bikinel*” (a vinde) când este vorba despre căsătoria fetelor, ci „*pokinel*” (a plăti), termen al cărui sens nu este numai cel denotativ comercial, ci și conotativ, însemnând „a prețui” virginitatea miresei, „a valoriza”, „a pune preț, valoare”, „a compensa”, a schimba simbolul purității cu simbolul aurului, ambele valori de reprezentare, onoare și prestigiu social în comunitatea tradițională de rromi. În acest sens, sintagma mai apropiată de adevărul culturii rromani este „prețuirea purității miresei”, nicidecum „vânzarea fetei la căsătorie”.

În ceea ce privește relaționarea specifică a rromilor cu sacrul, așadar sărbătorile tradiționale rrome, un exemplu concludent este *Hârdelezi*-ul, numit și „*Paștele spoitoresc*”, sărbătoarea fundamentală a rromilor spoitori, celebrată însă și de o parte a rromilor rudari din sudul țării, care se desfășoară la o săptămână după Paștele ortodox și care reunește semnificația pascală cu aceea a Gurbanului musulman. Elementul principal al ritualului este sacrificarea mielului, ofrandă către Dumnezeu, cu scop reparatoriu, taumaturgic, fie pentru însănătoșirea cuiva bolnav din familie, fie pentru protecția familiei de necazuri și boli; se poate tăia câte un miel și pentru fiecare copil din familie, spre binele și protecția acestuia.

Ritualul sacrificial este complex și cuprinde elemente legate de purificare și de consacrare a sacrificiului. În seara care precede sărbătoarea, femeile din familiile care urmează să jertfească mieii împletesc coronițe din crengi de salcie și flori și fac așa-numitul *brad al mieilor*. Coronițele sunt așezate pe capetele mieilor de sacrificat, copiii țin în mâini câte două lumânări, iar mieii sunt puși să bea vin dintr-o farfurie (formă de împărțășanie). Mieii sunt stropiți cu vinul rămas în farfurie (aspersiune purificatoare și de consacrare a sacrificiului) și li se iau coronițele de pe cap. A doua zi, înainte de sacrificiu, mieilor li se pun înapoi coronițele pe cap, copiii încălecă pe miei și țin în mâini lumânări. În timpul sacrificiului cântă lăutarii, iar bărbații care sacrifică mieii se închină cu fața către Răsărit. Femeile care au făcut bradul colectează în vase noi sângele mieilor sacrificați și fac cu acest sânge un punct pe fruntea copiilor, semn care le va purta noroc și îi va proteja de rău pe parcursul întregului an. Pentru ca sacrificiul

să aibă efect, sângele mieilor este strâns de femei în vase care nu au mai fost folosite, direct de la gâtul tăiat al mieilor, și nicio picătură de sânge care curge din gâtul mieilor nu trebuie să atingă pământul, pentru a nu impurifica sacrificiul. Organele mielului se fierb împreună cu intestinele, se toacă mărunt, se amestecă cu verdeață și se prepară așa-numitul *drob țigănesc* care se împarte copiilor de pe stradă. Mieii sunt împărțiți în totalitate, familia nu își oprește nimic. Fiecare mănâncă ce i-a fost împărțit de către ceilalți. După-amiază începe o mare petrecere cu lăutari, mâncare și băutură, în cadrul căreia se fac urări de sănătate care se crede că vor avea un efect sigur datorat sacrificiului mielului. Finii au obligația să-și viziteze nașii, copiii părinții, frații sau surorile mai mici pe cei mai mari. Petrecerea ține până seara târziu, iar lăutarii sunt plătiți în funcție de numărul mieilor sacrificați. Pe masă se pune capul mielului rupt în două, pâinea și cana cu vin, după care capul familiei rostește de trei ori următoarea formulă de consacrare a sacrificiului: „*Rromale, phralale, anen tumenqe godi svaqe beræseè lesqe anavesèar, e Anavesèar Kodolesèar kaj kerdäs kado Gurbanos, aj den Lesqe jekh bakrorro, jekh bou e manreça aj jekh kuai e molăça.*” (Rromilor, fraților, aduceți-vă aminte în fiecare an de Numele Lui, de Numele Celui care a făcut acest Gurban, și dăruiți-i un miel, un cuptor de pâine și o cană cu vin.). Cei prezenți răspund „*Amin*” și trec la masă. Astfel se preia tradiția Gurbanului din an în an și din om în om. La masa de Gurban participă în exclusivitate cei curați, cei care au păstrat regulile abstenenței alimentare (post) și sexuale și cei care nu au fost declarați spurcați (rr. „*maxrime*”) de către *i kris rromani* (adunarea de judecată a rromilor). Semn că este vorba despre o jertfă ritualică având rol inductiv-reparatoriu, iar nu despre o masă oarecare, resturile mielului nu se dau animalelor, ci se îngroapă.

La ursarii din Moldova, se celebrează *Joia Verde*, o sărbătoare care se desfășoară fie la o săptămână după Paștele ortodox, de Paștele Blajinilor, fie în prima joi după Paștele ortodox, fie de Înălțare/Ispas, și se caracterizează prin iertarea reciprocă a greșelilor de peste an și printr-o petrecere cu semnificație premaritală. Fetele de măritat sunt scoase la joc, nu înainte de a se cere învoirea părinților. Astfel, are loc o primă înțelegere între părinți, în vederea viitoarei căsătorii a copiilor lor. Uneori, fetele fug sau sunt furate de băieți în această zi, urmarea fiind tot o căsătorie, însă după ce tinerii își cer iertare de la părinți.

La 8 septembrie, de Sfânta Maria Mică, se desfășoară cea mai importantă sărbătoare a căldărarilor: pelerinajul la Costești (județul Vâlcea), complex ritualic având rolul de a reaseza ierarhiile de putere în neam și de a reconfirma tradiția de familie, ritual de purificare la biserică, prin rugăciune și închinare, dar și prilej de încuscrire – *xanamik* și rituri premaritale, de arvunire a miresei și de stabilire a unor relații economice între comunități.

Rromii căldărari din toată țara, inclusiv ne-ortodocși, vin la mănăstirea Bistrița și pentru a se ruga la mormântul unui călugăr despre care legenda spune că era rrom și, în urmă cu sute de ani, îi trata cu buruieni pe rromii bolnavi și le dădea să mănânce din roadele pământului. Rromii îl roagă pe Dumnezeu să nu-i lase pradă foametei și bolilor. După ritualul de purificare la biserică prin rugăciune, închinare și ofrandă, urmează marcarea teritoriilor pe care vor sta caravanele vreme de două zile. Pelerinajul reunește toate comunitățile de căldărari de pe cuprinsul țării și are inclusiv rolul de a verifica factorii de control social și de comunicare intra-comunitară (funcție fatică a limbajului cultural).

Albanezii din România sunt în majoritate creștini. Cele mai multe familii provin din orașul Korcea și din împrejurimi, zonă în care creștinii sunt majoritari. Există și un număr mic de musulmani, proveniți din Macedonia, Kosovo și nordul Albaniei. Cele mai importante sărbători ale comunității sunt cele religioase, creștine și musulmane. Ziua de 23 aprilie (Sfântul Gheorghe) este sărbătoarea numelui lui Gheorghe Kastrioti Skanderbeg (1405–1468), portretul lui călare fiind asemuit icoanei Sfântului Gheorghe. Albanezii mai țin sărbătorile creștine ortodoxe de Paști și Crăciun, iar musulmanii pe cele de Kurban Bayram și Ramazan Bayram. Acestea sunt prilejuri de vizite reciproce și de petreceri comune. De Paști, de exemplu, negustorii albanezi din perioada interbelică organizau ieșiri la iarbă verde în împrejurimile Capitalei. „Ziua verii”, sărbătorită la mijlocul lunii martie, atât de creștini, cât și de musulmani, simbolizează intrarea în anotimpul cald și în sezonul muncilor câmpului.

Religia a avut încă de la început un rol foarte important în viața **cehilor**, dovadă fiind și interesul cu care și-au construit primele capele din lemn, la câteva luni de la așezarea lor în Banatul de sud. Majoritatea coloniștilor erau de religie romano-catolică și au fost afiliați Episcopiei romano-catolice de la Cenad, apoi Timișoara, care a înființat două parohii cehe: la Gîrnic și Eibenthal. Actualele biserici catolice cehe s-au construit astfel: la Gîrnic în 1858, la Bigăr și Sfânta Elena în 1876, la Șumița în 1888, la Eibenthal în 1922 (stil neogotic), la Ravensca în 1923. La Sfânta Elena s-au stabilit și coloniști de religie evanghelică, care au depins de parohia Clopodia (jud. Timiș). În anul 1895, ei și-au construit o biserică impunătoare. Începând din anul 1921, tot la Sfânta Elena, a pătruns și religia baptistă. În anul 1937 baptiștii și-au construit o biserică mai mică, însă, deoarece a scăzut treptat tot mai mult numărul evanghelicilor, în anul 1979 baptiștii au preluat marea biserică evanghelică. Dintre figurile reprezentative ale vieții confesionale, care au activat mulți ani în satele cehe, se remarcă: preoții catolici František Unzeitig, Jan Farkaš, Josef Babinský,

Václav Mašek, pastorul evanghelic Petr Kyška la Sfânta Elena (în perioada interbelică) și predicatorul baptist Ferdinand Křivánek-bătrânul.

Majoritatea obiceiurilor și tradițiilor **cehilor din România** se leagă de sărbătorile religioase romano-catolice:

De Crăciun

Legarea pomilor (în limba cehă, **zavazování stromů**): în Ajunul Crăciunului, pomii se leagă cu legături de paie (folosite anterior la legarea grâului), pentru a-i proteja de îngheț și pentru a avea rod bogat.

Încercuirea găinilor: tot în Ajunul Crăciunului, în curte se așază un lanț în formă de cerc, iar în interior se pun grăunțe – pentru a atrage găinile. Gospodinele consideră că, astfel, găinile lor vor merge tot anul la ouat în cuibarul propriu – și nu prin vecini.

Fășangul – numit de cehi *masopust* (în traducere, „lasă carnea”) – este o sărbătoare care are loc cu 40 de zile înainte de Paști și semnifică sfârșitul distracțiilor și începerea postului. Sărbătoarea durează 3 zile: duminică – se organizează balul tineretului; luni după-amiază – este balul copiilor; iar seara – balul căsătoriților. Marți – un bărbat se maschează în urs și este plimbat de lanț prin sat, intră în casele oamenilor, iar unde găsește patul desfăcut, se culcă în pat.

De Paști

Obiceiurile pascale încep de Joia Verde, când „se leagă clopotele” (adică, nu mai bat). Băieții umblă prin sat în grupuri, învărtind în mâini niște moriști din lemn numite Řechtačky (scârțâietori) și anunțând apropierea slujbei religioase. Dimineața, la prânz și seara, copiii cântă cântece specifice. În Vinerea Mare, fiecare gospodărie face pâine în cuptorul propriu, socotindu-se că mirosul de pâine proaspătă l-a îndârjit pe Isus pentru a urca Drumul Crucii. Tot din aluatul de pâine se fac colaci mici numit *Jidáši*, care se dau copiilor. În aceste zile, nu este voie să se lucreze nimic cu pământul și nici să se arunce apa murdară în drum sau în curte. Luni dimineață, băieții umblă pe la case să ude fetele.

De Rusalii

Sărbătoarea maiului (în limba cehă, **Májové svátky**). În satul Eibenthal (jud. Mehedinți), luni, de Rusalii, se pleacă de la biserică cu un mai (pom înalt) pregătit din timp și împodobit, care se fixează într-un colț al sălii de dans din căminul cultural, iar fetele sunt conduse în șir, dansând, sub mai. Pentru fiecare, se spune o poezie, se ciocnesc pahare, apoi fiecare fată pune un bănuț într-un castron, ca plată pentru muzicanți.

Sărbătoarea cerealelor (în limba cehă, **Dožínky**) semnifică încheierea secerișului (sfârșitul lunii iulie). La biserică se ține o slujbă religioasă, iar seara, la căminul cultural, se organizează petreceri în cinstea celui mai bun gospodar al satului, bal etc.

Nedeia (sau hramul bisericii; în limba cehă, **Posvícení**)

Este, de fapt, cea mai mare sărbătoare a fiecărui sat ceh, când se organizează balul cu invitați din alte localități. În cele 6 sate cehe din Banatul de sud, nedeile se organizează astfel: la Sfânta Elena (Caraș-Severin), în 28 septembrie, de Sf. Vaclav; la Gîrnic (Caraș-Severin), în 16 octombrie, de Sf. Havel; la Bigăr (Caraș-Severin), săptămâna după Sfântul Havel; la Ravenska (Caraș-Severin), în 11 noiembrie, de Sfântul Martin; la Șumița (Caraș-Severin), în 16 octombrie de Sfântul Havel; la Eibenthal (Mehedinți), în 16 octombrie, de Sfântul Havel.

Pelerinajul la Ciclova-Montană (localitate aflată la 12 km de Oravița, unde, pe o stâncă, se află o veche mănăstire romano-catolică)

Pelerinajul se organizează de două ori pe an, în ajunul sărbătorilor de Sfânta Maria, în 14–15 august și 7–8 septembrie. Slujba religioasă este ținută de un sobor de preoți. Unii pelerini vin pe jos din satele cehe, parcurgând în 2–3 zile chiar 80–90 km pentru a ajunge la Ciclova.

În general, **evreii**, în diaspora lor medievală și premodernă, identificată cu precădere – sau chiar exclusiv – după religie*, au vegheat întotdeauna și

---

* Mozaismul reprezintă indicatorul cel mai puternic prin care etnia evreiască este identificată, prin hetero- și autopercepție. Mozaismul se definește ca o religie universală, mai cu seamă prin morala pe care o propovăduiește. Totuși, mozaismul tradițional face deosebire între evrei și neevrei: numai evreii au obligația de a respecta cele 613 porunci biblice (sistemizate într-un op special, numit *Shulhan Aruch*), în timp ce neevreii trebuie să se conformeze doar legilor noahide, stabilite după potop. Aceste șapte legi prescriu credința în Dumnezeu unic, recomandă înfăptuirea dreptății și interzic hula, omorul, furtul, imoralitatea sexuală și consumul de carne dintr-un animal încă viu. Orice neevreu care se conformează acestor legi este considerat ca fiind la fel de drept ca și evreul care respectă cele 613 comandamente, care includ în primul rând cele 10 porunci. Ascetismul nu este o virtute în mozaism, dar legile evreiești reglementează toate aspectele vieții. În respectarea, mai rigidă sau mai laxă, a legii evreiești, putem evidenția, la o extremă, orientarea ortodoxă și conservatoare, iar la cealaltă – orientarea reformată. Evreii din România erau în trecut cu precădere ortodocși – sau adepți ai curentului numit *hasidism*. Sub influența modernizării societății și a culturalizării ce a însoțit-o, respectarea literei legii evreiești a slăbit, iar credința în Dumnezeu relevă azi, înainte de toate, aspecte morale. Puțini evrei laici mai practică azi cele 613 comandamente ritologice, dar mulți își percep identitatea în spiritul unor mituri aflate la baza lor. După cum mai aminteam, până la jumătatea secolului al XIX-lea, evreii din România, sefarzi sau askenazi, respectau cu strășnicie prevederile Codului *Shulhan Aruch*, se foloseau de limbile idiș, ladino, ebraică, duceau un mod de viață specific – port, ocupații, gospodărie ș.a.m.d. – laolaltă, elemente ale unei identități distincte pentru care și solicitau drepturi specifice. De aceste drepturi specifice, pentru practicarea vieții cultural-comunitare evreii, au beneficiat cumva în Țările Române, viața lor comunitară având un sprijin mai ales din partea domnitorilor fanarioți. Ceea ce nu înseamnă, însă, că domnitorii fanarioți

pretutindeni la menținerea și cultivarea tradiției lor mozaice. De aceea, dreptul la construirea de sinagogi, școli, băi rituale, dreptul la tăierea rituală a animalelor necesare hranei lor – erau condiții de importanță existențială, atât pentru evreii sefarzi, cât și pentru așkenazi. Conduita lor moral-juridică, viața lor tradițional-religioasă – erau reglementate de aceeași învățătură cuprinsă în Tora (Vechiul Testament) și în Talmud (comentariile rabinice la Tora). Iar codul de legi mozaice (în ebraică, numit *Shulhan Aruch*, „masa orânduită”) sistematizat și definitivat de învățatul Iosif Caro, în secolul al XVI-lea, prevede 613 comandamente rituale – pentru fiecare aspect de viață individuală și colectivă, domestică și sinagogală.

Sinagoga („în variante modernizate”, Templul) reprezintă principala instituție de cult comunitară, cu un rol deosebit în prezervarea și supraviețuirea mozaismului (chiar și în variantele sale reformate).

Specificitatea sinagogii, ca instituție, nu rezidă în caracterul ei strict cultural, după cum nici instituția rabinatului nu are o funcție doar preotească – ambele sunt adânc implicate în obiceiurile iudaice privind existența, învățătura, cultura și spiritualitatea, cu alte cuvinte, lucruri esențiale pentru o comunitate umană, lipsită – în diasporă – de o seamă de dimensiuni proprii oricărei etnii desfășurate într-un spațiu propriu.

n-au aplicat și măsuri antievreiești, în alte privințe... lumești: evreii nu aveau acces la proprietatea funciară, mărturia lor în instanță împotriva unui creștin ortodox nu avea valabilitate; au avut loc și acțiuni de izgonire a evreilor de la sate. La începutul secolului al XIX-lea, odată cu apariția Codului Callimachi (1817) în Moldova și a celui al lui Caragea (1818) în Țara Românească, apar noi reglementări cu referire la străini, în general, și la evrei, în special. Codul Callimachi, prin articolul 1430, acorda evreilor dreptul să-și cumpere case și magazine la orașe, interzicând, însă, cumpărarea oricăror proprietăți în mediul rural. În această epocă de sfârșit de domnie fanariotă, evreii – diseminați pe întreaga întindere a Moldovei și în numeroase localități din Muntenia, se împărțeau în trei categorii: pământenii, care câteodată se confundau chiar cu indigenii, hrisovelitii, stabiliți la o dată mai recentă, pe bază de confirmare printr-un hrisov domnesc special (în categoria aceasta intrau, în principal, cei veniți prin chemare de impopulare – colonizare), și sudiții, supuși protecției străine, apărați de abuzurile fiscale proprii epocii respective. Aceste disocieri în statutul juridic al evreilor, încetățenite mai degrabă prin obiceiul pământului decât printr-o lege scrisă, au fost în vigoare până la introducerea Regulamentului Organic (1831-1832), care a proclamat pentru prima dată principiul că necreștinii – deci, un criteriu religios – nu pot beneficia de drepturi civile și politice. În general, Regulamentul Organic a avut o serie de prevederi restrictive și discriminatorii pentru evreii din Țările Române: orice evreu care nu-și putea demonstra o sursă de existență era considerat vagabond și putea fi expulzat; s-au desființat breasla și instituția hahambașiei, șeful cultului nemaibeneficiind de sistemul de privilegii; s-a instituit o organizare comunitară subordonată autorității statale. O singură măsură era favorabilă evreimii: aceea privind dreptul la învățământul de stat.

Condiții istorice deosebite au determinat, în diaspora, organizarea evreilor în comunități, în așa-zise cahaluri, care, pe lângă altele, asigurau o viață comunitară, chiar comunională, ce consta în diverse forme și practici de sociabilitate – prilejuite fie de ajutorarea săracilor, de îngrijirea bolnavilor, de instrucțiune, fie de reunirea laolaltă la sinagogă, pentru desfășurarea ceremonialului religios.

Principalele sărbători evreiești poartă denumirile:

Roș Hașana – Anul Nou (aproximativ, septembrie-octombrie) – presupune rugăciuni, pocăință completă, spre a implora iertarea păcatelor, și „angajamentul” de a nu mai greși. De Roș Hașana, ești/nu ești înscris în *Cartea Vieții* pentru încă un an, dar ai posibilitatea ca, timp de zece zile, până la următoarea sărbătoare, cea mai importantă, să faci dovadă de căință sinceră – prin fapte bune, rugăciuni, iubire de oameni și credință.

A zecea zi după Roș Hașana este Yom Kipur – ziua iertării (aproximativ, în octombrie): petrecută în rugăciuni fierbinți și post negru. În această zi, Atotputernicul decide nu numai soarta individului, ci soarta întregului popor evreu. Pioșenia unui singur om poate salva întreaga națiune. După o legendă mai recentă, o asemenea salvare poate fi obținută doar prin pioșenia celor 36 de drepti, aflați pe Pământ în fiecare generație.

Sucot – sărbătoarea colibelor (aproximativ, în octombrie). În amintirea ieșirii din robia egipteană. Rugăciuni, prăznuri în corturi bogat ornate cu fructe. Sărbătoarea este considerată și „zi a recoltei”.

Hanuka – ziua macabeilor (aproximativ: decembrie). Minunea luminilor aprinse timp de 8 zile, la izgonirea păgânilor din Marele Templu, profanat de ei. Este prăznuită minunea și, în subsidiar, vitejia macabeilor.

Purim – sărbătoarea destinului (aproximativ: martie). Minunea salvării evreilor din masacrul pus la cale împotriva lor, de un demnitar de la curtea lui Xerxes, suveran al Imperiu Persan, din mileniul I î.H. Sărbătoare ludică și carnaval.

Pesah – Paști (aproximativ: aprilie). 8 zile de rugăciuni și alimentare specială, cu nenumărate restricții. În amintirea unui eveniment capital (secolul al XVII-lea î.H.) cu rol inaugurator al națiunii evreiești libere. În primele seri, este povestită epopeea acestui eveniment.

Șevuot – Rusalii (aproximativ: mai). Dăruirea de către Dumnezeu a *Thorei* (Legea divină, cu cele 10 porunci) lui Moise. Se prăznuiește Bucuria *Cărții Sfinte* primite de poporul evreu, prin profetul său Moise, pe Muntele Sinai.

Sabatul – sfințirea sâmbetei, în virtutea poruncii divine privind odihna sacră impusă pentru cea de-a șaptea zi a săptămânii – la evrei, sâmbăta. Numeroase prescripții rituale prevăd: rugăciuni, rituri de întâmpinare,

desfășurare, și ieșire din această mare sărbătoare săptămânală. Sabatul creștin este Sfânta Duminică.

Specificitatea sărbătorilor mozaice rezultă din originalitatea și anterioritatea lor față de cele creștine și islamice. În mozaism, nu există zile închinare sfinților sau faptelor eroice înfăptuite de om.

Evreii n-au sărbători naționale. Chiar acelea care sunt pornite de la amintirea unei întâmplări la capătul căreia istoria a înregistrat un act național – au fost legate de credința în Dumnezeu. Toate evenimentele naționale care n-au înregistrat colaborarea expresă a Divinității – n-au încrustat pe filele calendarului evreiesc nicio sărbătoare.

Astfel, evenimentul național al ieșirii din Egipt e prăznuit prin sărbătoarea Paștilor, fiind opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce cucerirea Canaanului, care nu s-a săvârșit cu sprijinul Divinității, ci exclusiv prin oameni, nu constituie o sărbătoare, după cum nici cucerirea Ierusalimului nu constituie, din aceleași motive, o sărbătoare.

La fel, acordarea *Tablelor Legii* a prilejuit o sărbătoare, fiindcă ele sunt opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce scrierea Psalmilor sau încheierea Talmudului n-au constituit sărbători, pentru că sunt opere omenești.

Acest principiu – în fixarea sărbătorilor evreiești – este dictat de porunca divină că omul nu trebuie să se închine faptelor omenești, ci numai faptelor divine.

Aducerea pe lume a copiilor este o poruncă a Thorei – să procreezi și să te înmulțești (*Geneza*, 1, 28). Riturile religioase „la naștere” consacralizează preaplinul sufletesc asociat momentului de mare bucurie de la nașterea unui copil, mai ales de sex masculin. Dacă este băiat, el trebuie inițiat în „legământul lui Abraham”, prin actul circumciziei.

Conform Scripturii, Abraham a fost primul care a primit porunca circumciziei, aplicând-o asupra sa – în semnul pecetluirii legământului făcut cu Dumnezeu (*Geneza* 17, 10) și prin care Divinul l-a transformat într-un evreu. De la această dată, fiecare copil de parte bărbătească trebuia să primească și să reitereze în același fel respectivul legământ, ca act de supunere față de voința divină.

De cum începea să vorbească, băiatul, potrivit tradiției, era învățat să spună rugăciuni și era inclus într-o formă de învățământ confesional unde deprindea să citească din cărțile Bibliei – fie doar în ebraica veche, fie cu comentarii în limba maternă. Acest fel de școală, numită „heder”, condusă, de regulă, de un rabin local, presupunea o didactică și metodică *sui generis*: anacronică, în bună măsură, dar generatoare de forme de sociabilitate și de socializare a copilului ce marcau adânc ființa și caracterul său.

La împlinirea vârstei de treisprezece ani, copilul devine – sub raport religios – bărbat, obligat să respecte preceptele și riturile poruncite de Lege.

Cu acest prilej, are loc ceremonia numită „Bar-mitzwa”, care consacră maturizarea și responsabilitatea.

Fetelor li se dezvoltă responsabilitatea religioasă fără ceremonii anume. În epoca modernă, prin recunoașterea crescândă a egalității între sexe, prin modernizarea cultului, se preconizează și o așa-numită ceremonie de Bat-mitzwa pentru fete: practicile însă diferă, dar ideea s-a dovedit din ce în ce mai populară, fiind prezentă și la evreii din România, pe scară largă.

Evreii tradiționaliști sau cei din vechime obișnuiau să se căsătorească de tineri și respectau un ritual aproape uitat astăzi. Talmudul sugerează, ca fiind cea mai potrivită vârstă pentru căsătorie, pe cea de optsprezece ani.

Căsătoria timpurie era o datorie – pentru ca, în răstimpul fertilității maxime la femei, să poată fi îndeplinit comandamentul proliferării, creșterii și înmulțirii. La evrei, este admisă căsătoria cu rude colaterale (nepoate, veri etc.), nepotul nu se poate însă căsători cu mătușa sa.

Nunta era stabilită, de regulă, la lună nouă, într-o miercuri sau vineri, pentru nulipare, într-o joi pentru văduve – dar numai după ce s-au respectat toate prescripțiile purității feminine. Mirele postește până la ceremonie, în ziua nunții.

Alaiul pornește spre locuința mirelui și a miresei, iar seara are loc masa mare: căsătoriților li se fac daruri, se rostesc șapte incantații – aceleași de la cununie –, ospățul este bogat și cu meniul variat. După masă, soții – care au respectat prescripția îmbăierii – sunt conduși în dormitor, unde se va produce taina „*cunoașterii*” (așa precum stă scris în scriptură, că Abraham a „cunoscut-o” pe Sara).

Când un evreu se apropie de sfârșitul drumului său pământesc, cere să vină în jurul lui cunoscuți, rude etc. – pentru a le obține iertarea – chiar și celor care au păcătuțit față de el. După care, printr-o rugăciune specială, își afirmă credința în Dumnezeu.

După deces, corpul este depus pe podea, cu picioarele spre ușă și acoperit în întregime cu o cuvertură neagră. Lumânările îi sunt puse la cap, în sfeșnice. Femeile, în clacă, cos pânza imaculată în care va fi înfășurat mortul. Peste noapte, corpul defunctului este spălat temeinic, cu apă caldă, aromată cu esențe de trandafir. După care, este înfășurat în pânza cusută special și în *talesul* (șalul) său de rugăciune. Este legat la brâu cu un cordon și pe cap i se pune o bonetă albă. Depus într-un coșciug foarte simplu, de scânduri, cu partea de jos lăsată mai mult deschisă. Coșciugul se acoperă cu o cuvertură neagră peste care, în cazuri speciale (dacă a fost rabin etc.), se așază câteva cărți de rugăciune. Mortul e ținut în casă o singură zi, în cazul în care nu intervine a doua zi vreo sărbătoare, și înhumat a doua zi.

Cimitirul, numit Beth Haim (Casa Vieții), are la intrare o încăpere specială în care se obișnuiesc vorbiri elogioase despre defunct și rugăciuni

ce laudă dreptatea lui Dumnezeu. Tot aici, se saltă capacul coșciugului, pentru a se așeza un săculeț de pământ sub capul acoperit al mortului. Capacul este bătut în cuie și coșciugul este dus la groapa săpată lângă cele ale altor rude ale sale. Înhumarea este la evrei regula, iar incinerarea – deosebit de rară și contrară riturilor în vigoare. Cu trecerea anilor, pomenirea morților se face prin comemorări anuale (Iarzeit – în idiș-germană). Acest obicei, de origine discutabilă, este păstrat până și de cei mai puțini religioși.

Grecii din România și-au păstrat vie tradiția, educându-și copiii în școli grecești, ținându-și sărbătorile religioase și pe cele naționale, îmbrăcându-se în costumele lor specifice (G 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27). Oameni cu poftă de viață, tineri sau vârstnici, grecii prețuiesc și cunosc vechile cântece și dansuri specifice locurilor de origine, pe care le interpretează, acompaniați la *buzuki* (G 27 b), la diferite ocazii festive ori la petreceri cu mâncăruri tradiționale, însoțite uneori de spartul farfuriilor. La 1 ianuarie, grecii sărbătoresc nu doar venirea noului an, ci și pe Sfântul Vasile din Kesareia. El e cel ce aduce și lasă sub brad cadourile dorite de fiecare. În fiecare casă, la venirea Anului Nou, se taie „*vasilopita*” (plăcinta Sfântului Vasile). Există și azi credința că cel la care ajunge bănuțul ascuns în vasilopită va fi norocos tot anul. De 1 Mai, ziua florilor, s-a păstrat obiceiul împletirii coronițelor pe care copiii le atârnă în balcoane și la porțile caselor. Ca toți creștinii ortodocși, grecii țin la obiceiurile legate de sărbătorile de Paști (postul, înroșitul ouălor, pregătirea *maghiriței*, slujba Învierii, urmată în zori de coacerea mielului la proțap) – și de Crăciun (prepararea cozonacilor, colindatul, împodobitul bradului). Cei care provin mai ales din insule și din localitățile de pe țărmuri mai păstrează obiceiul de a împodobi de Crăciun o corabie, căci în Antichitate, ea era cea care-i aducea pe cei dragi acasă. Ziua de 25 Martie este o dublă sărbătoare, și religioasă și națională: este ziua de Bunăvestire, dar marchează totodată și începutul luptei de eliberare a grecilor, din 1821. Cea de a doua mare sărbătoare națională este ziua de 28 Octombrie – a Marelui Nu (*To megalo Ohi*) – legată de evenimentele din timpul celui de Al Doilea Război Mondial, când grecii și-au împiedicat dușmanii să intre în țară.

Obiceiurile calendaristice ale comunității **croate** sunt, cu precădere, legate de marcarea momentelor importante ale sărbătorilor religioase. De altfel, aprecierea istoricului Traian Simu, în acest sens, este elocventă. În studiul său apărut în 1939, la Lugoj, numit „Originea carașovenilor”, în care a menționat „carașovenii sunt foarte superstițioși și în perioada aceasta nu știu care popor din Europa să-i întreacă”. Ar mai fi de subliniat, în acest sens: mersul cu „Betleem” („s’Betleemom”) – copiii și tinerii merg, în seara de Ajun al Crăciunului, din casă în casă, și cântă, în legătură cu nașterea lui

lisus, acțiune ce se finalizează în biserică, înaintea începerii slujbei de la miezul nopții; „poklade” respectiv manifestările cu măști, în zilele de duminică și marți ce preced „miercurea cenușii” înaintea începerii postului mare pentru Paște; „pelerinajul”, adică mersul pe jos, în ordine, în post și rugăciune, cu „prapori” (s.n. – steaguri religioase) și cu cântări religioase, cel mai important fiind cel la mănăstirea Maria de la Radna (Lipova), care înseamnă trei zile dus și trei zile întors; „slavenje” – adică praznic organizat de fiecare familie pentru a-l slăvi pe sfântul ocrotitor al familiei.

Obiceiuri specifice sunt legate și de momente din viața omului (nașterea și botezul, nunta, moartea), obiceiuri marcate și de unele ritualuri. În acest sens, ar fi de menționat: „moașa de buric” – cea care scaldă copilul până la botez, și care în prima baie pune apă sfințită, flori, obiecte, cele care vor asigura nou-născutului noroc în viață; nunta – care, tradițional, dura de sâmbătă seara până miercuri dimineață, și în care „starisvat” (nașul mic) avea un rol important, eveniment ce era precedat de invitarea nașului în ziua de joi de dinaintea nunții.

Religia a avut și are o importanță deosebită în viața **italienilor**. Asemenea pelerinilor din Evul Mediu, a marilor călători înainte de a pleca spre o destinație necunoscută, grupurile de emigranți primeau binecuvântarea în cadrul unei slujbe speciale. Alții au plătit pentru a li se face câte două slujbe pe an, în amintirea lor. În București, Craiova, Târgoviște, Galați, Brăila, Brezoi, Râmnicu Vâlcea, Iași, Răducăneni, Greci, Cataloi, Iacobdeal ș.a. – unde s-au stabilit comunități de italieni –, s-au ridicat biserici romano-catolice. În urma căsătoriilor mixte, unii au adoptat cultul creștin-ortodox. Sărbătorile religioase sunt cele din calendarul romano-catolic. În satul Greci, județul Tulcea, se mai păstrează obiceiul ca, după slujba duminicală de Santa Lucia, ori cu prilejul Crăciunului (Babbo Natale), oamenii să se întâlnească în ceea ce se numește *capannone*, unde mănâncă și petrec împreună.

Obiceiurile **rușilor-lipoveni** sunt strâns legate de sărbătorile religioase. Calendarul pe care îl respectă ei a rămas neschimbat, fiind cel iulian, decalat cu 13 zile. Până în zilele noastre, la rușii-lipoveni s-a păstrat obiceiul efectuării semnelor crucii în aproape orice acțiune pe care o întreprind. Cel mai bine s-au păstrat obiceiurile legate de Maslenița (Săptămâna Brânzei sau Lăsata Secului) – săptămâna de dinaintea intrării în postul Paștelui. Este o săptămână de voie bună, sărbătorită cu cântece vesele pe străzile localităților și cu preparate lactate specifice: vareniki, blini, piroghi etc. În timpul slujbei de Florii, podelele bisericilor sunt acoperite cu un covor de iarbă, în timp ce credincioșii țin în mâini lumânări și crenguțe de salcie, sfințite cu această

ocazie. Paștele, o sărbătoare foarte importantă pentru rușii-lipoveni, se sărbătorește în familie, cu ouă vopsite și cozonac, ce se sfințesc în dimineața Învierii, după liturghie. Mielul nu face parte din tradiția rușilor-lipoveni. Pe toată perioada Paștelui, există la rușii-lipoveni obiceiul de a se pupa de trei ori când se întâlnesc, pronunțând „Hristos a înviat!” („Hristos voskrese!”) și, respectiv, „Adevărat a înviat!” („Voistinu voskrese!”). Și la rușii-lipoveni există obiceiul de a colinda, de Crăciun, vestind Nașterea Domnului, însă nu înainte de sărbătoare, ci după liturghie, și cu un singur colind în repertoriu, preluat din cântarea bisericească („Hristos se naște” – „Hristos rajdaetsja”). Și evenimentele importante din viața rușilor-lipoveni prezintă câteva particularități specifice. Astfel, botezul nou-născutului se face prin scufundarea totală a copilului în cristelniță, de trei ori. Nașii de botez (o persoană masculină și una feminină) nu trebuie neapărat să reprezinte un cuplu; de cele mai multe ori, aceștia au vârste fragede. Prenumele copilului (în general, unul singur) era sugerat de preot, în trecut, în funcție de sfinții din calendar sărbătoriți în perioada când s-a născut copilul. Căsătoria, la rușii-lipoveni, a păstrat poate cele mai multe particularități tradiționale. Căsătoria era precedată de logodna celor doi tineri, ocazie cu care se organizau petreceri la casa fiecăruia dintre cei logodiți („acolisnaia”, la băiat, și „devisnic”, la viitoarea mireasă). Până la nunta propriu-zisă, până nu demult, se organizau șezători la care fetele și femeile cântau și confecționau batiste cu marginea dantelată, pe care apoi le dăruiau nuntașilor. Înainte de cununia religioasă, care are loc imediat după liturghie, se practică un obicei de „cumpărare-vânzare” a miresei de la casa părintească, ocazie cu care sunt interpretate diferite cântece.

S-a păstrat până în zilele noastre obiceiul ca mirii să se cunune la biserică în costumele tradiționale, cele pentru viața religioasă. După oficierea slujbei de cununie, mirii se îndreaptă către casa mirelui, ducând împreună o icoană și fiind însoțiți de preoți, pe noul drum. După căsătoria civilă, petrecerea propriu-zisă are loc spre după-amiază, seara, de multe ori prelungindu-se pe durata a 2–3 zile. În trecut, nunta lipovenească era marcată de un aer de sobrietate, nefiind permisă muzica, ci doar anumite cântece folclorice interpretate de meseni. La decesul unui rus-lipovean, acesta este privegheat timp de trei zile, în camera din față a locuinței, fiind citită neîntrerupt Psaltirea. Se aprinde candela, care trebuie să ardă timp de șase săptămâni. În jurul capului celui decedat se pune o cunună de hârtie, pe care scrie, în slavonă, „Sfinte, puternice și nemuritorule Dumnezeu, îndură-te de noi!”, iar în mână i se pune o hârtie cu binecuvântarea preotului. Slujba de înmormântare are loc la biserică, iar după înmormântare se organizează o masă întinsă la casa celui trecut în neființă. Coliva, la rușii-lipoveni, este făcută din grâu fiert, amestecat cu miere de albine. Mortul este pus în groapă

cu picioarele spre est, spre locul unde stă crucea, întrucât există credința că, la învierea morților, primul lucru pe care îl va vedea cel decedat trebuie să fie crucea.

Sunt deosebit de interesante și frumoase obiceiurile **sârbilor** legate de sărbătorile religioase. Astfel, în Ajunul Crăciunului (Badnje Veče), are loc aprinderea *badnjakului*, în soba (cuptorul) casei sau, mai nou, în curtea bisericii (SR 18,19). Acest lemn tânăr îl simbolizează pe Iisus Hristos și intrarea lui în lume, în inima și în casa noastră, iar fapta arderii badnjakului reprezintă căldura iubirii lui Hristos. Numărul mare al scânteilor provocate de arderea lemnului semnifică și bogăția din casa respectivă, pentru anul care vine. De Ajun, în camera mare se aștern paiele care semnifică ieslea pruncului Isus. Primul musafir de Crăciun trebuie să fie bărbat (*polo•nik*), asupra acestuia se aruncă grâu și el trebuie să adune nucile pe care gazda le aruncă în cameră, prin paie (SR 20). Prăjitura tradițională de Crăciun este cu nucă și miere, se numește *česnica*, în care se ascunde o monedă (SR 21). Cel care găsește moneda o va așeza în rama icoanei din propria casă.

La începutul primăverii, în zona Banatului montan și a Clisurii dunărene, s-a păstrat sărbătoarea numită *fašange*, specifică mai multor comunități, nu doar sârbilor.

Vrbica – reprezintă un alt obicei frumos, care are loc în Sâmbăta lui Lazăr, cu o săptămână înainte de Paște. Copiii din sat, împreună cu preotul, adună crengi tinere de salcie, pe care le aduc în biserică. De Florii, aceste crengi sunt împărțite oamenilor care vin la biserică (SR 22).

De Paște, obiceiurile sunt asemănătoare cu cele ale altor comunități creștine: sacrificarea mieilor, vopsitul ouălor, Învierea.

Cea mai importantă sărbătoare a verii este *Ivandan* (24 iunie/7 iulie). În ajunul acestei sărbători, fetele din sat se îmbracă frumos și merg pe câmp pentru a culege flori galbene (*ivansko cveće*) din care se împletesc coronițe (SR 23). Aceste coronițe sunt așezate pe porțile caselor – și, astfel, vara, în comunitățile multietnice, casele sârbești se deosebesc ușor.

O zi importantă a familiei sârbești o reprezintă ziua sfântului casei. Fiecare familie are un sfânt protector, care se moștenește de obicei pe linie masculină și este sărbătorit alături de prieteni și de întreaga familie. Cele mai multe familii sârbești îi au ca sfinți protectori pe Sfântul Nicolae (19 decembrie) (SR 24), Sfântul Ioan (20 ianuarie) (SR 25), Sfântul Gheorghe (6 mai) (SR 26). Pentru elevii și profesorii sârbi, cea mai importantă este ziua de Sfântul Sava (27 ianuarie) (SR 27) sfântul protector al școlilor, întemeietorul primelor școli sârbești.

Un loc important în spiritualitatea comunității îl ocupă ruga satului, adică hramul bisericii – când se adună laolaltă membrii familiei, prietenii.

Religia a jucat întotdeauna un rol important în viața comunității **macedonene**, dar și în viața fiecărui membru al său. Religia a fost unul dintre principalele motive ale emigrării macedonenilor în România. Etnicii macedoneni din România, la origine, sunt ortodocși de rit vechi, aceasta însemnând că majoritatea sărbătorilor bisericești sunt celebrate la 13 zile după ce sunt celebrate de populația română, de exemplu. Astfel, Crăciunul, la macedoneni, „cade” pe 7 ianuarie, iar Anul Nou pe 14 ianuarie. Generațiile mai noi ale migrației macedonene în România, sosite după cea de a doua decadă a secolului al XX-lea, când s-a făcut trecerea de la calendarul iulian la cel gregorian, celebrează sărbătorile bisericești la fel ca și populația română. Cele mai importante sărbători bisericești sunt: Veligden – Paștele; Bojik – Crăciunul; Bogorodița – Fecioara Maria; Cârstovden – Boboteaza; Nova Godina – Anul Nou; Ilinden – Sfântul Ilie; Spasovden – Înălțarea; Petrovden – Sfântul Petru; Sfântul Dumitru. Etnicii macedoneni și-au pus amprenta asupra întemeierii și dezvoltării vieții monahale în Țara Românească și apoi în Moldova. Nicodim de la Tismana a ctitorit așezăminte de cult și mănăstiri (Băilești, Dobromira, Tismana, Vișina, Toplița) și a fost primul macedonean atestat pe tărâmurile românești. Și comunitatea macedoneană a ctitorit biserici, la rândul ei, printre acestea numărându-se biserica având hramul „Adormirea Maicii Domnului”, din Băilești, și cea cu hramul „Sfântul Dumitru”, din București.

PORTUL TRADIȚIONAL, MONUMENTE ȘI ZILE DE COMEMORARE, SIMBOLURI

Comunitățile **maghiare**, creștinate după rit apusean, în timpul regelui Ștefan I, au îmbrățișat noile confesiuni protestante în secolul al XVI-lea. Confesiunea evanghelică (lutheranismul) și confesiunea reformată (calvinismul) au fost preluate din Europa apuseană, iar antitrinitarianismul a fost fondat în Transilvania de Dávid Ferenc. Alegerea unei confesiuni, în general a fost făcută de principii Transilvaniei, de nobili, care astfel au influențat apartenența religioasă a enoriașilor („*Cuius regio, eius religio*”). Dieta Transilvaniei organizată la Turda în anul 1568 a introdus, pentru prima dată în Europa, libertatea confesională. Viața religioasă a jucat și joacă în continuare un rol important în viața comunităților maghiare, aceasta manifestându-se și prin existența sărbătorilor religioase în calendar și continuitatea sărbătorilor religioase.

Cele mai importante sărbători în comunitățile maghiare sunt cele religioase și cele istorice. Sărbătorile religioase sunt: Advent (Adventus Domini – cele patru săptămâni premergătoare Crăciunului), Crăciun, Florii,

Paște, Rusalii – în general acestea sunt sărbătorite de comunitățile maghiare; romano-catolicii mai oficiază și sărbători legate de Sfânta Fecioară Maria, și sărbătoresc hramurile bisericilor. Sunt organizate și pelerinaje, cum ar fi cel organizat, începând cu secolul al XVI-lea, la Șumuleu Ciuc, cel mai mare pelerinaj din sud-estul Europei. Protestanții comemorează anual Reforma (31 octombrie 1517).

Maghiarii de pretutindeni comemorează anual evenimente istorice: data de 15 martie este considerată zi națională, prin care se comemorează izbucnirea revoluției din 1848, eveniment care a marcat un pas important în emanciparea națională și modernizarea de tip occidental. O altă zi importantă este data de 20 august, când se comemorează sanctificarea (sfințirea) lui István I, regele Ungariei. Ziua de 6 octombrie este considerată zi națională de doliu, pentru că în această zi au fost executați cei 13 generali ai revoluției din 1848. Tot în această zi a fost executat primul prim-ministru al Ungariei, contele Batthyány Lajos. La 23 octombrie, este comemorată revoluția anticomunistă din 1956.

Simbolurile specifice sunt cele legate de încoronare. Acestea sunt următoarele: coroana formată din două părți, așa-zisă coroană bizantină (greacă) și cea latină, sabia, sceptrul, stema Transilvaniei.

Portul popular se păstrează doar în zona rurală, la oraș sunt rare ocaziile când se îmbracă cineva în haine tradiționale. Există porturi specifice unor zone de exemplu Ținutul Călatei (județul Cluj) (HU 4, HU 5), sau în secuime (HU 63), dar diferă portul din zona Bihorului, din Câmpia Transilvaniei sau zonele locuite de ceangăi (HU 62). O caracteristică aparte este faptul că hainele tradiționale sunt îmbrăcate din ce în ce mai rar, de obicei de sărbători, și ele sunt din materiale scumpe și moderne – nu cele tradiționale, din in și cânepă.

*Rromanipen-ul – **dharma rromilor*** –, în sens apropiat de acela al conceptului hindus, este legea fundamentală a rromilor – sau Constituția tradiției rrome –, sistem de norme, valori și concepte intracomunitare, care gravitează în jurul modelului de identitate al culturii tradiționale rrome: *familia comunitară*, acel tip de familie extinsă la nivel de comunitate, care se află într-o relație de dependență normativă și structurală față de comunitatea căreia îi aparține. Familia rromă este o *famile-rizom*, care își unifică rădăcinile într-o tulpină comună și, în spiritul unei filosofii epicureice a existenței, orientată exclusiv spre prezent, dezinteresată de istorie sau de experiența trecutului, singura istorie care o preocupă fiind istoria de familie, fiecare individ având datoria să-și cunoască genealogia, nu ca pe o obligație de studiu, ci în mod firesc, natural, prin relația cotidiană cu memoria familială conservată în cutume și tabu-uri.

Pentru a menține coeziunea structurală și a cultiva coerența conceptuală, elemente fundamentale ale identității, orice model cultural are nevoie de o *forma mentis*, de o religie, în sens etimologic (lat. *religo*, *religere* – a lega, a uni), o relație cu sine și cu transcendența, suport moral și traseu spiritual de identificare, memorie comunitară și totodată valoare de reprezentare. Această religie poate fi una de raportare la divinul exterior omului, în care ființa umană se definește prin relație cu supranaturalul, iar structurile societății reflectă acel „pattern” al cetății cerești, edificând temple și palate, construind pentru eternitate, încercând să facă efemerele lucrări omenești cât mai durabile prin cultură, abordare specifică societăților sedentare, culturilor de tip agrar. În accepțiunea sa largă însă, religia poate fi și raportarea la divinul din om sau, mai bine spus, la ființa umană ca întruchipare a divinului pe pământ, perfectibilă în relația cu sine, în măsura în care își organizează viața după normele comunității căreia îi aparține. O astfel de *religie intracomunitară*, care nu îndeamnă omul să edifice pe pământ, ci să trăiască prezentul etern, este *Rromanipen-ul*.

Conștient de faptul că nimic din ceea ce este omenesc nu durează, *Rromanipen-ul* nu edifică cetăți, nu construiește și nu consemnează pentru viitor, ci propune un sistem de relaționare cu prezentul, bazat pe valorile memoriei și ale experienței colective, în care modelele culturale au caracter emergent, cresc din ele însele, ca un organism viu. În acest spirit, romii își constituie identitatea prin raportare la un prezent continuu, devenit în fiecare clipă viitor continuu care reflectă trecutul continuu sau memoria culturală, conform concepției timpului repetitiv în spirală. Structura socială inerentă unui asemenea punct de vedere este derivată din ideea descendenței, a continuității prin urmași. Întruchipările sacre ale acestei religii sunt copiii, soborul clerical – *kris-ul* bătrânilor, legea – *phralipe* (fraternitatea), practica mistică – *ujipen ai pakiv* (puritatea și onoarea), iar revelația – familia.

Rromanipen-ul, prin caracterul lui sacru, inalienabil și indubitabil, cu valoare de dogmă, se centrează pe 4 concepte esențiale: *phralipe* – revelația relațiilor fraterne din comunitate, de ajutor reciproc, responsabilitate colectivă și împărtășire a destinului; *pakiv* – credința, respectul, onoarea și încrederea reciprocă; *ujipe* – conservarea stării de puritate spirituală și trupească; *baxt* – cultul norocului, al șansei prezente în viața celor care respectă normele *phralipe*-ului și *pakiv*-ului, în opoziție cu *bibaxt-ul*, nenorocul, neșansa care apare în lipsa primelor două – *phralipe* și *pakiv*.

În același spirit, al nevoii de conservare a purității rituale a familiei, costumul tradițional rom, atât la femei, cât și la bărbați, trebuie să susțină ideea conform căreia trupul uman este divizat în două părți, de la brâu în sus – partea superioară pură –, iar de la brâu în jos – partea inferioară impură; așadar, pentru a corespunde regulilor purității, costumul nu poate fi compus

dintr-o singură piesă, ci numai din două piese, una care să acopere partea de sus a corpului, iar cealaltă care să acopere partea de jos a corpului. Femeile nu poartă rochii sau alte piese de *îmbrăcăminte* dintr-o singură bucată, pentru că nu delimitează corpul impur de cel pur, norma fiind să se traseze cu precizie linia de demarcație dintre partea de jos și cea de sus a corpului.

Costumul tradițional al femeii rrome este compus din următoarele piese: *i țoha* (fusta), *i katrința* (șorțul), *o gad* (cămașa), *o dikhlo* (basmaua), *le papucia* (papucii). *Fusta* este spurcată, așadar nu se îmbracă niciodată pe cap, pentru a nu-l spurca, și nu trebuie să atingă lucrurile bărbatului. Dacă o femeie atinge cu fusta un vas pus pe pământ, sau pur și simplu trece peste el, nimeni nu mai mănâncă sau bea din acel vas, fapt pentru care este interzis să se pună vasele pe jos, în special în locuri de trecere. Acoperământul capului este pur, deci sacru, așadar dacă o femeie trece peste *pălăria* unui bărbat sau o atinge, din greșeală, cu fusta, *pălăria* respectivă este aruncată. *Șorțul*, în schimb, este pur. Mai ales femeile însărcinate și cele aflate la menstruație trebuie să poarte *șorț*, scut împotriva ofenselor aduse purității, îmbrăcăminte magică, de protecție a miracolului fertilității, care, spre deosebire de fustă, este curată: se pot chiar șterge vasele cu șorțul. Femeile care intră în camera copilului nou-născut, pentru a nu-i fura somnul și a-l proteja de duhurile rele, îl șterg pe frunte cu poala șorțului. *Basmaua* (rr. „o dikhlo” – văzut) este pură. Soția nu are voie să-i dea soțului apă cu mâinile goale, ci acoperite de un ștergar sau, mai bine, de propria ei basma, din respect (rr. „pakiv”) și rușine (rr. „la zipe”). Simbol erotic, *părul* femeii este impur, de aceea se ține strâns în cozi – „*ciungria*”: trei cozi pentru „ceaia bare”/fete mari; două cozi și acoperit cu „dikhlo” (ceea ce poate fi văzut) pentru „rromnia”/femei măritate.

Pentru că partea de sus a corpului este pură, – „ujo” –, *cămașa* fiind și ea pură, femeile pot umbla cu pieptul semi-dezgolit și își pot alăpta copiii în public. În schimb, *genunchii și gleznele*, în acord cu impuritatea părții inferioare a corpului, se consideră a fi cea mai rușinoasă/indecentă parte a trupului omenesc – „*but lajavo*” –, ei trebuind să fie acoperiți întotdeauna, atât la femei, cât și la bărbați. De altfel, întreaga parte de jos a corpului trebuie să fie în permanență acoperită, atât la femei, cât și la bărbați: femeile rrome poartă fuste lungi, niciodată pantaloni sau fuste scurte; bărbații rromi poartă pantaloni lungi, niciodată scurți.

Cămășile și bluzele se spală separat de fuste și de pantaloni, în vase diferite, speciale pentru fiecare componentă a îmbrăcămînții, superioară sau inferioară, și nu se amestecă niciodată apa, sau vasele de spălat obiecte de bucătărie, cu apa sau vasele de spălat haine, de teama impurității. La fel, tacâmurile și vasele de bucătărie se spală întotdeauna separat de haine.

Picioarele, în special cele ale femeii, precum și *încălțările* sunt impure, datorită contactului cu pământul și faptului că aparțin părții de jos a corpului. Când o femeie calcă în picioare pălăria unui bărbat, sau îi aruncă papucul peste cap, inclusiv dacă îl amenință pe bărbat cu aceste gesturi, bărbatul devine „mahrime” (spurcat).

Referindu-ne la simboluri, pentru că reflecția din cadrul acestui material se referă mai ales la istorie, este important de înțeles cum percep rromii istoria, în comparație cu nerromii. Când folosim termenul de nerromi, ne referim, în acest caz, mai ales la modelul mental produs de civilizația europeană occidentală, bazată pe viziunea raționalist-carteziană asupra cunoașterii.

Nerromii sunt, în cea mai mare parte, popoare sedentare, așadar văd mereu aceleași locuri și se relaționează întotdeauna cu aceleași persoane, vecinii, cu care își creează relații stabile, de lungă durată. Aceste relații stabile conduc la statuarea de norme și obligații reciproce strict determinate. Știind că se vor afla mereu în același loc, nerromii edifică/construiesc pentru viitor, dar sunt interesați și de trecut, de istorie, privesc timpul ca durată, timp liniar, cronologic, perceput prin intermediul raționalității.

Spre deosebire de nerromi, rromii au fost – și încă sunt, unele subgrupuri, în unele spații – un popor nomad, așadar văd mereu alte locuri și se relaționează cu alți oameni, cu care nu dezvoltă relații de durată, ci temporare, comerciale/de schimb, de adaptare imediată la limbajul alterității, fără prea multe obligații pe termen lung. Știind că se nu vor afla mult timp în același loc, nu edifică/nu construiesc pentru viitor, dar nici nu sunt interesați de trecut, de istorie, nu privesc timpul ca durată, ci ca prezent continuu: există deci numai ziua de astăzi. Rromii nu percep timpul ca fiind liniar, ci ca fiind circular/repetitiv, anticronologic, viziune avându-și originea într-un tip de cunoaștere senzorial iraționalist.

Toate acestea conduc la concluzia ca demersul de prezentare clasică, cronologic-raționalistă și mecanicistă a istoriei rromilor se află în dezacord cu percepția acestora față de timp, așadar pare a nu avea sens. Cu toate acestea, în elaborarea materialului de față, pentru că acesta este destinat uzului pedagogic, s-a utilizat convenția didacticismului raționalist. Materialul este mai ales în folosul alterității, încercând să urmărească paradigma de gândire a nerromilor, pentru a le facilita acestora înțelegerea celor mai importante momente dintr-o istorie a rromilor exterioară modelului de gândire rrom.

Cu toată această reticență a modelului de gândire tradițional rrom față de memoria istorică, odată cu recunoașterea poporului rromilor, la nivel european și mondial, ca minoritate națională sau etnică, mișcarea de afirmare identitară a rromilor a început construcția unei națiuni moderne

rromani, non-teritoriale, non-statale, transfrontaliere, marcată de o viziune comună, unitară, asupra statutului rromilor în lumea contemporană. Aceasta este reprezentată prin simbolurile de referință ale oricărei națiuni: *Ziua Internațională a Rromilor – 8 Aprilie* –, celebrată în toate țările, inclusiv în India, steagul mondial al rromilor, cu jumătatea superioară albastră, simbol al cerului senin, jumătatea inferioară verde, simbol al câmpului înverzit, iar la mijloc cu o roată roșie, simbol al nomadismului, dar și al rădăcinilor indiene ale rromilor, roata fiind preluată de pe steagul Indiei, ca arhetip al ciclului vieții și al morții „*chakra*”/„*samsara*”, și *imnul internațional al rromilor* „*Gelem, gelem*” („Am tot umblat”), care vorbește despre nomadism și despre Holocaust – în limba rromani, „*Samudaripen*” (uciderea tuturor) –, hotărâte la cel dintâi Congres Internațional al Rromilor, pe 8 aprilie 1971, la Londra, *limba literară comună rromani*, limbă scrisă, cu un alfabet standard unitar, instituit prin decizia Congresului internațional al rromilor, pe 8 aprilie 1990, la Varșovia.

Drapelul **albanezilor** – roșu, cu vulturul bicefal, negru, în centru – este folosit de etnicii albanezi din România la serbări și ceremonii. El era ridicat cu ocazia sărbătorilor mari, românești și albaneze, încă din primul deceniu al secolului al XX-lea, la sediile societăților culturale albaneze sau la diferite manifestări ale acestora. Imnul albanez este „Cântecul steagului”, text scris de poetul albanez, din România, Asdreni (Aleks Stavri Drenova, 1872-1947), și pus pe notele melodiei patriotice „Pe-al nostru steag e scris unire”, de Ciprian Porumbescu. Acest imn a fost cântat pentru prima dată la București, în anul 1907, fiind adoptat de albanezi în 1912, la Proclamarea Independenței de stat. „Cântecul steagului” este și azi imnul de stat al Albaniei. La 28 noiembrie – Ziua Steagului – se sărbătorește Ziua națională (Proclamarea Independenței de stat față de Imperiul Otoman). Albanzii din România își cinstesc monumentele și așezămintele. Amintim aici bustul lui Victor Eftimiu, din fața fostei sale locuințe din București, biserica ortodoxă „Dintr-o zi” (strada Academiei, nr. 22) din Capitală, dată în folosință albanezilor ortodocși de către statul român, între anii 1912-1947. În anul 2006, a fost amplasat în parcul Herăstrău bustul poetului și patriotului albanez Naim Frasheri (1846-1900). N. Frasheri a avut o relație strânsă cu comunitatea albaneză din România, câteva dintre cele mai importante cărți ale sale fiind editate la București.

Reprezentative, la **cehi**, sunt narațiunile și cântecele populare. Narațiunile se referă la colonizarea în România, la comori, haiduci, pitici, vrăjitoare, șerpi uriași, armată etc. Exemplu: „*Jak p řišli naší z Čech*” („Cum au venit ai noștri din Cehia”) și „*Had a poklad*” („Șarpele și comoara”).

Poveștile se depăneau la șezători, la birturi, la obiceiul numit scărmanatul penelor, la curățarea porumbului etc. Cântecul popular al cehilor vorbește despre dragoste, cătănie, natură, minerit etc. De exemplu: „Ta naše písnička česká” („Cântecul nostru cehesc”) „Do práce mladý horník kráčí” („Spre mină pășește un tânăr”). Dintre dansurile populare practicate, amintim: Veverky, Kominík, Žid, Beseda, câteva tipuri de polcă. Îmbrăcămintea femeilor și a copiilor din satele cehe din Banat și-a păstrat, în principiu, forma sa specifică. Costumul femeilor și al fetelor este foarte asemănător portului ceh din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest stil de îmbrăcăminte s-a păstrat în unele sate cehe, de exemplu, Sfânta Elena, Ravensca, Gîrnic, până la sfârșitul secolului al XX-lea. Femeile mai în vârstă îl poartă și astăzi.

Este alcătuit din fustă lungă și încrețită, o bluză cu mânecă lungă și încrețită la umăr, gulerul împodobit cu dantelă sau broderie, șorțul împodobit cu dantelă și broderie, cu pense subțiri și puțin încrețit pe margini. Pe cap, se poartă batic de pânză înflorat, legat cu perinută și colțuri. Pe sub fustă, se poartă jupe de pânză cu dantelă și broderie încrețite și foarte apretate. Tot costumul este confecționat din materiale de bumbac și in. Fiecare sat are costumul specific, deosebindu-se între ele prin legarea baticului, lungimea fustelor, legarea șorțului sau croiala bluzei. De asemenea, culoarea îmbrăcăminții diferă de la o sărbătoare la alta. De exemplu, costumul alb este unul festiv – și se poartă doar de Nedeie și de Înviere. De Vinerea Mare, se poartă costum negru – simbolizând doliul –, de Paști se poartă costum roșu cu buline albe – simbolizând bucurie. Femeile se încălță cu „bačkory”, opincute tricotate din lână sau confecționate din postav, cu talpă din piele de porc, iar bărbații – opinci din piele de porc, având curele, înalte până aproape de genunchi, și ciorapi lungi de lână.

Grecii își celebrau sărbătorile și își țineau slujbele în diferite biserici ortodoxe (G 28). După recunoașterea oficială a comunităților, cele mai mari dintre acestea vor avea propriile biserici (G 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37). O listă anexată Convenției româno-elene de comerț și navigație, din 1931, cuprindea bisericile grecești din România, cu bunurile aparținătoare și școlile care depindeau de ele (G 38). Bisericile au rămas până astăzi locul principal de întâlnire al membrilor comunității, cu ocazia sărbătorilor creștine ori a pomenirii eroilor greci (G 39). De asemenea, monumentele eroilor (cum este, de pildă, cel de la Drăgășani) reprezintă, în fiecare zi de 25 Martie, punctele de întâlnire a reprezentanților comunităților elene din toate colțurile României (G 40, 41, 42, 43, 44, 45).

Polonezii din zona rurală a județului Suceava au un costum popular specific, diferit de cel al românilor sau ucrainenilor. La bărbați, cămașa este

albă, având în partea din față rânduri de flori cusute cu roșu, verde, portocaliu și albastru. *Ciupagul* este ornamentat cu mărgelă mici, iar manșeta are mărgelă și dantele de culoare albă. Pantalonii sunt albi. *Bundița* este tivită cu negru pe margini – la mâneci și la poale, iar la revers are brodate flori roșii cu rămurile verzi. Pălăria de culoare neagră are prinsă, deasupra borului, la baza calotei, o panglică roșie.

La femei, cămașa este albă, având rânduri de flori pe umăr. Mănecele largi se strâng la încheietură în pliuri și se leagă. *Bundița*, verde sau roșie, este cusută cu flori. Fusta, de aceeași culoare cu *bundița*, este plisată la nivelul genunchiului, având cusute 5–6 rânduri de fundițe înguste, multicolore. Peste fustă se poartă în mod obișnuit un șorț alb, cu floricele roșii. Pe cap se poartă o coroniță de flori, având legate în spate panglici multicolore.

Viața religioasă a comunității poloneze din sudul Bucovinei este caracterizată, în general, de practicarea unui catolicism autentic și militant care, în paralel cu învățăturile religioase, însuflă credincioșilor frumoase principii civice și morale. Cea mai importantă manifestare religioasă anuală a polonezilor din sudul Bucovinei are loc la Cacica, în perioada 14-16 august. În acele zile, se organizează un mare pelerinaj la biserica din localitate, construită în stil neogotic, în 1904. În altar se află o icoană celebră, copie a nu mai puțin celebrei icoane „Madona Neagră” de la Częstochowa. Începând cu anul 2000, biserica din Cacica a dobândit rangul de *basilica minor*, fiind subordonată direct Vaticanului. Cu prilejul mai sus amintitei sărbători, se adună pelerini din România, Ucraina, Polonia, Germania, celebrându-se, în virtutea unui autentic spirit de toleranță bucovinean, slujbe în limbile polonă, germană, maghiară și ucraineană, „slujba mare” oficiindu-se în limba română. Polonezii din județul Suceava respectă toate sărbătorile religioase specifice calendarului catolic (în special, Paștele și Crăciunul), organizând totodată întâlniri tradiționale, cu prilejul unora dintre ele. La începutul Postului Mare, în comunitățile poloneze se sărbătorește „lăsata secului” (*zapusty*), prilej cu care sunt uneori evocate sau prezentate vechi obiceiuri și tradiții poloneze specifice acestui post. În luna Învierii, băieții stropesc fetele cu apă sau parfum, obicei denumit *śmiergust*. Tradiția împărțirii *op atek*-ului (azimă, pâine binecuvântată) din Ajunul Nașterii Domnului este alt obicei specific polonez.

Portul **croaților** diferă de la zonă la zonă. Cel din Banatul montan are un specific aparte, fiind unic atât în zonă, cât și în țara de adopție, precum și în cea de origine. Specificitatea acestuia este reliefată de materialul predominant alb din care sunt confecționate majoritatea pieselor sale componente, dar și prin cusătura aplicată, în care predomină negrul, alături

de roșu, ca și prin discreția culorilor folosite pentru a întregi motivele florale, geometrice, ale acestora. În ceea ce privește portul din zona Banatului de câmpie, acesta este în concordanță cu cel din zona de plecare din Croația de azi, având influențe evidente ale portului german și maghiar (s.n. – satele din zona de câmpie sunt cu populații din toate etniile).

Comemorarea celor trecuți la cele veșnice se face anual, în ziua de 2 noiembrie, cu ocazia zilei morților. În acest sens, cu o seară înainte, se ard lumânări în cimitir, iar a doua zi, după slujba religioasă de la biserică, preotul face slujbe de comemorare în cimitir. La finele anului 2007, prin grija Uniunii Croaților din România, a fost realizat la Carașova un monument închinat celor căzuți în cele două războaie mondiale, aparținând satelor comunei.

Până nu demult, nu existau deosebiri între portul cotidian și cel bisericesc al **rușilor lipoveni**. În prezent, însă, portul tradițional al rușilor-lipoveni este conservat doar în viața religioasă, iar de la înființarea ansamblurilor folclorice, cu unele adaptări și modificări, și în viața cultural-artistică. Costumul bărbătesc lipovenesc tradițional era compus din cizme sau pantofi, pantaloni largi și „rubaska” – cămașă fără guler, purtată peste pantalon și legată la mijloc cu un brâu de lână colorată cu ciucuri la capete, numit „pois”. Bărbații în vârstă continuă să poarte și în prezent, la biserică, o haină lungă, de culoare închisă, cunoscută sub numele de „paddiovca”, în Dobrogea, sau „bichesca”/„cufaica”, în Moldova și Bucovina. Odinioară, acest obiect de vestimentație era obligatoriu pentru toți bărbații, atunci când se duceau la biserică. Rânduiala bisericească cere, de altfel, ca haina folosită pentru viața religioasă să nu fie întrebuintată și pentru alte evenimente cotidiene (nuntă, petrecere etc.). Piesa de bază a costumului femeiesc este reprezentată de fustă („iubca”) sau sarafan, largă și lungă până la glezne. Ca și la bărbați, mijlocul este încins cu un „pois”. Capul femeilor este acoperit obligatoriu cu batic. Fetele nemăritate își împletesc părul într-o singură coadă, în care își prind o panglică. La cununie, părul fetei care se căsătorește este împletit în două codițe (simbolizând cununia, cuplul), care se prind într-un coc în creștetul capului. Cocul este acoperit cu o bonețică („chicika”), peste care se pune „kaseac”-ul, iar apoi baticul. Un element de rit des întâlnit, mai ales la femeile în vârstă, este „lestovca” sau mătâniile (realizate din piele, cu diferite decorațiuni).

Sărbătorile religioase la rușii lipoveni sunt pe: 7 ianuarie – Crăciunul sau Nașterea Domnului; 14 ianuarie – Sfântul Vasile cel Mare; la 14 ianuarie 1990, s-a constituit CRLR; 19 ianuarie – Boboteaza; 7 aprilie – Bunavestirea; Paștele, Înălțarea Domnului și Sfânta Treime – coincid cu aceleași zile în care respectivele sărbători sunt prăznuite și după calendarul gregorian; 6 mai – Sfântul Gheorghe; 12 iulie – Sfinții Petru și Pavel; 2 august – Sfântul Ilie;

19 august – Schimbarea la față; 28 august – Sfânta Maria, Adormirea Maicii Domnului; 21 septembrie – Nașterea Maicii Domnului; 4 decembrie – Intrarea Maicii Domnului în Biserică; 19 decembrie – Sfântul Nicolae.

La **slovaci**, portul tradițional avea la bază țesături din fir de cânepă, în, dar și postav (fig. 1, 2, 3, 4). Viața oamenilor, la țară, se ghida după sărbători, care erau considerate ca adevărate puncte cardinale, încadrate de cutume, superstiții și norme – cu conținut rațional sau fantasmagoric. De Sfântul Pavel, se consideră că este jumătatea iernii *dacă ursul se întoarce, în bârlogul lui*. Pe 2 februarie, de Sfânta Maria, se sfințeau lumânările, care se aprindeau de câte ori tuna și fulgera. Balul mascat (*fašiangy*) se putea organiza până la începerea postului Paștelui, el simbolizând sfârșitul iernii și începutul primăverii. A cincea duminică de post corespunde cu obiceiul păgân, slav, de înecare a simbolului iernii – *Morena*. Aceasta e ziua Floriilor, când se organizează un fel de nunți simbolice de copii, care poartă în mână ouă, ca simbol al vieții și primăverii. Miercurea cenușii (șchioapă) e cea de dinaintea Paștelui – și simbolizează doliul în urma crucificării ce urmează. Joia Verde este ziua când se *leagă clopotele* și nu se mai folosește decât toaca. În această zi, se recomandă terminarea tuturor însămânțărilor, ca să înverzească. La evanghelici, este o zi importantă pentru copii, care, la vârsta de 12 ani, se duc la biserică, pentru a fi *confirmați în credință* prin spovedanie. În aceste zile, se încondeiază ouăle, se dezleagă clopotele și se aprind focurile, care simbolizează veghea la mormântul lui Hristos. Sărbătorile Paștelui culminează în ziua de luni, când băieții umblă să ude fetele cu apă și cu parfum, iar acestea le dăruiesc în schimb câte un ou încondeiat. Urmează ziua de 24 aprilie, Sfântul Gheorghe, când se tocmeau slugile și se semnau înțelegerile dintre proprietari și chiriași. Întâi mai – era prilejul, pentru băieți, să-și manifeste sentimentele de dragoste față de iubitele lor, prin ornarea caselor lor cu ramuri înflorite și împodobite. La 50 de zile după Paște, se sărbătoresc Rusaliile. La catolici, se împodobesc casele cu ramuri verzi și flori, care se vor arde în casă, pentru a fi ferită de tunete și fulgere. Tot acum se organizează și rugi și bălciuri. În ziua de 8 iunie, de Sfântul Medard, se spune că *picătura lui curge 40 de zile*, adică atâtea zile va fi timp ploios. O sărbătoare importantă este și ziua mamelor, care la evanghelici este în mai, iar la catolici în iunie. Cu această ocazie, se merge la biserică și se oferă cadouri mamelor. Sfântul Ioan Botezătorul, în 24 iunie, marchează solstițiul de vară, cu care ocazie se aprindeau focurile și, simbolic, se sărea peste ele. De Sfinții Petru și Pavel începea secerișul – și de Sfânta Ana se așteptau furtuni. Între 15 august și 8 septembrie, adică cele două Mării, se organizează vizite la mănăstiri, dar și bălciuri și iarmaroace. Sfântul Mihai, în 29 septembrie, marchează începutul toamnei și al culesului recoltei. După Sfântul Luca,

18 octombrie, se pot organiza din nou baluri, nunți și botezuri. În 31 octombrie, este ziua Reformei, o mare sărbătoare pentru evangheliști. În ziua de 1 noiembrie se sărbătorește amintirea tuturor defuncțiilor din familie – ziua tuturor sfinților. Cu această ocazie, se împodobesc mormintele, se aprind lumânările și se comandă chiar fanfară cu melodii adecvate. Importante sunt și sărbătorile de iarnă, dintre care amintim doar Sfântul Nicolae și Sfânta Lucia. Prima – este comună pentru toți creștinii; dar cea de a doua este legată din plin de superstiții, dintre care amintim doar urmărirea vremii în zilele de până la Crăciun, fiecare corespunzând unei luni a anului. Una din cele mai importante sărbători este – și pentru slovaci – cea a Crăciunului, când masa trebuie să fie cât mai îmbelșugată. Masa specifică pentru o familie constă dintr-o ciorbă de varză cu cârnați, paste cu mac și miere și tot felul de fripturi (nu de pasăre, fiindcă scormonește înapoi, iar porcul înainte). Se umblă cu colinde, se oferă cadouri. Ciclul creștinesc se termină în data de 6 ianuarie, de Bobotează, când se sfințesc apa și casele.

Tipic pentru slovaci de la câmpie a fost sălașul, adică o gospodărie în câmp, departe de localitate, unde se depozita toată recolta și se creșteau animalele. În localitate se venea doar duminică, la biserică. La fel ca și în natură, și la om alternează perioadele nașterii, înfloririi, maturizării, îmbătrânirii și morții. Ele se repetă cu fiecare generație – și atrag atenția mai ales cele care marchează limitele dintre viață și moarte. Și toate acestea sunt înconjurate de obiceiuri, superstiții și ceremonii, care sunt în general comune creștinilor – de aceea, nu le vom mai descrie.

Obiceiurile și tradițiile etnicilor **macedoneni** sunt păstrate din moși strămoși și transmise mai departe – obiceiuri de nuntă, obiceiuri de botez, obiceiuri de înmormântare. Obiceiurile de nuntă – perioada nunții este una în care comunitatea macedoneană prinde viață, fiind momentul când „revin acasă” toate fiicele și fii săi. Nunta la macedoneni este un prilej de mare bucurie care aduce în același spațiu geografico-culturalo-temporal toate generațiile unei familii. Ritualul de nuntă propriu-zis la etnicii macedoneni se desfășoară astfel: mama mirelui întâpînă rudele cu pâine de casă și un borcan în mâini și începe apoi așa-numitul dans al soacrei. Obiceiul se pare că are o semnificație ritualică inițiativă, una din lungul șir de inițieri la care este supus mirele. Este momentul despărțirii de vechiul nucleu familial și al inițierii unui alt nucleu familial – în cadrul căruia joacă rolul principal. De asemenea, obiceiul „bărbieritului mirelui” – care se desfășoară în paralel cu „gătitul miresei” – are o semnificație inițiativă, fiind ultimul la care este supus mirele înaintea nunții. Este sfârșitul inițierii lui ca tânăr și începutul inițierii lui în viața sa de bărbat și cap de familie. Când mireasa se îndreaptă către casa noului soț, aici ea este întâmpinată de soacra ei, cu pâine de

casă. Mireasa trebuie să o înconjoare pe soacra ei de trei ori, atingând pâinea, ca semn că va fi supusă.

În mijlocul comunității macedonene din Urzicuța (Dolj) s-a mai păstrat un obicei din bătrâni: de Sfântul Trifun, care este pe 1 februarie pe stil nou și pe stil vechi pe 14 februarie, cei care au în proprietate culturi de viță de vie merg pe aceste parcele de vie și simulează tăierea acesteia – pe care o stropesc cu vin, să fie rodirea acesteia cât mai bogată și vinul să iasă de cea mai bună calitate. La acest ritual ia parte și preotul, care ține o slujbă unde se adună toți sătenii și își urează unul altuia mult belșug și sănătate. La această serbare nu lipsesc tobele, trompetele și mult rachiu și vin.

Ritualul slobozirii apelor (al dării în folosință a unei fântâni) este de asemenea un ritual caracteristic etnicilor macedoneni din România. El începe cu două săptămâni înainte de desfășurarea propriu-zisă a acestui obicei, cu procesul de curățire și sleire a acesteia. Cu o săptămână înainte, un grup de trei tinere îmbrăcate în costume populare încep să care fiecare câte trei cobilițe de apă de câte trei ori pe zi : dimineața, până răsare soarele; la prânz, când soarele este deasupra capului; și seara, înainte de apusul soarelui. De-a lungul celor cinci zile, de luni până vineri, fetele sunt „urmărite” pas cu pas de trei tineri (martorii) care crestează pe o nuia de măr, cu ajutorul unui cuțit, fiecare cobiliță dusă de fiecare dintre fete. Sâmbătă, dis-dimineață, cei șase tineri participă la ritualul de slobozire a apei. În trei colțuri ale fântânii se aprind lumini (lumânări), se dă înconjurul fântânii cu tămâie fumegândă, fetele varsă în jgheabul fântânii mici cantități de apă în exact numărul cobilițelor cărate în zilele anterioare. Apa este vărsată peste o bucată de lână netoarsă (în credința populară a macedonenilor din România, apa este purificată dacă se trece printr-o bucată de lână netoarsă) și o bucată de săpun (macedonenii din România cred că săpunul, astfel pus acolo, spală păcatele) și martorii mărturisesc că fetele au cărat numărul care trebuie de cobilițe pline cu apă, după care fetele rup nuielele de măr pe care martorii „număraseră” în zilele anterioare cobilițele cu apă cărate. Pe tot timpul ritualului, în jgheabul fântânii trebuie să fie aprinse lumânări dispuse în cruce (în credința populară a macedonenilor din România, aceste lumânări îi ajută pe cei trecuți în neființă să primească apă).

DIVERSE

Primele clădiri „școlare” la **cehi** au fost casele comunale (erarii), unde la început se oficiau și slujbele religioase. Treptat, s-au construit și primele școli adevărate, astfel: la Eibenthal în 1848, la Sfânta Elena și Gîrnic în 1850–1852, la Șumița în 1857, la Ravenska în 1862 și la Bigăr în 1876. După 1890,

datorită preocupării statului român și a statului ceh, cât și a U.D.S.C.R., la Sfânta Elena și Eibenthal s-au construit clădiri școlare noi, iar în celelalte sate, clădirile vechi au fost radical modernizate și dotate cu aparatură și mobilier nou. Primii „învățători” au fost coloniști mai răsăriți, știutori de carte, apoi statul austriac a trimis din Cehia primii învățători cu diplomă, și anume: Matěj Hájek în 1854 la Ravensca, Vincenc Zamouřil, în 1857 la Gîrnic, Josef Hájek în 1858 la Eibenthal, Jindřich Schlögl în 1858 la Sfânta Elena, Josef Březina în 1878 la Șumița, Jan Lukeš în 1898 la Ogradena Nouă, iar la Bigăr, Adam Mleziva în 1865, fiu al satului. După pacea de la Trianon (1920), autoritățile române au trimis învățători români, iar din 1929 s-a reluat și venirea învățătorilor din Cehoslovacia, acțiune care s-a menținut, cu unele întreruperi, până în anul 1959. În perioada comunistă, au contribuit la evoluția școlilor cehe absolvenții Liceului Pedagogic din Nădlac, secția cehă, promoția 1977, și anume: Josef Mleziva la Bigăr, Alois Špicel și Josef Pešic la Gîrnic, Josef Dlouhý, Fratišek Roch și Alena Fiklová (Gecse) la Sfânta Elena, și František Šubert la Ravensca. După 1990, unii dintre ei au emigrat în Cehia, însă Mleziva, Roch și Gecse A. își continuă activitatea și azi. Astfel, la Moldova Nouă, încă din 1990 funcționează, fără întreruperi, grupe de elevi care învață opțional limba maternă cehă, sub îndrumarea învățătoarei Gecse A. Treptat, s-au format și alți învățători cehi cu diplomă, precum Iosef Bouda Maria Boudová, Sofie Štěpničková, Sofie Šíbalová, František Olteanu, Michaela Pospíšilová. Pentru susținerea învățământului în satele cehe, din Cehia au fost trimiși profesori precum: Vilma Anýžová, Petr Skořepa, Jaroslav Svoboda și alții. În ultimii ani, sub egida M.E.C.T., se organizează olimpiade județene și naționale la limba și literatura cehă.

Instituțiile culturale sunt reprezentate de căminele culturale construite în perioada comunistă, în care se desfășoară o bogată activitate cultural-artistică: șezători, baluri, spectacole etc. Până în 1990, în sate au existat fanfare și orchestre cehe, însă treptat ele s-au desființat. Tocmai pentru conservarea valorilor tradiționale, în fiecare an, U.D.S.C.R., cu sprijinul statului ceh, organizează, alternativ, festivaluri folclorice ale adulților și copiilor, așteptate cu mare bucurie, la care sunt invitate formații cehe din Serbia și Cehia. Principala organizație a comunității cehe (și slovace) din România este Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România (U.D.S.C.R.), înființată în ianuarie 1990, fiind reprezentată în Parlamentul României printr-un deputat. Un rol foarte important la înființarea și afirmarea acestei organizații l-a avut președintele fondator, scriitorul slovac Ondrej Štefanko (1949–2008). Cele șase sate cehe din Banatul de sud fac parte din Filiala Zonală Cehă Banat Sud, care se bucură de o largă autonomie în cadrul U.D.S.C.R.

O gospodărie tradițională **ruso-lipovenească** se caracterizează printr-un mod ordonat de aranjare, cu perimetrul sub formă dreptunghiulară, cu latura scurtă către stradă. Casa propriu-zisă, amplasată la stradă, este de tip vagon, cu 3 sau 4 încăperi înșirate una după alta. Casa este mărginită de obicei de prispă, cu sau fără balustrade, și stâlpi de lemn. Materialul de construcție al casei diferă în funcție de regiunea geografică. În deltă și în majoritatea localităților din Dobrogea, casele erau construite din cărămizi de chirpici, iar acoperișul din stuf. În Moldova și Bucovina era utilizat frecvent și lemnul, iar pentru acoperiș erau tradiționale paiele sau dranița (scândurele din lemn). La casele lipovenești cu fronton, acesta era frumos decorat cu elemente specifice: floristice, zoomorfe etc. De asemenea, erau decorați stâlpii și balustradele de lemn de la prispa casei. Pereții exteriori ai casei erau de obicei spoțiți cu var, în alb, iar tâmplăria exterioară a casei (stâlpi, balustrade, ferestre etc.) vopsită în albastru. Elemente specifice pentru așezările pescărești erau „vetrinnicele”, de forma unor săgeți, pești, păsări, ce indică direcția vântului. În ceea ce privește camerele, o atenție deosebită i se acordă primei camere, dinspre stradă, care era atent îngrijită, având un rol important în evenimentele familiei (nuntă sau înmormântare). Această cameră era urmată de un antreu, cu ieșire în exterior, cameră folosită propriu-zis de familie și, eventual, încă un antreu sau încăpere. Tavanul încăperilor era străbătut de o grindă de lemn mediană. Nelipsite din camerele rușilor-lipoveni sunt icoanele, amplasate în colțul camerei, pe un suport de lemn („bajnița”), cu candelă ce se aprinde obligatoriu, de sărbători sau în timpul rugăciunilor. Un alt element specific rușilor-lipoveni este cuptorul întins, cunoscut sub denumirea de „pecika” sau „lejanka”, spațiul de pe cuptor fiind folosit pentru odihnă/dormit. Anexele gospodăriilor lipovenești se întindeau, de regulă, în prelungirea casei propriu-zise, fiind ceva mai impunătoare în zona Moldovei și a Bucovinei. Ele cuprind una sau două magazine, bucătăria de vară, grajdul sau cotețul pentru animale și, în funcție de ocupația gospodarului, o anexă pentru depozitarea bărcii sau a uneltelor agricole. Fără excepție, în gospodăriile lipovenești, chiar și în prezent, există baia lipovenească (tip saună, numită „bania”), alcătuită din două încăperi: prima (numită predbanik/pribanik), în care se face focul și unde se lasă hainele, și baia propriu-zisă. În cea de-a doua încăpere, se găsesc o vatră din pietre, cazanul cu apă pentru încălzit și un pat de scândură, numit „palok”, pe care se așază cel care se îmbăiază.

Efectul de saună este amplificat prin stropirea cu apă a pietrelor încinse. Pentru stimularea circulației sanguine, se folosește o măturică de nuiel (de obicei, de stejar), care se opărește și cu care se lovește ușor și ritmic persoana care face baie. În general, baia se pregătește sâmbăta și înainte de sărbători,

dar și când cineva din familie se îmbolnăvește, întrucât acest gen de baie este considerat leac pentru orice boală. Credința rușilor lipoveni din România este creștin-ortodoxă de rit vechi, păstrată neschimbată încă din timpul creștinării Rusiei Kievene, în 988, de către cneazul Vladimir Sveatoslavici. Și în prezent, slujbele religioase se țin în limba slavonă, iar calendarul folosit este cel iulian. Cele câteva elemente care ar diferenția credința rușilor lipoveni de cea ortodoxă practică în România țin, în marea lor parte, de ritul religios – și nu de dogmă. Aducem spre exemplificare câteva elemente caracteristice:

- semnul crucii, la staroveri, se face cu două degete (arătătorul și degetul mijlociu), reprezentând dubla ipostază a Mântuitorului Isus Hristos: natura divină și cea umană, iar cele trei degete împreunate simbolizează Sfânta Treime;

- crucea rușilor staroveri este cu opt extremități (colțuri);
- numele Mântuitorului se ortografiază cu un singur I – Isus;
- înconjurul bisericii, în timpul procesiunilor, se face în sensul rotației acelor de ceasornic (în sensul mișcării aparente a Soarelui);
- oficierea liturghiei se face cu șapte prescuri, și nu cu cinci etc.

Prima Mitropolie a staroverilor a fost cea înființată la 28 octombrie 1846, la Belaia Krinița – Fântâna Albă – cu primul mitropolit ortodox de rit vechi, Ambrosie. În 1940, datorită circumstanțelor politico-istorice, sediul Mitropoliei a fost mutat la Brăila. Mitropolitul actual, cel de-al doisprezecelea, al Bisericii Creștine Ortodoxe de Rit Vechi, este Înalt Prea Sfințitul Leontii, Arhiepiscop de Fântâna Albă, Mitropolitul tuturor credincioșilor de rit vechi din lume. Biserica Ortodoxă de Rit Vechi de Fântâna Albă, cu sediul la Brăila, are, conform Statutului ei aprobat de Ministerul Culturii și al Cultelor din România în 2002, un număr de patru eparhii. Arhiepiscopia de Novozabkov s-a înființat în 1923, în fruntea ei aflându-se patriarhul Alexandr (din anul 2002).

În România, adepții acestei orientări sunt mai puțini la număr, comparativ cu cei ce țin de orientarea de Fântâna Albă, comunități religioase aflându-se în Tulcea și în câteva localități din județ (Slava Rusă, Slava Cercheză, Sarichioi, Mahmudia). Titulatura oficială a cultului este Biserica Ortodoxă de Rit Străvechi. Trebuie precizat că între aceste două ierarhii – Fântâna Albă și Novozabkov – nu există absolut nicio diferență de dogmă ori de ritual în oficierea slujbelor sau în săvârșirea tainelor, canonic. Existența a două orientări în sânul aceleiași comunități de staroveri din România se datorează evoluției confesionale zbuciumate a staroverilor, după schisma religioasă de la mijlocul secolului al XVII-lea. Cu timpul, datorită persecuțiilor la care erau supuși preoții ce se împotriveau reformei nikoniene, dar și a faptului că nu există posibilitatea hirotonisirii de noi preoți, nemaexistând episcopi, staroverii au rămas practic fără preoți și fără o ierarhie bisericească. Ultimul episcop, Pavel din Kolomna,

a murit ars pe rug, în 1656. Pentru a-și păstra credința și ritul ortodox vechi, o parte din staroveri au încercat să își atragă preoți din sânul bisericii oficiale, pe când alții au respins total această idee. Au rezultat, astfel, două direcții confesionale principale: popovti (cu popa), cei care recunoșteau necesitatea preoților și care au atras preoți din cadrul bisericii oficiale, cu condiția ca aceștia să treacă la ritul vechi. Ulterior, aceștia și-au format propria ierarhie bisericească, prin ungerea, ca Mitropolit de Fântâna Albă, a Mitropolitului de Bosnia, Ambrosie, convins să treacă la credința de rit vechi (28 octombrie 1846). Din acest moment, cultul creștin de rit vechi devine Biserică autonomă. Cei numiți *bespopovti* („fără popă”), extinzând culpabilizarea pentru reforma bisericească asupra întregului cler bisericesc, nu au acceptat preoți de ocazie din cadrul bisericii oficiale și nici nu au recunoscut, mai târziu, ierarhia stabilită prin înființarea Mitropoliei de Fântâna Albă. Aceștia au rămas practic fără preoți, slujbele fiind oficiate de un dascăl/diacon (nastavnik). În momentul în care prigoana împotriva staroverilor a încetat (la începutul secolului al XX-lea, țarul Nicolae al II-lea emite un decret în acest sens, iar în 1971, Soborul Bisericii oficiale Ruse ridică anatema aruncată asupra staroverilor, revenind la sentimente mai bune față de aceștia), staroverii din Rusia care nu acceptaseră ierarhia de Fântâna Albă au înființat, în 1923, o ierarhie la Novozabkov (regiunea Breansk), prin ungerea cu Sfântul Mir a Arhiepiscopului Nicola, provenit din biserica nikoniană (modalitate similară cu cea prin care Ambrosie a devenit primul mitropolit al staroverilor). În 1990, bespopovți din România contactează ierarhia de la Novozabkov, acceptându-i autoritatea și hirotonisindu-și astfel preoți.

În ceea ce privește religia **sârbilor** din Banat, aceasta este ortodoxă de rit vechi. Pe teritoriul României, găsim mănăstiri sârbești la Baziaș, Bezdin, Zlatița, Sfântul Gheorghe (SR 10, SR 11, SR 12, SR 13), iar în satele bănățene cu populație sârbească există biserici parohiale frecventate și de românii din comunitățile respective. Există trei biserici sârbești în Timișoara (SR 14, SR 15, SR 16), și câte una la Arad (SR 17) și Reșița. Primele școli au apărut încă din secolul al XVI-lea, pe lângă mănăstirile Baziaș și Bezdin. La începutul secolului al XVIII-lea apar primele școli în limba sârbă în regiunea de graniță a Imperiului Habsburgic, în localitățile de pe Valea Mureșului. În anul 1768, pe teritoriul Banatului timișean, funcționau 66 de școli generale cu 1 129 de elevi, Biserica Ortodoxă Sârbă și Mitropolia de la Karlowitz (SR 53) susținând aceste școli, întrucât ele reprezentau un mijloc pentru păstrarea identității naționale. În 1773, are loc reforma învățământului sârbesc de pe teritoriul habsburgic, eveniment legat de numele lui Teodor Janković Mirijevski (SR 45), primul director al școlilor sârbești și românești din Banat. Arădeanul Sava Tekelija (SR 46) a înființat Fundația „Tekelijanum” (SR 47), menită să sprijine tineretul

sârb dornic de carte. După 1867, sârbii au optat ca învățământul să se desfășoare în cadrul școlilor confesionale, care aveau un regim special. La începutul secolului al XX-lea, existau 55 școli generale sârbești, din care 41 erau confesionale. În 1934, a fost înființată prima clasă cu predare în limba sârbă la Liceul Constantin Diaconovici Loga din Timișoara (SR 48), iar în 1943 a fost deschisă secția liceală sârbă care va deveni apoi Liceul Sârbesc. În cadrul acestuia, a fost înființată școala pedagogică și apoi cea de agronomie. În perioada 1962-1990, a funcționat ca secție a Liceului de Filologie-Istorie, iar apoi și-a desfășurat activitatea independent, sub numele de Liceul Teoretic „Dositei Obradovici” (SR 49).

Primele licee în limba **slovacă** au apărut după anul 1862, în localitățile Martin, Revuca și Kláštor pod Znievom. O importanță deosebită în mișcarea națională de emancipare a avut-o *Matica slovenska*, instituție fondată în 1863, la Martin. Aceasta avea rolul dezvoltării conștiinței naționale și a literaturii, artei și educației naționale. Astăzi, avem în România două licee, opt școli generale și 22 de școli primare, cu limba de predare slovacă. Slovaci și cehii sunt organizați în cadrul Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor, organizație cu patru filiale zonale, care se ocupă de problemele social-culturale și politice ale acestor minorități. Confesiunile predominante la slovaci sunt cea catolică și evanghelică, dar există și cultele neoprotestante, în ultima vreme.

Încă din perioada emigrării din patria mamă Bulgaria, etnicii **bulgari** au înțeles că asigurarea unui viitor demn se poate face numai prin educarea tinerelor generații. Primii educatori au fost preoții și oamenii luminați ai comunității. La stabilirea bulgarilor în Banat, aceștia au înființat imediat școli și biserici. Cele mai renumite, prin grandoare și frumusețe, sunt biserica romano-catolică din Dudeștii Vechi și catedrala romano-catolică din Vinga, ambele monumente istorice și, de asemenea, adevărate embleme ale spiritului creator al acestor oameni. Trebuie subliniat că, în toate localitățile înființate de bulgarii bănățeni, sau în localitățile în care aceștia s-au stabilit, au fost înălțate biserici, care stau mărturie și astăzi despre credința nestrămutată a unui neam de atâtea ori năpăstuit de vitregiile istoriei.

Primele școli care au fost deschise de bulgari în localitățile bănățene au ființat pe lângă biserici și parohii. Ulterior, odată cu evoluția societății în ansamblul ei, învățământul laic a fost separat de cel religios – și astfel școlile au ieșit de sub tutela bisericii. Primii dascăli din școlile bulgărești au fost adevărați apostoli ai răspândirii științei și culturii în rândul copiilor și tinerilor de naționalitate bulgară. Acești dascăli au instruit, după manualele concepute și redactate de ei înșiși, generații întregi de tineri dornici de învățatură, dintre

care s-au ridicat și corifeii amintiți în prima parte a prezentului material. Este demn de amintit aici faptul că unul din manualele de predare în limba bulgară a fost premiat la Paris, cu ocazia festivităților prilejuite de inaugurarea turnului Eiffel. Actualmente, în localitățile unde trăiesc bulgari bănățeni, în școli se predă, pe lângă disciplinele din programa comună tuturor școlilor din România, și limba și literatura bulgară. Astfel, limba și literatura bulgară se predă câte 4 ore pe săptămână la clasele primare din Dudeștii Vechi, Breștea și Vinga. De asemenea, se predă, câte 4 ore săptămânal, la ciclul gimnazial, în școlile din Dudeștii Vechi și Vinga, iar la nivel liceal, se predau câte 3 ore săptămânal la Liceul din Dudeștii Vechi. Menționăm că mai există un liceu, în București, în care se învață și limba bulgară. Studiarea limbii și a literaturii bulgare în respectivele școli se face pe baza programei aprobate de Ministerul Educației și Cercetării, utilizând manuale aprobate de aceeași autoritate ministerială.

Începând cu anul școlar 2005–2006, la clasele a VI-a și a VII-a se va predă și disciplina „Istoria și tradițiile minorității bulgare”. Legat de aspectele culturale, trebuie subliniat faptul că, la fel ca toate minoritățile naționale, și minoritatea bulgară are drept coordonate ale identității: limba, portul, cântecul și dansul popular, tradițiile și obiceiurile populare, credința religioasă și străvechile credințe populare. În scopul păstrării și promovării portului, cântecului și dansului popular, al unor obiceiuri și tradiții bulgare străvechi, în filialele Uniunii Bulgare din Banat – România – există și activează ansambluri folclorice. Unele din aceste ansambluri au participat și au fost premiate la diverse festivaluri folclorice naționale și internaționale. Ele au dus frumusețea portului, cântecului și dansului popular bulgar în țări precum: România, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Germania, ducând totodată și mesajul conviețuirii armonioase și în deplină înțelegere dintre diferitele naționalități. Amintim aici câteva dintre ansamblurile U.B.B. – România: „Sl'vjak” (Privighetoarea), „Paluqenka”, „Bijnuvenka”, „Balgare” etc.

Păstrarea limbii materne ca element determinant al identității etnice se face în primul rând în cadrul familiei, urmând ca, mai apoi, copiii să deslușească tainele citirii și scrierii în limba maternă, pe băncile școlilor. Însă un factor determinant al păstrării, dezvoltării și promovării limbii materne în rândul cetățenilor români de naționalitate bulgară este tipărirea de cărți în limba bulgară, precum și existența unor publicații în această limbă. Acestea mai au și rolul de a promova relațiile de bună conviețuire și respect față de concetățenii de alte naționalități, contribuind în acest mod la perpetuarea spiritului multiethnic și pluricultural ce caracterizează Banatul și pe bănățeni.

Fidelă acestui principiu și urmând îndelungata tradiție a înaintașilor în ceea ce privește editarea de cărți și tipăriri, Uniunea Bulgară din Banat – România – sprijină activitatea din acest domeniu, susținând moral și material pe acei condeieri care își pun talentul în slujba îmbogățirii patrimoniului de

carte în limba bulgară. Astfel, de la înființare și până acum, U.B.B. România a tipărit o serie de cărți în limba bulgară, dintre care amintim: *Folclor bulgăresc din Banat*, vol. I – *Cântece populare*, culese și înregistrate de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Folclor bulgăresc din Banat*, vol. II – *Paremiologie. Proverbe și zicători*, prof. Ivanciov Carol-Matei și prof. Ivanciov Ana-Carolina; Mihai Eminescu, *Poezii*, traduse în limba bulgară de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Izdanqi (Mlădițe)*, volum de poezii compuse de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Stapunqi u nipuzn'tu (Pași în necunoscut)*, volum de poezii compuse de Uzun Toni; *Mojta manena Biblija (Mica mea Biblie)*, Biblie pentru copii; *Breștea – 150 de ani*, monografie bilingvă bulgară-română a satului Breștea, jud. Timiș, prof. Anton Manea; *Tabletqi (Tablete)*, proză scurtă de Ștefan Velciov; *Lagărul deportării. Pagini din lagărul Bărăganului, 1951 – 1956*, volum bilingv, bulgară-română, de Rafael Mirciov.

În ceea ce privește activitatea publicistică, Uniunea Bulgară din Banat – România – are 3 publicații: o publicație bilunară, în limba bulgară, pentru cultură, „Glasul nostru”, o revistă cu apariție lunară, de literatură în limba bulgară, „Literaturna miseli” (Cuget literar) și un „Buletin informativ al U.B.B. – România”, în limba română, care apare trimestrial. Prin intermediul acestor publicații, U.B.B. – România își realizează unul din obiectivele sale – și anume promovarea limbii și a culturii minorității bulgare din România. De asemenea, grație Internetului, la aceste publicații au acces și alți cititori, atât din Bulgaria, cât și de pe alte meridiane ale mapamondului. Această facilitate tehnologică, de care se folosesc și publicațiile sus-amintite, contribuie la strângerea legăturilor între oameni aflați în diferite colțuri ale lumii. Și, implicit, la promovarea imaginii României în lume, ca un stat democratic ce respectă drepturile tuturor cetățenilor săi, indiferent de naționalitate sau confesiune religioasă. Legat de același aspect, al mijloacelor de informare în masă, amintim că există emisiuni săptămânale în limba bulgară, la postul de radio Timișoara, și bilunare, la postul TV Arad. Acestea contribuie la păstrarea și promovarea identității culturale și naționale a minorității bulgare, precum și la perpetuarea spiritului de toleranță și respect reciproc, prin mai buna cunoaștere a minorității de către majoritari. Ar mai fi multe aspecte de amintit despre minoritatea bulgară și despre activitățile organizației reprezentative a acesteia, U.B.B. – România, însă noi ne oprim aici, considerând că am supus atenției cititorului elementele definitorii ale acestei minorități și ale organizației. O prezentare exhaustivă a temei necesită un spațiu mult mai amplu – și ea își poate avea locul, în viitor, într-o altă lucrare.

O tradiție respectată atât de **macedonenii** din România cât și de macedonenii de pretutindeni, inclusiv de cei din Macedonia, este aceea de a usca ardeii roșii. Aceștia se înșiruiesc pe ață și se depozitează în diverse locuri ale

gospodăriilor, în așa fel încât să fie feriți de intemperii. Ardeiul astfel conservat este folosit pentru diverse rețete culinare specifice. Ardeiul este un aliment de bază al macedoneanului, și care este consumat sub toate formele: copt, fiert, umplut, conservat pentru iarnă, pané, pisat, prăjit etc. Nu există masă, la macedonean, fie vară, fie iarnă, de la care să lipsească acest aliment de bază, pe care îl cultivă cu multă dragoste și pasiune. O altă legumă specifică macedonenilor – și adusă de ei în România – este prazul. Populația majoritară l-a preluat cu denumirea sa macedoneană, prazul fiind un alt cuvânt adus de minoritatea macedoneană în România și preluat de limba literară română. Prazul se folosește ca ingredient în multe feluri de mâncare tradiționale, sau ca aliment de bază, ca de exemplu în plăcinta de praz. Specifice bucătăriei macedonene sunt plăcintele cu diverse umpluturi – banița, tifeneacul și preparate din legume coapte (conserve), aivar.

Costumul popular. Portul popular macedonean datează de sute de ani, reprezentând cultura materială nescrisă a poporului macedonean și constituind o ramură importantă a artei populare. Portul popular macedonean a rezultat din tradiția colectivă a poporului macedonean, tradiție transmisă de la o generație la alta – și care a preluat, de-a lungul timpului, influențele celorlalte popoare și culturi cu care acesta a venit în contact. Exceptând funcția sa principală, de a acoperi corpul omenesc, în funcție de diferitele condiții climatice, costumul popular macedonean a trebuit să fie și un ornament, care, de-a lungul timpului, a avut multe și diverse semnificații și a transmis multe mesaje. Exceptând ornamentele care trebuiau „să ferească de vrăji” sau, dimpotrivă, „să arunce vrăji asupra celor ce îl priveau”, costumul popular al etnicilor macedoneni trebuia să arate apartenența teritorială și socială, starea familială, ca și relația socială a diferitelor generații. Costumele populare macedonene sunt compuse din: opinți – opinci; ciarapi – ciorapi; fota – fotă; elec – ilic sau vestă; poias – brâu; marama – batic; maramce – batistă; și coșula – cămașă. Costumul femeilor este întotdeauna cu fusta în clini sau încrețită, simbolizând razele soarelui.

Folclor. Dansurile sau horele („ora” – în limba macedoneană) pe care etnicii macedoneni le „joacă”, cu diferite ocazii, sunt caracterizate prin ritmuri alerte și ruperi frecvente de ritm sau accelerări ale acestora. Cele mai spectaculoase dansuri macedonene sunt cele bărbătești, așa-zisele dansuri războinice, în care dansează numai bărbații, cu pași spectaculoși – sărituri, dans în genunchi etc. Simbolul specific macedonenilor – Soarele – se regăsește nu numai în simbolistica decorațiilor de pe pâine sau colaci, costume populare sau obiecte casnice, ci și în dans – dansatorii macedoneni întotdeauna dansând cu privirea spre soare și cu genunchiul îndreptat spre cer.

Capitolul III

ISTORIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA ȘI EVOLUȚIA RELAȚIILOR CU CELELALTE COMUNITĂȚI

De-a lungul istoriei pe teritoriul actual al României au trăit și lucrat diferite minorități care, alături de populația majoritară, au contribuit la constituirea profilului multicultural al spațiului românesc. Fiecare dintre minorități a jucat un rol particular în trecutul actualului teritoriu românesc, participând la făurirea unui trecut, care nu poate fi înțeles decât din perspectiva unei abordări multiple.

MAGHIARII

Secole de-a rândul, istoria politică a maghiarilor din Transilvania (ca și a celorlalte popoare conlocuitoare) se confundă cu istoria statului maghiar, care a oferit cadrul de dezvoltare tuturor locuitorilor din această zonă. Creștinarea și crearea statului feudal, la începutul secolului al XI-lea, au avut ca urmare integrarea maghiarilor între tinerele popoare și state europene născute la începutul epocii feudale.

Trei secole la rând (1000–1301) regii maghiari au provenit din dinastia Arpadiană, în timpul căreia au avut loc centralizarea și consolidarea statului și crearea instituțiilor economice, politice, culturale și religioase. În timpul domniei lor este organizată Transilvania ca voievodat și, din punct de vedere administrativ, sunt înființate comitatele și scaunele (secuiești și săsești). Descendența în cadrul dinastiei Arpadiene s-a realizat pe baza primogeniturii sau a senioratului. Cei mai importanți regi arpadieni au fost Ladislau I cel Sfânt (Szent László), Coloman I (Könyves Kálmán), Andrei al II-lea (II. András, sau Endre) Béla al IV-lea.

Între secolele XI–XIII alături de români și maghiari sunt așezați în Transilvania secuii și sașii, având un rol important în dezvoltarea voievodatului. Secuii au fost așezați în curbura Carpaților, pentru apărarea trecătorilor și granițelor, primind privilegii de la regii maghiari, prin care li se asigura o autonomie instituțională destul de largă. Pe lângă aceasta, în schimbul serviciului militar, erau scutiți de plata dărilor, cu excepția unei

dări specifice „*signatia boum*” („*marcarea boilor*”). Sașii au fost colonizați în zona Bistriței, Sibiului și Țara Bârsei, primind și ei largi privilegii și autonomie instituțională în cadrul scaunelor. Românii și maghiarii au contribuit în această perioadă mai ales la dezvoltarea agriculturii, creșterea animalelor și a mineritului, secuii s-au distins în îndeletniciri militare, iar sașii în întemeierea orașelor și înflorirea comerțului intern și extern. La mijlocul veacului al XIII-lea, dezvoltarea economico-socială a Europei Centrale și Răsăritene a fost brusc întreruptă de invadatorii Asiei Centrale, mongolii. Pustiirile invaziei mongole sunt descrise de Rogerius, în *Carmen miserabile*, iar refacerea și reorganizarea țării au fost înfăptuite cu eforturi deosebite de regele Béla al IV-lea, cu contribuția tuturor locuitorilor.

În 1301, se stinge dinastia Arpadiană, iar luptele pentru tron se încheie cu încoronarea lui Carol Robert de Anjou (1308–1342), el fiind urmat de fiul său Ludovic (Lajos) I de Anjou (1342–1382). Regii angevini duc o politică centralizatoare, reorganizează armata, mineritul, comerțul și acordă privilegii orașelor. În această perioadă se consolidează societatea feudală, delimitându-se clar nobilimea de țărănimea iobagă și orășenime. Acest proces continuă și la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg (1387–1437). În timpul domniei sale, Transilvania și Ungaria se confruntă cu pericolul otoman și, ca urmare, suveranul introduce reforme în domeniu militar, pentru a opri pătrunderea otomanilor spre centrul Europei.

Pe parcursul secolului al XV-lea, maghiarii, alături de ceilalți locuitori ai Transilvaniei, au încercat stăvilirea atacurilor otomane, și în acest sens un rol important l-a avut Iancu de Hunedoara (Hunyadi János), voievod al Transilvaniei (1441–1446) și guvernator al Ungariei (1446–1453). Prin victoria în bătălia de la Belgrad (1456) a reușit oprirea înaintării otomanilor pentru un scurt timp. Cea mai însemnată perioadă a istoriei medievale a regatului maghiar este legată de domnia regelui Matia Corvin (1458–1490), în timpul căruia Ungaria a devenit unul din cele mai importante state ale Europei. Datorită politicii sale centralizatoare, regatul maghiar cunoaște o dezvoltare deosebită în domeniul economic, administrativ, militar și cultural – de exemplu, răspândirea Renașterii. După moartea marelui rege, țara a fost condusă de regi din dinastia Jagello de origine polonă, în timpul cărora puterea centrală decade, această decădere fiind agravată de frământările sociale (războiul țărănesc din 1514, condus de Dózsa György) și de tendințele centrifuge ale marii nobilimi. Politica autarhică a nobilimii, dezorganizarea armatei au slăbit capacitatea de apărare a țării, care nu a făcut față atacurilor otomane. În anul 1526, are loc bătălia de la Mohács, unde regatul maghiar a suferit o înfrângere severă în fața trupelor otomane. Moartea regelui maghiar în bătălie a dus la lupte interne pentru tron, ceea ce a contribuit și mai mult la slăbirea capacității

de apărare în fața turcilor, care, în 1541, ocupă capitala, cetatea Buda. Acest moment a însemnat dezmembrarea regatului în trei părți: partea vestică a intrat sub controlul dinastiei de Habsburg, partea centrală a fost ocupată de turci și transformată în pașalâc, iar partea estică cu Transilvania se transformă în principat autonom sub suzeranitate otomană.

Principatul Transilvaniei organizat pe structurile voievodatului a existat în perioada 1541–1690 și, pentru maghiari și ceilalți locuitorilor de pe aceste meleaguri, a însemnat un nou cadru de dezvoltare având o evoluție politică, economică și culturală aparte de maghiarii din celelalte regiuni. Principii transilvăneni aleși de dietă și confirmați sau respinși de către sultanul otoman, în schimbul plății anuale a tributului către turci, au păstrat autonomia instituțională internă a țării. Au dus o politică de echilibru între Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic, în multe momente reușind să devină un factor hotărâtor în conflictul dintre cele două mari puteri. Cei mai importanți principii în timpul cărora principatul cunoaște o înflorire deosebită au fost Ștefan Báthory (István), Gabriel Bethlen (Gábor), Gheorghe Rákóczi (György) I și al II-lea.

În 1690, Transilvania este încorporată Imperiului Habsburgic și, în urma Diplomei Leopoldine (1691), împăratul a devenit principe al Transilvaniei, iar, din 1765, mare principe. Principatul a fost condus de o instituție centrală numită Guberniu, în frunte cu un guvernator numit de Curtea imperială, care guverna în numele împăratului. La început a avut reședința la Sibiu, iar după 1790 la Cluj. Politica autoritară de la sfârșitul secolului al XVII-lea, numeroasele dări și impozite impuse populației au dus la răscoala antihabsburgică condusă de Rákóczi Ferenc al II-lea (1703–1711), care s-a încheiat cu victoria austriecilor însă, prin pacea de la Satu-Mare, nobilimea transilvană și-a consolidat privilegiile și posibilitatea de a-și menține puterea în instituțiile locale.

Secolul al XVIII-lea s-a caracterizat printr-o guvernare absolutistă din partea Habsburgilor, Transilvania fiind condusă prin decrete imperiale emise de Cancelaria Aulică de la Viena. Reformele introduse de monarhii luminați, ca Maria Tereza și Iosif al II-lea, au contribuit la dezvoltarea economică și culturală a principatului, dar totodată la coagularea conștiinței naționale a popoarelor din Transilvania.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost o perioadă în care s-au accentuat tendințele de reformă inițiate de nobilimea liberală și de societățile culturale, care au contribuit la consolidarea spiritului național și la pregătirea revoluției de la 1848-1849. Revoluția de la 1848, deși a fost înfrântă, a deschis calea dezvoltării unei societăți capitaliste bazate pe principiile libertăților democratice europene. Deși în timpul revoluției, datorită politicii de învrăjbire a Imperiului Habsburgic, românii și sașii din Transilvania au luptat împotriva revoluției maghiare, până la urmă idealurile revoluționare și naționale

similare au apropiat taberele aflate în luptă și Kossuth Lajos și Avram Iancu au încheiat Proiectul de pacificare, care a fost un moment important al evoluției raporturilor dintre cele două națiuni din Transilvania. Imperiul austriac, după înfrângerea revoluției, a introdus un regim de teroare, executând 13 generali ai armatei revoluționare maghiare (6 octombrie 1849, Arad), mulți dintre ei nefiind nici măcar maghiari ci de alte naționalități, însă martiriul lor a devenit un simbol al luptei pentru libertate și fapta lor eroică este comemorată în fiecare an de maghiari. După o scurtă perioadă neoabsolutistă și centralizatoare, împăratul Francisc Iosif I de Habsburg a fost nevoit să treacă la o politică liberală, iar, după înfrângerile suferite în fața Franței (1859) și Prusiei (1866), a fost nevoit să recurgă la reconciliere cu clasa politică maghiară, punând bazele, în 1867, a unui stat dualist, Monarhia Austro-Ungară, Transilvania fiind parte din această monarhie. Statul dualist austro-ungar a fost organizat pe baza principiilor democratice burgheze și a asigurat cadrul dezvoltării rapide a economiei capitaliste, a modernizării întregii societăți, prin dezvoltarea culturii și a învățământului. Deși națiunile din dubla monarhie nu au primit drepturi colective, totuși au avut asigurate drepturi și libertăți personale, ceea ce le-a permis o consolidare a conștiinței naționale și o înflorire a culturii proprii. Regimul dualist a permis organizarea politică a națiunilor din monarhie, favorizând în felul acesta formarea unei clase politice conștiente și capabilă să conducă lupta națională până la desprinderea din imperiu. Astfel se explică succesul luptei naționale a națiunilor de la sfârșitul Primului Război Mondial, când, prin constituirea statelor independente, au contribuit la destrămarea Imperiului Austro-Ungar, românii din Transilvania hotărând unirea cu România.

Crearea statului național unitar român a însemnat pentru maghiari un nou cadru economic, politic și juridic de dezvoltare. Constituția română din 1923 asigura drepturi și libertăți democratice generale, însă de multe ori aceste drepturi erau încălcate prin diferite măsuri adoptate de guvernele de la putere, mai ales în domeniul învățământului și presei. Mulți maghiari au părăsit România, mai ales reprezentanții clasei politice și a aristocrației. Reforma agrară a avut urmări benefice pentru o parte a populației maghiare lipsită de pământ, însă a avut urmări negative asupra bisericilor, școlilor și marilor proprietari, care din veniturile acestor pământuri întrețineau școli, orfeline, instituții de cultură.

Noile condiții au impus regândirea strategiei clasei politice maghiare și adaptarea politicii la noul cadru politic și juridic al statului român. Kós Károly, printr-un manifest lansat în 1921 (*Kiáltó szó*), a îndemnat maghiarii să se mobilizeze la noile condiții, să construiască, să se organizeze și să muncească, fiindcă de acele lucruri se vor bucura, urmând să le realizeze prin forțele proprii. Maghiarii din România au înființat în 1921 un partid propriu

(Partidul Popular Maghiar), care, mai târziu, prin fuziunea cu alte formațiuni politice, a dat naștere la Partidul Maghiar, care a participat la alegerile parlamentare uneori singur, uneori în coaliție cu partidele românești sau cu Partidul Germanilor din România, reușind să aibă reprezentanți în parlament. În 1934, elementele de stânga din Partidul Maghiar au înființat Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (Magyar Dolgozók Szövetsége – MADOSZ), aceste partide au fost desființate în timpul dictaturii regale. Dintre personalitățile politice maghiare ale perioadei interbelice se remarcă Gyárfás Elemér, Sándor József, Bernády György, Jakabffy Elemér, Kós Károly etc., care prin activitatea lor au încercat să organizeze viața politică a maghiarilor în cadrul instituțional existent, contribuind astfel la integrarea comunității maghiare în societatea românească.

După al Doilea Război Mondial, minoritatea maghiară din România a pornit cu speranțe noi privind statutul ei în cadrul statului român. Între anii 1945-1947 au loc schimbări care păreau că vor oferi un nou cadru de dezvoltare minorităților din România. Se înființează Ministerul Minorităților, în 1945 apare Statutul minorităților și în același an se înființează Universitatea Bolyai cu limba de predare maghiară. Se înființează organismul politic propriu, Uniunea Populară Maghiară, care participă la alegeri și la întreaga viață publică, în interesul minorității maghiare. Consolidarea regimului comunist sub presiune sovietică a avut urmări negative și asupra minorității maghiare. În 1947, în fruntea Uniunii Populare Maghiare ajung conducători aserviți comuniștilor și activitatea ei devine treptat formală, prin mutarea instituțiilor Uniunii la București, întrerupând astfel legătura cu majoritatea maghiarilor din Ardeal. Crearea după model sovietic a Regiunii Autonome Maghiare nu a asigurat acelei părți a maghiarilor, care locuiau acolo, decât o autonomie aparentă fără conținut juridic. Naționalizarea, colectivizarea și industrializarea forțată au afectat negativ și minoritatea maghiară, mulți oameni înstăriți au ajuns să fie deportați pe motiv că sunt chiaburi sau elemente neloiale regimului comunist.

Revoluția maghiară din 1956, deși nu a avut ecou decât în câteva orașe universitare unde au avut loc mici mișcări, a fost un prilej pentru a aresta numeroși intelectuali și tineri maghiari care apoi au fost condamnați la mulți ani de închisoare.

Regimul lui Nicolae Ceaușescu a căutat să îngrădească și mai mult posibilitatea de păstrare a identității naționale. Totuși în 1968 (în urma înrăutățirii relațiilor cu Uniunea Sovietică), Ceaușescu a fost nevoit să facă anumite concesii. În urma întâlnirii cu reprezentanții minorității maghiare care au cerut adoptarea unui nou „statut” al minorității maghiare, precum și unele concesii în privința învățământului în limba maghiară, Ceaușescu a refuzat să accepte aceste cereri, însă ulterior a pledat pentru extinderea drepturilor lingvistice ale minorităților în

educație și în mai multe domenii ale vieții culturale. Astfel se decide înființarea Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară din România, iar în 1970 sunt înființate unele organe mass-media de mare impact asupra vieții culturale a minorității maghiare, precum Editura Kriterion, redacția maghiară a TVR, săptămânalul cultural *A Hét*.

După 1972, programul naționalismului comunist promovat de Ceaușescu a urmărit crearea unui stat omogen din punct de vedere etnic, printr-o politică de asimilare forțată, pe de o parte, și printr-un acord tacit, pe de altă parte, privind înlesnirea emigrării în Ungaria, în cazurile de „reunificare a familiei”. Desființarea treptată a ceea ce a mai rămas din rețeaua de învățământ cu predare în limba maghiară, blocarea sau limitarea accesului maghiarilor la anumite profesii, omogenizarea etnică a orașelor cu specific maghiar din Transilvania, planul de sistematizare a localităților au fost elemente importante ale acestui program. În partid, armată și Securitate, procentul minoritarilor maghiari s-a redus drastic, limitându-se la câteva cadre de încredere ale lui Ceaușescu.¹⁹

Evenimentele din decembrie 1989 au adus schimbări profunde în viața comunității maghiare din România. În 25 decembrie 1989, se lansează apelul de organizare a Uniunii Democratice Maghiare din România (Romániai Magyar Demokratikus Szövetség), care și-a propus de la început apărarea intereselor și drepturilor maghiarilor din România. Schimbările democratice permit afirmarea politică, economică și culturală a minorității maghiare. De la început UDMR participă la viața politică parlamentară, iar din 1996 participă la guvernare sau sprijină unele guverne. În instituțiile administrative centrale, județene și mai ales locale sunt prezenți aleșii comunității maghiare. Maghiarii în ultimele două decenii au reușit să se integreze în societatea democratică românească și să creeze instituții de cultură, învățământ, științifice, iar instituțiile bisericești au libertate de afirmare. S-a realizat rețeaua de învățământ în limba maghiară, s-a extins învățământul superior, și-au reluat activitatea societățile culturale și științifice (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal) și s-au înființat asociații și societăți culturale și civile noi. S-au înființat numeroase organe de presă, mass-media și sunt sărbătorite liber sărbătorile naționale ale maghiarilor. Relațiile cu statul și instituțiile de cultură maghiare sunt foarte bune, statul maghiar sprijinind moral și material integrarea minorității maghiare în societatea românească și în comunitatea europeană.

---

¹⁹ Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf, p. 527-528.

EVREII

Numărul evreilor crește pe tot parcursul secolului al XIX-lea, în special după Pacea de la Adrianopole (1829), când în țările române pătrunde capitalul apusean. Domnitorul Mihail Sturdza duce o politică de atragere a evreilor în Moldova. Astfel, dacă la recensământul din 1803 în Moldova erau aproximativ 12 000 de evrei, în 1859 erau în jur de 130 000, reprezentând 3% din ansamblul populației. În Muntenia, între 1838 și 1859, numărul evreilor crește de la 1 960 la peste 17 000. În aceeași perioadă evreii cunosc un proces de integrare social-economică și forme de aculturație specifice devenirii moderne a evreimii din Diasporă.

Exegeții importanței capitalului străin pentru modernizarea României subliniază aportul constructiv al evreimii în acest context istoric. Așa, spre exemplu, economistul Virgil Madgearu leagă începuturile apariției capitalismului în România de venirea primilor bancheri evrei: Michael Daniel Halfon (1830), frații Elias (1837), Hillel Manoach și Iacob Marmorosch (1848). De altfel, conducătorii Revoluției din 1848, tocmai pe temeiul recunoașterii rolului evreimii cer, în *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, emanciparea treptată a israeliților, iar în *Proclamația de la Islaz*, la punctul 21, „Emanciparea israeliților și drepturi politice pentru toți compatrioții de altă credință”. Această revendicare își capătă aplicare practică imediată prin numirea bancherului evreu Hillel Manoach în Consiliul Municipal din București. În același timp, numeroși intelectuali evrei s-au alăturat Revoluției din 1848: printre ei, pictorii Barbu Iscovescu și Daniel Rosenthal, cel din urmă fiind autorul renumitului tablou „România revoluționară”. Unii bancheri evrei, precum Hillel Manoach și Davicion Bally, au acordat importante sume pentru sprijinirea revoluției.

Înfrângerea revoluției a împiedicat procesul de emancipare a evreilor din țările române. Totuși, evreii au beneficiat după revoluție de unele drepturi civile. După Unirea Principatelor (1859) domnitorul Al. I. Cuza, care i-a numit „români de cult mozaic”, a depus toate eforturile pentru a grăbi emanciparea israeliților.

Dar înlăturarea lui Al. I. Cuza de la domnie a însemnat pentru evrei un recul civico-politic; căci prima Constituție modernă, adoptată în 1866, în loc să fi consfințit dreptul la cetățenie pentru locuitorii evrei considerați pământeni și hrisoveliți, i-a transformat, prin articolul 7, în apatrizi.

În anii Războiului pentru Independența României, populația evreiască a contribuit la eforturile tuturor locuitorilor țării pentru cauza dobândirii independenței de stat.

În anul 1878, după Războiul de Independență, sub presiunea Congresului de Pace de la Berlin, s-a modificat articolul 7 al Constituției din 1866. Conform noului articol, și locuitorii necreștini au putut dobândi cetățenia română, dar în mod individual.

Înrăutățirea situației economice a populației evreiești la sfârșitul secolului al XIX-lea a determinat un puternic val de emigrare a zeci de mii de evrei, în special din rândul meseriașilor. Astfel, conform recensământului din 1899, în România se aflau 299 632 de locuitori evrei, la recensământul din 1912 au fost înregistrate 239 967 de suflete, procentul în ansamblul populației scăzând de la 4,5% la 3,4%.

Dar un anumit trend etnocentrist de reducere a numărului locuitorilor evrei din țară a fost de multe ori contracarat de nevoile obiective ale dezvoltării social-economice; țara nu s-a putut lipsi de capitalul evreiesc, de experiența profesională a evreilor în domeniul organizării și administrării activității industriale și comerciale, al rețelei bancare ș.a. Statisticile care indică ponderea locuitorilor evrei în anul 1913, în diferite ramuri ale economiei: 12,2% din totalul salariaților din industrie erau evrei, iar dintre proprietarii de întreprinderi 14,2%, cam de peste trei ori ponderea evreilor din populația țării; procentul în activitățile comerciale și de transport a fost de 31,3%, aproape de șapte ori mai mare decât ponderea populației evreiești din totalul populației; în domeniul băncilor și al asigurărilor sociale, a fost de 70%, iar în domeniul profesiunilor liberale, ponderea a fost de 5,3 ori mai mare decât cea din ansamblul populației.

Evreii s-au considerat evrei-români, și-au însușit limba și cultura românească, realizând de multe ori o originală simbioză între tradiția și cultura lor iudaică, experiența lor de Diasporă, pe de o parte, și spiritualitatea românească, pe de altă parte. Evreii și-au asumat destinul istoric al poporului român, implicându-se și participând activ la marile evenimente economice, culturale etc. ale acestei țări.

Deși în majoritate nu erau cetățeni români, totuși, au participat și la Primul Război Mondial. Un număr de aproximativ 23 000 de evrei au fost înrolați în armata română, aproape 10% din totalul populației evreiești. Conform unor date publicate în Monitorul Oficial, au fost înregistrați 882 de morți căzuți pe câmpul de luptă, 449 de prizonieri și 3 043 de dispăruți. Pentru faptele de arme pe front, au fost decorați 825 de soldați și ofițeri evrei.

Evreii și-au dat adeziunea la Marea Unire din 1918, susținând și în plan internațional dreptul poporului român asupra provinciilor integrate României în 1918.

Unirea din 1918 a dus la creșterea populației României, în general, triplându-se și numărul locuitorilor evrei. Conform cifrelor oficiale, la începutul secolului al XX-lea, în Basarabia trăiau 267 000 de evrei, în Bucovina

89 000, iar în Transilvania 181 340. Așadar, la cei circa 750 000 de evrei, câți au fost înregistrați la recensământul din anul 1930, s-a ajuns prin înfăptuirea Unirii din 1918.

Creșterea ponderii populației evreiești în ansamblul populației din România interbelică și încetățenirea colectivă a evreilor născuți în România și fără supușenie străină, printr-o legislație special adoptată în anul 1919, consfințită prin noua Constituție din 1923, au favorizat și amplificat contribuția evreilor la procesul de modernizare a societății evreiești.

Potrivit datelor publicate în *Enciclopedia României*, în România interbelică evreii dețineau 31,14% din totalul întreprinderilor industriale și comerciale. În același timp, mulți evrei continuau să fie meseriași și muncitori, în unele zone ca Maramureș și Basarabia au fost și agricultori și crescători de animale, în primul rând oieri. Se remarcă o orientare tot mai accentuată și spre profesii intelectuale: în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, din cei peste 8 000 de medici existenți în România, 2 000 erau evrei, peste 2 000 de ingineri au fost înregistrați în Asociația Inginerilor Români, în jur de 3 000 de avocați în Baroul Avocaților ș.a.

În epoca interbelică, evreii au participat la viața politică a țării, au contribuit la consolidarea statului național unitar român, la dezvoltarea democrației și pluralismului politic. Ei s-au raliat forțelor politice de orientare democratică, repudiind extremismul de dreapta, în frunte cu legionarii și cuziștii, care promovau o politică agresiv-antisemită de calomniere și de culpabilizare a populației evreiești, trecând de multe ori la acțiuni de violență și bătăi, în special în instituțiile de învățământ superior.

Evreii s-au afirmat în viața politică interbelică, atât prin aderarea la diferite partide burghezo-democratice și socialiste, cât și prin organizații și partide proprii, cum au fost: „Uniunea Evreilor Români” (înființată în 1909, cu titulatura „Uniunea Evreilor Pământeni”; – schimbată în UER în 1923), Clubul Parlamentar Evreiesc (1928), Partidul Evreiesc, (1930), numeroase organizații sioniste și Uniunea Comunității Evreiești din Vechiul Regat (1928), ca și alte Uniuni regionale transformate, în 1937, în Federația Uniunilor Comunităților Evreiești din România.

În alegerile parlamentare din 1926, 1928, 1931 și 1932, au fost aleși de fiecare dată între 4–5 evrei, ca reprezentanți ai organizațiilor evreiești. Jacob Niemerower, în calitate de Șef Rabin al cultului mozaic din Vechiul Regat, a fost senator de drept până în anul 1939, când a decedat; locul său a fost preluat de Șef Rabinul Alexandru Safran.

Istoria evreilor nu a fost doar o istorie politică sau o istorie de integrare social-economică în mediul românesc, dar a fost și o istorie cultural-comunitară și cultural-spirituală. S-au ridicat zeci și sute de sinagogi în București și orașele

de provincie, s-au creat sute de instituții culturale, de asistență și de învățământ; au apărut sute de ziare și reviste evreiești în limbile română, franceză, germană, maghiară, idiș și ebraică; au fost editate cărți de iudaistică, care, toate, reflectă varietatea curentelor și ideologiilor specifice vieții evreiești – de la hasidism (curent mistic cabalist) și ortodoxie la luminism și integraționism, de la asimilism și socialism la autonomism cultural.

Dar acest „trend”, rezultat al conviețuirii, a fost brutal întrerupt în anii prigoanei antievreiești din timpul ultimului Război Mondial, care a dus la diminuarea acestei populații de circa 800 000 de persoane recensate în anii 30, la cu puțin peste 400 000 în 1946. Fenomenul s-a datorat ciuntirii țării în anii războiului și a pierderii unor teritorii după 1944. Se estimează numărul evreilor pieriți datorită prigoanei de pe teritoriile administrate de regimul Antonescu – Basarabia, Bucovina, Transnistria etc. – la circa 100 000 de victime. În Ardealul de Nord, administrat de Ungaria în acei ani, au pierit în jur de 125 000 de evrei.

Evreii, care în toți anii comunismului din România (1948-1989), s-au decis să emigreze, suportând mari privațiuni – după voia stăpânirii, procesul a fost eșalonat „în valuri” (1950–1951, 1959–1962, 1970) – s-au transmutat în majoritate (circa 300 000) în Statul Israel, iar circa 80 000 în Occident, S.U.A. etc. Pe cale de consecință, și-au afirmat identitatea în funcție de noile lor condiții de viață. Niciunde, ei nu și-au uitat originile lor, păstrând limba și cultura țării în care s-au născut, au învățat și și-au exercitat profesiunea un număr însemnat de ani. Nostalgia lor pentru țara de baștină se exprimă în vizitele dese făcute în România, în scrierile unor creatori în limba română, în revenirea unora ca investitori, publiciști, specialiști în diferite domenii.

Evreii rămași în țară, într-o proporție descrescândă, atingând nivelul actual de circa 5 000 din întreaga populație a țării, după ce la finele veacului al XIX-lea era numeric a doua naționalitate din Vechiul Regat, iar în interbelic a patra din România Mare, evreimea de după anii conflagrației a optat pentru emigrarea în masă, datorită, pe de o parte celor pătimate în anii Holocaustului*, iar pe de altă parte, ca populație „mic-burgheză” cu îndeletniciri mic-patronale în comerț, meșteșuguri ș.a., resimțea în contextul comunist al țării o incapacitate funciară de adaptare. Statul Israel, creat în 1948, s-a dovedit locul cel mai potrivit în care să se readune atât evreii cu sentimente național-sioniste, cât și cei motivați economic, politic sau cultural.

---

*Încă din 1938, guvernul Goga-Cuza introduce legea de revizuire a cetățeniei tuturor locuitorilor evrei din țară. În mod abuziv s-a retras cetățenia română la peste 220 000 de evrei care și-au pierdut o seamă de drepturi la muncă și proprietate. În 1940, aproape toți evreii din țară au fost transformați în cetățeni de mână a doua, eliminați din armată, cu restricții în practicarea unor profesii și în exercitarea drepturilor asupra proprietăților rurale. Au loc pogromuri la Dorohoi (iunie 1940), iar după

Evreii din România, care nu au emigrat sau care până la plecare au rămas încă mulți ani în țară, s-au străduit să găsească un *modus vivendi*, profesionalizându-se acut și, cu excepțiile cunoscute, ținându-se departe de politică și de administrația regimului totalitar. De altfel, însăși atitudinea regimului (mai ales în etapa Ceaușescu) de marginalizare a originarilor evrei a constituit un factor favorabil într-o marginalizare „pozitivă”, atât prin neparticiparea la viața politică, cât și revenirea la o matcă etnică, care începuse a fi părăsită printr-un acut proces de asimilism. Prin revenirea la tradiție și viață comunitară, nu puțini evrei și-au găsit echilibrul necesar unei munci creative, folositoare progresului țării. Se ranforsa astfel o identitate marcată de o viață comunională și comunitară, care depășea cadrele unei religiozități consumate doar în sinagogi, rugăciuni, obiceiuri de viață cotidiană și sărbători. În pofida diminuării numerice, sau tocmai pentru aceasta, a sporit gradul de coeziune, de interes al tuturor categoriilor de vârstă pentru binele colectiv. Se acordă o atenție deosebită instruirii iudaice. Tineretul îmbină formele moderne de sociabilitate cu efortul de iudaizare.

La rândul lor, marile sărbători au devenit momente de bilanț și comuniune sufletească, la care iau parte rabinii și laicii evrei, împreună cu mulți prieteni neevrei dornici să-și afirme conștiința lor anti-atee alături de semenii mozaici.

În anii comunismului, evreii rămași în România au cunoscut un acut proces de intelectualizare (peste 70% cu studii medii și superioare), opțiunea lor fiind în principal pentru profesii tehnice, ingineresti, medicale ș.a. Ei s-au integrat în societatea românească, afirmându-și loialitatea față de țară, prin munca lor constructivă în cele mai diferite domenii de activitate. Evreimea rămasă sub comunism – deși confruntată cu tendințele oficiale și

instaurarea statului național-legionar (septembrie 1940) au continuat: elaborarea și aplicarea unei legislații antievreiești; eliminarea brutală a evreilor din viața economică, socială, politică și culturală românească. Între 21-23 ianuarie 1941, are loc rebeliunea legionară, în cursul căreia au fost uciși în București și 120 de evrei. După intrarea României în război (22 iunie 1941), are loc pogromul din Iași (iunie-iulie 1941) cu peste 10 000 de victime evreiești. Urmează un lung proces de deportare și distrugere etnică, în primul rând a evreilor din Basarabia, Bucovina, Transnistria și parțial din Moldova. Până la finele lui 1942, din cei 300 000 de evrei deportați din aceste zone în Transnistria, circa 100 000 au pierit de foame, frig, boli, asasinate. În ultimii doi ani ai războiului, mareșalul Antonescu, pierzându-și încrederea în victoria Germaniei naziste, a consimțit să „curețe” țara de evrei prin acceptarea unei emigrări treptate în Palestina. Dar această emigrare implica atunci riscuri mari, căci Marea Britanie a interzis imigrarea evreilor în Palestina, iar Germania Nazistă se opunea emigrării evreilor din România. Două vase cu emigranți au fost scufundate în apele Mării Negre, pierind astfel mai mulți dintre ei (circa 3000), decât toți cei ajunși la destinație cu alte vase în acel timp.

oficioase de estompare a caracterului etniei – a continuat să ducă o viață comunitar-culturală „normală”.

E drept că în iunie 1949 se legiferează statutul Federației Comunităților Evreiești din România (FCER) și al cultului mozaic. În primii ani de comunism, total dependenți de Moscova și conducerea comunităților, Federația a afișat un conformism evident, a consimțit la reducerea vieții evreiești efervescente de altădată, la momente și manifestări minore, independente de orice idee națională, sionistă ș.a.m.d.

Ulterior, însă, o seamă de lideri evrei, în frunte cu Șef Rabinul dr. Moses Rosen, izbutesc implementarea unei puternice rețele de asistență socială și medicală pentru cei în nevoie, realizează o oarecare revigorare cultural-culturală iudaică – prin inițierea, în 1956, a „Revistei Cultului Mozaic”, prin reanimarea sinagogilor, mai ales la marile sărbători, prin stimularea unor forme de învățământ confesional (heradim, Talmud-Tora), coruri etc., cu un oarecare impact în rândul tineretului. În deceniul ultim al comunismului românesc, nu lipsit și de accente antisemite și străbătut de furia demolatoare împotriva oricăror lăcașe de cult, inclusiv mozaice, s-a izbutit, totuși, ctitorirea unui Muzeu, a unui Centru de Studiu al Istoriei Evreilor din România ș.a.

După 1989, se produce un reviriment: cresc conștiința și coeziunea de grup etnic ale evreilor din România; sporesc manifestările de solidaritate intra-etnică și de ajutor comunitar; se diversifică manifestările vieții cultural-iudaice.

În sfera de atribuții ale Federației Comunităților Evreiești din România (F.C.E.R.) – unicul for al etniei, coordonator al întregi activități comunitare centrale și locale – intră astăzi:

- o asistență socială (cu sprijinul „Joint”-ului) amplă și diversificată;
- o asistență medicală modernă și bine organizată;
- o activitate culturală, finalizată în tipărituri, publicate de Editura „Hasefer” și de revista „Realitatea Evreiască”, ca și manifestări iudaice de prestigiu;
- o activitate culturală, desfășurată sub supravegherea a doi rabini de prestigiu și autoritate în rândul enoriașilor. Ei sunt ajutați în activitatea lor de un număr de deservenți de cult, care oficiază zilnic, în cele peste douăzeci de temple, sinagogi și case de rugăciuni în funcțiune la ora actuală, dintre cele 124 existente în țară.
- o reprezentare parlamentară, președintele F.C.E.R. fiind în același timp și deputat.

Încă din 1948, funcționau două teatre evreiești de stat, la Iași până în 1968, iar la București până la zi, subvenționate chiar de oficialități, dar nu de dragul menținerii etniei culturale a evreilor, cât pentru ilustrarea sloganului ideologic, că în comunism cultura este națională în formă și socială în

conținut. Exista, de asemenea, o editură care publica cărți în limbile minorităților, inclusiv în limba idiș, iar pentru salvarea aparențelor erau admise tacit activitățile cultural-iudaice ale F.C.E.R., ca și manifestările culturale și culturale curente sau marile comemorări ale Holocaustului general și local.

RROMII

Sclavia

Începuturile statelor medievale românești coincid cu sosirea rromilor și activarea sclaviei etnice la scară statală.

Sclavia este o instituție dinamică, ea evoluează și se transformă pe măsură ce se inserează în dezvoltarea schimburilor economice, înscriind pentru prima dată această marfă abstractă, care este munca în procesul de circulație a mărfurilor. Existența sclaviei și a sclavilor în Evul Mediu este bogat atestată în lumea musulmană și creștină, în mediul laic și ecleziastic fără deosebire. Justificările sunt de ordin religios (păgâni, necredincioși sau schismatici), însă nici câștigul financiar nu trebuie trecut cu vederea.

La venirea lor în nordul Dunării rromii erau liberi dar, încetul cu încetul, clasa dominantă i-a înrobit cu forța. Vechimea sclaviei rromilor în Țările Române coboară documentar până la momentul atestării lor în Țara Românească și în Moldova, documentul din 1385 al domnului muntean Dan I și cel din 1428 al domnului moldovean Alexandru cel Bun, amintindu-i în postura de supuși ai domnului țării, urmare a daniei, ei devenind sclavi ai mănăstirilor.

În Țara Românească și în Moldova, sclavia a atribuit nerromilor dreptul de proprietate asupra rromilor, dublat de un ansamblu de practici ce puneau la dispoziția stăpânului lucrul și persoana celui ce lucra. Exploatarea muncii sclavilor rromi s-a făcut diferit, în funcție de specificul acestora. În dreptul nomazilor, a fost vorba despre o dependență și un control mai curând indirect, exprimate în principal printr-o dare anuală către stăpân, ocazie în care se treceau în registre decedații și nou-născuții din grup. În restul timpului, nomazii circulau pe diverse trasee ce se schimbau, doar în funcție de modificările economice sau declanșarea vreunui război. Nomazii sunt numiți în documentele epocii drept lăieși, dar apar și diferențiați sub numele de căldărari, ursari, spoitori etc. Sclavii sedentari cunosc impuneri lucrative diferite, superioare cantitativ și însoțite de un control crescut al vieții de familie și comunitar.

Domnul țării este principalul actor în piața internă de sclavi, el împărțind familii și indivizi celorlalți doi mari proprietari, biserica și boierii. Începând cu secolul al XVI-lea, acumulările masive de sclavi realizate de către boieri,

în urma înzestrărilor domnești și a achizițiilor de pe piață, le permit acestora danii importante către biserică, în ideea obținerii grației divine.

Statutul juridic al sclavilor

Romii, pe parcursul întregii perioade de sclavie, nu au beneficiat de un statut juridic care să le ofere drepturi minime și să-i apere în judecăți. „Sclavul nu este subiect de drepturi”, el fiind asimilat proprietăților stăpânului. Sclavul nu este răspunzător pentru actele sale, acestea privindu-l pe stăpân, dar în cazuri mai grave (furt de cai, ucidere etc.) stăpânul poate renunța la sclav și nu mai acordă despăgubiri sau nu mai plătește deșegubina, sclavului urmând a-i fi aplicată pedeapsa care poate fi și cea capitală.

Sclavul era parte din averea stăpânului și nu conta ca individ. Ei erau deosebit de valoroși pentru stăpâni, fapt ce reiese din interesul acestora din urmă pentru a nu-i pierde. Când un sclav fugea de pe moșie în „Țara Ungurească” sau în principatul românesc vecin, erau depuse toate eforturile pentru a-l aduce înapoi. Urmarea actului lor era întărirea supravegherii și înăsprirea modului de viață. O altă destinație pentru fugari o reprezenta Imperiul Otoman unde, odată ajunși, se întâmpla uneori să se turcească și astfel nu mai puteau fi făcuți sclavi. Importanța economică a sclavilor reiese din numeroasele documente care atestă vânzări-cumpărări ale acestora, donații, litigii pentru stabilirea apartenenței lor la un stăpân sau altul.

Considerată drept celulă de bază a societății românești, familia este tratată sensibil diferit în dreptul sclavilor. Datorită lipsei de orice valoare atribuită de către ceilalți actori sociali, căsătoria și, implicit, familia sclavilor nu ajung să constituie un element solid în relațiile stăpân – sclav și determină o instabilitate crescută în interiorul țigăniei și în relațiile dintre acestea. În urma exceselor și a îngrădirilor de tot felul manifestate de către proprietari, cazurile de căsătorie nelegitime erau frecvent întâlnite. Acestea implicau sclavi ai aceluiași stăpân sau a doi stăpâni diferiți. Tot atât de frecvente vor fi și despărțirile forțate, fiecare încercând să-și recupereze sclavul. Astfel, căsătoria și familia sunt văzute ca mijloace de creștere a numărului de sclavi, și implicit a avuției proprietarului. Eliberarea din sclavie se produce în puține cazuri, documentele consemnând cel mai adesea testamente cu astfel de dispoziții, dar exista și procedeul răscumpărării.

Abolirea sclaviei

Schimbările ce se fac simțite în Europa întreagă și mișcările aboliționiste din Statele Unite ale Americii și din colonii vor atinge spațiul românesc prin intermediul tinerilor boieri ce aveau relații strânse cu Occidentul.

Prima lege care a desființat dependența unei categorii de sclavi a fost adoptată în Țara Românească, la 22 martie 1843. Câțiva ani mai târziu, la 11 februarie 1847, la propunerea domnitorului Gheorghe Bibescu, se votează o lege prin care sunt eliberați toți sclavii mitropoliei, ai episcopilor, ai mănăstirilor și metocurilor, ai bisericilor și ai oricărui alt așezământ public. Legea nu prevede nici o despăgubire. Impozitul pe care statul urma să îl încaseze de la persoanele eliberate urma să servească la răscumpărarea sclavilor pe care boierii îi vor vinde.

În Moldova, la 31 ianuarie 1844, la propunerea domnitorului Mihail Sturza, a fost adoptată legea care îi elibera pe sclavii aparținând bisericii și mănăstirilor. Impozitele adunate de la ei formau un fond special destinat răscumpărării sclavilor pe care particularii îi scoteau la vânzare. La 14 februarie 1844, a fost votată legea prin care sclavii statului, atât cei așezați în localități, cât și cei nomazi, deveneau liberi, dobândind aceleași drepturi ca și ceilalți locuitori ai țării.

Revoluția de la 1848 a vrut ducerea la capăt a reformei, prin eliberarea sclavilor particulari, dar rezistența internă acerbă dublată de intervenția otomană vor amâna desființarea completă a ceea ce era numită în epocă drept „plagă a societății”.

Împotrivirea boierilor a putut fi înfrântă abia la 20 februarie 1856, în Țara Românească și la 22 decembrie 1855 în Moldova. „Abolirea sclăviei”, definitivă de această dată, va marca pentru restul istoriei rromilor și al istoriei României un punct de cotitură unic prin amploarea și prin semnificația sa.

„Emancipații” au învățat însă repede că libertatea poate fi ciuntită de interpretări felurite ale legilor, după interesul celor puternici. Lipsiți de pământ, dați afară din case și din locurile unde munceau, obligați de autorități să se stabilească în localități cel mai adesea neprimitoare, rromii sunt nevoiți să găsească soluții rapide și de multe ori disperate pentru a supraviețui. O mare parte a nomazilor se găsesc, odată ieșiți din țară, în imposibilitatea de a reveni, datorită lipsei pașapoartelor individuale sau a sumei minime cerute de autorități. Neputînd dovedi cetățenia română pentru a putea trece frontiera, nomazii vor schimba rutele de circulație, ajungând până în Europa de Vest și chiar dincolo de Atlantic. Cei rămași în țară vor încerca pe cât posibil ca, aidoma celor stabiliți în sate și orașe, să încerce trecerea în invizibilitate, pentru a scăpa de expulzările succesive ce nu făceau altceva decât să amâne momentul așezării lor definitive în vreo localitate.

În concluzie, cele cinci secole de sclavie a rromilor au implicat degradarea instituționalizată a unor ființe umane și o eliberare tardivă, lipsită de măsuri reparatorii și care nu a însemnat modificarea considerabilă a percepției generale cu privire la noii cetățeni ai României.

Rromii în perioada interbelică

Anul 1918 marca sfârșitul Primului Război Mondial cu victoria Antantei. Prăbușirea Imperiilor multinaționale (Austro-Ungaria și Rusia) a favorizat și procesul de formare a statelor naționale. Provinciile istorice românești – Basarabia, Bucovina și Transilvania (cu Banatul, Crișana, și Maramureșul) se uneau cu România.

Inevitabil, a crescut simțitor și numărul populațiilor minoritare. Astfel, la recensământul din 1930²⁰, românii reprezentau 71,9% (12 981 324) din totalul populației, în timp ce maghiarii formau 7,2% (1 415 507), iar celelalte minorități (germani, evrei, ucraineni, **rromi**) restul procentual. La acest recensământ s-au declarat rromi 262 501 de persoane, adică 1,5% din totalul populației, fără însă ca acest recensământ, la fel ca și celelalte care i-au urmat, să reflecte o situație reală a numărului de rromi. Procentul stabilit în 1930 era inferior celui de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ori într-un interval de timp atât de scurt nu putem vorbi de asimilare, ci mai degrabă de o problemă pe care din păcate o întâlnim și astăzi, asumarea identității. Identitatea rromilor s-a structurat pe baza unei istorii de excludere socială și rasism, cosecintele fiind vizibile și astăzi în mentalul colectiv majoritar, dar și minoritar. Ion Chelcea, în lucrarea sa *Țigani din România. Monografie etnică* – cap. „Câți țigani sunt în România?”, aprecia numărul rromilor din România ca fiind de aproximativ 525 000²¹.

În urma ratificării actelor unirii, în 1918, toți locuitorii României beneficiau de aceleași drepturi și responsabilități ca și restul populației majoritare. De altfel, și în documentele unirii se stipula acest fapt. Acesta a fost și motivul pentru care guvernul român condus de I.I.C. Brătianu s-a opus semnării, în 1919, a unui Tratat al minorităților dorit de Marile Puteri, considerat un act prin care se încălca suveranitatea națională.

De remarcă că rromii s-au încadrat în spiritul acelei perioade, fiind solidari cu actul Unirii. La 27 aprilie 1919, o Adunare a reprezentanților Țiganilor din România, întrunită la Târnăveni, saluta decizia Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de unire a Transilvaniei cu România. Rromii își exprimau angajamentul față de noua patrie și speranța egalității în drepturi cu ceilalți cetățeni ai României.

Perioada interbelică a reprezentat pentru populația de rromi o epocă de transformări importante. Reforma agrară înfăptuită după Primul Război Mondial, a transformat în mici proprietari agricoli și o mică parte din rromii

---

²⁰ *Tabloul populației de țigani în această epocă*, capitolul „Câți țigani sunt în România”, 1930, p. 63-88.

²¹ *Recensământul general al populației României (neam, limbă maternă, religie)*, București, 1938, p. 32-56.

care locuiau în mediul rural. Locul rromilor, în economia țării, rămâne unul periferic, marginal. În lumea satului românesc nu se poate vorbi despre agricultură, fără a analiza rolul economic pe care îl aveau rromii. Repararea utilajului agricol, fierăria și alte meșteșuguri continuau a fi practicate exclusiv de către rromi.

Ca o caracteristică generală, rămâne aceea că rromii reprezentau o categorie socială săracă și o forță de muncă ieftină. Se poate vorbi de o clasă socială aparte, reprezentată de rromi. Migrația de la sat la oraș se accentuează, apărând probleme în găsirea unui loc de muncă. În viața urbană, rromii acoperă nișe economice care reflectă de fapt situația de marginalizați social și economic. Rromii care rămân în afara acestor influențe social-economice rămân nomazii, care se deplasau sezonier pentru a-și practica meșteșugurile. Erau văzuți ca o rămășiță a unor vremuri de mult apuse, care nu se raporta la realitățile timpului. Statul s-a implicat prea puțin în această chestiune, lăsată în grija autorităților locale. În această perioadă, organizațiile rromilor cereau ca acestor semeni statul să le pună la dispoziție locuri de casă și pământ.

Perioada interbelică se remarcă prin direcția modernizării pe care o cunoaște populația rromă din regat. Apare o elită rromă formată din intelectuali, artiști, publiciști, comercianți, lăutari, care nu-și trădează originea și care încep mișcarea de emancipare a poporului rrom.

După modelul celorlalte populații din regat, rromii înființează organizații cu caracter social, profesional, cultural și chiar politic. Lăutarii pun bazele unor societăți cu caracter profesional, în mai multe localități ale țării.

La București funcționa „Junimea Muzicală”, unul dintre fruntașii săi fiind Grigoraș Dinicu, cunoscut și ca militant pentru emanciparea culturală a rromilor. În anul 1926, la Calbor, în județul Făgăraș, lua ființă „Înfrățirea Neorustică”, din inițiativa lui Lazăr Naftanailă. Obiectivul principal al acestei asociații era ridicarea nivelului economic și cultural al rromilor. Asociația a reușit să publice revista „Neamul țigănesc”.

Interesant este că asistăm la apariția unei tendințe de centralizare a mișcării rromilor într-o organizație unică și reprezentativă. Promotor a fost Calinic I. Popp-Șerboianu, licențiat în teologie, care a pus bazele Asociației Generale a Țiganilor din România, în martie 1933. Programul acestei organizații denotă o preocupare deosebită pentru problematica rromă din acea perioadă. Astfel, se aveau în vedere: alfabetizarea, publicarea de cărți privind istoria rromilor, înființarea unei universități a rromilor, a unui muzeu „țigănesc”, înființarea de ateliere potrivit „firii neamului nostru”, organizarea în bresle a rromilor care practică un anumit meșteșug, înființarea de „sfaturi județene” și a unui „sfat al bătrânilor”, pentru rezolvarea litigiilor dintre rromi, ca mijloc de raportare a societății la specificul cultural rrom, premisă

favorabilă în procesul de integrare a rromilor. Obiectivele programului reflectă dezideratul de a realiza reconstrucția identității rrome pe baze moderne, de a promova integrarea socială și educațională a rromilor și de a îmbunătăți imaginea etniei rrome în societatea românească.

Tot în anul 1933 apare o altă organizație reprezentativă a rromilor, Uniunea Generală a Rromilor din România. La Congresul național care s-a desfășurat în luna octombrie 1933, a fost ales un comitet de conducere care îl avea ca președinte pe G.A. Lăzăreanu Lăzurică, scriitor și gazetar rrom. Președinte onorific a fost numit Grigoraș Dinicu. În cadrul acestei organizații apar fricțiuni, în urma cărora Lăzurică este înlăturat, președinte devenind Gheorghe Niculescu, negustor de flori. Sub conducerea sa, Uniunea a obținut statut juridic și s-a dovedit cea mai importantă organizație a rromilor, singura care activa la nivel național. Activă în relațiile cu autoritățile, a avut și organe de presă proprii: „O Rom”, la Craiova și „Glasul Rromilor”, la București (**RR3 – Ziarul „Glasul Rromilor”, 1934**). Organizația avea 40 de filiale în toată țara și 784 793 de membri. Programul organizației relua, de fapt, ideile asociației anterioare, scopul principal fiind de a acționa „pentru ca soarta neamului nostru rrom să se îmbunătățească, ca să putem sta alături de conaționalii noștri fără să ne fie rușine”.

Semnificativă pentru procesul de emancipare a rromilor este și apariția unor mișcări regionale. În Oltenia, un grup de intelectuali rromi au pus bazele unei mișcări deosebit de active. Menționăm pe Aurel Manolescu-Dolj, ziarist, Marin Simion, poet, N.St. Ionescu, avocat, C.Ș. Nicolăescu-Plopșor, profesor, care a și publicat două cărți de folclor rrom: „Cântece țigănești” și „Povești țigănești”.

Cei care, în perioada interbelică, și-au asumat rolul de lideri ai poporului rrom, au militat pentru formarea conștiinței identității etnice a rromilor. Procesul nu a fost specific doar rromilor din România, fiind întâlnit în toată Europa. Semnificativ este că, în anul 1933, la București se organiza prima reuniune internațională a rromilor, în cadrul căreia s-a pus în discuție consolidarea identității etnice mondiale a rromilor.

Dacă de-a lungul istoriei lor tragice, în spațiul românesc, rromii au fost supuși unui proces de marginalizare și periferializare, ba chiar de totală excludere, în perioada interbelică asistăm la apariția unui interes deosebit din partea științei față de rromi. România nu avea să fie străină de ideologia rasistă, care are la bază teoria determinismului biologic. Secolul al XX-lea a debutat și în România cu ideologia conform căreia „statul modern, în loc să acorde protecție celor slabi, ar face mai bine să își îndrepte atenția spre încurajarea elementelor biologice valoroase, utilitatea socială sau însușirile biologice ale individului devenind astfel unitatea de măsură a valorii sociale a acestuia”²².

---

²² apud Angus Fraser, *Țigani. Originile, migrația și prezența lor în Europa*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 247.

Ascensiunea Germaniei naziste, după anul 1933, cu doctrina ei despre puritatea raselor, foarte clar exprimată în lucrarea lui Adolf Hitler, „Mein Kampf”, a determinat apariția unui curent de gândire autohton care susținea necesitatea păstrării purității rasiale a poporului român.

În perioada interbelică, se dezvoltă și în România un naționalism specific, la început însă străin de atitudini antirrome exprimate public. Exemplul îl constituie și activitatea organizației, care se afla la extrema dreaptă a vieții politice românești – Legiunea Arhanghelul Mihail (Garda de Fier mai târziu), care se rezuma inițial la antisemitism, apoi punând problema adoptării unei politici rasiste față de rromi. Cu toate acestea, activitatea guvernului Goga-Cuza, perioada guvernării autoritare a lui Carol al II-lea (1938-1940) nu i-au vizat pe rromi. De fapt, până la regimul condus de Ion Antonescu, preocupările unor reprezentanți ai biopoliticii nu au fost transpuse în practică.

Biopolitica are ca fondator, în România, pe prof. Iuliu Moldovan de la Cluj. În deceniul patru, apar concepte noi ca: puritate etnică, etnii inferioare, primejdie bioetnică, minorități balast. Se poate constata influența ideilor lui Robert Ritter, psihologul și psihiatrul care conducea Centrul de Cercetare pentru Igiena Rasială și Biologia Populației din Germania și care avea între scopurile principale combaterea „flagelului țigănesc”.

Sub pretextul modului de viață nomad, rromii încep să fie considerați ca o „plagă” a societății. Ioan Gheorghe Făcăoaru, teoretician al cercetărilor rasiale, considera că asimilarea anumitor grupuri etnice, ar putea determina „înstrăinarea și pauperizarea însușirilor noastre etnice”²³. Asimilarea rromilor era considerată un mare pericol pentru integritatea rasei românești. „Marea problemă rasială a românilor este problema țiganilor. Ei constituie cel mai numeros grup etnic, după români. Și în același timp ei sunt elementul de promiscuitate și disgenie din țara noastră. Nu s-a făcut nimic pentru rezolvarea problemei țigănești”²⁴, susținea Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică.

Schimbările politice survenite în România, în anul 1940, anularea regimului democratic consacrat de Constituția din 1923, în urma preluării puterii politice de către legionari, apoi de către generalul Antonescu, aveau să determine adoptarea „soluției finale” – exterminarea rromilor.

Holocaustul/O Samudaripen

În perioada celui de-al doilea război mondial, pe fondul escaladării rasismului și nazismului în Europa, atitudinile față de rromii din România evoluează către extremism, în special la nivelul elitelor românești. Astfel,

²³ Ioan Gheorghe Făcăoaru, *Amestecul rasial și etnic în România*, p. 276-286.

²⁴ Arhivele Statului București, Fondul Sabin Manuilă, XIII, 209.

Gheorghe Ioan Făcăoaru, exponent al școlii de eugenie rasială, nota: „Țiganii nomazi și seminomazi să fie internați în lagărele de muncă forțată. Acolo să li se schimbe hainele, să fie rași, tunși și sterilizați [...]. Cu prima generație am scăpa de ei [...]. Cei stabili vor fi sterilizați la domiciliu, pentru ca în cursul unei generații să fie curățit locul și de ei”²⁵. În același an, Sabin Manuilă, directorul general al Institutului Central de Statistică, prezenta generalului Ion Antonescu un proiect de omogenizare etnică ce propunea, pentru evrei și romi, „transferul unilateral” de populație, deportarea în Transnistria⁸.

Astfel, într-un context european și național favorabil, autoritățile române – Jandarmeria și Poliția – au efectuat, la 25 mai 1942, un recensământ al romilor nomazi și al romilor sedentari „problemă” (care suferiseră condamnări sau fără mijloace de existență). Din rândurile celor recenzați s-au făcut, mai târziu, deportările²⁷.

După recensământ, la 1 iunie 1942, mareșalul Ion Antonescu a dat personal ordinul de deportare din țară a tuturor șatreilor de nomazi. Au urmat apoi, în toamna anului 1942, deportările romilor sedentari, pentru ca, după ultimele deportări (decembrie 1943) în Transnistria, să se identifice aproximativ 25 000 de deportați romi²⁸.

Pe lângă deportarea în Transnistria a romilor nomazi, fără mijloace de existență sau care suferiseră condamnări, autoritățile care s-au ocupat de această operațiune au procedat la numeroase abuzuri, deportând și romi care nu se aflau pe listele de deportare, mobilizabili, familiile unor romi aflați pe front, precum și romi cu proprietăți sau, cazuri mai rare, chiar etnici români, turci și maghiari²⁹ confundați cu romii. Puține dintre petițiile acestora au fost corect soluționate prin repatriere.

Unii dintre romi, înșelați de propaganda care le promitea înapoierea, au plecat benevol în Transnistria.

Pentru situația romilor deportați în Transnistria, poate cea mai expresivă sursă documentară o reprezintă nota informativă din 5 decembrie 1942, a unui agent al Siguranței:

„[...] Din cauza proastei alimentări, unii țigani – aceasta o formează majoritatea – au slăbit într-atât că au ajuns niște schelete. Zilnic mureau,

²⁵ Gheorghe Ioan Făcăoaru, *Câteva date în jurul familiei și statului biopolitic*, București, 1941, p. 17–18.

²⁶ Achim Viorel, *Țiganii în istoria României*, București, 1998, p. 137.

²⁷ Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”, cap. 8, p. 269.

²⁸ Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”, cap. 8, p. 274.

²⁹ Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”, cap. 8, p. 272.

mai ales în ultimul timp – câte 10-15 țigani. Vizita medicală nu li se făcea deloc, iar medicamente nu aveau. Sunt goi, fără haine pe ei [...]”³⁰

De asemenea, deportații au fost supuși unui regimul de muncă forțată. De exemplu, în județul Golta, rapoartele Legiunii locale de Jandarmi, precum și petițiile liderilor romilor descriu regimul de muncă al romilor și evreilor, în condiții de înfometare și boli, în special tifos exantematic.

Din cauza condițiilor grele de viață din Transnistria – foame, frig, boli, mizerie – mai mult de 11 000 dintre deportații romi au murit. Dintre cei întorși în România, cei mai mulți nu și-au mai regăsit casele și proprietățile, acestea fiind confiscate de Centrul Național de Românizare sau ocupate de alți particulari.

Din alt punct de vedere, consecințele deportărilor se regăsesc și în perioada comunistă. Astfel, la 7 mai 1952, un document al Departamentului pentru Problemele Naționalităților Conlocuitoare din cadrul Consiliului de Miniștri înregistrează reticența populației de etnie romă la colaborarea cu autoritățile administrative, în special față de recensăminte³¹.

Rromii în timpul regimului comunist (1945–1989)

În lupta pentru putere politică, Partidul Comunist a atras în rândurile sale și rromi. „Originea sănătoasă” îi recomanda *«în aparatul de partid, în miliție, armată și organele de securitate»*³², puteau însă urca în ierarhie numai până într-un anumit punct, fără a-l depăși vreodată, indiferent de competențe și performanțe. Deosebită atenție li s-a acordat în campania electorală din 1946, când Blocul Partidelor Democratice (BPD), din care făcea parte și PCR, a adresat rromilor manifeste cu apelativul *„Frați romi și surori romițe”*³³. Ulterior, documentele PCR nu mai pomenesc de rromi, trecându-i la alte minorități. Ba împotriva rromilor au fost și represalii pentru a se confisca aurul, pe care o parte dintre aceștia îl dețineau de veacuri sau pentru a-i forța să renunțe la modul de viață specific, uneori nomad, în vederea încadrării lor marginale în sistemul economiei socialiste. *„Economic, profesional și social, rromii au primit în acest regim șansa de a se integra în modul de viață modern, chiar dacă adesea în mod forțat”*.³⁴

³⁰ *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*. Culegere întocmită, cu studiu introductiv de Viorel Achim, București, 2004, vol. 2, doc 249, p. 27 –28.

³¹ Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, p. 574 (http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf).

³² Achim Viorel, *Țigani în istoria României*, Ed. Enciclopedică, București, 1998, p. 154.

³³ Lucian Cherata, *Istoria Țiganilor*, Ed. Z, București, 1993, p. 48.

³⁴ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *Țigani între ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993, p.157.

Politica comunistă față de minorități era una asimilaționistă³⁵, menită să asigure formarea „*poporului unic communist*”. Aceasta, în ceea ce i-a privit pe rromi, a însemnat:

1. sedentarizarea forțată a neamurilor nomade, în perioada 1958-1965, când „*toți au fost fixați în așezări și case*”³⁶ „*neacordându-li-se însă și dreptul de a reprezenta o minoritate etnică, liberă să-și promoveze propriile tradiții culturale*.”³⁷

2. politica educațională: „*famiile rrome fiind obligate să-și trimită copiii la școală*”³⁸. Această politică a oferit copiilor rromi șanse asemănătoare celorlalți copii, dar dacă pentru unii a însemnat acces la școli profesionale și tehnice, licee, facultăți, pentru alții, oportuniști, a însemnat negarea apartenenței etnice pentru obținerea unor poziții destinate, în mod discriminatoriu, majoritarilor. S-au găsit registre matricole, în unele școli, în care, în dreptul elevilor rromi, era înscrisă etnia – *țigan*. Mulți elevi, datorită activităților sezoniere în care erau prinși părinții, la mari distanțe de casă, abandonau școala pentru a-i urma și ajuta pe părinți, abandon nerecunoscut de autorități.

Rromii care nu au putut lucra în agricultura de stat sau cooperatistă «ca urmare a dezvoltării industriei, au năvălit în orașe; unii s-au calificat pe baza cerințelor de atunci, din lăutari au devenit muncitori, alții au aglomerat orașele»³⁹ în sectorul salubrității sau al resurselor refolosibile. Bunii meșteșugari au fost recrutați în cooperativele meșteșugărești din rural sau urban. «Socialismul a distrus în mare măsură profesiile tradiționale ale romilor și prin aceasta multe dintre componentele vieții lor tradiționale».⁴⁰ De asemenea «comerțul ambulant a fost practicat de anumite categorii de țigani, fie în baza unor autorizații, fie ilicit»⁴¹.

Pentru a învinge tradiționalismul rromilor, a existat și un PROGRAM DE INTEGRARE SOCIALĂ A RROMILOR, care a funcționat în perioada 1977–1983, fără însă a da rezultate spectaculoase, datorită crizei sociale și economice în care România se adâncea cu fiecare zi. Programul de integrare socială avea la bază „încercarea de încadrare în muncă a romilor-problemă”, adică a celor care își părăseau locurile de muncă prost plătite și datorită inadapării, uneori lipsei calificării, dar și din cauza atitudinii ostile a autorităților și chiar a

³⁵ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993, p.157.

³⁶ Achim Viorel, *op. cit*, p. 157.

³⁷ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op.cit.*, p. 157.

³⁸ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op.cit.*, p. 157.

³⁹ Merfea Mihai, *Cultură și Civilizație romani*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 187.

⁴⁰ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op. cit*, p. 157.

⁴¹ Achim Viorel, *op. cit*, p. 157.

populației. Conform Raportului *«întocmit în anul 1983 de Secția de Propagandă a CC al PCR, acest program cuprindea o „Platformă de măsuri cu privire la încadrarea în muncă și integrarea socială a ȝiganilor” și era derulat prin Ministerul Afacerilor Interne»*⁴². Raportul din 1983, singurul publicat în legătură cu acest program, arată că *„măsurile de integrare a ȝiganilor nu au dat rezultatele scontate. În 1977, 32,7% din populația ȝigănească aptă de muncă nu era angajată; în cazul femeilor procentul era de 48%.* În 1983, datorită restructurărilor din unitățile falimentare, situația era și mai gravă⁴³, în condițiile în care un raport al Ministerului Afacerilor Interne apreciază că, în 1977, în România trăiau 540 000 de rromi.⁴⁴ Concluziile raportului au fost că *romii nu sunt integrați social, au mentalități retrograde, au atitudine negativă față de muncă și față de viața socială*⁴⁵.

Datorită faptului că, la mijlocul anilor '80, situația economică și socială a României friza dezastrul, s-a renunțat la programul a cărui aplicare nu adusese mari schimbări, deoarece autoritățile, depășite de criza social-economică, trebuiau să-și concentreze atenția spre problemele grave ale națiunii majoritare.

Politica de sistematizare din anii '70-'80 a însemnat desființarea „*ȝigăniilor*” tradiționale, a neamurilor de rromi și așezarea multor rromi în blocuri de locuințe⁴⁶, unde se adaptau greu noilor condiții de viață, în apartamentele neîncăpătoare. Forțat așadar, rromii au fost integrați modului de viață românesc, fiind siliți să-și abandoneze propriul mod de viață, comportamentul social, comunitatea. Consecința a fost pierderea limbii și culturii rromani, spre a nu fi *„percepuți ca elemente străine ce trebuiau integrate în noua societate românească”*⁴⁷.

În aceste condiții, doi sociologi din grupul celor 6-7 persoane rrome⁴⁸ care se străduiau să organizeze dizidența rromă, încă din anul 1976 (Nicolae

⁴² <http://www.romaniothan.ro/romana/istorie/breviar.htm>.

⁴³ Achim Viorel, *op. cit.*, p. 159.

⁴⁴ Fostul ministru de interne, generalul Mihai Chițac, în 1990, a făcut public faptul că, în 1977, fuseseră „recenzați” 1 800 000 de rromi (între care 65 000 de nomazi: 5 600 cu ocupații utile, 900 – calificați), iar în 1983, 2 300 000, <http://www.romaniothan.ro/romana/istorie/breviar.htm>.

⁴⁵ Achim Viorel, *op. cit.*, p. 160.

⁴⁶ Achim Viorel, *op. cit.*, p. 156.

⁴⁷ Emmanuelle Pons, *Țigani din România, o minoritate în tranziție*, Ed. Compania, 1999, p. 29.

⁴⁸ Sociologul rrom Nicolae Gheorghe și bulibașul Ion Cioabă, fondatorii grupului în 1975–1976, sociologul rrom Vasile Burtea s-a alăturat în 1977, profesoara rromă Ina Radu și muncitorul rrom Valerică Stănescu au fost cooptați în 1978, căldărarul Mihai Ilie (Gogu Gușatu) s-a alăturat în 1980 și, de la Timișoara, instructorul rrom de dans Ion Mirescu.

Gheorghe și Vasile Burtea), pe lângă demersurile de atenționare către autorități, au procedat, sub pseudonim (Alexandru Danciu și Cosmina Cosmin), la sensibilizarea opiniei publice și instituțiilor vestice (prin intermediul postului de radio Europa Liberă și publicațiile pariziene L'Alternative și Le Matin⁴⁹) față de situația tot mai degradată a rromilor din România.

În răspunsul de solidarizare cu Alexandru Danciu, Cosmina Cosmin, la 16 mai 1982, aprecia că „mai târziu, când „partidul maselor populare și al dreptății” s-a văzut înzestrat cu proprietățile și funcțiile râvnite, a constatat că nu mai avea nevoie de țigani pe care-i împinsese spre tot felul de potlogării revoluționare, și trebuia să se descotorosească de ei, trimițându-i în închisori pentru excese sau excluzându-i din partid, pentru a nu strica imaginea partidului imaculat. Odată cu răspândirea naționalismului promovat de partid și cu extinderea rolului său conducător, o întreagă serie de oameni capabili și bine pregătiți au fost rând pe rând scoși din funcții pentru simplul motiv că erau țigani.”⁵⁰

Rromii în perioada postdecembristă

Revoluția română din 1989 a reprezentat un moment deosebit și pentru etnia rromă. Nu numai prin participarea semnificativă a membrilor etniei rrome la revoluție, de pildă cunoscutul Dumitru Dincă, revoluționarul de la Piața Universității, (eveniment de la care nu au fost absenți nici dizidenții rromi din timpul socialismului: Nicolae GHEORGHE a fost coparticipant la evenimente din sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, iar Vasile BURTEA a fost unul dintre cei patru conducători ai Revoluției române din Brașov), dar și prin consecințele acesteia.

În primul rând, militantismul etnic al rromilor a ieșit din ilegalitate. Aceasta a însemnat posibilitatea organizării legale a etnicilor rromi. Din păcate, „oferta” guvernului provizoriu de atunci, potrivit căreia cine prezenta un tabel cu cel puțin 250 semnături, pe lângă faptul că putea să legalizeze un partid, mai era subvenționat și cu un million de lei (raportul oficial de schimb era de 1\$ = 16 lei) a fărâmițat etnia rromă. În perioada 1990–1993, au apărut cel puțin 67 de O.N.G.-uri și mic partide rrome care, pentru a primi subvenția sau finanțarea de proiecte, nu s-au alăturat recent înființatei (februarie 1990) Uniuni Democratice a Rromilor din România – structură ce s-a dorit reprezentativă pentru etnie, după exemplul celorlalte minorități, având și primul parlamentar rrom. Pe lângă mirajul milionului de la stat, la fărâmițarea mișcării rrome a contribuit și lipsa conștiinței unui interes național

---

⁴⁹ Roumanie: crise et répression, în L'Alternative nr. 20, ianuarie 1983, p. 7.

⁵⁰ Emmanuelle Pons, Țigani din România, o minoritate în tranziție, Ed. Compania, 1999, p. 26-27.

sau etnic rrom; și asta datorită neconviețuirii rromilor pe un același teritoriu, același areal, formator⁵¹, ca și datorită nepotolitei sete de putere a unor oameni ținuți, de secole, la marginea societății⁵².

Apoi, în toate comunitățile rrome s-a trezit speranța reînvierii meseriilor tradiționale și a împrăștiării sperate de veacuri. Pregătirea și apariția Legii nr. 18/1991 a fondului funciar a întreținut aceste speranțe⁵³.

În al treilea rând, consemnăm șiruri de deziluzii și noi suferințe pricinuite de discriminările din legea mai sus menționată, de modul abuziv și discriminatoriu al aplicării sale (ca și a Legii nr. 67/1995 a ajutorului social⁵⁴, de altfel), de disponibilizările masive de forță de muncă rromă (rromii au fost primii șomeri ai fostelor întreprinderi și unități de producție socialiste, urmați îndeaproape de femei), de apariția Hotărârii Guvernului nr. 125/1996⁵⁵, care anula, de fapt, prevederi ale Legii nr. 67/1995⁵⁶, de emigrația ilegală urmată de brutale returnări forțate din țări europene ca Germania, Franța, Belgia, Italia etc., de conflictele interetnice soldate cu morți, răniți și case incendiate sau devastate (Hodoreni, Mihail Kogălniceanu, Bolintin etc.)⁵⁷, de abuzurile poliției în comunități de rromi (razii ilegale, intimidări, violențe), de numeroasele evacuări forțate, de acțiunile concentrate de eliminare sau limitare drastică a accesului acestei etnii la resursele societății.

Salutară rămâne, totuși, obținerea locurilor speciale pentru absolvenții rromi în licee, școli vocaționale și universități. Acestea au devenit creuzetele în care s-a format noua intelectualitate rromă și noii activiști rromi, cu o considerabilă zestre poliglotă, cu o conștiință etnică declarată, cu asumarea neechivocă a etnicității, în comparație cu vechea intelectualitate rromă, ce își masca etnicitatea și legăturile cu etnia.

Introducerea, în anul 1992, a limbii rromani sub cupola învățământului academic (în cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, sub forma unui curs opțional susținut de prof. Gheorghe Sarău), alături de creșterea interesului pentru dezbateră și prezentarea problemelor

⁵¹ Burtea, Vasile, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Lumina Lex, București, pag. 125-162.

⁵² Burtea, Vasile, *op. cit.*, pag. 125-162.

⁵³ *Legea nr. 18/1991 a fondului funciar*, în Monitorul Oficial cu numărul 37/20.02.1991.

⁵⁴ *Legea nr. 67/1995 privind ajutorul social*, în Monitorul Oficial nr. 131/29.06.1995.

⁵⁵ *Hotărârea nr. 125/1996 cu privire la stabilirea unor măsuri în legătură cu acordarea ajutorului social, precum și pentru modificarea și completarea Normelor metodologice pentru aplicarea dispozițiilor Legii nr. 67/1995*, în Monitorul Oficial nr. 55/15.03.1996.

⁵⁶ *Legea nr. 67/1995 privind ajutorul social*, în Monitorul Oficial nr. 131/29.06.1995.

⁵⁷ Burtea, Vasile, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Lumina Lex, București, pag. 162-166.

cu care se confruntă rromii (chiar și de pe poziții extrem de ostile) au constituit imbolduri de formare a unor autentici autori rromi și de creștere exponențială a cercetărilor și materialelor efectuate, scrise și publicate de rromi sau despre rromi. Bibliografia de la finalul cărții, precum și aceea, mult mai amplă, anexată pe DVD (RR4 – Bibliografie), sunt grăitoare în susținerea afirmației.

ALBANEZII

Stabiliți cu prioritate în localități din sudul României și preponderent în orașe, albanezii au avut cele mai bune relații cu celelalte comunități etnice. Orașele în care s-au naturalizat – București, Brăila, Giurgiu, Turnu Severin, Constanța, Tulcea, Craiova, Slatina etc. – au avut o compoziție etnică eterogenă, ceea ce a facilitat adaptarea rapidă a noilor-veniți. Cel mai bun exemplu este orașul Brăila, în care, la mijlocul secolului al XIX-lea, populațiile alogene erau mai numeroase decât localnicii. Aceasta a făcut ca, în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, un membru al familiei albaneze Vechilargi (Veqilharxhi, în limba albaneză) să fie ales primar al urbei. În al doilea rând, prin meseriile pe care le-au practicat, etnicii albanezi erau stimulați să întrețină relații de bună vecinătate cu populația majoritară și celelalte etnii. În istoria acestor relații nu se cunosc cazuri de conflicte interetnice la care să participe minoritarii albanezi.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în teritoriile balcanice populate de albanezi, începe o puternică mișcare de Renaștere națională (Rilindja), curent sprijinit politic și financiar de comunitatea de albanezi din România. Este perioada în care au luat naștere societățile culturale și patriotice ale albanezilor din România. Una dintre ele, „Societatea scrierii albaneze”, a fost înființată în 1881, ca filială a celei din Istanbul. În aceeași perioadă a luat naștere societatea „Drita” (Lumina), formată în 1884, cu filiale în mai multe orașe din România. Sub egida ei a funcționat o școală normală pentru învățători, care erau trimiși apoi la școlile albaneze din țara natală. Alte societăți culturale și patriotice care au funcționat în România au fost „Dituria” (Știința), „Shpresa” (Speranța) și „Bashkimi” (Unirea).

Scopul declarat al „Societății scrierii albaneze” a fost tipărirea de cărți în limba albaneză. Societatea „Drita” avea în componență tineri comercianți și intelectuali albanezi proveniți din sudul Albaniei, care au luat în propria mână inițiativa luptei de eliberare și pentru progres național. Președinte al societății „Drita” a fost ales A. Avramidhi, vicepreședinte K. Eftimiu, iar președinte de onoare K. Zappa, un mare om de afaceri și filantrop. În statutul ei era prevăzută „înființarea unei societăți culturale cu sediul la București, având ca unic scop cultivarea limbii albaneze și dezvoltarea școlii albaneze în limba maternă”.

În anul 1887 a fost întemeiată la București a doua societate, „Dituria”, de fapt o facțiune desprinsă din „Drita”. Acest fapt nu a dus la diminuarea activității patrioților albanezi, ci, din contră, la intensificarea ei. Noua conducere a „Dritei” avea să înființeze filiale în numeroase orașe ale României – Constanța, Brăila, Călărași, Focșani, Ploiești –, iar în anul 1887 avea să apară prima publicație albaneză în România, „Albanezul”, cu subvenție acordată de Guvernul de la București.

Un pas înainte în organizarea albanezilor din România a fost unificarea, în anul 1906, a societăților „Drita”, „Dituria” și „Shpresa”. La ședința din 29 noiembrie 1906, când s-a realizat acest vechi deziderat, s-a luat decizia ca noua societate să se numească „Tomori”, iar pe 7 decembrie 1906, societatea a primit denumirea definitivă de „Bashkimi” (Unirea). Tot atunci a fost aprobat și statutul, unde se sublinia că scopul ei este promovarea culturii și limbii albaneze, deschiderea școlii albaneze de la București, editarea de cărți și reviste în limba albaneză, înființarea de școli albaneze în țara de origine ș.a. Toate manualele și cărțile editate de „Bashkimi” urmau a fi trimise gratuit în Albania. Liderul incontestabil al comunității și al acestor societăți a fost Nikolla Naço (*Nacio*, în alb., 1843–1913).

Legat de organizarea și funcționarea acestor societăți, mai trebuie spus că monarhia și statul român au sprijinit necondiționat activitatea lor, fapt recunoscut în repetate rânduri de liderii istorici ai comunității. De altfel, România a fost primul stat care a recunoscut guvernul prințului Wilhelm de Wied (1914), primul guvern instaurat în Albania după Independență, cu acordul puterilor europene. Și încă ceva: datorită relațiilor speciale și afinităților dintre români și albanezi, Albania a recunoscut în România „sora mai mare”, statul prieten, dispus întotdeauna să-i întindă o mână în caz de nevoie.

După declararea independenței Albaniei (28 noiembrie 1912), activitatea acestor societăți a continuat, având acum cu totul alte priorități. Ele au funcționat până după al Doilea Război Mondial, când toate organizațiile comunităților etnice au fost desființate de regimul comunist (1953).

După 1990, o parte a comunității albaneze s-a grupat în jurul Uniunii Culturale al Albanezilor din România (UCAR), înființată la 24 mai 1990 și având ca președinte pe istoricul Gelku Maksutovici. UCAR a militat pentru revitalizarea comunității pe plan cultural, prin tipărirea de cărți și reviste. Ea a editat ziarul „Albanezul” și a publicat anuarul cu același nume. UCAR a organizat seminarii și simpozioane dedicate istoriei și culturii comunității albaneze din România, relațiilor cu patria mamă. Anul 1996 a însemnat și intrarea în Parlamentul României a deputatului minorității albaneze, prof. Oana Manolescu. În 1999 s-a înființat Asociația Liga Albanezilor din România (ALAR), organizație care, începând din anul 2001, a primit sprijinul financiar

al Guvernului României pentru activități de promovare a culturii și tradițiilor comunității albaneze. ALAR a editat, la editura proprie, „Privirea”, volume de traduceri, reportaje și interviuri, proză și poezie ale reprezentanților comunității și ale autorilor albanezi, precum și revista lunară „Prietenul Albanezului”. Ansamblul vocal-instrumental „Serenada” a promovat în România muzica albaneză, mai cu seamă cea din zona Korcea (din sud-estul Albaniei), iar formația de dansuri a adus în fața publicului românesc dansurile specifice zonelor folclorice din patria de origine.

SLOVACII

Din momentul așezării pe teritoriul pe care îl locuiesc azi în România, slovacii au cunoscut autoritatea statală a Imperiului Habsburgic, dualismul austro – ungar, ca apoi , după 1918 să trăiască în cadrul statului român.

De la bun început coloniștii slovaci veneau în contact cu alte etnii. La Mocrea, în județul Arad ei s-au așezat alături de maghiari. La Nădlac sunt așezați alături de români și sârbi. Așezarea în Banat a slovacilor se face alături de șvabi. Zona Bihorului și Sălajului cunoaște zone extinse locuite doar de slovaci, localitățile pe care le ridică aceștia învecinându-se doar cu hotarele unor localități populate de români sau maghiari.

În zona Bucovinei ei au trăit alături de români și polonezi.

Păstrarea limbii, religiei, obiceiurilor și tradițiilor a fost posibilă doar prin conjugarea eforturilor la nivelul acestor comunități a familiei, bisericii și școlii. Comunitățile veneau cu graiul slovac din zona lor de baștină, aduceau cu ei pe lângă inventarul minim de unelte, precum și obiceiurile specifice legate de principalele momente ale vieții, de ciclurile anotimpurilor și de sărbătorile religioase.

Conștienți de necesitatea unei educații școlare în limba maternă, slovacii au ridicat, paralel cu clădirile bisericilor, și edificii ale școlilor confesionale. În zona Banatului și a Aradului s-au așezat slovacii de religie luterană. În localitățile lor procesul de construire a școlilor confesionale luterane a reprezentat de la bun început o prioritate. Un bun exemplu în acest sens îl reprezintă Nădlacul. Aici populația slovacă așezată la 1803 vine de la bun început cu un învățător, iar învățământul primar începe într-o casă închiriată încă din anul colonizării.

Creșterea rapidă a populației slovace din Nădlac, datorată sporului natural ridicat, precum și noilor valuri de slovaci veniți din Stamura, unde conviețuirea lor alături de șvabii luterani degenerază în conflict interetnic la 1806, migrarea spre Nădlac a coloniștilor slovaci din alte localități de pe teritoriul Ungariei și cel al Slovaciei, a determinat pe parcursul unui secol de viețuire a slovacilor nădlăcani ridicarea a zece localuri de școală. Aceste

clădiri erau ridicate sub patronatul comunității slovace luterane. Clădirile erau prevăzute și cu locuință pentru învățător.

Evoluția istorică a slovacilor din perioada dualistă a cunoscut progrese economice, procesul de aculturație, dar și tendințe de deznaționalizare prin maghiarizare. Astfel, efortul de maghiarizare s-a manifestat începând cu învățământul preșcolar. Acest proces i-a unit pe slovacii nădlăcani cu românii din localitate și din zonă, în demersurile lor politice de apărare a drepturilor naționale.

Colaborarea pe plan politic se materializează, la începutul secolului al XX-lea, prin sprijinirea candidaturilor reprezentanților P.N. R. de către slovacii nădlăcani.

Rezultatele aculturației s-au manifestat plenar deja la cumpăna secolelor XIX–XX. Ele s-au manifestat, atât prin consolidarea economică și socială a localităților cu populația slovacă mai numeroasă (Nădlac, Țipar, Peregu Mare, Vucova, Brestovăț), cât și prin revigorarea manifestărilor lor culturale. În acest sens Nădlacul începe să aibe un caracter de așezare urbană, sub aspectul vieții sociale, politice și culturale, devenind treptat centrul spiritual și cultural al slovacilor din România.

Primul Război Mondial a întrerupt evoluția pașnică a vieții locuitorilor Imperiului dualist. Trimiși pe front să lupte contra propriilor interese naționale, slovacii din Transilvania, Banat și Bucovina au sângerat alături de alte naționalități, oprimate pe frontul rus și cel italian.

Încheierea războiului a făcut posibilă schimbarea situației geo-politice.

După 1 decembrie 1918, slovacii din Banat, Sălaj, Bihor și Satu Mare, precum și cei din Bucovina se vor regăsi într-un nou cadru statal. Ei devin cetățeni ai României Mari. Integrarea lor în teritoriul României va fi întârziată de revoluția ungară, care pentru o scurtă perioadă aduce Nădlacul sub ocupație ungară. Această situație a dus la prigonirea fruntașului mișcării slovace din Nădlac, a preotului luteran slovac Ludovít Boor, de către noile autorități. Boor și familia lui este expulzat din Nădlac, fiind nevoit să se refugieze la sud de Mureș, în Banatul controlat de armata sârbă.

Intervenția armatei române în Ungaria readuce zona sub administrația românească. Delimitarea frontierei de stat a României din 1920 a fost un nou prilej pentru slovacii din Nădlac de a-și manifesta voința de conviețuire cu românii. Comisia militară trimisă să delimiteze în teren granița de vest a României a fost întâmpinată la Nădlac de către fruntașii slovacilor, preoții L. Boor și Ivan Bujna. Aceștia au solicitat comisiei, în numele propriu și al populației locale slovace, alipirea Nădlacului la România.

Meritele preotului L. Boor au fost recunoscute de către autoritățile statului român, printr-o scrisoare de mulțumire adresată acestuia de către prefectul Aradului D. Mărcuș.

Pentru perioada 1803–1912 beneficiem de izvoare istorice scrise, de monografiile elaborate de preoții luterani Daniel Zajac și Ludovít Haan, autorii ce acoperă primii 50 de ani de istorie a slovacilor nădlăcani. În scrierea lor ei analizează componența etnică și religioasă a populație, subliniind buna înțelegere dintre slovaci și români. Afirmă că aceste două comunități conviețuiau pașnic, interacționau, ba mai mult, unii dintre români și-au însușit limba slovacă, fiind în măsură să comunice cu slovacii. Ei consemnează și faptul că nu lipsesc adresările unora către ceilalți prin cuvintele românești *vecine și frate*.

Aceeași sursă ne face cunoscut faptul că la 1806 slovacii colonizați la Stamora părăsesc localitatea, din cauza neînțelegerilor apărute între ei și coreligionarii lor șvabi.

Relații pașnice existau și între slovacii din Mocrea și mai vechii locuitori de etnie maghiară.

Monografia din 1912, scrisă de preotul Ivan Bujna, face o analiză și mai profundă a relațiilor devenite deja tradiționale dintre comunitatea slovacă și cea română din Nădlac. Sunt redată în textul ei obiceiurile de nuntă la românii localnici.

Elementele luptei comune a slovacilor și românilor nădlăcani sunt redată și de către scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský. Acesta consemnează o foarte bună înțelegere dintre fruntașii politici ai comunității slovace și preotul ortodox român Marcovici, persecutat de autoritățile locale pentru activitatea sa legată de Memorandum.

Același scriitor consemnează colaborarea comunității slovace cu sârbii localnici. Întăritul Isa Mudrici sprijină financiar constituirea *Societății muzeografice slovace*. Participă alături de slovacii nădlăcani la vizitarea Slovaciei. Cunoaște astfel personalitățile mișcării naționale slovace. Limba de comunicare dintre Mudrici și prietenii săi slovaci era cea maghiară.

Pentru activitatea desfășurată în sensul unirii spațiului locuit de slovaci cu România, preotul L. Boor va deveni senator al primului parlament constituit după 1918.

În perioada interbelică slovacii din România au beneficiat de cadrul democratic asigurat de prevederile Constituției din 1923. Bunele relații dintre România și Cehoslovacia au dus la adoptarea Convenției culturale româno-cehoslovace din 1936. Pe baza acesteia și cu sprijinul financiar al Cehoslovaciei au fost construite 13 școli în localitățile cu populație slovacă din Bihor și Sălaj. În localitățile Borod-Șerani, Borumlaca, Chiuvag, Huta-Voivozi, Șinteu, Valea Cerului, Făgetu, Făgetu II, Sacalasău Nou, și Zăuani-Băi au fost trimiși din Cehoslovacia învățători slovaci calificați. Același lucru s-a întâmplat și în Bucovina, la Poiana Micului. Aceste schimbări au determinat unele acțiuni ostile în localitățile cu populație mixtă, din punct

de vedere etnic. Astfel de atitudini întâlnim la Nădlac din partea românilor, la Poiana Micului, din partea polonezilor și la Brestovăț, din partea șvabilor. Noile școli ale comunităților slovace absorbeau elevi, care până atunci frecventaseră cursurile la școlile comunităților etnice respective.

Dezvoltarea culturală a comunității slovace în perioada interbelică poate fi urmărită în presa acesteia. *Slovenský týždenník* (*Săptămânalul slovac*) apărea la Nădlac în perioada 1929–1932.

Naše snahy národné, kultúrne a hospodárske. Èasopis Slovákov a Èechov v Rumunsku (*Strădaniile noastre naționale, culturale și economice. Revista slovacilor și cehilor din România*) apărea în perioada 1936–1941. Ambele au contribuit la o mai bună cunoaștere reciprocă a slovacilor din România, a problemelor generale și specifice a fiecărei comunități în parte. Constituirea relațiilor de colaborare dintre comunitățile slovacilor cu cele ale cehilor din România a reprezentat o altă consecință a presei.

Dictatul de la Viena va duce la limitarea relațiilor dintre aceste comunități. Localitățile slovace din Bihor, Sălaj și Satu Mare vor ajunge sub ocupația hortistă. De suferit vor avea, atât școlile acestora, precum și unele familii din Ip și Cerușa.

După 1945 se va reveni penru o scurtă perioadă la democratizare, ca din 1948 să fie desființate toate organizațiile culturale ale slovacilor din România.

Menținerea rețelei școlare cu limba de predare slovacă, activitatea preoților, legăturile cu țara de origine, teatrul de amatori, ansamblurile folclorice i-au ajutat pe slovacii din România să-și păstreze limba, cultura și obiceiurile în perioada comunismului. *Cenaclul literar Ivan Krasko*, înființat la 1976, a contribuit la dezvoltarea literaturii slovace din România, la cercetarea istoriei și a tradițiilor comunității, precum și la publicarea unor traduceri din literatura română.

După 1989, noul cadru democratic a permis dezvoltarea culturală a comunității slovace.

CEHII

Încă de la așezarea lor în Banatul de sud, coloniștii cehi au fost cuprinși în două regimente grănicerești austriece: satele Sfânta Elena, Gîrnic și Bigăr au fost incluse în Regimentul 14 sârbo-bănățean cu sediul la Biserica Albă, iar Ravensca, Șumița, Eibenthal și Ogradena Nouă (lângă Orșova), în Regimentul 13 româno-bănățean, cu sediul la Caransebeș. Zona „acoperită” de regimentele grănicerești purta numele de „confiniu militar” și era, de fapt, un cordon de pază al graniței de la Dunăre, față de atacurile turcești.

Toți bărbații de la 20 la 50 de ani, inclusiv preoții și învățătorii aveau obligația efectuării serviciului militar la graniță. Regimentele grănicerești s-au menținut până în anul 1872, când granița dunăreană a fost demilitarizată din ordinul împăratului Francisc Iosif I. Din anul 1880, satele cehe au fost cuprinse în nou înființatul comitat Caraș-Severin cu reședința la Lugoj. După Marea Unire din 1918, Eibenthal, Șumița și Ogradena Nouă au fost incluse în județul Severin, iar Ravensca, Bigăr, Sfânta Elena și Gîrnice în județul Caraș, toate satele având primării proprii. Între anii 1950–1968 satele cehe au făcut parte din regiunea Banat, iar după 1968 din județele Caraș-Severin și Mehedinți (doar Eibenthal, căci Ogradena Nouă s-a desființat odată cu construirea barajului de la Porțile de Fier I).

În perioada Primului Război Mondial, circa 1 000 de cehi bănățeni au fost mobilizați în armatele austro-ungare, cum au fost: Václav Pek, Václav Eliáš, Václav Klepáček din Sfânta Elena, J. Pelnař F. Mleziva, F. Roch din Bigăr, František Fíkl, Josef Fíkl, Martin Seidl din Eibenthal, Augustín Kalina, Štípán Velich și Josef Draxel din Șumița, învățătorul František Pallát, František Šubert, František Pínkava din Ravensca, Josef Kapic, Josef Nedvěd și Emanuel Nedvěd din Gîrnice.

Nici al Doilea Război Mondial nu a cruțat satele cehe, circa 300 de bărbați fiind mobilizați, unii luptând în sângeroasele bătălii din Crimeea și de la Stalingrad, iar alții au participat și la campania antifascistă din vest, primind decorații și medalii pentru faptele lor de curaj. Asemenea combatanți au fost: František Schweiner și Jan Houska din Gîrnice, Rudolf Keller și Petr Mocek din Sfânta Elena, Štípán Urban, Josef Fíkl din Eibenthal, Josef Procházka, Josef Fiala din Ravensca, Štípán Pelnař și Albert Lissi din Bigăr, František Sýkora și Josef Kalina din Șumița.

După instaurarea regimurilor comuniste în Europa răsăriteană, în urma unui tratat româno-ceslovac din 10 iulie 1946 a demarat acțiunea de reemigrare în Cehoslovacia, a cehilor din Banat. Între anii 1947–1949 au plecat 31 de transporturi cuprinzând circa 2 500 de persoane. Reemigranții au fost așezați la Cheb, alții în zone miniere și agricole din Boemia de Sud și treptat, prin muncă și perseverență și-au făcut o situație materială bună. Tot în primii ani ai comunismului, în unele din satele cehe au luat ființă întovășiri agricole numite „6 Martie”, care însă nu au funcționat decât 2–3 ani, nefiind rentabile.

Comunitatea cehă din sudul Banatului a căzut victimă și „gulagului” comunist, adică deportării în Bărăgan, provocată de tensionarea relațiilor cu Iugoslavia lui Tito. Astfel, din Gîrnice au fost deportate trei familii (Cizler, Němček, Bradáč) numărând 15 persoane, din Sfânta Elena două familii (Klepáček și Kovářík) numărând unsprezece persoane, iar din Eibenthal 20 de persoane din familiile Urban, Fíkl, Jágř, Nedvěd, Kobau, Havlíček.

Unii au murit în deportare, alții, din 1952, s-au mutat și au primit domiciliu forțat la Comănești și Petroșani. De abia în anul 1956, supraviețuitorilor li s-a permis să revină acasă.

După Revoluția din 1989 din România, statul ceh prin ambasada sa de la București și prin fundația „*Člověk v tísni*“ (Omul la strâmtoare) a încercat să îmbunătățească condițiile de trai ale cehilor din Banatul de sud, implicându-se în diferite acțiuni și proiecte edilitar-gospodărești, precum introducerea curentului electric, a televiziunii, a telefoniei fixe și mobile, repararea și chiar asfaltarea unor drumuri de acces, construirea de școli, încurajarea agroturismului, etc. Dar, ca urmare a restructurării unităților economice, minele de cupru, cărbune și azbest din zonă s-au închis și tineretul ceh a început să emigreze în număr tot mai mare în Cehia, mai târziu aducându-și după ei și familiile. Astfel, numărul locuitorilor din satele cehe a scăzut drastic.

Coloniștii cehi au stabilit primele contacte cu alte etnii, încă de la așezarea lor în Banat. Astfel, Magyarly „patronul forestier“ al cehilor din Sfânta Elena, era ungur, colonelul Drasenovici, de la compania de grăniceri din Pojejena, care i-a înscris pe cehi, era croat, iar părintele paroh František Unzeitig de la Gîrnic menționa în 1855 că deservește 1384 catolici, 149 evanghelici și 5 000 de români și sârbi ortodocși (din Pojejena și Berzasca). De asemenea, pentru construirea unora din bisericile cehe (exemplu Șumița) au donat bani și românii din satele din jur. Alte contacte s-au stabilit la locurile de muncă. Astfel, la minele de la Moldova Nouă, Cozla, Baia-Nouă, Anina munceau români, sârbi, cehi, unguri, germani, etc. De exemplu, pe lista celor 182 de mineri, de diferite etnii, morți în explozia de la mina Anina, din iulie 1920, se află patru cehi: Antonín Hájek, Ludvík Holeček, Josef Hádač și Václav Zajíček. Din rândurile cehilor s-au ridicat primari și viceprimari care au condus comunități mixte. De exemplu Václav Urbánek (1955) și Alojs Pek (1977) din Sf. Elena au fost primar și respectiv viceprimar la Pescari (Coronini), iar după 1990, Václav Páček a fost primar și apoi viceprimar la Gîrnic (și Padina Matei), iar Václav Mleziva din Bigăr a fost viceprimar la Berzasca.

GRECII

Venind pe meleagurile Daciei din sete de aventură, din dorința de a descoperi și coloniza țărături noi, grecii au făcut să pulseze aici o viață urbană plină de rafinament (G 47, 48, 49, 50). Băștinașii încep să imite formele unor vase grecești, iar, de pe la mijlocul secolului al V-lea î.H., adoptă roata olarului. Monezile grecești circulă în tot spațiul dacic, noile procedee din metalurgie, ca și vasele grecești, pătrund adânc de-a lungul Dunării, al marilor cursuri

de apă, răspândindu-se în toată țara. Bunele relații dintre grecii din colonii și localnici au fost umbrite uneori de conflicte (G 51). Orașele grecești au jucat un rol deosebit și în combinațiile diplomatice din zonă. Burebista, primul rege al celui dintâi stat dac avea ca ambasador pentru misiunile diplomatice delicate pe grecul Acornion, numit într-un decret „cel dintâi și cel mai mare prieten” al regelui (G 52). De la început grecii au cooperat cu localnicii. Și unii și alții au adoptat creștinismul, și unii și alții au avut martirii lor. Numele unor martiri cum ar fi Kiril, Kindeas, Tasios Euprasis, și Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippus, ne-au rămas scrise în limba greacă (G 53).

Foarte active au fost relațiile spațiului românesc cu Bizanțul (G 54, 55, 56), iar după 1453, acest spațiu a devenit ceea ce N. Iorga numea „Bizanțul după Bizanț”. Limba greacă a fost limba comerțului, a ortodoxiei, a culturii. Negustorii greci încep să vină în număr mare: „Bun e tot pământul, dar mai bună-i Valahia! Doar paradisul e mai bun decât în Dacia Valahia!” scria cronicarul grec Constantin Dapontes. Despre faimoasele caravane epirote care făceau transporturi în Țările Române ne vorbește și astăzi cântecul lui Rovas (G 57). Negustorii greci sunt semnalati adesea de călătorii străini (G 58, 59, 60, 61, 62, 63). O parte a acestor negustori a fost în trecere, mulți însă s-au așezat aici pentru totdeauna, cumpărându-și case, moșii, prăvălii. Aici legislația le permitea, nu numai să aibă moșii, dar și să ocupe funcții.

Modificarea echilibrului european în favoarea Turciei la jumătatea secolului al XVI-lea și conjunctura impusă de sistemul dominației otomane a dus, inevitabil, la creșterea ponderii grecilor în viața economică și politică a Țărilor Române în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Începând cu Mircea Ciobanul, domnii munteni și moldoveni se apropie tot mai mult de grecii din Constantinopol, datorită trecerii pe care o aveau la Poartă. De la ei împrumută adesea banii necesari ocupării tronului, oferindu-le în schimb dregătorii în Țările Române. Grecii se înmulțesc în Muntenia, la curtea lui Petru cel Tânăr, a Chiajnei, a lui Radu Mihnea, iar, în Moldova, sub Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Iacob Eraclide Despot, Petru Șchiopul. Ei urcă pe scara socială până la cele mai înalte dregătorii, unii ajungând chiar până la tronul domnesc. Foarte dinamică, mărindu-și averea prin zestre și tot mai influentă, boierimea greacă devine o concurentă serioasă pentru boierimea românească. Cronicile vremii semnalează nemulțumirea boierimii autohtone față de domnitorii care se înconjuraseră de greci (Alexandru Iliș, Alexandru Coconul, Leon Tomșa, Vasile Lupu). De pildă, *Letopisețul Cantacuzinesc* relatează abuzurile vistierului grec Ghinea Tucala, pe care, în 1653, slujitorii răsculați din Muntenia l-au luat din palat și l-au împușcat în fața mulțimii. Dar la fel de adevărat este și faptul că unii dintre greci, o spune chiar cronicarul Ion Neculce (cunoscut pentru sentimentele antigrecești), „se puneau tare pentru țară”. Stolnicul Cantacuzino distingea între cei care

veneau „ca să jefuiască și să răpească” și aceia de la care „se vede și rămâne folos pe pământurile aceste”. În Țările Române s-au refugiat și mulți clerici greci care, alături de negustori, au deschis calea intelectualilor. Odată cu ei au pătruns și primele cărți și manuscrise grecești. Inteligenți și abili, grecii au fost adesea folosiți de domnitorii români în misiuni diplomatice (G 64). Unele biserici românești au fost zugrăvite de pictori greci (G 65, 66, 67). Reînvierea dreptului bizantin în Țările Române datorează mult prezenței învățaților greci din Moldova și Țara Românească în secolul al XVII-lea. Dar fluxul emigrației grecești a crescut mai ales în secolul al XVIII-lea. Ponderea grecilor crescuse și în Imperiul Otoman, unde Coranul interzicea turcilor învățarea limbilor „păgâne”, iar grecii, din simpli interpreți, au ajuns adevărați intermediari ai politicii otomane, ajungând să dobândească tronurile Țărilor Române. 31 de domnitori din 11 familii fanariote (Calimachi, Caragea, Ghica, Hangerli, Ipsilanti, Mavrocordat, Moruzzi, Mavrogheni, Racoviță, Ruset, Suțu) au urcat de peste 70 de ori pe tronul Moldovei și Țării Românești (G 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77). De multe ori în istoriografie calitățile le-au fost ignorate, iar defectele exagerate. În ultima vreme, istoricii au demonstrat că venirea grecilor la cârma Principatelor nu a fost o catastrofă în istoria românilor și că domnii fanarioți au aplicat în Principate ideile iluministe, au făcut reforme, au modernizat dreptul, au încurajat dezvoltarea învățământului și culturii și nu de puține ori s-au identificat cu interesele românești. În această perioadă și-au desfășurat activitatea în spațiul românesc o mulțime de tipografi, librari și editori greci, traducători, profesori la Academii Domnești din Iași și București, foarte mulți profesori particulari și medici greci. Mulți intelectuali români traduc și scriu în grecește, cu sentimentul că astfel le crește prestigiul, nicidecum că s-ar înstrăina de spiritul românesc. Legăturile dintre intelectualii greci și români ies în evidență și prin traducerea în românește a scrierilor grecești. Fostele manuale din Academii Domnești vor fi traduse și folosite în școlile românești. Profesorii și elevii greci ai Academiei Domnești din București au format la 1821 „batalionul sfânt”, a cărui luptă cu turcii îi inspiră lui Grigore Alexandrescu oda „Mormintele Drăgășanilor”.

După destinul tragic al revoluției grecești în Principate, grecii au continuat lupta pe pământul patriei lor. Unii s-au întors în Grecia, după obținerea independenței, dar mulți vor rămâne definitiv în Principate, remarcându-se în societatea românească a vremii. Decretarea libertății comerțului prin Tratatul de la Adrianopol, în septembrie 1829, a avut ca rezultat creșterea numărului de emigranți greci din porturile românești și din fostele raiale. Tratatul de la Paris, din martie 1856, încuraja de asemenea creșterea imigrației grecești și a activității comerciale a grecilor în porturile dunărene (art. 16). Regulamentele Organice, intrate în vigoare în 1831–1832, ofereau posibilitatea naturalizării

străinilor și dobândirii drepturilor de pământean (art. 379). După formarea statului român (1859), în anul 1860, comunitățile grecești au fost recunoscute oficial de principele Al. Ioan Cuza. Ele se vor dezvolta de acum pe baza acordurilor semnate de România și Grecia, în 1869, 1900, 1932, având dreptul la biserici, școli și publicații în limba greacă. Grecii s-au integrat activ în viața societății românești. În familiile lor copiii au fost educați să slujească noii lor țări (G 78). Totodată ceilalți locuitori ai țării s-au implicat în viața comunităților grecești. În ziarele românești apar adesea anunțuri în limba greacă. I. Heliade Rădulescu și frații Christidis publică în tipografia lor, deopotrivă cărți românești și grecești. Când ia naștere Societatea Tipografică Grecească din București (1861), prin strădaniile lui Antonios Tabakopoulos, catalogul abonaților cuprinde și greci și români. Ziarele grecești din România sunt citite cu interes și în Grecia, Turcia, Bulgaria, datorită elementelor comune cu istoria și cultura sud-est europeană. Scriind *Oda închinată Greciei* (G 79), C. Aricescu se va bucura de manifestările de simpatie ale comunităților grecești. Acțiunile antiotomane din 1866, din Creta, Thesalia și Epir sunt sprijinite nu numai de greci. C.A. Rosetti publică în ziarul „Românul” pagini pline de entuziasm la adresa grecilor, pentru care Epaminonda Frangoudis îl omagiază în *Cuvântarea sa dedicată luptătorilor căzuți în Creta*. În timpul războiului de reîntregire, grecii sunt prezenți alături de camarazii români în luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz (G80). Din cei 150 de membri ai Sfatului Țării la Adunarea de la Chișinău care hotărâ unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918, 45 aparțineau minorităților naționale (ucraineni, evrei, ruși, germani, bulgari, găgăuzi, armeni, polonezi, greci). Rezoluția de unire de la Alba Iulia (1 dec. 1918) și apoi Constituția din 1923 prevedeau largi drepturi pentru minoritățile naționale din România (G 81, 82).

Odată cu instaurarea regimului comunist, bunurile comunităților au fost confiscate. Mulți greci au emigrat în această perioadă în Grecia, unde formează *Asociația refugiaților greci din România* și publică ziarul „Vocea libertății” (G 83). Un nou val de emigranți greci ajunge în România în timpul războiului civil din Grecia (1946–1949), când s-au refugiat aici numeroși luptători din Armata Democratică Greacă, mii de soldați răniți și câteva mii de copii (G 84). România a fost un loc de exil ospitalier pentru mulți scriitori greci angajați în frontul de stânga, care au găsit aici o a doua patrie, unde au scris și editat o mare parte a operei lor. După prăbușirea juntei militare aflate la putere în Grecia în 1974 și revenirea la un regim civil, mulți greci din România s-au întors în Grecia sau au plecat în alte țări pentru a-și întregi familiile.

După evenimentele din decembrie 1989, care au marcat revenirea României la un regim democratic, Grecia a ajutat imediat România și a rămas aproape de ea în dificila tranziție, fiind unul din principalii ei susținători în

organismele europene și euro-atlantice. Ca și celelalte minorități, grecii și-au constituit propria organizație, Uniunea Elenă din România. Ea s-a bucurat de sprijinul statului român, dispunând de un sediu, de publicații proprii (G85, 86, 87) și fonduri de la buget și totodată, ea are sprijinul statului elen, mai ales a Ministerului de Externe, prin Secretariatul general al grecilor de peste hotare și prin Ambasada Republicii Elene la București. Viața comunităților grecești din România a început să pulseze din nou, în cadrul Uniunii. Primii dascăli voluntari din cadrul comunităților au organizat cursuri de limba elenă. S-au format cluburi, grupuri și ansambluri culturale (G88, 89, 90, 91, 92). S-au dezvoltat legăturile dintre comunitățile din țară și cu locurile de origine. Comunitățile elene adună azi în jurul lor numeroși simpatizanți. Filoelenismul din societatea românească face ca la activitățile comunităților să fie prezenți numeroși prieteni interesați de elenism din afara lor, care participă la diferite spectacole, concursuri de cultură și civilizație greacă și chiar la Olimpiada de limba neoelenă (G93, 94, 95, 96). La fel ca și în trecut, întreaga viață culturală a comunităților elene se desfășoară în strânsă legătură cu cea a majorității românești și a celorlalte comunități.

POLONEZII

Istoria polonezilor din România se suprapune, în linii generale, cu istoria polonezilor din sudul Bucovinei (județul Suceava), singurul loc unde formează comunități etnice distincte. Polonezii au fost o prezență activă în viața politică și economică a Bucovinei, încă din perioada administrației austriece (1775–1918). Din punct de vedere politic ei aveau un club propriu în Dieta Bucovinei, prezidat multă vreme de Christof cavaler de Abramowicz, urmat apoi de Kajetan cavaler de Stefanowicz. În primul deceniu al secolului al XX-lea s-a manifestat o înviorare vizibilă a vieții politice a comunității polone din Bucovina. În anul 1907 s-a introdus în Imperiul Austro-Ungar legea sufragiului universal, direct și secret. În urma alegerilor desfășurate pe baza acestei legi, potrivit căreia se bucurau de dreptul de vot toți cetățenii bărbați care împliniseră vârsta de 24 ani, polonezii bucovineni au reușit să trimită un deputat în Parlamentul de la Viena. În Dieta Bucovinei, la alegerile din anul 1911, au fost aleși 23 deputați români, 17 deputați ucraineni, 10 deputați evrei, 7 deputați nemți, și 6 deputați poloni. Funcția de mareșal al Bucovinei a fost deținută pentru multă vreme de polonezul Anton, baron Kochanowski.

Din punct de vedere al ocupațiilor lucrative, polonezii bucovineni erau agricultori, meseriași, intelectuali și funcționari. Menționăm că în Bucovina a emigrat și un grup restrâns de nobili poloni, care au dobândit, fie funcții în aparatul administrativ, fie proprietăți funciare. Astfel, în jurul anului 1880, existau în Bucovina circa 190 mari proprietăți funciare. Dintre acestea, circa

40–45% aparțineau atunci unor polonezi. Evoluția promițătoare a comunității polone din Bucovina a fost întreruptă brusc de izbucnirea Primului Război Mondial.

Prăbușirea statului austro-ungar în 1918 și unirea Bucovinei cu România a marcat începutul unei noi etape în viața etniilor bucovinene, inclusiv a celei polone. Comunitatea polonă din Bucovina și-a avut reprezentantul său (Stanisław Kwiatkowski) în delegația ce a prezentat regelui Ferdinand la Iași hotărârea Congresului din 28 noiembrie 1918, de unire a Bucovinei cu România (PL, CAP. III, SURSA XI, TEXT). Acesta a deținut și funcția de deputat în primul parlament al României Mari. După stabilizarea situației, polonii bucovineni s-au integrat din punct de vedere socio-economic și cultural în noua entitate politică, având o atitudine deosebit de loială față de statul român. Comunitățile polonilor bucovineni din România interbelică s-au manifestat mai ales în plan cultural.

Viața culturală a comunității polone din Bucovina interbelică s-a concentrat cu precădere în jurul Caselor polone (Dom Polski), din Cernăuți și Suceava. La aceste citadele ale culturii polone din Bucovina se organizau baluri, reprezentații teatrale sau alte forme de divertisment la care participau și etnicii polonezi din satele aflate în apropierea celor două mari orașe bucovinene. La „Dom Polski” din Suceava se învăța limba polonă cu ajutorul unor cadre didactice sosite din Polonia. Sala mare a acestei instituții era cea mai potrivită sală din oraș pentru organizarea balurilor, seratelor dansante și chiar a proiecțiilor cinematografice. De aceea, era închiriată periodic de tinerii români, evrei, germani. Mai cu seamă sărbătorile religioase legate de Nașterea și Învierea Mântuitorului erau un prilej de adunare a membrilor comunității polone la „Dom Polski”, din Suceava sau Cernăuți.

Activitatea culturală a polonilor bucovineni din perioada interbelică a fost marcată de existența unor numeroase societăți culturale. Pe lângă Casele Polone (Dom Polski) din Suceava și Cernăuți, își desfășurau activitatea în Cernăuți Asociația Tinerimii Polone, Asociația Doamnelor Polone, societatea Polska Maciecha w Scolny w Rumunji, Societatea învățătorilor poloni etc. Cabinete de lectură polone existau, mai cu seamă în nordul Bucovinei (actualmente regiunea Cernăuți, Ucraina) la Storojineț, Vijnîța, Cozmeni, Zastavna. La Bănila pe Ceremuș a existat o Casă polonă de lectură, iar la Vășcăuți, pe Ceremuș, două societăți culturale polone. Studenții poloni de la Universitatea din Cernăuți creaseră societățile „Ognisko” (1875–1938) și „Lechia” (1910–1938). Această activitate culturală a fost sprijinită și de existența unei prese active. În acest context menționăm ziarele „Bukowinska Gazeta Polska” (Cernăuți, 1919–1922), „Gazeta Polska” (Cernăuți, 1922–1924), „Kurjer Polski w Rumunji” (săptămânal din Cernăuți). Pe 18 ianuarie 1931 apărea la Cernăuți ziarul „Polak w Rumunji” (Polonul în România).

După cel de-al Doilea Război Mondial, o parte însemnată a populației poloneze din Bucovina a emigrat în Polonia, așezându-se în regiunile vestice (așa-numitele „teritorii dobândite”), preluate de la Germania. În zilele noastre, „foștii bucovineni și urmașii lor locuiesc în regiunile Zielona Góra (numită chiar „România”), Jelenia Góra, Pi³a, Wa³brzych, Wroc³aw, în orașele și împrejurimile unor localități ca Nowa Sól, Nowogród Bobrzański, ³ary, Jastrowie, ³agañ, Boles³awiec, Dzierżoniów ș.a.” Această emigrare a fost efectuată în urma *Convenției de Repatriere* încheiată între România și Polonia la 15 ianuarie 1947, fiind repatriați ulterior peste 5 000 de etnici polonezi.

În Basarabia din perioada interbelică existau comunități compacte de polonezi la Chișinău, Hotin, Soroca, Bălți, Tighina și Cetatea Albă. La Chișinău funcționa cu succes organizația *Jan Sobieski*. În acea perioadă, la nivelul întregii României, polonezii din Basarabia erau cei mai numeroși după cei din Bucovina. În perioada interbelică numărul polonezilor din România este consemnat de către recensământul general efectuat în 1930. Conform acestui recensământ, în România acelui an au fost înregistrați 48 310 polonezi la rubrica „neam” și 38 265, la rubrica „limba vorbită” (PL, CAP. I, SURSA III, TEXT). Acest fapt se datorează unei aculturații din mediul urban (în special în favoarea germanilor) și rural (în special în favoarea ucrainenilor și românilor). Menționăm că în vechiul Regat al României, numărul polonezilor era ceva mai mare în București (1 300–1 600 persoane).

Numărul polonezilor din România a scăzut dramatic după cel de al Doilea Război Mondial, atât în partea nordică anexată de Uniunea Sovietică, cât și în partea sudică rămasă României. Acest fapt s-a datorat în special repatrierilor în Polonia, organizate de către statul polon pe baza *Convenției de repatriere* dintre România și Polonia (15 ianuarie 1947). Atunci au fost repatriați în Polonia circa 5 000 cetățeni români de etnie polonă.

Regimul comunist din România a influențat în mod negativ viața cultural-religioasă a polonezilor din România. Mai mult, în 1950 a fost interzisă activitatea *Uniunii Polonezilor din România*, organizația fiind reactivată abia în 1990.

Conform mărturiilor unor membri ai comunității polone din Suceava, autoritățile comuniste au impus la un moment dat restricții severe, astfel că în școli, în case sau în biserici era interzisă folosirea limbii polone. Cu toate acestea, polonezii au continuat, în secret, să vorbească limba lor maternă, să-și respecte religia (cea catolică), să-și trăiască viața conform tradițiilor și să sărbătorească, în conformitate cu datinile străvechi.

Potrivit recensământului din 1992, în România trăiau 4 232 polonezi, dintre care 2 778 în județul Suceava. Recensământul din 2002 indica existența unui număr de 2 609 polonezi, în județul Suceava (PL, CAP. I, SURSA IV, TABEL).

Sursele interne ale *Uniunii Polonezilor din România* consideră însă că în România trăiesc circa 8–10 000 etnici poloni. Discrepanța dintre datele

Recensământului din 1992 și aceste surse interne provine în special din faptul că mulți etnici polonezi s-au declarat români întrucât nu mai cunosc limba maternă, fac parte din familii mixte etc. Organizația centrală a polonezilor din spațiul românesc se numește Uniunea Polonezilor din România (*Zwi zek Polaków w Rumunii*), cu sediul central la Suceava (PL, CAP. II, SURSA V, IMAGINE). Uniunea este condusă de un președinte, ales o dată la patru ani. Procesul de reactivare a acestei organizații a fost demarat în 1990, odată cu reînființarea filialei polonezilor din București. În anul următor a fost reînființată filiala din Suceava, condusă de către Wilhelm Iachimovschi, personalitate marcantă a comunităților polonezilor bucovineni. După 1990, *Uniunea Polonezilor din România* a fost condusă succesiv de Antoni Rojowski, Johann Peter Babiaș și Ghervazen Longher.

Minoritatea polonă din România are un reprezentant în Camera Deputaților. În perioada 1990 – prezent, polonezii din România au fost reprezentați în Parlament de trei deputați: Antoni Linzmeier (Ploiești), Johann Peter Babiaș (Vicșani) și Ghervazen Longher (Solonețu Nou), actualul președinte al Uniunii Polonezilor din România. Acești deputați reprezintă și apără interesele specifice ale polonezilor, precum învățarea limbii materne, desfășurarea unor activități artistice, culturale sau sportive, menținerea legăturilor cu Polonia, prin aniversarea Zilei Constituției Poloniei (3 mai), a Zilei Independenței Poloniei (11 noiembrie) etc. Uniunea Polonezilor din România are 15 filiale-asociații, din care 11 pe teritoriul județului Suceava (Cacica, Gura Humorului, Moara, Păltinoasa, Pleșa, Poianu Micului, Rădăuți, Siret, Solonețu Nou, Suceava, Vicșani) și patru, în diverse orașe din România (București, Constanța, Iași, Craiova). (PL, CAP. II, SURSA VI, TABEL ȘI IMAGINI)

Uniunea Polonezilor din România este o organizație apolitică a cetățenilor români de naționalitate poloneză. Scopul acesteia este păstrarea identității culturale, lingvistice și religioase. Această organizație își îndeplinește misiunea de păstrare a identității culturale, lingvistice și religioase a comunității polonezilor din România, prin organizarea unor activități culturale, colaborarea cu autoritățile locale, cooperarea cu diverse organizații culturale (sau guvernamentale) din Polonia, participarea la numeroase manifestări științifice sau culturale din țară sau din străinătate.

CROAȚII

Din momentul venirii și așezării lor pe actuala vatră de locuire, croații s-au supus de-a lungul timpului deciziilor politice ale puterilor sub autoritatea cărora se aflau aceste teritorii: regalitatea maghiară, Imperiul otoman, Imperiul Habsburgic și, din 1867, austro-ungar .

Edificatoare în acest sens sunt consemnările izvoarelor din lucrările referitoare la destinația hotarelor localităților croate. Astfel, în *Monografia Banatului* din 1935, a lui Ioan Lotreanu se menționează că „în 1392 regele maghiar Sigismund donează cetatea (s.n. – e vorba de localitatea Carașova care avea cetate de apărare) lui Nicolae Pereny”, iar în 1597 principele Sigismund Bathory „donează lui Andrei Barcian, căpitan al Caransebeșului apud Crasso (s.n. – Carașova), care acum pentru prima dată a fost eliberată de sub turci”, iar în perioada austro-ungară era parte a STEG-ului. În aceeași lucrare se menționează că hotarul localității Lupac „în 1885 trece în posesiunea căilor ferate austro-ungare”.

Din cele menționate, se desprinde concluzia că localitățile croate din zona Carașului se aflau sub administrarea directă a cancelariei regale maghiare, respectiv a curții imperiale de la Viena. Starea aceasta de fapte a determinat o situație socială a locuitorilor croați relativ mai bună, comparativ cu cea a celor aflați pe domeniile nobiliare. Această situație politică explică, în parte, și tăcerea „documentelor”, referitoare la mișcări populare cu revendicări de ordin social. Singurele mențiuni se referă la demersuri ale preoților și învățătorilor satelor, vizând păstrarea identității naționale, prin menținerea școlilor cu predare în limba maternă, lucru pe care l-am menționat în capitolul anterior.

După 1918, prin unirea cu România a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, urmare a actului de la 1 decembrie de la Alba Iulia, croații din Banat au intrat sub administrația românească. Acest lucru s-a realizat cu o anumită întârziere față de celelalte zone, ca urmare a situației politico-militare din Banat, după Primul Război Mondial. Includerea în componența statului român s-a petrecut în 1919, iar satul Checea din vestul Banatului de câmpie, abia în 1924.

Condițiile democratice oferite de Constituția României din 1923 manifestării drepturilor și libertăților cetățenești au permis manifestarea politică și a minorităților. În acest context s-a constituit Partidul Sârbo-Croat, care a avut influență îndeosebi asupra croaților din Banatul de câmpie. Activitatea obștească a lui Adam Miksië, încă din perioada anterioară, a permis acestuia ca din partea partidului sârbo-croat să fie ales parlamentar, astfel încât, în perioada 1938–1939, să reprezinte în Parlamentul de la București pe croații din România.

Statul de drept instaurat după 1989 a oferit al doilea moment favorabil manifestării politice a comunităților etnice pentru păstrarea, conservarea și promovarea identității etnice în cadrul multiculturalismului. În acest context se înscrie și activitatea Uniunii Croaților din România, care prin deputatul său în Parlamentul României, în persoana profesorului Mihai Radan, promovează interesele comunității croate din țară.

Referindu-ne la relațiile comunității croate cu celelalte comunități, acestea sunt evidente la croații din localitățile timișene, care – așa cum am mai precizat – sunt populate cu locuitori aparținând și etniei române, precum și sârbe, germane și maghiare, etnii ce au conviețuit și conviețuiesc pașnic. Rezultatul acestei conviețuiri este concretizat în influențe reciproce despre care s-a făcut referire în capitolul anterior.

Cât privește croații din așezările zonei Carașului, cu excepția municipiului Reșița, acestea sunt aproape în totalitate locuite de etnici croați. În schimb, hotarele lor se învecinează în toate părțile cu sate românești. Istoria a consemnat nu doar liniște etnică, ci și relații de cooperare, care au ca rezultat interferențe lingvistice și culturale româno-croate cu influențe reciproce. În acest sens ar fi de menționat:

- interferențe lingvistice reciproce, precum cuvinte de origine română în vocabularul croat, cum ar fi: nume de familie (Vlasici, Hațegan), nume de munți (Vlahobreg), termeni păstorești (kurastra – primul lapte) etc., sau cuvinte de origine croată în vocabularul limbii române, precum: nume de familie (Miloș), toponime (Reșița), diferite legume al căror nume apar ca regionalisme în Banat (**paradaisă** – pătlăgeaua roșie, **crumpi** – cartofi etc.);

- influențe reciproce în obiceiuri, tradiții, despre care s-a scris în capitolul anterior;

- respectarea sărbătorilor religioase ținute de români, cu mult înaintea atestării în România a calendarului gregorian. Elocventă în acest sens este expresia „Sveti Mikola vlaški” – Sfântul Nicolae românesc, care atestă ideea că etnicii croați sărbătoresc ambii sfinți, preluându-i de la români, și nu de la alte etnii.

ITALIENII

Pe teritoriul actual al României, italienii au intrat în contact cu alte grupuri de populații europene, încă din epoca medievală. În noua construcție a Banatului începută în secolul al XVIII-lea, un creuzet în care s-au întâlnit și contopit civilizații și culturi, au fost aduși și coloniști italieni. În Carani, sat fondat și locuit inițial numai de ei, încă din 1752, sunt așezați coloniști francezi și germani din Alsacia-Lorena, astfel că în jurul anului 1770, localitatea poate fi considerată una franceză. Limbile italiană, franceză și germană, în care se oficia slujba, sugerează și noua componentă etnică a localității. Treptat s-a impus elementul german, predominant în restul Banatului. Stabiliți, atât în localitățile urbane, cât și rurale din România, peregrinând prin natura profesiilor peste tot, italienii sosiți în secolele al XIX-lea și al XX-lea au întreținut și respectat regulile nescrise ale conviețuirii cu celelalte minorități.

Relațiile de bună înțelegere, respect și solidaritate din Dobrogea multietnică au fost validate de trecerea timpului. În anul 1899, petițiile adresate Ministerului Domeniilor, prin care se reclamau neplata salariilor de către concesionari, carierele Morzu și Carabal, au fost semnate de lucrători italieni, croați și cehi. Muncitorii români de pe șantierul căii ferate Simeria-Petroșani s-au alăturat lucrătorilor italieni când aceștia au declanșat seria de greve din 1868. Este cunoscută componența multietnică a populației din orașele dunărene Brăila, Galați, Tulcea, Sulina, încă din prima parte a secolului al XIX-lea. Profesiunile practicate le-au îngăduit să fie acceptați de populația locală. Negustorii le dădeau vin și alimente pe credit. Rromii, care învățaseră să vorbească în dialectul italienilor din Friuli, le cereau acestora să le arbitreze disputele. La București era frecventat *Birtul Furlanilor* (*Ostarie dai Furl ns*) din strada Manea Brutaru, ținut de albanezul Anastase Pandelly, care vorbea foarte bine în dialectul friulan. Când acesta a murit după aflarea veștii distrugerii casei din Albania, în timpul celui de al Doilea Război Balcanic, prietenii lui i-au pus pe mormânt o coroană cu eșarfa tricoloră italiană. Unii constructori italieni din Sinaia aveau în echipă numai maghiari. Mulți s-au căsătorit cu fete de etnie evreiască, maghiară sau germană.

SÂRBII

Cel mai mare număr de sârbi s-a așezat pe teritoriul României de azi, la sfârșitul secolului al XVII-lea și în cursul secolului al XVIII-lea. Autoritățile austriece i-au colonizat pe sârbi în regiunile de graniță, mai întâi pe Valea Mureșului (Nădlac, Cenad, Pecica, Semlac), iar apoi, după pacea de la Passarowitz (1718) (SR34), pe Dunăre. În 1764 s-a format regimentul iliric de pedestrași, organizat de Arsenije Sečujac, primul general sârb în armata austriacă. În componența regiunii de graniță se găseau localități precum Belobreșca, Divici, Zlatița, Naidaș, Pojejena, Socol. Regimentul iliric a fost împărțit în regimentul germano-bănățean și româno-iliric. În 1873 a fost desființată granița bănățeană.

Sârbii s-au bucurat de autonomie religioasă și educațională, iar la Adunarea de la Timișoara din 1790 au solicitat și autonomie politică (SR 35). La această adunare a participat și un număr mic de români. Sârbii cereau să fie reprezentați proporțional cu numărul lor în conducerea orașelor imperiale.

La începutul secolului al XIX-lea sârbii din Banat au acordat sprijin financiar, hrană, răsculaților din Serbia conduși de Karadjordje (SR 36). Autoritățile austriece au interzis ajutorarea răsculaților din Serbia, întrucât puteau fi provocate reacții ale turcilor.

În anul 1848 a fost înființată Voivodina Sârbească și Banatul Timișan, regiune cu centrul la Timișoara. În 1851 regiunea cuprindea următoarele districte: Lugoj, Timișoara, Torontal, Sombor și Novi Sad, dar în 1860 regiunea este desființată și alipită Ungariei. Sârbii au solicitat în mai multe rânduri autorităților imperiale o autonomie politică, existând o strânsă colaborare cu românii bănățeni în lupta pentru drepturi politice. În anul 1869, la Becicherec (astăzi Zrenjanin) (SR 37), a fost înființat Partidul Național al Sârbilor.

În timpul Primului Război Mondial, un număr mare de sârbi de pe teritoriul austro-ungar a fost dus în lagăre. Sârbii bănățeni au fost recrutați și trimiși în armata austro-ungară pe frontul din Galiția, dar acolo dezertau și se predau rușilor. La Odessa se formează unități de voluntari sârbi (SR 38), care apoi au luptat pe frontul românesc din Dobrogea.

În anul 1918, sârbii din Banat s-au pronunțat pentru unirea acestei provincii cu Serbia, în timp ce românii se pronunțau pentru unirea acesteia cu România; la conferința de pace de la Paris (1919) s-a hotărât împărțirea Banatului.

În anul 1934, la Timișoara, s-a înființat Partidul Național Țărănesc Sârbesc din România condus de Mihajlo Ćiriac, organul de presă fiind „Temišvarski vesnik”. Partidul a fost desființat prin ordinul regelui Carol al II-lea.

Situația sârbilor a fost grea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când mulți etnici sârbi au refuzat să participe în armata română, în război alături de Germania, și s-au înrolat în unitățile de partizani din Iugoslavia (SR 39). Pe teritoriul Banatului au funcționat unități ale mișcării antifasciste.

În 1944, a fost fondat Frontul Antifascist Slav (sârbi, croați, cehi, slovaci, bulgari), parte componentă a Frontului Partidelor Democratice din România. Organul de presă al acestui partid era ziarul „Pravda”. În 1945, FAS s-a transformat în Uniunea asociațiilor cultural-democratice slave din România, în fruntea căreia a fost ales ca președinte Bora Popović.

În anii 1948–1956, populația sârbească din Banat a avut mult de suferit. În primul rând, din cauza conflictului dintre Stalin și Tito (SR 40), conducerea Uniunii a fost arestată, iar foarte mulți sârbi bănățeni au fost condamnați ca „titoiști”: de la preoți, profesori, până la elevi de liceu. Din 1951 a început a doua etapă a suferințelor sârbești, deportările în Bărăgan. Mii de sârbi, români și membri ai altor naționalități din Banat au fost nevoiți să-și părăsească gospodăriile și să înceapă o viață nouă în pustiul Bărăganului și toate acestea pentru că au refuzat colectivizarea impusă de regimul comunist (SR 41, SR 42).

În zilele revoluției din 1989, în Timișoara lua naștere Uniunea Democratică a Sârbilor (SR43). Uniunea Sârbilor din România sprijină activitatea ziarelor sârbești (SR44); este sprijinită editarea cărților, activitatea ansamblurilor cultural-artistice, a școlilor cu predare în limba sârbă.

RUȘII LIPOVENI

Rușii lipoveni au o istorie foarte bogată, dar puțin cunoscută publicului românesc. Începuturile acesteia trebuie căutate în dramaticele evenimente ce au bulversat Rusia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și care, în final, au dus la scindarea societății rusești, provocând o criză religioasă și socială, ale cărei urmări persistă până în zilele noastre. Dovadă sunt comunitățile de ruși staroveri răspândite în decursul timpului, practic în toată lumea.

Reforma cultului și a practicii bisericești inspirată de țarul Aleksei Mihailovici (1645–1676) și promovată de patriarhul Nikon (1652–1658) a stârnit un val de nemulțumire și proteste în rândul clericilor și credincioșilor Bisericii Ruse, măsurile luate de autoritățile laice și ecleziastice din Rusia fiind considerate drept o atingere inadmisibilă adusă învățaturii și canoanelor ortodoxe.

Modificarea unor elemente ale ritului rusc, cum ar fi semnul crucii cu două degete, ca și pretinsa „îndreptare” a cărților de cult, după modelele grecești de la acea vreme au condus la tulburări interne în Biserică și, mai ales, la pierderea încrederii credincioșilor ruși în ierarhia ecleziastică, iar, într-un final, la schismă (în rusește – raskol), produsă ca urmare a hotărârilor Marelui Sinod Ortodox de la Moscova din 1666-1667, prin care s-au aprobat modificările liturgice și de ritual, introduse în vremea patriarhului Nikon, iar adepții vechilor rânduieli, precum și textele sfinte și ritualurile folosite de aceștia, au fost anatemizate.

După această dată, autoritățile statale și ecleziastice ruse dezvoltă o politică sistematică de persecutare și chiar de lichidare a „raskolului” și a „raskolnicilor”, cum au fost numiți staroverii (adepții vechii credințe) în textele oficiale, lucru ce i-a determinat pe aceștia să-și caute refugiul în zonele cel mai greu accesibile ale imperiului, la graniță sau în statele învecinate: Polonia, Imperiul Otoman sau Țările Române. Astfel a început exodul în masă al credincioșilor de rit vechi – staroveri sau staroabreadți – primele așezări întemeiate peste granița de atunci a Rusiei datând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Rușii lipoveni se disting în societatea românească prin atașamentul lor necondiționat față de credința moștenită de la strămoși, mergând până la cele mai mici detalii.

Chiar și ritualurile și obiceiurile lor populare se încadrează profund în învățătura și morala creștină, având o încărcătură sacrală deosebită.

Iată de ce marile evenimente ale istoriei lor privesc, în special, latura spirituală a existenței. De aceea, cel mai important eveniment al istoriei rușilor lipoveni în secolul al XIX-lea, este crearea, în 1846, a Mitropoliei de Rit Vechi

de la Fântâna Albă, (așezare ce astăzi se găsește în Bucovina de Nord, la granița Ucrainei cu România).

Momentul 1846 este unul de răscruce, refacerea ierarhiei ecleziastice a staroverilor, influențând decisiv evoluția ulterioară a vieții religioase, sociale și culturale a credincioșilor de rit vechi de pretutindeni, primul mitropolit al acestora, Ambrozie fiind simbolul renașterii spirituale a comunității etno-confesionale.

Unirea Principatelor, Războiul de Independență și intrarea Dobrogei în componența statului român, precum și Marea Unire din 1918 reprezintă pentru rușii lipoveni momente de referință în drumul spre integrarea lor deplină în societatea românească și deschiderea comunităților lipovenești spre influențele culturale și de civilizație, oferite de lumea românească.

Desigur, au existat și perioade mai puțin plăcute și benefice, cum au fost perioada guvernării legionare și cea a regimului antonescian, când aceștia erau considerați suspecti de către autorități și li s-a aplicat, cel puțin în parte, un regim discriminatoriu, neîntemeiat însă pe date reale și certe, sau măcar cât de cât credibile.

În perioada comunismului, rușii lipoveni au fost supuși, ca de altfel toți cetățenii României, unui regim politic ce a lovit în însăși bazele existenței lor etnice și religioase. Deși Biserica Ortodoxă de Rit Vechi a fost recunoscută formal de statul român în 1946, posibilitățile ei de exprimare au fost reduse la minim, singura formă de manifestare a credinței fiind slujbele religioase, și acelea însă atent monitorizate de autorități.

Propaganda atee deschisă și lipsirea bisericii de posibilitatea de a o contracara au influențat negativ coeziunea spirituală a comunităților lipovenești.

Din punct de vedere etnic, politica oficială de asimilare a minorităților a dus la scăderea dramatică a ponderii utilizării limbii materne ruse, deși, paradoxal, în școlile de stat, limba rusă se studia ca limbă străină.

După evenimentele din Decembrie 1989, speranțele s-au reaprins, odată cu crearea Comunității Rușilor Lipoveni din România, organizație ce și-a propus să promoveze valorile materiale și spirituale ale acestei etnii, cu scopul declarat de a revitaliza limba maternă rusă, credința ortodoxă de rit vechi, cultura, obiceiurile și tradițiile rușilor lipoveni din țara noastră.

MACEDONENII

Răscoalele și bătălii din Evul Mediu au condus la mișcarea populației macedonene necombatante către zone mai sigure din Balcani, în special în România care nu era pašalâc turcesc și populația avea dreptul la propria religie și dările erau mai mici.

Prima așezare cunoscută a unei populații macedonene care și-a întemeiat propriul sat este în jurul anilor 845–907, în Banat. Această comunitate macedoneană este atestată prima dată în scris de către evidența papală a dijmelor din perioada 1332–1337, sub denumirea de Machadonia. Banatul este zonă multietnică locuită în decursul timpului de nenumărate popoare – românii, sârbii, macedonenii, bulgarii, germani, aromâni, maghiari, cehi, slovaci etc. Deși a fost supusă schimbului intercultural și influențelor altor popoare sau stăpânirilor diverse, comunitatea macedoneană, întemeiată în secolul al X-lea, a rezistat până în secolul al XXI-lea sub denumirea de satul Macedonia (județul Timiș).

Un alt motiv de imigrare a macedonenilor în Țările Române au fost războaiele împotriva turcilor. Ostașii macedoneni participanți în oștirea română împotriva otomanilor nu s-au putut reîntoarce în țara de origine, familiile lor fugind și ele către Țările Române pentru a scăpa de persecuția stăpânitorilor turci. Un astfel de exemplu este în anul 1395, când regele Marcu al Macedoniei (vasal al turcilor) a murit în bătălia de la Rovine, dusă între Mircea cel Bătrân împotriva turcilor, oștenii macedoneni dezertând din armata turcă, trecând sub conducerea celei românești.

Următorul moment de mare migrație macedoneană, ca rezultat direct al unei bătălii, a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul în jurul anului 1595, când acesta a strâns o armată pentru a înfrunța pe otomani și a unifica țările române. Macedonenii animați de dorința de a lupta împotriva turcilor s-au înrolat în număr mare în această oștire, având propriul comandant, în persoana lui Baba Novac, haiduc macedonean, născut la Skopje (capitata Republicii Macedonia de astăzi, unde a fost preot). La moartea lui Mihai Viteazul oștenii macedoneni nu s-au putut întoarce nici ei și nici familiile lor în Macedonia și au rămas în Țările Române unde au întemeiat sate întregi.

Tot dorința de a lupta împotriva otomanilor și regimul de asuprire aspră a acestora a condus la răzvrătirea poporului macedonean. Întotdeauna o răzmeriță era urmată de o emigrare masivă către țări în care răzbunarea turcească îi ajungea mai greu – Țările Române fiind principalul loc de emigrare, datorită faptului că nu aveau statut de pașalâc și populația avea aceeași religie. În perioada 1564–1565, când în Macedonia au loc primele răcoale țărănești din regiunea Mariovo–Prilep împotriva asupririi turce, macedonenii s-au îndreptat masiv către Oltenia întemeind multe comunități.

Haiducia și țelurile comune au făcut ca oștile de haiduci macedoneni să haiducească în Macedonia și să se refugieze în Țara Românească. Petre Karpoș, haiduc macedonean s-a refugiat în zona Olteniei de Nord de unde a organizat, în 1689, o răscoală populară antiotomană în urma căreia ia naștere un stat independent în zona Kumanovo–Kriva Palanka. După înăbușirea în sânge a răscoalei de către otomani și uciderea lui Petre Karpoș,

mulți dintre camarazii săi se refugiază în Țările Române, creând astfel un nou val de emigrație.

Un element de o mare importanță în dezvoltarea istorică a comunității macedonene stabilită pe teritoriul României a fost și este organizarea obștească. Organizarea obștească a societății etnicilor macedoneni s-a dezvoltat de-a lungul câtorva etape cheie. Etnia macedoneană din România nu a urmat în toate cazurile arhietipurile de dezvoltare ale societății macedonene obișnuite din țara de obârșie. Datorită faptului că au părăsit pământul natal, etnicii macedoneni au trebuit să-și realizeze noi tipare sociale, să recreeze la nivel micro o societate existentă la nivel macro. Societate de tip patriarhal, societatea macedoneană în organizarea sa socială a recreat la nivel de nucleu familial ierarhiile existente și în Macedonia. Tatăl, aflat în fruntea familiei, era cel de la care se aștepta să aducă cele trebuincioase vieții de zi cu zi, în timp ce mama trebuia să se ocupe de treburile administrative ale familiei. Acest rol a rămas în continuare valabil datorită factorilor geo-politico-istorici la care familia macedoneană a fost supusă. Rolul de patriarh al obștei în societatea etnicilor macedoneni în noua țară de adopție nu a mai fost ocupată pe criterii de apartenență la o familie, ci în funcție de bunăstarea materială sau de apartenența la o breaslă de meserii. În noile comunități umane, care i-au adoptat pe etnicii macedoneni, aceștia au trebuit să facă față unui dublu dezavantaj, în primul rând faptului că erau străini pe acele pământuri și în al doilea rând faptului că trebuiau să se încadreze unei ierahii sociale, de unde plecau de pe poziții de outsiders, dar și faptului că liderii obștei nu aparțineau aceleași culturi și nu vorbeau aceeași limbă. În localitățile unde comunitatea macedoneană era majoritară, organizarea socială se făcea, nu în funcție de familie, ci în funcție de apartenență la o breaslă sau apartenenței la o zonă geografică din țara de origine. Cea de a doua etapă de dezvoltare prin care a trecut societatea etnicilor macedoneni din România s-a constituit odată cu creșterea populației și implicit cu dispersarea familiilor pe un areal geografic întins. Aceasta a dus la dizolvarea tiparelor organizării obștești obișnuite și la formarea unor tipare noi sociale, de tip orășenesc. Comunitatea macedoneană din România a trebuit să se adapteze noilor condiții sociale, unor tipare mai puțin „naturale” de organizare obștească și toate acestea au dus în unele cazuri la refuzul utilizării limbii din țara de origine în afara nucleului familial. Faptul că imigrarea macedoneană a trecut de la imigrarea de tip agrar, la imigrarea de tip calificare pe meserii, și-a spus la rândul său cuvântul. Odată ce imigrarea s-a făcut înspre orașe, compactitatea comunităților macedonene s-a diluat și familia a rămas singura formă de organizare obștească a etniei.

O altă categorie importantă de emigranți macedoneni au venit în Țările Române ca meșteșugari, în special pietrari sau constructori și pictori de biserici.

După anul 1877 – câștigarea independenței României –, macedonenii au devenit și mai interesați de venirea în România, familii și comunități întregi stabilindu-se în zonele rurale. Datorită limbii, de origine slavă, românii i-au numit și macedoneni și sârbi și bulgari sau pecialbari. Denumirea de sârbi sau bulgari a fost dată de populația română, în special datorită locului prin care aceștia treceau granița în România, prin sud – Bulgaria, prin vest – Serbia. Denumirea de pecialbari era dată acelor care plecau din Macedonia să muncească câțiva ani buni prin alte țări.

Emigrația macedoneană în România din perioada interbelică începe să-și schimbe caracterul devenind din ce în ce mai mult o migrație de tip urban (până acum caracterul, migrației macedoneană fiind preponderent de tip rural). Astfel, în orașele românești, în special în cele la nord de Dunăre, încep să sosească brutari, patiseri și legumicultori macedoneni, negustori, în special de brânză și produse lactate.

Ultimul val mare de emigrație s-a petrecut în 1948, când aproximativ 8 500 de copii macedoneni și aproximativ 4 000 de adulți din partea egeeană a Macedoniei au ajuns în România. Mulți dintre aceștia și-au întemeiat familii și au rămas pe teritoriul românesc.

Macedonenii au avut întodeuna o relație de sprijin și de colaborare cu majoritatea românească, influențându-se reciproc în timp și sprijinindu-se în fața primejdiilor, generate de în special de otomani.

În epoca contemporană, macedonenii nu au fost recunoscuți de statul comunist ca fiind un popor independent, fiind asimilați pe rând altor popoare balcanice.

Pentru prima dată România recunoaște oficial Republica Macedonia după 1991, anul câștigării independenței și minoritatea macedoneană din România în anul 2000, odată cu constituirea Asociației Macedonenilor din România.

Capitolul IV

CONTRIBUȚIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE LA PATRIMONIUL GENERAL ȘI LOCAL

O abordare a istoriei minorităților din România în dimensiune interculturală face necesar un capitol referit la contribuția minorităților la un patrimoniu cultural comun. Evoluția societății românești, dar și a celor învecinate, ar fi greu de conceput fără contribuția numeroșilor reprezentanți ai intelectualilor proveniți din rândul minorităților la educație, artă, literatură, știință, medicină, la prezervarea identității comunităților din care făceau parte sau la găsirea căilor de a-i cunoaște și înțelege pe „ceilalți”, dar și a oamenilor obișnuiți care au lucrat în folosul comunității.

Contribuția culturală a diferitelor minorități naționale la profilul cultural românesc, practic la structurarea identității culturale a acestui spațiu, este organizată pe două mari paliere. În primul rând, aceste contribuții culturale crează identități regionale, ale provinciilor istorice. Ceea ce dă identitate Banatului sau Dobrogei este tocmai profilul etnic special, combinația unică de elemente culturale. Aceste identități regionale constituie identitatea spațiului românesc, în sensul diversității și multiculturalității. Desigur, există și identități care transcend dimensiunea provincială, mai ales în cazul acelor minorități care sunt legate de spații care nu sunt definite geografic – este cazul comunității armene sau a celei evreiești, legate mai ales de orizontul urban – sau de spații sociologice (statute sociale și ocupaționale), așa cum este cazul rromilor.

Dar există și o altă explicație care ține de un context mult mai larg. Este binecunoscută preocuparea instituțiilor europene de a susține cooperarea europeană în „promovarea și construirea unei societăți bazate pe dialogul intercultural și respectul pentru diversitatea culturală”⁵⁸, pe aducerea culturilor mai aproape, prin dialog constructiv și schimburi culturale care implică elemente tangibile și intangibile ale culturii: arheologice, arhitecturale, artistice, economice, etnice, istorice, lingvistice, religioase și sociale.”

---

⁵⁸ Cel de-al treilea forum intercultural s-a desfășurat în România.

Declarația miniștrilor educației asupra dialogului intercultural și prevenirii conflictelor (Opațja, octombrie 2003) surprinde o idee foarte importantă și anume că țările europene trebuie să conștientizeze faptul că „sărăcirea” culturală și marginalizarea, pe de o parte, și prejudecățile și ignoranța, pe de altă parte, se numără printre cauzele principale ale creșterii violenței și stereotipizării altora, alterând astfel, natura relațiilor pașnice și constructive dintre culturile comunităților.

Capitolul *Contribuția minorităților naționale la patrimoniul general și local* (contribuția minorității ca întreg, personalități sau destine exemplare, instituții, exemple de colaborare între minorități/între personalități aparținând diferitelor minorități) se află în strânsă legătură cu cel referitor la identitate, iar autorii textelor au făcut efortul de a identifica „fapte” culturale exemplare, pe care le-au grupat în câteva domenii:

- a. eforturile pentru conservarea limbii materne;
- b. activități desfășurate de personalități și instituții din domeniul educației;
- c. activități desfășurate de personalități și instituții religioase;
- d. instituții de cultură și de presă;
- e. interferențe/influențe reciproce (cooperare culturală, preocupări pentru cunoașterea „celuilalt”).

Opțiunea pentru o asemenea abordare este una dintre cele posibile și a rezultat din analiza informației istorice de care dispun autorii și comunitățile pe care le reprezintă. Un alt motiv are legătură cu destinația acestui material: activitățile desfășurate în contexte formale și nonformale de educație.

Din rațiuni didactice și pentru a păstra cât mai fidel textele autorilor, prezentarea informațiilor se va face, acolo unde este posibil, avându-se în vedere regiunile istorice în care locuiesc minoritățile reprezentate. Acest criteriu este însă greu de urmat pentru multe dintre comunitățile ale căror reprezentanți locuiesc în zone foarte diferite (ne referim aici la albanezi, armeni, evrei, greci, italieni, romi).

În partea finală ne-am permis să încercăm o integrare a fragmentelor care se ocupă de o problemă-cheie: preocupările pentru cunoașterea celorlalți. O considerăm semnificativă prin prisma mesajului pe care-l transmite generației actuale care trebuie să înțeleagă cum se construiește cunoașterea, care sunt țintele, instrumentele, dificultățile și potențialele beneficii.

Textele și sursele care le însoțesc constituie doar un punct de plecare pentru elevi și profesori pentru a explora, prin acțiune directă – prin vizite, excursii, contact direct sau mediat de noile tehnologii, literatură, teatru și artă – acest domeniu de cunoaștere.

BANATUL

Unul dintre primele acte de colonizare oficială viza tocmai Banatul – aducerea Cavalerilor Ordinului Sf. Ioan a fost un act menit să asigure apărarea regiunii și a regatului maghiar. Dar grija pentru această regiune, aflată constant pe „granița de război”, s-a materializat de-a lungul timpului și prin aducerea de coloniști care trebuiau să dea consistență economică și culturală acestei regiuni. Dincolo de serviciul militar pe frontieră, de orașele ridicate, coloniștii aduceau cu sine tradiții comunitare și culturale proprii, care au contribuit la construirea unui spațiu multicultural dinamic, cu o diversitate deosebită de tradiții culturale. Ca și în cazul altor regiuni multiculturale, aici întâlnim comunități provenite din regiuni aflate la granița opusă a României actuale (este cazul comunităților bănățene de ucrainieni).

Croații

a) Statutul politico-juridic internațional al Banatului (s.n. – zona de locuire și a croaților din România) până la Unirea din decembrie 1918 (s.n. – întâi parte a regatului maghiar, iar din 1718 inclus în componența Imperiului Habsburgic) a avut, între altele, drept consecință racordarea locuitorilor săi la valorile culturii occidentale. Acest fapt a permis acestora să beneficieze, între altele, de legislația austriacă din perioada reformismului iluminat care, pe plan interetnic, din punct de vedere juridic, a eliminat privilegiile, diminuând surse de dispută, creând condiții de conviețuire pașnică. În acest cadru, fiecare comunitate etnică a avut posibilitatea de a se afirma, contribuind de-a lungul timpului la patrimoniul cultural comun. Punerea în valoare a acestuia se realizează anual în zona Caraș-Severinului prin participarea tuturor etniilor la Festivalul internațional de folclor de la Băile Herculane, ca și la Festivalul folcloric al etniilor ce se organizează – prin rotație – de către fiecare etnie.

b) Limba croaților din zona Banatului Montan este un dialect croat arhaic bine conservat (fiind unul dintre cele 3000 de dialecte cunoscute, conform etnologilor croați de azi), dat fiind faptul că limba croată literară s-a format ulterior plecării lor. Mai aproape de limba literară este dialectul vorbit de croații din zona Banatului de câmpie, care, așa cum s-a menționat în capitolul anterior, au plecat în perioada formării și consolidării acesteia.

Conservarea și păstrarea acesteia de-a lungul vremii se datorează, în principal, învățământului care, de la începuturi și până în prezent, (s.n. – întreruperea în perioada comunistă odată cu legea învățământului din 1948) s-a desfășurat și în limba maternă croată.

Din documentele publicate de Radu Petru și Dimitrie Onciulescu în volumul „Contribuții la istoria învățământului din Banat până în 1800”, prima școală publică este atestată la Carașova în 1722. Activitatea acesteia este legată de numele învățătorului Mihai Lovinisch care era și preot. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea se înființează școli în toate satele. Dacă la început preoții erau cei care activau și ca învățători, pe baza recensământului din 1774, realizat în Banat de autoritățile imperiale, se consemnează doi învățători care nu erau preoți.

Școlile erau confesionale, iar învățământul era organizat în limba maternă. Un impuls în această direcție l-a reprezentat Convenția româno-iugoslavă din 1933 în problema învățământului, în baza căreia s-a realizat schimbul reciproc de dascăli între cele două țări. În acest cadru, până la al Doilea Război Mondial, au funcționat învățători de la Zagreb în școlile croate din România.

După 1989 învățământul în limba maternă s-a redeschis, mai mult chiar, la Carașova înființându-se și liceul cu predare bilingvă româno-croată.

Conservarea limbii materne a croaților din România se datorează mult și unor intelectuali, îndeosebi preoți, chiar și de alte etnii, care au activat în mijlocul lor și s-au identificat, cu timpul, cu ei, acționând pentru a le păstra specificul național. Elocventă în acest sens este activitatea preotului dr. Aleksandar Berkovici, de etnie maghiară, care între 1924 și 1932 a fost paroh în satul Rafnic. Activitatea lui a fost pusă în slujba etniei, printre altele, pentru faptul că a introdus în serviciul divin graiul croat local și limba croată, fără a afecta rolul limbii latine. De asemenea, a adus, cu aprobarea autorităților române, cărți în limba croată pentru uzul elevilor.

c) Croații au venit pe aceste meleaguri cu credința lor catolică, pe care au menținut-o până în prezent. La scurt timp după atestarea documentară a primei localități croate, în Carașova funcționa sediul protopopiatului catolic care avea în coordonare 11 parohii, așa cum ne relatează Traian Simu, în lucrarea sa din 1939 „Originea carașovenilor” (s.n. – denumire locală pentru etnia croată). Viața religioasă intensă impulsionată și de misiunile călugărilor franciscani, începând cu secolul al XVI-lea, a determinat finalizarea primei biserici din piatră și cărămidă la Carașova în 1712, iar la mijlocul secolului al XIX-lea existau biserici și mai impunătoare încă în trei localități. De altfel, la recensământul realizat în Banat în 1774 de autoritățile imperiale, sunt menționați patru preoți catolici. Religiozitatea croaților a fost vie și în perioada regimului comunist, când s-au construit trei biserici (s.n. – de mici dimensiuni), având aprobări pentru alte destinații. Tot în acest spirit ar fi de menționat și faptul că fiecare familie are un sfânt, considerat protector, în cinstea căruia organizează, anual, un „praznic” pentru a-i mulțumi pentru ajutor, prilej cu care sunt invitate rudele.

d) Integrați în mediul cultural rural din Banat, croații sunt parte a tradiției corale a provinciei în care se remarcă învățătorii satelor. În acest context, o coordonată a vieții culturale o reprezintă activitatea corală a lui Ivan Iankulov, originar din Recaş, care este cunoscut ca primul președinte (din 1888) al corului croat al „șocaților” (s.n. – denumirea croaților din localitate). Din 1928 dirijorul corului din localitate devine învățătorul Stjepan Vaskovici. În prezent, corul ființează în cadrul bisericii catolice din localitate și reunește membrii etniilor germană, maghiară și croată, având în repertoriu cântece ale tuturor acestor etnii.

Deși în rândul comunității activitatea teatrală n-a depășit nivelul de amatori, din rândul acestora s-a ridicat regizorul Ioan Cojar, originar din Recaş, care a condus cu măiestrie – în calitate de director – colectivul de actori ai Teatrului Național din București.

O altă dimensiune a vieții culturale o reprezintă creațiile populare. În această categorie se înscriu povestitorii populari în limba croată. Din rândul acestora se remarcă povestirile lui Ivan Beneduk din satul Tirol, apreciate de specialiști atât în ceea ce privește intriga povestirii, cât și limbajul folosit. Povestirile lui □ured Filka din Carașova (s.n. – 6 dintre ele publicate în culegerea lui Balint Vukov „Cvjetovi mečave”), prin conținutul lor, dovedesc o relație prietenească față de celelalte etnii cu care croații veneau în contact.

În aceeași culegere se regăsesc și 7 povestiri ale lui Ivan Jigmul din Nermed, creații ce, prin tematica lor, evocă dragostea față de tradițiile populare natale. Pleiada povestitorilor populari croați este întregită de povestitoarea Katarina Margetici din Radna (Lipova), mănăstirea catolică din localitate fiind un loc de întâlnire a creatorilor populari cu ocazia hramului acesteia de Sfânta Maria Mică.

Viața culturală a etniei croate e întregită de cea publicistică. Elocventă în acest sens este publicația „Hrvatska grančica” (Crenguța croată), cu primul număr din noiembrie 1994. În cele aproape 50 de numere, aceasta, prin colectivul redacțional sub coordonarea profesorului Mihai Radan, a promovat identitatea națională a comunității.

e) Colaborarea etniei croate cu celelalte etnii cu care conviețuiește este o constantă a activității reprezentanților acesteia de-a lungul timpului. Elocventă în acest sens este activitatea lui Adam Miksici din satul Checea (s.n. – aceeași persoană cu cea a deputatului din 1938–1939 în parlamentul României) care în 1928 a fost ales președinte al comunității catolice din comună, funcție în care a rămas până la instaurarea comunismului, timp în care a acționat pentru promovarea și păstrarea valorilor naționale ale etniilor pe care le reprezenta.

Pe aceleași coordonate s-a înscris și activitatea intelectualilor croați de-a lungul vremii, care în activitatea lor cotidiană – de învățător, profesor,

profesor universitar, avocat, notar, actor etc. – în colectivitățile în care au activat și activează n-au ajuns în situații „limită” cu colegii de alte etnii. Mai mult chiar, acționând pentru promovarea valorilor naționale proprii, n-au ezitat să respecte valorile celor cu care au conviețuit. Elocvent în acest sens ar fi exemplul învățătorului Stjepan Vaskovici care în perioada interbelică a predat în satul Recaș pe rând, în limba croată, germană și maghiară.

Preocuparea pentru cunoașterea dar mai ales înțelegerea celuilalt este constantă și reprezintă punctul central al acțiunilor științifice organizate de filiala Reșița a Societății de Științe Filologice și de Uniunea Croaților din România care organizează periodic manifestări științifice ce reunesc cercetători de elită din centrele universitare din România și Croația. Acestea au abordat probleme vizând influențele reciproce româno-croate asupra croaților din România, dar și a istro-românilor din Croația.

Sârbii

Din secolul al XIII-lea pe teritoriul Banatului au fost ctitorite de către Sfântul Sava primele mănăstiri sârbești: Baziaș și Zlatița (județul Caraș-Severin) (SR 10, SR 12). Acestea au reprezentat centre ale culturii sârbești pe teritoriul Banatului.

Cultura sârbă cunoaște un avânt în secolele XVIII–XIX, în această perioadă activând personalități de seamă precum: Djordje Brankoviæ, Dositej Obradoviæ, Sava Tekelija, Vuk StefanoviæKaradžiæ, Dimitrije Tirol, Jovan Sterija Popoviæ, Branko Radiæeviæ. Fiecare dintre aceste personalități ale culturii sârbe au legături cu spațiul românesc de astăzi.

Diplomatul și istoricul sârb Djordje Branković (SR 54) s-a născut în 1645 la Ineu (județul Arad). În lucrarea sa „Slavenoserbske hronike” a descris și istoria Bizanțului, Țării Românești și Moldovei, Ungariei.

Dositej Obradoviæ(SR 55), marele iluminist sârb, s-a născut în 1742 la Ciacova (județul Timiș) (SR 56). El a pus bazele literaturii sârbe noi, contribuind prin lucrările sale la trezirea conștiinței naționale moderne a tuturor sârbilor. A fost cel dintâi ministru al educației în Serbia.

Sava Tekelija (SR 57) s-a născut la Arad în 1761 și a contribuit material și moral la educarea tinerilor sârbi din cadrul Imperiului Habsburgic. Și-a îndreptat toată energia spre promovarea culturii sârbe.

Dimitrije Tirol (SR 59) s-a născut la Ciacova în 1793. A fost scriitor și istoric, editor de almanahuri (SR 60) și calendare, întemeietor de biblioteci.

Poetul romantic Branko Radiæeviæ(SR 62) a studiat din 1841 la un liceu din Timișoara. După moartea acestui mare poet, tatăl său, Teodor Radiæeviæ a publicat poeziile fiului la Timișoara în 1862.

Marele scriitor sârb Miloš Crnjanski (SR 63) s-a născut în 1893 la Csongrad, a locuit și studiat din 1896 până în 1912 la Timișoara, oraș pe care l-a descris în foarte multe lucrări ale sale. În romanul „Seobe” („Migrațiile”) descrie Timișoara de la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Un loc important îl ocupă arta bisericească, cei mai renumiți iconografi și arhitecți fiind: Konstantin Danil (SR 64) (Constantin Daniel) din Lugoj, Stefan Tenecki din Arad (SR 65), Nikola Aleksia (SR 66).

Una dintre cele mai importante instituții de cultură ale sârbilor din Imperiul Austro-Ungar a fost Matica Srpska (SR 67) (fondată în 1826 la Pesta) a cărei principală activitate era promovarea culturii sârbe. În cadrul ei funcționau o bibliotecă și un muzeu.

În secolul al XIX-lea au apărut numeroase instituții și asociații culturale și artistice: „Societatea cititorilor din cartierul Fabric” (1851) (SR 68), „Societatea corală sârbească” (1867), „Zora” (1903), „Hora tinerilor sârbi” (1918). În satele mai mari, cu populație sârbă majoritară, din secolul al XIX-lea funcționau biblioteci și săli de lectură: Ciacova, Variaș, Sânmartinul Sârbesc, Diniaș.

Sârbii din România au și o bogată tradiție jurnalistică. Cele mai cunoscute ziare și reviste au fost: „Banatski almanah”, „Temišvarski kalendar”, „Narodni Glasnik”, „Temišvarski vesnik”, „Pravda”, „Banatske novine”, „Naša reč”, „Knjizevni zivot” (SR 69, SR 70).

Au existat grupuri cultural-artistice care promovau folclorul sârbesc. Astfel, în 1954 a luat naștere „Ansamblul sârbesc de stat” devenit apoi „Kolo”. În anul 1969 a fost înființat ansamblul „Mladost”, iar din 1977 există și grupa de teatru „Talijska”. În prezent aproape fiecare comunitate sârbească are propriul ansamblu folcloric.

Bulgarii bănațeni

Încă de pe parcursul traseului pe care l-au urmat – un drum nelipsit de vicisitudini – bulgarii emigranți din Bulgaria și-au întemeiat prima organizație: „Corul de cântece bisericești”, în anul 1688 – an ce punctează începutul emigrării din Bulgaria.

După o anumită perioadă, când deja s-au stabilit în Beșenova Veche (1738) și în Vinga (1741), au înființat „Corul de cântece bisericești” în Beșenova Veche (1738), iar în 1742 – „Organizația corală din Vinga”. În această perioadă au luat ființă ansamblurile de cântece populare din aceste localități.

După câțiva ani au fost întemeiate organizații denumite: „Frăția”, „Asociația agricolă”, „Canarii” – ansamblu muzical, „Organizația dascălilor” și „Formația de pompieri voluntari” – în localitatea Vinga, iar în Beșenova Veche au ființat: „Ansamblul de cântece populare” – cor bărbătesc, formația

teatrală „Șezătoarea”, „Fanfara” (care cuprindea interpreți la instrumente de suflat), „Asociația meșteșugarilor de pe lângă Casinoul din Beșenova Veche”, „Asociația de învățământ, instruire, educație a dascălilor”, „Formația de pompieri”, „Asociația de întrajutorare comercială”, „Sport – Beșenova Veche” – asociația pentru fotbal și popice, iar mai târziu se constituie organizații, ansambluri, asociații, formații și în satele bulgărești: Breștea, Denta, Colonia Bulgară (Telepa), Ivanovo, Lukinoselo, Belo Blato (Liznait) și Modoș (actualmente Jașa Tomici).

În Breștea, sat cu populație aproape în exclusivitate bulgărească, s-au înființat: „Organizația bisericească”, „Ansamblul de cântece laice, dansuri populare și teatru popular”, ansamblul muzical „Vocea din Breștea” și, după modelul nelipsit în celelalte sate, „Formația de pompieri”.

În Denta, pe lângă Primărie, a fost înființat Ansamblul „Șezătoarea” pentru cântece, dansuri și umor.

În Colonia Bulgară (Telepa) – „Ansamblul de cântece populare”, în frunte cu renumitul Anton Calapiș. De asemenea, s-a întemeiat „Asociația mecanicilor agricoli”.

În Banatul istoric, după modelul existent în localitatea Beșenova Veche, s-au creat diverse organizații culturale și cu profil economic (gospodării, ferme), în localitățile cu populație bulgară din actualul Banat sârbesc, de exemplu, în cartierul bulgăresc din Modoș – „Ansamblul coral și teatral”.

Bulgarii bănățeni, de-a lungul intervalului de timp în care au peregrinat de la emigrarea din Bulgaria, aflată sub jug otoman, traversând Dunărea, deplasându-se prin Țara Românească către Transilvania și, în final, stabilindu-se în Banat, au parcurs un traseu nu rareori lipsit de obstrucții, însă, în pofida acestora, au avut tăria și înțelepciunea de a înființa și consolida organizații de genul celor pomenite mai sus. Este relevant faptul că bulgarii au întemeiat pe teritoriul actualului Banat românesc o multitudine de instituții obștești, școli, biserici și fundații bisericești, care au avut menirea de a satisface nevoile de ordin spiritual, material, social ale vieții curente.

Pentru argumentarea celor expuse mai sus, s-ar putea menționa – în afara impozantelor biserici romano-catolice, pe care bulgarii le-au înălțat în localitățile din Banat, bisericile din Alvinț (actualmente Vințul de Jos) și Deva, construite după 1724, cu acceptul episcopului din Belgrad. Aceste două lăcașe de cult, precum și alte două biserici mai vechi, din Craiova, au fost înălțate grație suportului financiar, material și al efortului depus de către străbunii bulgarilor bănățeni. Merită amintite familiile implicate în realizarea acestor lăcașe: Puenin, Kaciamagov, Petrandenov ș.a.

Bulgarii bănățeni mai înstăriți, și prin aportul întregii comunități a cărei parte integrantă erau, au creat o pleiadă de fundații particulare bulgare.

Din seria acestor fundații amintim:

1. Fundația „Margareta Tomianin” (căsătorită Bibici) reprezenta cea mai mare fundație a Imperiului Austro-Ungar, din acea perioadă. Această fundație a fost întemeiată în anul 1774 de către Margareta Bibici, născută Tomianin, văduva judecătorului Marku Kaciamagov, recăsătorită cu adjunctul conducătorului Comitatului Arad, consilierul imperial Iacob Bibici.

2. Fundația „Iacob și Margareta Bibici”. În anul 1750, Margareta Bibici împreună cu soțul ei au întemeiat o fundație cu capital de 15 000 de florini, cu scopul susținerii gimnaziului latin de 4 ani din orașul Sântana, care școlariza elevi aparținând tuturor categoriilor sociale. În vederea desfășurării eficiente a procesului de învățământ, pentru optimizarea activității didactice, au fost împuterniciți, pe baza unui contract, preoți din ordinul „Școlile filantropice”; misiunea acestora, stipulată în contract, era de a preda tinerilor de naționalitate bulgară, iliră și română, citirea și scrierea. Liceul și-a început activitatea în anul 1750, în orașul Sfânta Ana (azi Sântana) și a funcționat până la decesul Margaretei Bibici (în anul 1780). După aceasta, liceul a fost mutat în Timișoara, unde a funcționat până în anul 1950 și a fost unul dintre cele mai renumite licee. În Timișoara, clădirea fostului liceu se găsește, în centrul orașului, în apropierea Catedralei Mitropolitane, pe locul în care se află clădirea vechii Facultăți de Electrotehnică a Institutului Politehnic. Lângă aceasta se află biserica romano-catolică de pe str. Piatra Craiului. Toți copiii și tinerii, din Transilvania și Banat, care au studiat în acest liceu, denumit pentru o scurtă vreme Liceul Piarist, în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a celui de-al XX-lea veac, cu sau fără burse din partea fundației Bibici, l-au considerat drept un loc natal (un colțisor intim al lor, o oază în viața lor). Aici se inițiau în tainele științelor, de aici își trăgeau seva instruirii mulți copii din Beșenova Veche și din alte localități bulgărești din Banat. În cadrul acestui liceu, preotul din ordinul salvatorian Pater Alfons (Velciov Rocuș) i-a inițiat pe copiii bulgari în catehism.

3. Fundația „Ana” a fost înființată cu scopul ajutorării copiilor de naționalitate bulgară. Capitalul: 1 000 de florini.

4. Fundația „Puenin” – înființată în anul 1712 de către comerciantul înstărit Marku Puenin(ov). Scopul acesteia: ajutorarea copiilor defavorizați material, care frecventau școala bulgară din Alvinț (Vințul de Jos). Capitalul investit: 2 040 de florini.

5. Fundația „Ana”, întemeiată în anul 1712, „întru veșnică amintire”, a avut un capital de 500 de florini.

6. Fundația „Mihail Prentici(ov)”, a fost înființată în anul 1712, având un capital de 833 de florini.

7. Fundația „Marku Puenin”, datând din anul 1716, cu un capital de 100 de florini.

8. Fundația „Gheorghe Koliverin”, a luat naștere în anul 1717, capitalul: 1 700 de florini.

9. Fundația „Matei Terin” – creată în anul 1717, capitalul fiind de 400 de florini.

10. Fundația „Luka Bibici”, creată în anul 1720, cu scopul ajutorării populației bulgare. Capitalul: 1 700 de florini.

11. Fundația „Marku Bibici, Nicolae Petrandin și Matei Francov(ici) a fost întemeiată în anul 1721, cu un capital de 2 000 de florini.

12. Fundația „Familia Prentici(ov)”, înființată în anul 1731, capitalul fiind de 400 de florini.

13. Fundația „Marta Lenici(ov)”, înființată în anul 1740, „întru veșnică amintire”, avea un capital de 9 766 de florini.

14. Fundația „Marku Kaciamagov, Nicolae Kaciamagov și Alexandru Tomianin(ov)”, datează din anul 1744, cu un capital de 500 de florini.

15. Fundația „Francisc Prentici(ov)” a fost creată în anul 1749, 1 000 de florini fiind capitalul acesteia.

16. Fundația „Maria Prentici(ov)”, întemeiată „întru veșnică amintire”, în anul 1751, cu un capital de 601 florini.

17. Fundația „Margareta Tomianin”, creată în 1770, cu un capital de 3 000 de florini.

Salba de fundații cu caracter filantropic, menționată mai sus, este relevantă pentru că marchează importanța care a fost acordată păstrării și dezvoltării conștiinței naționale a bulgarilor bănățeni, stabiliți pe aceste meleaguri.

Remarcându-se ca pricepuți agricultori, talentați grădinari, înzestrați meșteșugari, precum și drept veritabili intelectuali, din pleiada personalităților bulgarilor bănățeni s-ar putea aminti – atât din rândul străbunilor, din timpul exodului, cât și din perioada stabilirii în Banat – următorii: Bogdanov, Stanislavici, Peiacevici, Parcevici, Gheorghe Kaciamag, Nicolae Stanislavici, fam. Tomianin, fam. Bibici, Ștefan Duniov, familia de dascăli Topciovi, dascăli Toma Drăgan, Iacob Roncov, Telbis, Leopold Kosilkov, poeta Sofia Hailemas, av. Anton Lebanov, notar Anton Ciocan, academicianul Eusebius Fermendjin, dr. în drept Karol Telbis – consilier imperial și primar al Timișoarei între anii 1884–1914, dr. Lehel Raciov, cantor Ivan Fermendjin, ing. agr. Anton Dermendjin, Francisc Stepanov, Florian Stepanov, dr. av. Petru Telbis, Pater Șerban Anton Avreli, doctor în științe economice Karol Telbis – profesor și jurnalist, Luca Uzun, jurnalist.

O trecere în revistă a activității desfășurate de dr. în drept Karol Telbis ar fi edificatoare pentru cele enumerate mai sus. Karol Telbis a fost un destoinic om al vremurilor sale. S-a născut la 1852 în Cenad, jud. Timiș (decedat la 1914, înmormântat în cimitirul din cartierul Cetate, Timișoara),

din părinți bulgari, originari din Beșenova Veche. Familia sa, având un nivel mediu social (meșteșugari), a depus eforturi pentru ca fiul să devină un om demn, realizat. Karol Telbis a fost primar al orașului Timișoarei pe o perioadă de 29 de ani. Bulgar de confesiune romano-catolică, Karol Telbis a absolvit Facultatea de drept, devenind avocat cu titlul de „doctor în științe juridice” însă el și-a ales o carieră administrativă. Conform uzanțelor acelor vremuri, pentru a putea deveni un reprezentant de seamă al vieții obștești a orașului Timișoara, o persoană trebuia să aibă un titlu nobiliar, astfel încât Karol Telbis, fecior de la sat a fost ridicat la rangul de aristocrat (nemeș) de către Palatul Imperial din Viena, datorită meritelor personale. De asemenea, în acea perioadă, pentru a accede la o funcție publică, exista cerința ca persoanele, care urmau să îndeplinească anumite funcții publice să își „adapteze” numele conform cerințelor ungurești ale vremii. Însă, Karol Telbis nu a consimțit să își renege rădăcinile sale (proveniența bulgară), adică să își modifice numele de familie. Unicul lucru pe care l-a acceptat a fost anexarea poreclei de „Beșenoveanul” – „Obesenyöi” lângă numele său, poreclă ce denota originea sa (din Beșenova Veche), astfel, numele lui devenind Obesenyöi Dr. Telbis Karol. Aceasta evidențiază una dintre trăsăturile sale morale: demnitatea.

Slovacii

Pe parcursul conviețuirii de peste două veacuri pe teritoriul de azi al României, slovacii au contribuit din plin la păstrarea și răspândirea propriei lor culturi materiale și spirituale.

Au contribuit în perioada conviețuirii lor cu alții la dezvoltarea patrimoniului cultural comun. În acest sens, ei și-au păstrat și dezvoltat creația populară proprie, cântecele și basmele populare slovace, pe care și le-au adus din vechea patrie. Printre cele care se mențin până în zilele noastre se numără umblatul cu colinde, viflaimul și Dorota, obiceiuri menținute mai bine în zona Bihorului și Sălajului. Alături de acestea, se transmiteau pe cale orală și diverse versuri cu conținut umoristic, care însoțeau servitul mesei cu ocazia nunților slovace.

Culegerea de cântece populare slovace din zona Nădlacului „*Teèie voda po Maruši – Curge apa pe Mureș*” demonstrează felul în care s-a păstrat cântecul popular slovac pe teritoriul României.

O altă modalitate prin care s-a menținut interesul comunității slovace pentru limba maternă, au constituit-o spectacolele de teatru de amatori. Această preocupare are la Nădlac o tradiție de peste o sută de ani. Conștient de apariția fenomenului, scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský, contabil la Banca populară slovacă din Nădlac în perioada 1904–1910, scrie piesa de

teatru „*Statky-zmätky*” inspirată din realitatea dramatică a țăranului slovac localnic, dornic de înavușire, capabil să sacrifice în acest sens până și sentimentul iubirii. Același autor va consemna în periodicele slovace personalitățile locale slovace, române, sârbe și maghiare din zonă, colaborarea acestora pe plan cultural, social și politic.

Continuator al acestei activități va deveni încă din anii studenției preotul Ján Kmet’ editor și redactor șef al săptămânalului *Slovenský týždenník*, publicat la Nădlac în perioada 1929–1932. Fiind primul protopop al protopopiatului luteran slovac din România, s-a preocupat de elaborarea unor manuale și materiale auxiliare necesare școlilor cu limba de predare slovacă din țară. A sprijinit activitatea corală și cea școlară a enoriașilor săi, dezvoltarea sportului și a teatrului de amatori.

După afirmarea politică și culturală a preoților slovaci, în perioada interbelică se vor manifesta și personalitățile laice. Peter Pavel Dovál’, jurist, activist cultural din tinerețe, redactor la *Slovenský týždenník*, redactor-șef la *Naše snahy – Strádaniile noastre*. În anul 1944 se stabilește în Cehoslovacia. A contribuit la acțiuni politice împotriva iredentismului hortist și, de asemenea, la reemigrarea unei mari părți a cehilor și slovacy din România în Cehoslovacia (1945–1949).

Peter Suchanský (1897–1979), născut la Nădlac, prozator, publicist, romancier slovac. A trăit, începând cu anul 1920 în Cehoslovacia. A publicat proză despre viața din zona locuită de slovacy din România.

Artiști plastici de origine slovacă au contribuit și ei la patrimoniul cultural comun. Putem exemplifica prin Podlipny Gyula, care a trăit și creat în perioada 1920–1991 la Timișoara. Mai tânăr, născut la 1963, Koëiš Rudolf, sculptor și grafician, cadru universitar.

Ondrej Ján Štefanko (1949–2008) va fi probabil una dintre cele mai proeminente personalități ale slovacy din România. De profesie chimist, prin vocație literat și organizator. Președinte al Cenaclului literar Ivan Krasko în perioada 1976–1989, membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1981, președinte al Uniunii Democratice a Cehilor și Slovacy din România în perioadele 1990–1994 și 2003–2007, prim-vicepreședinte al acesteia în perioada 1998–2003. În 1990 deputat în parlamentul provizoriu al României, devine președinte al Uniunii scriitorilor, artiștilor și de cultură slovacy din diasporă, funcție pe care o deține în perioada 1993–1996.

Fondator al Societății Culturale și Științifice Ivan Krasko, a fost președintele acesteia din 1994 până în 2008. Alcătuitor și coalcătuitor al publicației *Variácie – Variatiuni* (1980–1996).

A fondat și a fost redactor-șef al revistelor: *Naše snahy* (1990–1995 și 2003–2007), *Oglinzi paralele – Rovnobežné zrkadlá* (1996–2008), *Dolnozernský*

Slovák (1996–2008) și *Naše snahy plus* (2004–2008). Din 1994 a deținut și funcția de director al Editurii *Ivan Krasko*. Este autor a zece volume de poezie, a două volume de eseuri și publicistică, a unei cărți de poezie pentru copii, precum și al unei cărți de povestiri pentru copii. În limba română i-au apărut două volume selectiv din creația poetică. Este totodată autor a 5 cărți de bibliografie, 7 volume dedicate istoriei și culturii slovacilor din România. A pregătit pentru editare 19 volume din diferite domenii ale moștenirii spirituale a slovacilor din România.

A tradus în limba slovacă 11 volume ale scriitorilor români, iar în limba română 26 de volume ale autorilor slovaci și cehi.

Pentru opera sa literară a fost distins cu cinci premii ale Uniunii Scriitorilor din România, iar în anul 2000 a fost distins cu ordinul Pentru Merit în grad de Ofițer.

Creația sa a fost tradusă pe parcursul timpului în limbile română, engleză, germană, maghiară, ucraineană și sârbă.

Activitatea sa literară a declanșat așa-zisul fenomen nădlăcan care a avut drept consecință devenirea a șase scriitori slovaci din Nădlac membri ai Uniunii Scriitorilor din România.

Revistele conduse de el au popularizat cultura slovacă de pretutindeni atât printre cititorii slovaci, cât și printre cei români.

Oglinzi paralele – Rovnobežné zrkadlá (1996–2008) au reprezentat o adevărată punte între cele două culturi, ele publicau în traducerea slovacă creația literară română, respectiv cea română în traducerea slovacă.

Organizarea ansamblurilor folclorice slovace și cehe, a Festivalului folcloric de cântece populare slovace pentru slovacii din România, Serbia, Croația și Ungaria, a cercetărilor etnografice, a reprezentat completarea scalei largi de activități prin care cel care a fost Ondrej Štefanko a contribuit la cunoașterea reciprocă a slovacilor și românilor.

Cehii

František Unzeitig

S-a născut în anul 1808 la eská Třebova. Gimnaziul l-a absolvit la Litomyšl. A continuat să studieze filozofia la Praga, iar teologia și economia la Hradec Králové. A fost hirotonisit în anul 1834, iar până în anul 1850 a activat capelan la Dolní Libchovy.

În anul 1850 František Unzeitig a fost numit paroh la parohia Gîrnic. Era primul preot ceh venit în mijlocul credincioșilor catolici cehi din Banat. În arhiva episcopală din Timișoara se află consemnat în limba latină: „Franciscus Unzeitig antea presbyter Dioecesis Reginahradecensis in Bohemia, in Junie 1850 Parochiam Weicenriedensem occupavit.” Era preot

militar cu gradul de sublocotenent deservind companiile 11 și 12 ale Regimentului Sârbo-Bănățean cu sediul la Berzasca. A fost numit administratorul parohiei Gîrnic și pe lângă Bigăr și Ravensca a mai primit filialele Berzasca, Drencova, Liubcova, Gornea și Sichevița. La rugămintea catolicilor din Sfânta Elena i-a fost alipită și această filială.

Părintele Unzeitig a servit în zonă timp de 25 de ani și a făcut mult bine cehilor din Banat. Acestuia i se datorează ridicarea bisericilor în comunele cehe și totodată s-a îngrijit și de rezolvarea altor probleme ale comunelor cehe din subordinea sa. Pentru meritele sale, autoritățile austro-ungare l-au decorat cu Crucea de aur cu coroană. A murit la vârsta de 80 de ani. Mormântul său se află în cimitirul satului Gîrnic.

Jindřich Schlögl

S-a născut în anul 1841 în localitatea Velká Ořetava din Cehia, fiind fiul învățătorului din această așezare. La vârsta de 8 ani i-au murit ambii părinți de holeră și a fost luat în grijă de unchiul său Stranský, prelat în localitatea Hradec Králové. A urmat școala la secția reală din localitate și apoi institutul de învățători. Pentru a-și putea câștiga existența, în afara orelor de curs el a predat ore de pian și vioară dar și la alte obiecte. Unchiul lui însă a murit și el, rămânând singur în perioada tinereții. După absolvirea institutului de învățători, a fost numit ajutor de învățător în localitatea Velký Jelen din Cehia. La inspectoratele din Cehia a venit oferta pentru învățători în coloniile din Banatul de Sud. Schlögl a acceptat acest post și în anul 1863 s-a prezentat la Sfânta Elena, azi în județul Caraș-Severin. Aici a activat neîntrerupt timp de 39 de ani, murind la vârsta de 56 de ani. În cei aproape 40 de ani de carieră singurul lui țel a fost să muncească pentru binele coloniștilor și al comunității. A obținut gradul de ofițer purtând și uniformă. S-a specializat în topografie și a devenit hotarnicul comitatului, ocupându-se de măsurarea pământurilor, a pădurilor, a insulelor de pe Dunăre, a morilor, lucrând neobosit zi și noapte. A încercat să convingă coloniștii să accepte lucrurile noi și practice aduse din Cehia, precum plugurile de metal care au înlocuit pe cele din lemn. Era foarte cunoscut și apreciat de toți sătenii, care îl numeau „reformatorul”. A întocmit planurile pentru construirea bisericii și, pentru a obține fonduri, a călătorit prin tot Banatul, în Bulgaria și chiar în Turcia. A adus meșteri din Biserica Albă (Serbia) și a supravegheat personal construirea bisericii din Sf. Elena, care a fost sfințită în anul 1879 și se folosește și astăzi. Manualele școlare scrise de el au fost folosite mulți ani în școlile cehe din Banat. Din Cehia a adus diferite soiuri de cartofi și grâu pe care le-a experimentat, mai întâi pe pământul său, după care sătenii au preluat de la el soiurile respective. Deoarece acestea au dat recolte bune, și românii din zonă au început să lucreze pământurile după metodele cehilor.

Pentru această muncă Guvernul l-a decorat cu Crucea de aur cu coroană, pe care însă a primit-o la câteva zile de la moartea sa. Este înmormântat la cimitirul din satul Sf. Elena.

Václav Mašek

S-a născut la 29 aprilie 1941 în satul Gîrnic din județul Caraș-Severin, dintr-o familie de agricultori, fiind al treilea copil din cei șapte. A urmat școala primară cehă la Gîrnic, după care clasele a V-a, a VI-a și a VII-a le-a frecventat la Oravița și Moldova Nouă. Apoi clasele a VIII-a – a XI-a le-a urmat la Școala catolică de cantori de la Alba Iulia. Deoarece s-a remarcat prin rezultate foarte bune la învățătură, la solicitarea conducerii școlii, clasele a X-a și a XI-a le-a efectuat într-un singur an școlar, absolvindu-le cu rezultate deosebite. În perioada 1962–1968 a urmat cursurile Institutului de Teologie Catolică cu grad universitar de la Alba Iulia și la 21 aprilie 1968 a fost hirotonisit ca preot în prezența episcopului de Alba Iulia, Márton Aaron. Este unul dintre primii cehi din Banat care a urmat studii superioare și s-a întors la „matca” sa, rămânând în slujba comunității cehe până în prezent.

În perioada 1 noiembrie 1968 – 1 mai 1977, a activat ca preot paroh la Moldova Nouă. În această calitate el a răspuns și de localitățile Sf. Elena, Zlatița și Eibenthal. Apoi, în perioada 1 mai 1977 – 1 noiembrie 1999, a fost preot paroh la Gîrnic, răspunzând și de localitățile Liubcova, Berzasca, Ravensca și Bigăr. De la 1 noiembrie 1999 și până în prezent este preot paroh la Eibenthal, județul Mehedinți, predând și cursurile de religie catolică în școala din localitate. Peste tot pe unde a activat, preotul Mašek s-a implicat cu trup și suflet în propășirea comunității cehe, la prosperitatea ei, a contribuit la repararea așezămintelor bisericești, a drumurilor de acces și a altor obiective. S-a remarcat printr-o ținută morală impecabilă, fiind un exemplu pentru toți enoriașii. Tocmai pentru rezultatele sale deosebite, Episcopia catolică din Timișoara l-a numit timp de 6 ani în funcția de decan răspunzând de 26 de parohii și de 60 de sate din Caraș-Severin și Mehedinți. Astăzi este pensionar, dar slujește în continuare la parohia Eibenthal și are titlul de arhidecan de onoare și, pe drept cuvânt, este supranumit „episcopul cehilor”.

Pentru munca sa de-a lungul anilor și grija pentru etnia cehă din România, în anul 2002, a fost laureat al premiului „Jan Masaryk” *Gratias agit* acordat de Ministerul de Externe al Republicii Cehia.

Anton Vorel-fiul

Deși nu face parte din rândul coloniștilor cehi din Banat, familia Vorel poate fi socotită un model de dăruire și abnegație în slujba comunității românești.

Anton Vorel-fiul s-a născut în anul 1792 la Jahnice, lângă Praga, fiind al doilea fiu al lui Anton Vorel, medic militar. În anul 1831 s-a stabilit la Piatra Neamț (Târgul Pietrii), unde a cumpărat o spițerie (farmacie) numită *Spițeria Vorel*, iar fratele său, Karol, a deschis o farmacie la Fălticeni. Spițeria Vorel s-a dovedit foarte importantă pentru urbe, mai ales în timpul celor două epidemii de holeră care au lovit orașul. Faima spițeriei a crescut și prin înrudirea lui Anton Vorel cu importante familii boierești din Moldova precum Roșeti, Catargi, Ghica. Anton Vorel-fiul a murit la 8 martie 1860 la Hălăucești (județul Iași), dar „afacerea” sa a fost continuată de fiul său, Lascăr Vorel, născut la 25 ianuarie 1851, care a făcut studii de farmacie la Viena și Lvov (Polonia). Treptat a devenit o personalitate importantă, obținând titlul de furnizor al curții regale, membru al Societății științifice și literare „Gh. Asachi” din Piatra Neamț și autorul compoziției muzicale „Olimpia”. A murit în anul 1902, însă fiul său Constantin Vorel (1883–1964) a dezvoltat spițeria transformând-o într-un adevărat laborator chimico-farmaceutic cu aparate și utilaje moderne și specialiști, având colaborări cu 40 de firme de profil, printre care și firma Bayer din Germania. În 1949 regimul comunist a naționalizat și Farmacia Vorel, care a devenit Fabrica de Medicamente nr. 17 din Piatra Neamț, care împreună cu Laboratorul Racovița din Iași a constituit nucleul Fabricii de Antibiotice din Iași.

MOLDOVA ȘI BUCOVINA

Datorită coexistenței pașnice a numeroaselor etnii, Bucovina a fost considerată o „Elveție” a estului Europei. Asemenea Banatului, Bucovina a fost multă vreme o regiune de graniță cu un rol deosebit în strategia puterilor din zonă. În egală măsură, însă, aceasta a permis mișcări de populație care au transformat regiunea într-o zonă cu identitate proprie. De altfel, semnificativ este faptul că în această zonă s-au născut câțiva dintre creatorii cei mai reprezentativi ai literaturii universale, căci importanța creației lor transcende simple atribuiri etnice.

Moldova a fost și ea marcată de evoluțiile culturale care caracterizează spațiul bucovinean. Poate că impactul diferitelor colonizări nu a fost atât de mare, dar aici avem mai marcată prezența unor comunități etnice de pe tot cuprinsul actualei Românie.

Polonezii

Provincia Bucovina, zonă în care au trăit și trăiesc majoritatea polonezilor din România, a avut un destin istoric neobișnuit datorită faptului că aici au coexistat în mod pașnic mai multe comunități etnice. Din acest motiv, aici s-a realizat o sinteză unică a tradițiilor etno-culturale central și est-europene. Astfel,

în Bucovina istorică (județul Suceava și regiunea Cernăuți, Ucraina) au trăit 11 etnii – inclusiv cea polonă – ce au profesat 9 credințe religioase. Imperiul Austriac (Austro-Ungar din 1867) a stăpânit acest teritoriu (10 500 km², cam a 60-a parte din suprafața imperiului) până în 1918, perioadă în care în Bucovina s-au petrecut numeroase transformări care au contribuit la schimbarea fizionomiei demografice, economice, politice, etnice și culturale a provinciei, conferindu-i un statut singular în comparație cu regiunile învecinate. În urma acestor transformări, Bucovina a devenit în conștiința opiniei publice cultivate o „Elveție” a estului Europei, capitala provinciei, Cernăuți, dobândind titlul deosebit de măgulitor de „Mica Viena”.

Conservarea limbii polone în Bucovina s-a realizat pe o dublă filieră, școlară și religioasă. În plan școlar, legislația imperială austriacă a favorizat folosirea limbilor etniilor din Bucovina în învățământul primar, predarea în primele două clase făcându-se, peste tot, în limba maternă a elevilor (româna, germana, **polona** sau ucraineana). Polonezii din Bucovina raportaseră în primul deceniu al secolului al XX-lea frumoase succese și pe planul învățământului, reușind ca în anul 1908 să aibă nouă școli primare pur poloneze (PL, CAP. IV, SURSA XII, TABEL).

În perioada interbelică, situația școlilor polone din Bucovina s-a deteriorat treptat, deoarece statul român avea un învățământ de tip centralizat, bazat pe criteriul folosirii unei limbi unice de predare, limba română. Cu toate acestea, în perioada 1925–1941, în Bucovina s-au înființat 11 școli generale, 4 clase gimnaziale la Cernăuți, o școală profesională de trei ani, organizându-se totodată și 8 cursuri de limbă polonă (PL, CAP. IV, SURSA XIII, TABEL).

În faza stalinistă a regimului comunist din România învățământul în limba polonă a putut fi organizat, conform Legii Învățământului din 1948, în localitățile sucevene Solonețu Nou, Poiana Micului și Pleșa. În anul școlar 1962–1963, acest tip de învățământ a fost desființat. Începând cu anul 1964, autoritățile comuniste au permis, totuși, predarea limbii polone ca limbă maternă.

După 1989 a fost reînființat învățământul în limba maternă – desființat în anii comunismului. În județul Suceava există zece școli în care se predă limba polonă ca limbă maternă în localitățile Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa, Moara, Cacica (2 școli), Gura Humorului, Păltinoasa, Siret, Suceava și trei grădinițe (Poiana Micului, Solonețu Nou și Pleșa). În 1995, școala de la Solonețu Nou a primit numele renumitului romancier polonez Henryk Sienkiewicz, fiind organizat un cabinet de limba polonă cu ajutorul materialului didactic adus din Polonia, ca și în cazul școlilor din Poiana Micului, Pleșa, Cacica, Păltinoasa, sau Moara/Bulaj (PL, CAP. IV, SURSA XIV, IMAGINI). La nivelul unor școli din județul Suceava au fost amenajate

cabinete de limbă polonă (Colegiul Național „Petru Rareș” din Suceava, Școala cu cls I-VIII „Petru Mușat” din Siret, școlile din Poiana Micului, Pleșa, Solonețu Nou, Cacica, Păltinoasa, Moara/Bulaj. Începând cu anul școlar 2007–2008, la Grupul Școlar „Alexandru cel Bun” din Gura Humorului s-a constituit o clasă a IX-a formată din elevi polonezi, care vor studia săptămânal, în limba maternă, disciplina „Istoria și tradițiile minorității poloneze”.

Foarte mulți tineri de etnie poloneză din județul Suceava au plecat în Polonia la studii. Marea majoritate a fost dirijată către școli postliceale – de învățători și asistenți medicali – cu scopul de a reveni, după absolvire, în locurile natale și de a munci în folosul comunității poloneze.

Biserica romano-catolică are o mare influență asupra comunităților poloneze din județul Suceava. Principalele lăcașuri de cult ale polonezilor de aici sunt reprezentate de biserica din Păltinoasa, construită în 1911 în stil roman, sub îndrumarea preotului Karol Morosiewicz. Hramul bisericii este „Înălțarea la Cer”. Biserica din Poiana Micului (Sursa DVD, imagine), realizată din piatră, a fost terminată în anul 1850, fiind incendiată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Reconstruirea acestei biserici, cu hramul „Preasfânta inimă a lui Iisus” s-a făcut abia în anul 1964.

Biserica din Solonețu Nou (Sursa DVD, PL, imagine), cu hramul „Pogorârea Sf. Duh” a fost sfințită la 20 octombrie 1940, fiind restaurată după 1989 cu fonduri din Polonia. Biserica din Moara (Sursa DVD, PL; imagine) are hramul „Sf. Maximilian Kolbe”, fiind sfințită în august 1984. Sanctuarul Național din Cacica, în forma actuală, a fost construit la începutul secolului al XX-lea, din piatră cioplită și din cărămidă (în 1904 a avut loc ceremonia de sfințire a fundației clădirii). Aici există și o replică a celebrei grote din Lourdes, construită, începând cu anul 1906, sub supravegherea preotului lazarist Henric Wochowski. În semn de recunoaștere a valorii acestei biserici și a importanței ei în viața spirituală a romano-catolicilor, în anul 1996 biserica parohială din Cacica a fost declarată sanctuar diecezan (PL, CAP. IV, SURSA XV, IMAGINI).

Uniunea Polonezilor din România are o publicație lunară bilingvă (în română și polonă) „Polonus” (DVD, PL, text). Primul număr din „Polonus” a apărut la București în 1991. În capitala României au apărut în perioada noiembrie 1991 – decembrie 1994 optsprezece numere. Începând cu luna ianuarie 1995, redacția acestei publicații s-a mutat la Suceava (str. Ion Vodă Viteazul nr. 5), unde funcționează și în prezent. Redactorul-șef al acestei impresionante publicații, ajunsă în luna iulie 2008 la cel de-al 153-lea număr este Stanislava Iachimovschi (PL., CAP. IV, SURSA XVI, TEXT).

Tematica revistei menține un permanent contact cu comunitățile polone (rubricile *Cronica*, *Reprezentanții noștri*, *Biserici și hramuri*) dar inserează și informații privind patria mamă (rubricile *Știri din Polonia*, *File*

de Istorie, Polonezi ce merită a fi cunoscuți). În paginile revistei mai sunt prezente cronici ale unor manifestări organizate la nivel național (*Zilele Culturii Polone, Festivalul Întâlniri Bucovinene, Concursurile de Recitare* din poezia Mariei Konopnicka și Adam Mickiewicz), cât și chestiuni legate de învățământ sau religie (*Învățarea limbii polone, Destine poloneze, Locul nostru*) (PL, CAP. IV, SURSA XVII, TEXTE).

Uniunea Polonezilor din România mai are o publicație pentru copii și tineret numită „Ma³y Polonus” (Micul Polonus). Primul număr al acestei publicații trimestriale, realizată integral în limba polonă, a apărut în martie 2005. Această revistă este finanțată mai cu seamă din fondurile provenite de la Senatul Republicii Polone și de la Ambasada Republicii Polone din București. Redactorul-șef al acestei publicații, realizată practic de copii și tineri ajutați de profesorii de limba polonă, părinți și bunici, este Elżbieta Wieruszewska (PL, CAP. IV, SURSA XVIII, TEXT ȘI IMAGINI).

Personalități reprezentative ale polonezilor din România

a. Personalități culturale

CIPRIAN PORUMBESCU – Tatăl său, Iraclie Porumbescu, se numea inițial **Go embiowski** (pol. **go³ëb** = porumbel). Soția sa (mama lui Ciprian Porumbescu), Emilia Klodnicki, era tot de etnie polonă.

b. Personalități științifice

EMIL BIEDRZYCKI (1890–1975) – născut la Suceava, istoric și filolog, cu doctoratul susținut în drept. Fost președinte al Ligii polono-române de la Universitatea din Lwów, înființată în 1928. Autor al unei lucrări fundamentale de istorie a polonezilor bucovineni și de propagare a literaturii române în Polonia (PL, CAP. IV, SURSA XIX, IMAGINE ȘI TEXT).

c. Personalități militare

Generalul HENRY CIHOSKI (1871–1950) – erou în Primul Război Mondial, fost Ministru al Apărării Naționale în perioada interbelică (PL, CAP. IV, SURSA XX, IMAGINE ȘI TEXT).

Generalul LEONARD MOCIULSKI (1889–1979) – general de brigadă în 1941, erou în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (expert în utilizarea trupelor de vânători de munte). Batalionul 21 Vânători de Munte din Predeal îi poartă în prezent numele (PL, CAP. IV, SURSA XXI, IMAGINE ȘI TEXT).

Armenii

O altă consecință a emigrației armenilor din motive politice sau financiare a fost un destin aparte pe care și l-au asumat în Transilvania. Aflați sub diferite regimuri și interese politice, mulți armeni au preferat să se convertească la ritul catolic pentru a obține anumite privilegii sau ranguri

nobiliare. Aici, în Transilvania, au întemeiat orașe cu ordinariate armeano-catolice și catedrale maiestose cum ar fi Armenopolis (Gherla de astăzi) sau Elisabethopolis (Dumbrăveni) fondate în secolul al XVIII-lea. Interesant este faptul că, indiferent de religie, armenii de pe teritoriul Țărilor Române, inclusiv în Transilvania, au continuat să prezerveze limba, cultura (scrisă într-un alfabet propriu și unic), constituindu-se oarecum într-o comunitate închisă pînă la începutul secolului al XX-lea. Mai multe grupuri etnice s-au stabilit în Transilvania, contribuind la diversitatea culturală recunoscută.

Evenimente istorice au fost, desigur, multe în perioada modernă, perioadă în care comunitatea armeană, prin propriile străduințe, a prosperat dincolo de limita optimismului afișat. Au existat numeroase personalități culturale și oameni politici armeni, care au contribuit la dezvoltarea economică și culturală a României Mari cum ar fi Missir, Trancu-Iași, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu, Gheorghe Asachi sau Vasile Conta.

Cel mai tragic eveniment din istoria comunității armenice s-a petrecut la 24 aprilie 1915, când Guvernul Otoman a hotărât deportarea și masacrarea tuturor armenilor. A fost primul genocid al secolului al XX-lea, organizat pe motive politice. O mare parte dintre cei care au avut norocul să scape au fugit în România primind statut de refugiați și, ulterior, cetățenia română, dar au contribuit astfel la dezvoltarea vieții sociale, economice și, mai ales, culturale a României. O consecință a acestui tragic eveniment a fost crearea, în 1918 la București, a Uniunii Armenilor din România ce avea drept scop integrarea (din toate punctele de vedere) a armenilor supraviețuitori refugiați în România. A fost ultimul mare val de refugiați armeni pe aceste meleaguri, care, vrînd-nevrînd, au influențat societatea românească. Ne referim aici la câteva exemple cum ar fi medicul Ana Aslan, baritonul David Ohanesian, filosofii Aram Frenkian și Arșavir Acterian, dr. Ervant Seropian, jurnalistul Levon Kalustian, orientalistul H. Dj. Siruni, ziaristul Vartan Mestugean, pianista Lisette Georgescu – Manissalian, criticul de artă și mecena Krikor Zambaccian, pictorii Hrant Avakian, Abcar Baltazar și mulți mulți alții, asta ca să nu ne mai referim la alte personalități în viață cum ar fi: scriitorii Ștefan Agopian, Anais Nersesian, Bedros Horasangian, pictorii Ervant Nicogolian, Nicolae Jakobovits, pianistul Harry Tavitian, fizicianul Maricel Agop, matematicianul Varujan Pambuccian sau actualul ministru Varujan Vosganian (Președintele Uniunii Armenilor din România). Actualmente, Uniunea Armenilor din România este una dintre cele 19 minorități recunoscute de statul român, avînd sediul central în București, funcționează după aceleași principii de preservare și răspîndire a culturii armenice, avînd școli săptămânale cu predare în limba armeană în aproape toate filialele, o editură proprie, *Ararat*, precum și două ziare (finanțate de stat) *Nor Ghiank* – bilingv și *Ararat*.

Rușii lipoveni

Primele așezări cunoscute ale rușilor-lipoveni sunt cele din Bucovina. Cele mai multe păreri nominalizează satul Lipoveni sau Sokolinti (cum este numit de către localnici) din județul Suceava ca fiind cea dintâi localitate înființată de rușii lipoveni (1724). O altă localitate lipovenească este Climăuți din județul Suceava, atestată în 1780, printr-un act de donație semnat de egumenul mănăstirii Putna, Ioasaf, prin care li se permitea staroverilor ruși așezarea pe moșia mănăstirii. În 1784 este înființată localitatea Fântâna Albă (actualmente pe teritoriul Ucrainei), care va deveni ulterior un centru spiritual deosebit de important pentru credincioșii de rit vechi (în 1846 aici se înființează Mitropolia Creștină de Rit Vechi).

Popularea cu staroveri a localităților din Moldova, precum Manolea, Lespezi, Brătești, Dumasca, Târgu Frumos, Iași este apreciată pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, iar pentru restul de localități se indică prima parte și mijlocul secolului al XIX-lea.

TRANSILVANIA

Transilvania a fost și rămâne un spațiu multiethnic prin definiție. Nu numai faptul că aici diferitele colonizări sunt cel mai bine documentate, ci și faptul că spațiul transilvănean este un bun exemplu al evoluțiilor politice care au marcat un mileniu de istorie. Considerată de unii istorici drept o „țară românească”, Transilvania a fost mai mult decât pur și simplu românească. Ținând cont de faptul că integrarea Ardealului în coroana maghiară și, mai apoi, în Imperiul Habsburgic a însemnat un destin mai degrabă central-european decât estic, regiunea face parte dintr-un orizont cultural care reprezintă, din multe puncte de vedere, un „pașaport” european al culturii românești. Faptul că limba literară română s-a format cu contribuția intelectualilor români transilvăneni și că, în egală măsură, o serie de monumente culturale care conservă memoria românească au apărut aici (de la primele litografii care prezintă portul popular românesc la Bartok) arată că identitatea românească s-a creat și prin contribuția multiethnicității care este o marcă a acestui spațiu.

Maghiarii

Mediul cultural maghiar din Transilvania face parte din cultura maghiară în general dar, având în vedere interferențele culturale care provin din așezarea geografică, are un specific aparte. După prăbușirea regatului medieval maghiar și formarea Principatului autonom al Transilvaniei s-a format un context favorabil pentru a pătrunde diferitele confesiuni protestante

aducând toate beneficiile purtate de acestea, astfel deschizând o cale spre multiconfesionalism pe lângă multiculturalism.

Maghiarii au preluat religia creștină de rit apusean, regii maghiari au sprijinit stabilirea în țară a ordinelor călugărești ale benedictinilor, cistercienilor, dominicanilor (HU 21) și franciscanilor (HU 22) care au jucat un rol important în răspândirea spiritualității creștine apusene.

Începând cu secolul al XII-lea, în documentele redactate în limba latină au apărut cuvinte și fragmente de texte în limba maghiară. Unul din aceste fragmente se păstrează în biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. Prima traducere a Bibliei în limba maghiară este opera a doi călugări husiți, copia ei fiind făcută la mănăstirea din Trotuși (1466).

Biserica a jucat un rol important și în răspândirea stilurilor artistice apusene. Centrele episcopale, mănăstirile au fost centre în care de la meșteri apuseni, meșterii locali au preluat elementele artistice romanice și gotice. Stilul romanic este reprezentat în arhitectura ecleziastică de bisericile din Alba Iulia (HU 3), Harina, Odorhei etc., iar cel gotic de bisericile din Cârța, Cluj (HU 23, HU 24, HU 25), Târgu Mureș etc.

Renașterea a dat un nou impuls dezvoltării culturii. Curtea episcopului Vitéz János din Oradea a fost un important centru umanist maghiar care a avut legături strânse cu renașterea italiană. Din acest cerc s-a ridicat poetul umanist Janus Pannonius (HU 26, HU 27) și marele învățat Nicolaus Olahus (HU 28), autorul cronicii „Hungaria”.

Renașterea artistică a câștigat teren mai ales în orașe și în rândul nobilimii prin construcțiile de castele care au imitat modelul apusean.

Pe plan artistic, secolele XVI–XVII au însemnat generalizarea stilului renașcentist în arhitectura ecleziastică (HU 36), nobiliară și orășenească. Locuințele orășenilor sunt împodobite cu ancadramente de uși și ferestre frumos ornamentate cu elemente stilistice renașcentiste. Castelele princiare și nobiliare, de asemenea, sunt construite (HU 37, HU 38) și mobilate după gustul renașcentist.

În 1568, Dieta din Turda, a declarat pentru prima dată în Europa libertatea confesională și egalitatea celor patru religii (catolică, calvină, unitariană și lutherană). Pentru ca Biblia să fie accesibilă, ea a fost tradusă în limba maghiară și, prin intermediul tiparului, răspândită în număr mare printre credincioși (HU 31). În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipografiile lui Heltai Gáspár la Cluj, a Hoffhalterestilor la Oradea și Alba Iulia au tipărit numeroase cărți religioase și laice, punând bazele limbii literare și ortografiei maghiare. În secolul al XVII-lea, un rol important au jucat tipografiile Colegiului Academic din Alba Iulia, Aiud, iar spre sfârșitul secolului, tipografia din Cluj a lui Misztótfalusi Kiss Miklós (1650–1702), vestit gravor de litere care învățase tainele tiparului în Olanda.

Reforma religioasă a deschis și cale dezvoltării învățământului în limba maternă. Au apărut numeroase școli în lumea satelor, unde și copiii iobagilor au putut învăța scrisul și cititul. Bethlen Gábor a legiferat dreptul copiilor iobagi la învățătură, ceea ce a constituit un mijloc de ascensiune socială a acestora. Numeroase au fost școlile în satele locuite de secui, în orașe au fost întemeiate școli vestite, printre care se pot aminti școlile reformate din Cluj, Alba Iulia, Aiud, Oradea, Zalău, Odorheiul Secuiesc etc.

În ce privește învățământul superior, în 1579, principele Báthory István a înființat la Cluj o universitate iezuită. Bethlen Gábor în 1622 a înființat la Alba Iulia un Colegiu Academic, care ulterior s-a mutat la Aiud, și la care au activat profesori aduși din apusul Europei. Dar mulți tineri maghiari au continuat să frecventeze universitățile din apusul Europei. Numeroși intelectuali maghiari, reîntorși în țară, au adus cu ei ideile cele mai avansate ale vremii (Medgyesi Pál, Apáczai Csere János, Enyedi Sámuel, Mártonfalvi György), idei pe care le-au răspândit în școlile în care au activat ulterior ca profesori.

În formarea intelectualității maghiare, un rol deosebit au avut bibliotecile publice și particulare, înființate în secolele XVI–XVII (HU 34). Bibliotecile principilor János Zsigmond, Báthory András, Bethlen Gábor, I Rákoczi György, Apafi Mihály au cuprins numeroase cărți ale autorilor antici și umaniști, care au intrat apoi în parte în colecția unor biblioteci publice, cum a fost Biblioteca Universității Iezuite din Cluj, a Colegiului Reformat din Alba Iulia – Aiud, respectiv Cluj.

Apáczai Csere János prin lucrarea sa „Magyar Encyclopaedia” (Enciclopedia Maghiară) (HU 32, HU 33) a pus bazele unui limbaj științific maghiar și a contribuit la răspândirea ideilor științifice cele mai înaintate ale vremii din Transilvania (Descartes, Copernic, Bacon). Katona Gelei István, Medgyesi Pál au contribuit la clarificarea scrierii ortografice maghiare, iar Köleséri Sámuel și Pápai Páriz Ferenc (HU 35) au adus un aport deosebit la dezvoltarea medicinei din Transilvania.

În secolul al XVIII-lea, maghiarii din Transilvania au fost nevoiți să facă față ofensivei contrareforme sprijinită de Curtea de la Viena. Procesul de recatolicizare a avut și urmări pozitive, mai ales pe tărâm cultural. A fost ridicat nivelul învățământului mediu și superior, Academia Iezuită din Cluj a contribuit la formare a numeroși intelectuali maghiari, români și sași. Iluminismul a avut o influență importantă asupra cristalizării culturii naționale maghiare. În vederea apărării și promovării limbii maghiare, Aranka György a înființat, în 1793, Societatea Maghiară de Cultivarea a limbii din Transilvania (Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság) care a promovat cercetările lingvistice și istorice în limba maghiară.

Totodată, contrareforma a însemnat răspândirea barocului în artă, la început în arhitectura ecleziastică (prima biserică construită în acest stil este biserica iezuită din Cluj – HU 39) (HU 40), iar la mijlocul secolului al XVIII-lea, în arhitectura și sculptura laică a castelelor și palatelor nobiliare (palatul Bánffy din Cluj).

Secolul al XVIII-lea cunoaște activitatea unor intelectuali de seamă. Preotul reformat Bod Péter scrie o istorie a bisericii și prima enciclopedie literară, care este de fapt prima istorie a literaturii maghiare (HU 41). Iluministul Benkő József scrie lucrarea istorică „Transilvania” și întocmește un dicționar trilingv latin – maghiar – român despre flora Transilvaniei (Flora Transilvanica). În 1804 își începe activitatea, la colegiul reformat din Târgu Mureș, Bolyai Farkas (tatăl matematicianului Bolyai János), care contribuie la răspândirea cunoștințelor de științe ale naturii în școala în care predă.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului XIX apar primele ziare și reviste în limba maghiară, Erdélyi Magyar Hirvivő (Curierul Maghiar din Transilvania) în 1790 și Erdélyi Múzeum (1814).

În 1792 s-a deschis la Cluj primul teatru maghiar din Transilvania, care continua tradițiile teatrului amator din colegiile protestante maghiare (HU 42).

Cartea a continuat să stea în centrul atenției intelectualilor vremii, formându-se colecții extrem de valoroase, ca cea a lui Teleki Sámuel la Târgu Mureș, și a lui Batthány Ignác la Alba Iulia, care stau la baza renumitelor biblioteci din orașele respective.

Dezvoltarea economică și socială din epoca dualismului au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea culturii. Statul burghez a creat cadrul necesar și a finanțat numeroase instituții culturale. În domeniul învățământului s-au făcut progrese remarcabile, s-a generalizat învățământul primar sprijinit de stat, iar pe lângă colegiile cu trecut multisecular (Cluj, Târgu Mureș, Odorheiul Secuiesc, Aiud) au luat ființă numeroase școli medii de stat și școli profesionale. În 1872 s-a înființat Universitatea din Cluj (HU 43), unde alături de facultățile de drept, filologie și medicină a apărut și studierea științelor exacte. A fost creată o serie de instituții științifice în domeniul biologiei, zoologiei, matematicii, Clujul devenind un centru cultural modern.

A apărut o serie de societăți culturale, dintre care cea mai importantă fiind Societatea Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum – Egyesület – EME), înființată în 1859 de contele Mikó Imre (HU 44). Inițiată ca o societate științifică de limbă maghiară a devenit un adevărat centru cultural, care dispunea de însemnate colecții de antichități, documente și manuscrise. Pe lângă aceasta au funcționat și alte societăți, ca Societatea Kemény Zsigmond (1876), Societatea literară din Transilvania (1888), și Societatea Culturală Maghiară din Ardeal (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – EMKE), care au avut drept scop propășirea culturii maghiare din Transilvania.

Istoriografia maghiară din Transilvania cunoaște activitatea unor istorici de seamă. Kováry László, Jakab Elek, Szabó Károly sunt autori a unor importante sinteze a istoriei Transilvaniei, precum și editori ai unor colecții de documente istorice. Orbán Balázs scrie monumentală monografie istorică „A Székelyföld leírása” (Descrierea țării secuilor), iar Szilágyi Sándor publică hotărârile Dietelor Principatului autonom în 21 de volume. Brassai Sámuel are contribuții importante în dezvoltarea lingvisticii și a botanicii (HU 45), iar Kriza János publică prima colecție de balade și poezii populare maghiare din Transilvania. Bolyai János pune bazele geometriei neeuclidiene fiind un reprezentant de seamă al matematicii pe plan mondial.

În literatura maghiară, scriitorii ardeleni ocupă un loc remarcabil prin prozatorii Kemény Zsigmond și Benedek Elek, precum poeții Arany János (HU 46), Gyulai Pál, Szász Károly și creatorul poeziei moderne maghiare Ady Endre (HU 47). La începutul secolului al XX-lea, Oradea („micul Paris de pe Criș”) (HU 48, HU 49) a devenit un adevărat centru al literaturii moderne maghiare, mai ales datorită activității lui Ady și al celor din jurul său.

Viața artistică cunoaște, de asemenea, o efervescentă deosebită. Orașele s-au înfrumusețat cu clădiri noi, construindu-se mai ales așezăminte noi pentru școli, teatre, primării, gări etc. Dintre arhitecți s-a remarcat Kós Károly care a valorificat elementele de arhitectură populară în construcțiile proiectate de el. În domeniul picturii s-au distins Barabás Miklós, Székely Bertalan, Szatmári Papp Károly, acesta din urmă s-a stabilit la București lucrând pentru curtea regală, fiind primul fotoreporter de front care a participat la Războiul de Independență a României din 1877–1878. În 1896, pictorul impresionist Hollósy Simon a înființat, la Baia Mare, o academie de pictură, în cadrul căreia au activat pictori de seamă, ca: Thorma János, Iványi-Grünwald Béla, Réti István, Ferenczy Károly.

În domeniul cinematografeiei și a teatrului s-a remarcat Janovics Jenő care a înființat primul studio cinematografic la Cluj în 1912.

Monumentele statuare ale lui Matia Corvinul la Cluj (HU 50) și ale lui Wesselényi Miklós la Zalău, opere ale lui Fadrusz János, au devenit simboluri ale orașelor respective.

În perioada interbelică, maghiarii din România au trebuit să facă față noilor condiții și să-și creeze instituții culturale noi, care să continue tradițiile culturale din trecut.

În domeniul învățământului, școlile maghiare de stat au fost desființate, elevii maghiari, dacă doreau să studieze în limba maternă, aveau posibilitatea să o facă doar în școlile confesionale întreținute de diferitele confesiuni (reformată, unitariană, romano-catolică) și în schimbul unei taxe, fiindcă bisericile și-au pierdut o mare parte din domeniile din care au susținut până atunci instituțiile de învățământ. Universitatea maghiară din Cluj a fost

preluată de statul român devenind universitate în limba română, tinerii maghiari dacă doreau să studieze în limba maternă plecau în Ungaria și mulți nu se mai întorceau, scăzând astfel numărul intelectualilor maghiari.

Presa maghiară a continuat tradițiile din epocile anterioare însă scăzând în tiraj și durată de apariție. La Cluj au apărut ziare ca *Ellenzék*, *Keleti Újság*, la Brașov *Brassói Lapok*, la Oradea *Nagyváradi Friss Újság*. Poetul Reményik Sándor a înființat la Cluj revista *Pásztortuz* și tot la Cluj a apărut revista *Korunk*. Revista literară *Erdélyi Helikon*, apărută în 1928, a încercat să strângă în jurul ei scriitorii maghiari din Transilvania, în paginile ei publicând scriitori și poeți ca: Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós, Kós Károly, Dsida Jenő, Tamási Áron, Kemény János. Poeții și scriitorii amintiți au creat o valoroasă literatură transilvană care depășește caracterul provincial și se integrează organic în literatura maghiară.

Societățile științifice și culturale din perioada precedentă (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal) și-au continuat activitatea dar în condiții mult mai grele deoarece a scăzut numărul acelor personalități care, prin starea lor materială, erau capabili să susțină financiar aceste societăți. Au apărut și societăți noi; în 1924 *Erdélyi Szépművés Céh*, care era o asociație și o editură a scriitorilor maghiari transilvani, și *Barabás Miklós Céh* – o asociație ce grupa artiștii plastici maghiari din România (1931). Toate aceste societăți au contribuit la menținerea identității naționale a minorității maghiare din România.

În perioada comunistă (1945–1989), minoritatea maghiară a încercat să-și mențină instituțiile sau să creeze unele noi pentru păstrarea identității naționale. În domeniul învățământului preuniversitar, statul preia școlile maghiare confesionale (1948) și le păstrează o vreme, însă spre sfârșitul perioadei multe școli sunt desființate în urma politicii de omogenizare socială și națională promovate de Nicolae Ceaușescu. Învățământul superior cunoaște o evoluție similară. În 1945 se înființează, la Cluj, Universitatea Bolyai cu predare în limba maghiară, dar în 1959 este unificată cu Universitatea Babeș, devenind Universitatea Babeș-Bolyai cu predare în limbile română și maghiară, însă în 1989, la linia maghiară nu mai funcționa decât catedra de limbă și literatura maghiară, la celelalte facultăți și secții, studiul în limba maghiară treptat s-a desființat ca urmare a aceleiași politici de omogenizare.

Societățile culturale și instituțiile maghiare (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal, Institutul de Știință din Ardeal) au fost desființate, imobilele, averile și colecțiile lor naționalizate. Instituțiile de cultură au fost controlate de partidul comunist și treptat s-a căutat limitarea folosirii limbii maghiare în activitatea zilnică. Teatrele în limba maghiară au funcționat însă repertoriul lor era redus și subordonat politicii

de partid. Deși la început au existat emisiuni de radio și televiziune în limba maghiară spre sfârșitul perioadei au fost desființate.

În 1984 au fost oprite emisiunile în limbile minorităților ale redacțiilor teritoriale TVR, din colecțiile muzeelor au fost retrase materialele referitoare la istoria naționalităților, iar începând cu 1988, denumirile localităților nu puteau să apară decât în limba română în presă și toate publicațiile minorităților naționale

În anii 1970 au existat câteva edituri (Kriterion, Dacia, Facla) care au publicat numeroase cărți în limba maghiară, dar, spre sfârșitul perioadei, cenzura comunistă a permis apariția doar a puține cărți.

Presă maghiară a fost și ea aservită politicii de partid dar au existat câteva periodice în care mai apăreau articole de cultură și literatură, cum au fost *Korunk*, *A Hét*, *Utunk*, *Igaz Szó*; aceste publicații au contribuit într-un fel la păstrarea identității naționale.

Dintre personalitățile care s-au remarcat în această perioadă amintim pe scriitorul și dramaturgul Sütő András și pe poetul Kányádi Sándor care, prin operele lor, au contribuit la îmbogățirea patrimoniului culturii maghiare în general.

MUNTENIA ȘI DOBROGEA

Muntenia și Dobrogea reprezintă, dintr-un anumit punct de vedere, un caz sau cazuri particulare. În primul rând fiindcă, în Muntenia, prezența capitalei statului modern a avut ca rezultat prezența mai mult sau mai puțin marcată a tuturor comunităților etnice. Importanța economică și politică a Bucureștiului, faptul că reprezenta o poartă spre multe din statele care reprezentau diferitele comunități în spațiul diplomatic, ca și spre fluxurile economice internaționale și spre evoluțiile culturale europene, a făcut ca aici să întâlnim, poate în număr foarte mic, dar prin destine exemplare, toate minoritățile. Aceasta nu înseamnă că doar capitala a fost spațiul special al joncțiunii comunităților etnice. Bulgarii și grecii, de pildă, au avut și au o contribuție specială la peisajul etnic al Munteniei.

Dobrogea este cu atât mai mult un spațiu multiethnic. Aflată la cealaltă extremitate geografică a României față de Banat, Bucovina și Transilvania, Dobrogea a cunoscut cea mai veche colonizare (cea greacă antică) și cea mai îndelungată prezență romană din istoria României. Totodată, Dobrogea este și o regiune în care a avut loc cea mai târzie colonizare (cea a germanilor din zona Cogealac, de pildă) și, după știința noastră, singurul loc în care au avut loc schimburi de populație (cu regatul Bulgariei). Cu toate acestea, Dobrogea a urmat același model de coexistență și întrepătrundere care dau o identitate aparte, multiculturală acestui spațiu.

Grecii

S-a vorbit adesea despre originile grecești ale culturii europene. Instituțiile Europei democratice de astăzi își au originea în vechea Eladă. Cuvintele grecești s-au strecurat în toate limbile europene, încărcate de simbolurile mitologiei grecești. Pentru români, elenismul înseamnă și mai mult. El reprezintă una din dimensiunile majore ale istoriei și spiritualității românești. Românii datorează grecilor primele știri scrise despre strămoșii lor. Pe lângă cunoscuta sa mențiune despre „*cei mai viteji și mai dreapți dintre tracii*”, Herodot oferă și alte informații culese de la greci sau preluate din scrieri grecești anterioare (G 98). Apoi, primele mărturii privind scrierea dacilor sunt legate de utilizarea alfabetului elen (G 99). Cetățile grecilor din Antichitate, prin relațiile cu lumea greacă peninsulară și asiatică, au constituit adevărate focare de civilizație elenă în lumea geto-dacică (G 100), influența lor regăsindu-se în domeniul metalurgiei fierului, ceramicii, monedei, vestimentației și arhitecturii. În epoca stăpânirii romane, cei mai mulți istorici romani care au consemnat evenimentele timpului au fost de origine greacă: Statilius Crito, Dion Hrysostomos, Appianos, Flavius Arrianus, Dio Cassius. Cele două poduri construite pentru a face legătura Daciei cu Imperiul Roman au fost concepute de arhitecți greci: Apolodor din Damasc și Theofilos. Mai târziu, cărturarii greci, veniți în Principate, vor face să renască aici Bizanțul. Apoi, secolul fanariot, cu toate paradoxurile lui, a avut totuși un bilanț pozitiv, cu rezultate evidente în sfera culturii, învățământului, justiției. Grecii, veniți după 1829 și mai ales după 1856, își pun amprenta asupra modernizării statului român (G 101). Ei domină navigația pe Dunăre, dețin case de comerț prospere, sunt acționari la primele societăți de asigurări, reprezintă interesele unor companii străine, deschid primele bănci, se remarcă în arendarea monopolurilor statului. Pe măsură ce acumulează venituri, fac donații importante ținuturilor natale, pentru construirea și întreținerea de școli, biserici, spitale. Totodată, sunt generoși și cu noua lor patrie. De pildă, mitropolitul Dositei Filitti, înzestrat cu un deosebit spirit de toleranță, și-a împărțit averea fără a ține seama de naționalitatea legatarilor și nici de confesiunea lor. Preocupat de trimiterea bursierilor în străinătate, a lăsat 11 000 de galbeni pentru cumpărarea unei moșii ale cărei venituri au fost utilizate pentru întreținerea școlilor din locurile natale, dar și pentru trimiterea tinerilor la studii în Occident. Greci și români, ortodocși și catolici, au profitat deopotrivă de moștenirea lui (G 102). Evanghelie Zappa își manifestă generozitatea nu doar când vrea să lase averea statului grec, ci și când ajută sinistrații din București în urma unor incendii, când aprovizionează gratuit cu grâu capitala sau când lasă o sumă considerabilă Eforiei filologice pentru editarea unui dicționar și a unei gramatici a limbii române (G 103). Doctorul Dimitrie Zitseos și-a împărțit averea între rudele din Epir și Spitalul Militar din București, negustorul Gh. Pavlis o împarte Școlii din Iannina și

familiilor sărace din Craiova. Vasile Adamachi lasă valoroasa sa bibliotecă Universității din Iași, iar pe baza testamentului său s-a constituit „fondul Adamachi” destinat Academiei Române, pentru burse în străinătate, acordarea de premii și publicarea de lucrări. De-a lungul istoriei, *„nici un alt popor, mai apropiat sau mai îndepărtat de hotarele noastre, nu se poate măsura cu grecii în privința influenței exercitate asupra românilor și în privința foloaselor dobândite dintr-o conviețuire inaugurată în epoca elenistică și extinsă azi la societățile transnaționale”*⁵⁹.

Conservarea limbii

O preocupare prioritară a grecilor din România a fost conservarea limbii și literaturii grecești. Pe lângă familie, un rol important îl au *școlile grecești*, fie fondate și întreținute de comunități ori de diferite asociații, fie private. Cele mai renumite au ființat la București, Galați și Brăila. Editând autori clasici și manuale de limba greacă, profesorii greci au adus o contribuție benefică învățământului grecesc, dar și celui românesc.

Instituții religioase

Puternic atașați de credința ortodoxă și de noua lor țară, grecii au ctitorit numeroase schituri, biserici și mănăstiri (G 104). Mulți artiști de origine greacă au pictat biserici și mănăstiri, unii dintre ei veniți la cererea domnilor români (G 105, vezi și cap. III, G 65, 66, 67). În secolul al XVIII-lea, grecii din Transilvania (stabiliți aici în urma hotărârii Mariei Tereza de a li se acorda cetățenie austriacă), au ridicat bisericile grecești de la Brașov (G 106) și Sibiu (G 107). După recunoașterea oficială a comunităților elene de către Al. Ioan Cuza (1860), vor apărea noi biserici grecești la Constanța, Galați, Sulina, Giurgiu, Calafat și București (G 108, 109, 110, vezi și capitol II, G 29–35).

Instituții de cultură și de presă

În 1810, mai mulți intelectuali greci și români, înființează *Societatea literară greco-română din București* (G 111). În 1819, ultimul domn fanariot, Alexandru Suțu, pune bazele primei Eforii teatrale românești (G 112). Mai târziu, apar în cadrul comunităților elene diferite asociații cultural-educative și filantropice, ca de pildă: Asociația Elenă a Filomuzei, Asociația Filantropică „Hermes”, Asociația de caritate „Unirea” (toate din Brăila), Societatea Culturală „Elpis” din Constanța. Tiparul grec, inaugurat în secolul al XVII-lea, foarte activ în secolul al XVIII-lea, nu și-a încetat activitatea după 1821. Au apărut, între 1830 și 1900, peste 130 de cărți în limba greacă în tipografiile din Brăila, Galați, Tulcea și Iași, iar la București, au apărut, în aceeași perioadă, 72 cărți, 6 atlase

---

⁵⁹ G. Filitti, Cuvânt înainte la P. Scalcău, *Grecii din România*, Ed. Omonia, București, 2005, p. 5.

și hărți grecești. Un rol important îl are presa de limbă greacă (31 de titluri de periodice grecești apărute între 1841 și 1900 la Brăila, Galați, Giurgiu, Sulina). Aceasta urmărește nu doar problemele grecilor, ci și primele cercetări arheologice românești, conferințele lui Iorga, inițiativele Academiei Române. Ea susține unirea Principatelor și comentează evenimentele din timpul Războiului de Independență, scriind cu înflăcărare despre eroismul ostașilor români (G 113, 114). Anunță liste de subscripție „pentru frații care luptă împotriva dușmanului comun, așa cum și ei au făcut-o pentru noi”, găsind răsunet în rândul grecilor. Elita intelectuală grecească și-a asumat un rol important în societatea românească. Întâlnim **personalități** de origine greacă în toate domeniile, printre slujitorii *învățăământului* (N.G. Dosios, D. Russo, Th. Paschidis, Ep. Frangoudis, I. Colocotide, Gh. Ioanid etc.), *literaturii* (P. Istrati, Al. A. Philippide, Alice Voinescu, H. Dimopoulos, G. Baronzi, H. Vintilă, M. Loudemis, D. Rendis, L. Ziogas), *științei* (istoricii O. Tafrali, D. Pippidi, D. Russo, A. Camariano Cioran, medicii Hristide Epaminonda, Ath. Demosten, H. Sarafidis, O. Apostol, Maria Kuțarida, D. Danielopolu, A. Nicolau, fizicianul Em. Bacaloglu, inginerii E. Carafoli, R. Manicatide, H. Coandă), *sportului* (Al. Papană, O. Luchide) și *artei românești* (soprana Harikleă Darkle, compozitorul Gherase Dendrino, actorii Const. Aristia, A. Demetriad, M. Fotino, V. Ogășanu, regizorul Gh. Vitanidis, arhitectul G. M. Cantacuzino, artiștii plastici V. Kiriakidis, Al. Tsipoia, Th. Fappas – vezi și G 115 – G 133, 139).

Interferențe

A existat mereu în spațiul românesc un interes pentru limba greacă, ce ținea nu doar de motive economice sau religioase, ci și de dorința unor orizonturi mai largi de cultură. Astfel, când domnii și boierii români aduceau profesori greci în casele lor sau puneau bazele unor școli grecești, se îngrijeau de pe atunci să asigure racordarea societății noastre la ritmurile europene. Profesorii greci ai Academiei domnești (G 134 a, 134 b) erau la curent cu sistemele pedagogice occidentale, erau poligloți și-și elaborau manualele după tot ce era nou în literatura științifică a vremii. Aici, la cursurile lor, s-au format acei harnici traducători ce au dat o bogată literatură română prin traduceri, fie a unor opere grecești, fie a unor opere occidentale, prin intermediare grecești. Aici s-au format figuri reprezentative de cărturari români cu un rol important în renașterea culturală românească. Patriotismul lor n-a fost străin de educația primită în școlile grecești (G 135, 136, 137). Deși învățăământul grecesc a fost desființat în 1821, limba greacă a continuat să fie predată în școlile publice românești, iar elementul grec a continuat să dețină poziții cheie în administrație și economie.

Cooperarea culturală, comuniunea religioasă, istoria în mare parte comună au făcut să existe *influențe la nivelul limbii*. Pe lângă vechile influențe

grecești, pătrunse prin intermediul limbii latine, au existat permanent influențe directe. Cea bizantină s-a exercitat direct încă din epoca de formare a limbii române. Ulterior, timp de trei secole, ea s-a manifestat prin intermediul sârbilor și al bulgarilor, iar după căderea Bulgariei sub stăpânire bizantină, în secolul al X-lea, ea se exercită din nou în mod direct, dar și reciproc. În vocabularul grecesc din secolul al XIX-lea pătrund foarte multe cuvinte românești, caracteristice meseriei practicate, astfel încât, la începutul secolului al XX-lea, pentru a înțelege un grec din Constanța, nu mai era de ajuns să știi grecește (G 138).

Tătarii dobrogeni

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, o activitate deosebită au desfășurat-o membrii Uniunii Dobrogene, printre care Aliriza Kârârmzade, Kemal Hagi Amet (primarul Medgidiei), imamii Husein Avni, Şevki și Mahmud Celebi.

Prima jumătate a secolului al XX-lea a fost marcată de apariția a numeroase asociații culturale:

- 1909, Mehmet Niyazi – poet, ziarist, profesor – fondează Societatea Generală pentru Învățământ din Dobrogea;
- 1911, Mehmet Niyazi – Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Medgidia;
- 1916–1918, Hakkî Hafâz Veli și Hagi-Fazâl Mmstegip – Asociația Elevilor din Azaplar (satul Tătaru);
- 1919 – Asociația Elevilor Seminarului Musulman;
- 1923 – Asociația Culturală Tonguç din Azaplar;
- 1930 – Asociația „Keneşu”;
- 1938 – Asociația Culturală „Mehmet Niyazi”;
- Asociația Culturală și Sportivă – K. Abdulhakim;
- Asociația Culturală Selim Abdulakim etc.

De asemenea, au apărut numeroase gazete și reviste editate de fruntașii comunității tătare: Dobruca Gazetesi – Gazeta Dobrogei (1888–1894), Hareket – Mișcarea (1896), Millet – Poporul (1898), Dobruca – Dobrogea (1901), Çolpan – Luceafărul (1909), Işâk – Lumina (1914), Mektep ve Aile – Școala și Familia (1916), Dobruca Sedasi – Vocea Dobrogei (1910), Dobruca – Dobrogea (1919), Hayat – Viața, Tan – Zorile, Rumanya (1921), Haber – Știrea (1922), Tuna – Dunărea (1925), Gümüş Sahil – Țărmul de Argint (1928), Hak Söz – Cuvântul Autentic (1929), Bizim Sözü – Cuvântul Nostru (1929), Êmel Mecmuasî – Revista Idealul (1930), Türk Birliği – Uniunea Turcă (1930), İldirim – Fulgerul (1932), Tuna – Dunărea (1936), Halk – Poporul (1936), Deli Orman (1937), Bora – Viscolul (1938) etc.

Albanezii

Albanezii au adus culturii române o contribuție importantă. Dincolo de prejudecățile comune, care nu îi plasează decât în meserii comune, ei au reușit în numeroase cazuri să se ridice la un statut economic și cultural de prima linie. Faptul că nu au fost atât de vizibili în știință și cultură se datorează integrării lor perfecte în societatea românească, ceea ce a făcut adesea ca ei să nu fie percepuți ca albanezi, fiind confundați cu colegii lor, români.

Oameni de cultură de origine albaneză

Prințesa română de origine albaneză **Elena Ghica** (1828–1888), cunoscută sub pseudonimul de Dora d'Istria, a publicat numeroase articole, pentru a face cunoscută în opinia vremii cauza națională a albanezilor. Ea a întocmit și prima monografie despre albanezii din România, sub titlul „Gli albanesi in Romania”, publicată la Florența, în 1873. Dora d'Istria a desfășurat o activitate tenace și laborioasă în apărarea drepturilor naționale ale popoarelor din Balcani, dar și în domeniul luptei pentru emanciparea femeilor din această zonă a Europei.

Naum Vechilargi (Veqilharxhi; născut la 6 decembrie 1797, la Vithkuq, Albania, decedat în 1846?, la Istanbul). În anul 1800, părăsește Albania împreună cu familia și se stabilesc în Basarabia. O ramură a familiei se regăsește, în anii '30 ai secolului al XIX-lea, în orașul-port Brăila, unde a deținut demnități însemnate. Documente istorice mărturisesc faptul că Naum Vechilargi a îndeplinit o funcție importantă în armata lui Tudor Vladimirescu, anume aceea de intendent-șef (1821). În perioada următoare, se retrage la Brăila, unde face negustorie și activează ca avocat. În anul 1844, a editat prima versiune a unui abecedar albanez (*Evetori*), în care promovează un alfabet inventat chiar de el. (În secolul al XIX-lea, limba albaneză nu avea un alfabet propriu, ci se foloseau alfabetele arab și grecesc.) În anul următor, 1845, tipărește o a doua ediție a *Evetori*-ului, pe care o expediază în sudul Albaniei de azi. Împreună cu acesta, mai trimite o scrisoare-circulară în care militează pentru libertatea conaționalilor săi. Acest document este considerat una dintre primele manifeste ale luptei pentru independența Albaniei. Nu se cunoaște data morții lui, se bănuiește doar că a murit la Istanbul, asasinat de oamenii patriarhului grec. Este considerat cel mai important iluminist albanez, corifeul Renașterii naționale.

Victor Eftimi (născut în 1889, la Boboștița, Albania – decedat în 1972). A ajuns în România în 1907, unde s-a stabilit împreună cu familia. A urmat cursurile liceale la Liceul „Mihai Viteazul”, din capitală. A debutat în revista „Viața literară” a lui Ilarie Chendi. La revista „Țara noastră”, din Sibiu, a fost

coleg de redacție cu Octavian Goga (1908). În 1909, a scris piesa de teatru „Înșir-te mărgărite”, făcându-se imediat remarcat. În 1913, a fost numit director al teatrului „Comedia”, iar în 1920 devine director general al teatrelor din România. A fost ales membru al Academiei Române. A scris și publicat numeroase volume de versuri, piese de teatru și proză. Teatru: *Cocoșul negru*, *Înșir-te mărgărite*, *Prometeu*, *Omul care a văzut moartea*, *Inspectorul broaștelor*, *Strămoșii* ș.a. Volume de versuri: *Poemele singurătății*, 1912, *Odă limbii române*, 1958, *Minciuni terestre*, 1961, *Poezii*, 1964. Romane: *Kimionoul înstelat*. Colaborări: *Convorbiri critice*, *Viața literară și artistică*, *Țara noastră*, *Revista literară și politică*, *Luceafărul*, *Ramuri*, *Flacăra*, *Viața românească*, *Sburătorul literar*, *Rampa*, *Lupta*. În ultimii ani ai vieții a făcut două călătorii în Albania, unde și-a vizitat ținuturile natale și i s-au acordat toate onorurile unui adevărat patriarh al literaturii.

Mitrush Kuteli, pseudonimul literar al lui Dhimiter Pasko (născut la 13 septembrie 1907, la Pogradec, Albania – decedat la 4 mai 1967, în Tirana, Albania). Este considerat unul dintre cei mai importanți prozatori albanezi. A studiat științele economice la București, unde a obținut și titlul de doctor în științe (1934). De-a lungul unei cariere scriitoricești strălucite, a publicat volume de povestiri cu tentă socială și istorică. În creația sa, este evidentă influența prozei sadoveniene. Dintre operele sale, amintim volumele: „Toamna lui Djeladin Bey”, „Hanuri și caravane” și „Cum s-a întâlnit Ndoni cu Zallorii”. A fost în egală măsură poet, critic literar și un traducător strălucit. În 1942 s-a repatriat, continuându-și activitatea literară până la moarte, în 1967. A suferit din cauza opiniilor lui, regimul comunist considerându-l „dușman al poporului”.

Lasgush Poradeci, pseudonimul literar al lui Lazar Gusho (născut la 27 decembrie 1899, la Pogradec, Albania – decedat la 12 noiembrie 1987, în Tirana, Albania). A fost un mare admirator al lui Mihai Eminescu, de care a fost influențat decisiv în creația sa. Este considerat cel mai mare liric al poeziei albaneze. A ajuns în România în 1921, unde și-a început studiile universitare, continuate apoi cu bursa statului albanez la Facultatea de limbi romano-germanice din Graz (Austria). În România, a publicat primele două volume de versuri: „Dansul stelelor” (1933) și „Steaua inimii” (1937). În anii războiului, s-a întors în patrie. A conviețuit greu cu regimul comunist, care mulți ani i-a ținut opera la index. Pentru a putea supraviețui, a tradus mult din lirica universală: Pușkin, Goethe, Heine, Lenau, Brecht, Byron, Eminescu ș.a.

Cezar Ivănescu (născut la 6 august 1941, în Bârlad – decedat la 24 aprilie 2008, în București). A fost cel de-al doilea fiu al Xantipei și al lui Dumitru

Ivănescu, familie care a dat culturii românești pe cunoscutul lingvist Gheorghe Ivănescu, pe istoricul Dumitru Ivănescu, pe poetul și germanistul Aurel Ivănescu. Prin mamă, Ivănescu se trage din Korcea, Albania.

Între 1950–1959, a urmat școala primară, gimnaziul și liceul la București, Focșani și Bârlad. Încă din timpul liceului, a frecventat cenaclurile literare; a debutat în 1959, în revista „Luceafărul”. A urmat Facultatea de filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (absolvită în 1968), anul licenței fiind și cel al debutului editorial. Apariția primului său volum de poezie, „Rod”, la Editura pentru literatură, a fost considerată un eveniment literar de excepție (Nicolae Manolescu). În 1969 își face debutul în teatru cu piesa „Mica dramă”, cu care primește premiul pentru dramaturgie al revistei „Argeș”. În perioada 1974–1990 a fost redactor la revista „Luceafărul”. Alte volume: „Rod III” (1975), „Rod IV” (1977). În 1979, apare impresionantul volum „La Baaad”, urmat de „Muzeon” (1979), „Doina” (1983), „Alte fragmente din Muzeon” (1992), „Sutrel muțeniei” (1994), „Pentru Marin Preda 2 (1996), „Timpul asasinilor” (1997 – despre Nicolae Labiș), „Poeme” (1998), „Doina (Tatăl meu, Rusia)” (2000).

I s-au conferit: Premiul revistei „Luceafărul” și Premiul de Poezie „Mihai Eminescu” al Academiei Române, pentru volumul „Doina”; Premiul Uniunii Scriitorilor, pentru „Alte fragmente din Muzeon”; Premiul Serilor de Poezie de la Vânători, Neamț, pentru Opera Omnia; Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu” pe anul 1999.

Vlad Zografi (pseudonimul literar al lui Vlad Djamo, născut în 1960, la București). Este dramaturg și prozator contemporan. A absolvit Facultatea de fizică a Universității din București (1985), după care și-a luat doctoratul în fizică la Paris (1994). Este autorul unor articole de fizică atomică teoretică, în reviste științifice celebre. După întoarcerea în țară, s-a dedicat scrisului și activității de editor. A tradus în limba română opere de Eugen Ionescu. Prima carte proprie, volumul de povestiri „Genunchiul stâng sau genunchiul drept” a apărut la editura Eminescu, în 1993. Au urmat „Omul nou” (povestiri, ed. Albatros, 1994) și volumele de teatru „Izabela, dragostea mea” (ed. Unitext, 1996), „Oedip la Delphi” (ed. Humanitas, 1997), „Regele și cadavrul” (ed. All, 1998), „Viitorul e maculatură” (ed. Humanitas, 1999), „America și acustica” (ed. Humanitas, 2007). A colaborat la majoritatea revistelor culturale românești și a obținut Premiul Criticii, în 1996, din partea Secției Române a Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru. Piese sale au fost jucate atât în România, cât și în cadrul unor turnee în străinătate.

Merită menționată aici contribuția adusă la cunoașterea reciprocă, prin intermediul traducerilor din și în limba albaneză datorate lui **Marius Dobrescu** (n. 1951). Ziarist și scriitor, Dobrescu este redactorul-șef al

publicației „Prietenul albanezului” și traducătorul în limba română al operei cunoscutului scriitor albanez Ismail Kadaré, al cărui student a fost, la Tirana, în perioada 1971–1975. Pentru activitatea sa literară, Dobrescu a primit Premiul Uniunii Scriitorilor din România pentru traducere (2002) și Premiul Ministerului Culturii, de la Tirana, „Penda e Artë” (2006).

Alți oameni de cultură și intelectuali de origine albaneză care au trăit și au activat în România:

Cornel Stavru, tenor, solist al Operei Naționale;

Nicolae Djamo, profesor universitar și diplomat;

Lucia Djamo Diaconița, profesor universitar, lingvist;

Stavru Opari, arhitect;

Brândușa Pantelimon Opari, profesor universitar, Institutul Politehnic București;

Sergiu Cunesu (Kuneshka), inginer și om politic;

Asdreni (Aleks Stavre Drenova), poet și lider al comunității, în perioada interbelică;

Ibrahim Themo, medic, reformator al sistemului sanitar din Dobrogea;

Pandeli Evangheli, mare proprietar și om politic, fost prim-ministru al Albaniei;

Kiril Economu, actor;

Oana Manolescu, scriitor, deputat al minorității albaneze în Parlamentul României;

Gelku Maxutovici, istoric, fondatorul organizației culturale UCAR.

Lipovenii

Pentru regiunea Dobrogei, prezența staroverilor este asociată cu migrarea cazacilor conduși de atamanul Ivan Nekrasov, ca urmare a incursiunilor declanșate împotriva acestora de autoritățile țariste. Imigrările populației căzăcești și a celei alăturate acestora se întind pe întreaga perioadă a secolului al XVIII-lea. Din 1740–1741, localitatea Sarichioi, din județul Tulcea, devine un centru important al cazacilor nekrasovi, cu o organizare remarcabilă a vieții sociale după regulile „Legământului lui Ignat”. Alte sate lipovenești vechi din Dobrogea (secolul al XVIII-lea) sunt: Slava Rusă, Carcaliu, Jurilovca.

Prezenți pe teritoriul României într-un număr de 35 791 (conform recensământului din 2002), rușii lipoveni sunt concentrați majoritar în estul țării, în Dobrogea și Moldova. Peste 2/3 din numărul total se găsesc în apropierea unor unități hidrografice majore (fluviul Dunărea, Complexul lagunar Razim-Sinoe, litoralul Mării Negre).

Italianii

Italianii au participat la construcția marilor și importantelor edificii publice, private și religioase din Alba Iulia, București, Craiova, Târgoviște, Tulcea, Constanța, Turnu Severin, Cluj, Târgu Mureș, Oradea, Beiuș, Câmpulung Muscel, Buzău, Iași, Botoșani, Bârlad, Focșani, Râmnicu Sărat, Piatra Neamț, Călărași, Caracal, Pitești, Târgu Jiu, Calafat, Râmnicu Vâlcea, Curtea de Argeș, Sinaia, Ocna Sibiului, ș.a., – clădiri reprezentative ale patrimoniului național –, a drumurilor, căilor ferate, tunelurilor, podurilor, cantoanelor și garilor din cele trei țări române, la amenajarea porturilor dunărene și maritime, cursurilor și aducțiunilor de apă. Exemple: Castelul Peleş, Palatul CEC, Bursa (actualul sediu al Bibliotecii Naționale), Palatul Societății de Asigurări „*Generali*” (sediul BCR din Piața Universității), Muzeul „*Grigore Antipa*”, Palatul Fundațiilor Regale (Biblioteca Centrală Universitară), Ateneul Român, Cercul Militar, Gara de Nord, Gara de Est, Palatul Justiției, Blocul „*Adriatica Asigurări*”, Muzeul Național de Istorie, Spitalul „*Colțea*” etc. Din rândul comunității italiene s-au ridicat medici, actori, arhitecți, profesori, scriitori, pictori, muzicieni, sportivi, ingineri care fac parte dintre personalitățile de seamă ale României, cum sunt Carol Davilla, medic și farmacist, fondator al învățământului medical și farmaceutic românesc, organizator al sistemului medical, civil și militar din România, Alexandru Pesamosca, chirurg, actrița Fanny Tardini, regizoarea Sorana Coroamă-Stanca, actrița Clody Bertola, Luigi Cazzavillan, fondatorul presei moderne românești (*Universul*, 1884), scriitorul Dan Petrașincu (Angelo Moretta), profesorul și umanistul Edgar Papu, criticul literar Adrian Marino, arhitecții și profesorii Victor Asquini și Roman de Simon, compozitorii și muzicienii Mansi Barberis, Alfonso Castaldi, Egizio Massini, Florin Bogardo, Enrico Fanciotti, Horia Moculescu, pictorul Tasso Marchini, figură emblematică a generației sale, deși s-a stins prematur din viață în 1936, la numai 29 ani, atleta Argentina Menis și alții. Nu-i putem omite pe cei care s-au retras în țara de origine, ca arhitectul Giulio Magni, emul al lui Ion Mincu, Ramiro Ortiz, profesor universitar și promotor al culturii române și italiene, Rosa del Conte, reputat eminescolog, ori pe filologul și scriitorul italian Arturo Graf, care și-a tipărit primul volum la Brăila în perioada cât a poposit aici pentru câțiva ani.

Organizații ale italienilor din România: Asociația italienilor din Romania, cu sediul la Suceava; Liga comunităților italiene din Romania, cu sediul la Ploiești; Comunitatea italienilor din România, cu sediul la Iași; Asociația culturală a friulanilor din România, Fogolar Furlan, cu sediul la București, Asociația Circolo Trentino din România, cu sediul la Zărnești.

Publicații: *Columna* editată de Comunitatea italiană din România, Iași, până în 2004; *Di nuovo insieme, Siamo di nuovo insieme*, editate succesiv din 2005 de Asociația italienilor din România.

Macedonenii

Comunitatea macedonenilor din România a marcat de-a lungul timpului prezența sa pe teritoriul de astăzi al României. Fie că și-a pus amprenta asupra întemeierii și dezvoltării vieții monahale în Țara Românească și apoi în Moldova – Nicodim de la Tismana –, fie că a ctitorit așezăminte de cult și mănăstiri (Băilești, Dobromira, Tismana, Vișina, Toplița), fie că un reprezentant al ei are meritul de a fi fost pionierul simbolismului european și cel mai important teoretician al simbolismului (Alexandru Macedonski, 1854–1920), fie că pe plan social au existat familii cu o reală influență culturală, economică și politică (familiile Bellu și Jean Mihail), fie că, precum Haiduc Velcu, au dat o mână de ajutor haiducilor din sudul României, fie că s-au născut în Macedonia la Skopje (Baba Novac) și a venit să dea o mână de ajutor lui Mihai Viteazul la unirea țărilor românești, fie că reprezentanți ai săi au jucat un rol important în câștigarea Războiului de Independență al României de la 1877 (generalul Ioan Algiu 1834–1904), comunitatea macedonenilor întodeauna a trăit în bună înțelegere și pace cu întreaga populație de pe teritoriul de astăzi al României.

Sfântul Nicodim de la Tismana (1310, Prilep, Macedonia – 1406, Tismana, Țara Românească) este întemeietorul monahismului în Țara Românească și ctitor de mănăstiri. Născut în 1310, în sudul Dunării, într-o familie de foarte credincioși, din Prilep (Macedonia), și-a început viața călugărească pe Muntele Athos, purtând apoi modelul aspru al monahismului ortodox și în Țările Române. Ctitor de mănăstiri – Vodița, Tismana, Prislop, a trăit ca un sfânt, adunând în jurul bisericii popoare de credincioși. Tradiția monastică din Sfântul Munte susține că tânărul cuvios era deja „înaintevăzător-cu-duhul”. El a avut mai multe vedenii, în care Duhul Sfânt i-a poruncit să se întoarcă în Macedonia natală, pentru a ridica trei biserici, în locuri în care creștinii erau strâmtorați de mulțimea musulmanilor. Nicodim a ascultat porunca, și tradiția populară din acea zonă îi atribuie ctitoriile de la Vratna, Mănăstirița și Saina, în ținuturile Cladovei. În Macedonia, Sfântul Nicodim a avut o nouă vedenie, în care i se dezvăluiau năvălirile turcilor ce aveau să urmeze în Țările Române și în care Maica Domnului îi cerea să treacă apa Dunării și să îi ajute pe români, frați de credință. Influența duhovnicească a sfântului s-a întins până în Moldova, unde trei dintre ucenicii săi au ajuns la mănăstirea Neamț, introducând acolo rânduielile athonite aduse de la învățătorul lor, cu două veacuri înaintea celui mai mare ctitor de viață monahală, Paisie Velicickovski. Istoria bisericească susține că Nicodim cel Sfințit a fost duhovnicul de taină al primilor patru domnitori Basarabi, Vlaicu Vodă, Radu I, Dan I și Mircea cel Bătrân. Sfântul Nicodim cel Sfințit de la Tismana a trăit 96 de ani și a murit în ziua de 26 decembrie a anului 1406.

Mai multe generații de ucenici ai sfântului au ctitorit peste o sută de biserici și mănăstiri, din Mehedinți și Gorj până în Oltenia și Valahia, până târziu, în epoca lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu.

Baba Novac (1530, Skopje, Macedonia 1601, Cluj, România) – general în oastea lui Mihai Viteazul. Luptător împotriva turcilor și pentru unirea Țărilor Române. A fost preot în Macedonia, a fost haiduc în Macedonia, Serbia și România. În jurul moșiei dăruite lui Baba Novac de către Mihai Viteazul s-a dezvoltat cartierul craiovean Brazda lui Novac. Fii săi (Novăceștii), au fost la rândul lor aprigi luptători antiotomani și protectori ai poporului. A avut un frate, Radovan și mai mulți fii, dar cu fiul cel mare, Gruia Novac (despre care s-au scris atâtea balade și s-au țesut atâtea legende), a apucat să haiducească și să lupte împreună.

Familia Macedonski. Se naște în 1780/1782 Dimitrie Macedonski, bunicul patern al poetului de origine macedoneană și Pavel Macedonski, fratele său geman. În 1787 la declanșarea războiului ruso-austriaco-turc, o mare parte a populației de religie creștin-ortodoxă din Balcani s-a refugiat în nordul Dunării, în Valahia și Moldova (alte refugii/bejenii au avut loc în timpul celorlalte războaie imperiale, din 1806–1812, 1828–1829, 1853–1856). Printre refugiați, s-au numărat membrii familiei lui Ștefan Mincio Macedonski. În 1806, Dimitrie Macedonski și fratele său Pavel care participaseră, mai înainte, la răscoala antiotomană a sârbului Karagheorghević, înăbușită în sânge, se încadrează în regimentul de cazaci valahi reînființat la cererea rușilor de către Constantin Ipsilanti, domnitorul Țării Românești (1806–1807) și, la luptele de la Obilești-Ilfov (2 iulie 1807), Dimitrie este rănit. Cei doi frați Macedonski ajunseseră la gradul de locotenent/porucic, fiind sloboziți de generalul Bagration din serviciu (23 martie 1809), „spre a-și căuta slujbă ostășească sau politicească”. Cunoșteau, deopotrivă, limbile macedoneană, rusă, română, greacă, sârbă și turcă, devenind traducători pe lângă Divanul Principatului Valahiei, dar și în alte funcțiuni administrative – furnizori militari, control economic, strângerea/înrolarea de ostași/panduri/„merceliari” în armata rusă, iar la retragerea armatei ruse din țările române (1806–1812) rămân pe loc obținând certificate de indigenare/naturalizare/împământenire. În 1821, Dimitrie și Pavel Macedonski participă la mișcarea lui Tudor Vladimirescu, de care erau apropiați prin vechi afaceri și camaraderie militară din războiul 1806–1812. I se impută, totuși, lui Dimitrie Macedonski (fără dovezi concrete) predarea/trădarea Vladimirescului în mâinile eteriștilor. Urmăriți de turci, Dimitrie Macedonski și Hagi Prodan, cu arnăuții, împreună cu eteriștii lui Al. Ipsilanti, sunt înfrânți la Drăgășani (7 iunie 1821). Retrași la Tismana, căzuți în mâinile pandurilor, salvați de Pavel Macedonski, trec în Transilvania (10 august 1821),

și, prin Brașov ajung cu pașaport fals la Hotin, în Basarabia, unde rușii, considerându-i periculoși, i-au pus la gros. Se reîntorc în București la finele războiului ruso-turc, în 1830. În mai 1840 Serdarul Dimitrie Macedonski, alături de Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, Marin Serghiescu, C. Telegescu, Jean A. Vaillant ș.a., participă la constituirea unei Societăți Secrete care își propuseseră să realizeze independența Țării Românești și lichidarea regimului feudal. Au fost arestați (în urma unui denunț), judecați și condamnați la 8-10 ani de ocnă, printre care și Dimitrie Macedonski. După ieșirea din ocnă, Dimitrie Macedonski are cinci copii, primul fiind Alexandru, viitorul general și tată al poetului (22 decembrie 1816–24 septembrie 1869). Acesta este trimis la studii militare la Liceul imperial de la Kerson, la Jitomir în Rusia, la Tuia în Rusia. În 1854 se naște Alexandru, al 3-lea copil din cei patru. La data de 4 mai 1859, Colonelul Alexandru D. Macedonski este înaintat general, întâiul în Principatele Unite/România, și șef al armatei, în guvernul C. A. Kretzulescu (27 martie–6 septembrie 1859), pentru atitudinea sa unionistă.

Alexandru A. Macedonski (1854–1920), poetul, se naște în București. Până în 1890 Macedonski scrie poeme ample, de factură romantică, cu versuri lungi, și cu un pronunțat caracter satiric; scrie ciclul Noptilor. După 1890, lirica lui Alexandru Macedonski trece printr-un proces de esențializare. Acum scrie Rondelurile; discursul liric este rezultatul unui efort de sinteza și se bazează pe o metaforă concretă. Poetul renunță la retorismul primei etape, poezia devenind sugestie și muzicalitate. Macedonski e unul dintre puținii noștri autori de rondel. Spre sfârșitul vieții a scris celebrele cicluri, Rondelurile pribege, Rondelurile celor patru vânturi, Rondelurile rozelor, Rondelurile Senei și Rondelurile de porțelan. Cele cinci cicluri au fost publicate în volumul postum *Poema Rondelurilor* (1927). Macedonski este și fondatorul revistei și cenaclului *Literatorul*, o grupare formată în 1880, ca reacție a influenței germane a grupării Junimea. Poetul a încercat astfel să relanseze caracterul neolatin al limbii și literaturii române. Alexandru Macedonski a încurajat, la începuturile activității lor scriitoricești, numeroși tineri talentați, printre care George Bacovia, Tudor Vianu, pe care i-a publicat în revista sa – *Literatorul*. În 1873 scoate ziarul *Oltul*, iar în 1896 revista *Liga ortodoxă* în care vor debuta alți mari scriitori: Tudor Arghezi, Gala Galaction. Teoretician al simbolismului și promotor al noii poezii: *Arta versului* (1890); *Poezia viitorului* (1892). A fost influențat de instrumentalismului poetului belgian René Ghil. A fost ales ca membru post-mortem al Academiei Române (în 2006).

Familia Bellu, cu titlul austriac de baronie, căpătat după ce vistierul cu acest nume al lui Vodă Caragea a întemeiat o vistierie, este o familie originară din Pindul Macedoniei și cel mai vechi strămoș al ei, cunoscut ca George Bellio (începutul secolului al XVIII-lea). Acesta a avut o fată și doi băieți: Ion și

Dumitru. Cel din urmă s-a căsătorit și a avut o fată și trei băieți: Gheorghe, Ștefan și Costache. Primul care a venit în Țara Românească a fost Dumitru, care, el însoțindu-l pe Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818) și la venirea și la plecarea de la tron, ajungând în cele din urmă la Viena, unde Francisc I (1792–1835) l-a investit cu titlul de baron al Imperiului Austriac pentru serviciile aduse. Dumitru Bellio moare necăsătorit, lăsând o imensă avere copiilor fratelui său Ștefan.

Ștefan a venit și el în țările române pe la începutul secolului al XIX-lea, s-a împământenit și și-a schimbat numele în Bellu. S-a căsătorit în cetatea Băniei cu Elena Bălcescu, cu care a avut, la rândul său, opt copii (cinci fete și trei băieți). Băieții: Costache a ajuns mare logofăt în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu și s-a căsătorit cu Elena Mavrocordat); Dumitru (mare logofăt și el, chiar deputat). Obține prin 1856 reînnoirea titlului de baron de Austria, atât pentru el, cât și pentru ceilalți doi frați) și Alexandru (de asemenea, mare logofăt, însurat cu Irina, fiica Zincăi Paleologu și a banului Barbu Văcărescu, a avut drept copii patru băieți: Ștefan, Barbu, Gheorghe și Costache, ultimii doi, morți la Paris, fără urmași. Ștefan s-a căsătorit cu Elisa Știrbei (fata principelui Barbu Știrbei (1849–1853 și 1854–1856), fratele lui Gh. Bibescu).

Barbu Bellu (1825, fiul lui Alexandru și al Irinei/n. Văcărescu), a devenit deputat în 1858 și ministru de instrucție și justiție în 1861, când prim-ministru era vărul său Barbu Catargiu. În 1866, a obținut reconfirmarea titlului de nobil austriac. Fiul său este cel care în 1927 a donat statului întreg complexul Belu din Urlați, care a devenit secție a Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova. Același Barbu B. Belu (Bellio) dăruia Bibliotecii Academiei Române, încă din 1913, un manuscris din versurile lui Iliad (Ion Heliade Rădulescu), scris cu alfabet de tranziție pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Tot membrii familiei Belu au donat terenul pentru actualul cimetir Bellu din București.

Familia Mihail. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele patru decenii ale secolului al XX-lea, familia Mihail din Craiova, s-a bucurat de o adevărată celebritate. Astfel, „tatăl”, Constantin Mihail, de origine macedoneană, din părțile Solonului a ajuns în această localitate înainte de 1900. După Cantacuzino el era cel mai bogat om din România, iar fiul sau, Jean Mihail, a continuat să mărească averea familiei astfel că, în perioada 1923–1924, când a moștenit două mătuși, a devenit, de departe, cel mai bogat om din România. Acesta a făcut numeroase opere de binefacere, a fost un mare colecționar de artă, a construit numeroase clădiri care ulterior au devenit sedii administrative, a construit Palatul Mihail din Craiova, actual Muzeul de artă. În 1936, la 28 februarie, Jean Mihail, ultimul reprezentant al acestei familii, a decedat și uriașa sa avere a fost lăsată, prin testament, statului român.

MINORITĂȚI ÎN SPAȚII SOCIALE

Alături de minorități care au marcat geografia și cultura locurilor există și altele al căror destin a influențat ansamblul spațiului românesc.

Evreii

Potrivit datelor publicate în Enciclopedia României, în România interbelică evreii dețineau 31,14% din totalul întreprinderilor industriale și comerciale. În același timp, mulți evrei continuau să fie meseriași și muncitori. În unele zone – ca Maramureș și Basarabia – au fost și agricultori și crescători de animale, în primul rând oieri. Se remarcă o orientare tot mai accentuată și spre profesii intelectuale: în ajunul celui de Al Doilea Război Mondial, din cei peste 8 000 de medici existenți în România, 2 000 erau evrei, peste 2 000 de ingineri au fost înregistrați în Asociația Inginerilor Români, în jur de 3 000 de avocați în Baroul Avocaților ș.a.

În epoca interbelică, evreii au participat la viața politică a țării, au contribuit la consolidarea statului național unitar român, la dezvoltarea democrației și a pluralismului politic.

Ei s-au raliat forțelor politice de orientare democratică, repudiind extremismul de dreapta, în frunte cu legionarii și cuziștii, care promovau o politică agresiv antisemită de calomniere și de culpabilizare a populației evreiești, trecând de multe ori la acțiuni de violență și bătăi, în special în instituțiile de învățământ superior.

Evreii s-au afirmat, în viața politică interbelică, atât prin aderarea la diferite partide burghezo-democratice și socialiste, cât și prin organizații și partide proprii, cum au fost: „Uniunea Evreilor Români” (înființată în 1909, cu titulatura „Uniunea Evreilor Pământenii”; – schimbată în UER, în 1923), Clubul Parlamentar Evreiesc (1928), Partidul Evreiesc, (1930), numeroase organizații sioniste, și Uniunea Comunității Evreiești din Vechiul Regat (1928), ca și alte Uniuni regionale, transformate în 1937 în Federația Uniunilor Comunităților Evreiești din România.

În alegerile parlamentare din 1926, 1928, 1931 și 1932, au fost aleși, de fiecare dată, între 4–5 evrei, ca reprezentanți ai organizațiilor evreiești. Jacob Niemerower, în calitate de Șef Rabin al cultului mozaic din Vechiul Regat, a fost senator de drept până în anul 1939, când a decedat; locul său a fost preluat de Șef Rabinul Alexandru Safran.

Istoria evreilor nu a fost doar o istorie politică sau o istorie de integrare social-economică în mediul românesc, dar a fost și o istorie cultural-comunitară și cultural-spirituală.

S-au ridicat zeci și sute de sinagogi în București și orașele de provincie, s-au creat sute de instituții* culturale, de asistență și de învățământ; au apărut sute de ziare și reviste evreiești în limbile română, franceză, germană, maghiară, idiș și ebraică; au fost editate cărți de iudaistică, care, toate, reflectă varietatea curentelor și ideologiilor specifice vieții evreiești – de la hasidism (curent mistic cabalist) și ortodoxie la luminism și integraționism, de la asimilism și socialism la autonomism cultural.

Pe parcursul ultimului veac și jumătate, din rândul populației evreiești s-au ridicat câteva generații de oameni de cultură și artă reprezentative și pentru spiritualitatea românească, în general, ca și o serie de personalități de seamă reprezentative pentru iudaismul evreilor de aici.

În primul sens amintit, evocăm oameni de știință, dublați de eminenți pedagogi, precum: Emanoil David, L. Edeleanu, M. Haimovici, M. Bercovici, I. Blum, T. Revici – cu îndelungi state de activitate în domeniul învățământului

* Odată cu creșterea numerică a populației evreiești și cu modernizarea societății, instituțiile cultural-comunitare au proliferat, constituindu-se faimoasele curți rabinice, precum și sute de organizații și asociații evreiești cu funcții laice și religioase, cu atribuții filantropice, culturale și politice, pentru apărarea intereselor vitale ale evreilor. Pentru a ne face o idee despre varietatea și multitudinea acestor așezăminte, reproducem, de pildă, o listă-inventar cuprinzând doar câteva din instituțiile de acest fel existente în Capitală la 1913.

Denumirea instituției: Comitetul central al școlilor, Loja I.O.B. „Noua fraternitate”, Oficiul pentru procurare de lucru, Coloniile școlare, Fondatiunile Lojei „Noua fraternitate”, Fondul „Mueth Chiten – Dr. A. Blumenfeld”, Cursuri de confirmare și asupra iudaismului, Loja „Lumina”, Fondul Prim-Ajutor al Lojei „Lumina”, Cursurile serale ale Lojei „Lumina”, Comitetul local al „Uniunii Evreilor Pământeni”, Asociația corpului didactic israelit din Capitală.

Manifestațiuni culturale: Ședințele culturale ale Lojei „Noua Fraternitate”, Activitatea culturală a cercului „Libertatea”, Toynbee-Hall-ul comunității israelite spaniole, Conferințele Societății „Saron”, Manifestațiuni culturale sioniste.

Biblioteci: „Saniel Marcus”, „Libertatea”, „M.Z. Segal”.

În total, la 1913, erau în Capitală 189 organizațiuni și instituțiuni. După scopul pe care îl urmăresc, aceste organizațiuni și instituțiuni se divid în: 5 organizațiuni socio-culturale, 4 cu scopuri didactice, 4 școlare, 2 Comunități religioase, recunoscute de Stat, 2 Societăți Sacre de înmormântare, 1 Spital, 2 Loji „B'nei Brith”, 35 Temple și sinagogi, 3 Azile, 1 Orfelinat, 2 Gimnazii, 1 Școală comercială inferioară, cu o clasă superioară, 1 Școală profesională de fete, 2 Cursuri complementare profesionale de fete, 1 școală de meserii, 8 Școli primare de băieți, 1 școală cu grădiniță de copii, 4 Cantine școlare, 2 Societăți pentru sprijinirea studenților, 5 Societăți filantropice propriu-zise, 3 Societăți pentru ajutorarea lăuzelor, 1 Societate pentru acordare de împrumuturi fără dobânzi, 5 Societăți pentru ajutorarea elevilor săraci cu haine și rechizite școlare, 2 Societăți pentru inițierea și întreținerea băieților săraci, 1 Societate pentru înzestrarea fetelor sărace, 7 Cercuri culturale, 1 Cerc medical, 3 Societăți studențești, 1 Club profesional, 1 Societate de gimnastică, 1 Toynbee-Hall, 2 Biblioteci, 5 Societăți sioniste, 9 Publicațiuni evreiești, 4 Societăți cooperative, 1 Societate dramatică (Teatru evreiesc).

tehnic și universitar; I. Barasch, F. Zicman, I. Fuhn, A. Kanitz ș.a. – în domeniul biologiei; A. Haimovici, I. Barbălat, A. Froda, A. Hollinger, T. Ganea, I. Schoenberg, A. Sanielevici, I.S. Ausländer, S. Sternberg, E. Soru, E. Marcus etc. – în domeniul științelor exacte și tehnice; N. Blatt, R. Brauner, M. Cajal, M.H. Goldstein, S. Iagnov, A. Kreindler, L. Meiersohn, B. Menkeș, M. Popper, A. Radovici, O. Sager, L. Strominger, A. Teitel, M. Wertheimer și alții, în domeniul medicinei; J. Byck, Al. Graur, M. Gaster, L. Șăineanu, L.A. Candrea, H. Tiktin – în domeniul lingvisticii și filologiei; E. Barasch, A. Schwefelberg, I. Rosenthal, W. Filderman, A. Stern – în domeniul științelor juridice; C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, I. Brucăr, M.A. Halevy ș.a. – în domeniul gândirii social-filosofice.

Numeroși oameni de știință, scriitori, actori, pictori, compozitori și muzicieni evrei – au îmbogățit cu opere esențiale viața științifică, literară, cultural-spirituală și artistică românească.

Curentul aculturației cuprinde aproape întreaga intelectualitate de origine evreiască, trecută prin școli românești și decisă să se afirme, în principal, dacă nu chiar exclusiv, pe tărâmul literelor, artelor, științelor și tehnicii moderne.

Literații abordează o tematică mai puțin marcată de evreitate – și țin să se afirme, în principal, în gazetele și revistele importante ale țării. Artiștii (plasticienii, muzicienii, actorii) tind a-și spori cota lor valorică pătrunzând pe piața culturală a Vechiului Regat, apoi a României Mari și chiar a Europei. Câțiva oameni de știință capătă reputație, iar o seamă de medici, ingineri, arhitecți și alții – devin tot mai cunoscuți ca profesioniști de valoare.

Așadar, intelectualitatea de origine evreiască, deși încă în formare la finele secolului al XIX-lea, deci relativ puțin numeroasă, bate la porțile culturii secularizate, românești și europene, căutând, pe cât posibil, prin contribuțiile lor, să nu poarte marca unui „particularism etnic”, care să justifice marginalizarea ori bararea căilor de pătrundere în cultura modernă.

Era, în toate aceste manifestări de intelectualitate și creativitate, o demonstrație, poate indirectă, a faptului că evreii doresc și pot să vină cu contribuții reale în domeniile științei și culturii, dovedind astfel că sunt, în fapt, emancipați, înscriși în curentul modernizării – economice –, dar și în domeniile științei, culturii și artelor*.

În anii comunismului, evreii rămași în România au cunoscut un acut proces de intelectualizare (peste 70%, cu studii medii și superioare), opțiunea

* Dar acest „trend”, rezultat al conviețuirii – a fost brutal întrerupt, în anii prigoanei antievreiești din timpul ultimului Război Mondial, ceea ce a dus la diminuarea acestei populații, de circa 800 000 de persoane, recensate în anii '30, la cu puțin peste 400 000, în 1946. Fenomenul s-a datorat ciuntirii țării, în anii războiului, și pierderii unor teritorii, după 1944. Numărul evreilor pieriți datorită prigoanei din teritoriile administrate de regimul Antonescu, recte Basarabia, Bucovina, Transnistria etc. – se estimează la circa 100 000 de victime. În Ardealul de Nord, administrat de Ungaria, în acei ani, au pierit în jur de 125 000 de evrei.

lor fiind în principal pentru profesii tehnice, ingineresti, medicale ș.a. Ei s-au integrat în societatea românească, afirmându-și loialitatea față de țară prin munca lor constructivă, în cele mai diferite domenii de activitate**. Un număr important de membri ai Academiei Române au început să activeze în această perioadă. Printre membrii de onoare, se află și originari din România, din trecutul mai îndepărtat.

Evreimea rămasă sub comunism – deși confruntată cu tendințele oficiale de estompare a caracterului etniei – continua să ducă o viață comunitar-culturală „normală”. Dar, din motive obiective și subiective (asimilismul) acest proces nu cuprinde decât 2/5 din originarii evrei, de regulă cei mai puțin activi profesional.

E drept că, în iunie 1949, se legitimează statutul Federației Comunităților Evreiești din România (FCER) și al cultului mozaic. În primii ani de comunism,

---

** Un număr important de membri ai Academiei Române au început să activeze în această perioadă. Printre membrii de onoare, se află și originari din România din trecutul mai îndepărtat.

Membri de onoare: bancherul Jacques M. Elias (1844–1923), matematicianul David Emmanuel (1854–1941), filologul, istoricul literar, folcloristul rabin dr. Moses Gaster (1856–1939), matematicianul Simion Sanielevici (1870–1963), lingvistul și folcloristul Lazăr Șăineanu (1859–1934), lingvistul Heimann Hariton Tiktin (1850–1936), rabinul dr. Moses Rosen (1912–1994), rabinul și filosoful dr. Alexandru Safran (n. 1910), sculptorul Idel lanchelevici (1909–1944), criticul literar și teoreticianul Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855–1920), esteticianul Ion Ianoși (n. 1928).

Membri titulari: electroenergeticianul Martin Bercovici (1902–1971), inframicrobiologul Nicolae Cajal (1919–2004), compozitorul Paul Constantinescu (1909–1963), igienistul dr. Iacob Felix, „întemeietorul igienei științifice în România” (1832–1905), lingvistul Alexandru Graur (1900–1988), filosoful Constantin Henri Ionescu-Gulian (n. 1914), matematicianul Mendel H. Haimovici (1906–1973), pictorul și graficianul Iosif Iser (1881–1958), neurologul Arthur Kreindler (1900–1988), istoricul literar și scriitorul Barbu Lăzăreanu (1881–1957), matematicianul Solomon Marcus (n. 1925), istoricul Mihail Roller (1908–1958), medicul Oscar Sager (1894–1981), fizicianul A. Sanielevici (1899–1969), botanistul și fitopatologul Alice Săvulescu (1905–1970), dr. Ștefan Stâncă („primul medic român, și unul dintre primii din lume, care a relevat importanța condițiilor de trai și de muncă în apariția și dezvoltarea bolilor”) (1865–1897), poetul Alexandru Toma (1857–1954), scriitorul, esteticianul, istoricul literar și filosof al culturii Tudor Vianu (1897–1964).

Membri corespondenți: juristul Eugen A. Barasch (1906–1987), inginerul constructor Aurel Beles (n. 1891), inginerul, chimistul Mihai Florescu (n. 1912), fizicianul Erwin M. Friedlander (1925–?), fizicianul Radu G. Grigorovici (n. 1911), medicul patolog Simion Iagnov (1892–1957), biochimistul Simion Oeriu (1902–1982), biologul, embriologul Benedict Menkes (n. 1904), economistul Ion (Israel) Rachmuth (1911–1990), chimistul Eugen Segal (n. 1933), matematicianul Ivan Singer (n. 1929), biochimistul Eugenia D. Soru (1901–1988), compozitorul și dirijorul Matei E. Socor (n. 1906), economistul Barbu Zaharescu alias Bercu Zuckerman (n. 1929), sociologul și eseistul Ernest Gali (1917–2000), filosoful Ion Banu (1913–1993).

etnia, total dependentă de Moscova și de conducerea comunităților, afișa un conformism evident. Consimte la reducerea vieții evreiești efervescente de altădată, la momente și manifestări minore, independente de orice idee națională, sionistă ș.a.m.d.

Ulterior, însă, o seamă de lideri evrei, în frunte cu Șef Rabinul dr. Moses Rosen, izbutesc implementarea unei puternice rețele de asistență socială și medicală pentru cei în nevoie, realizează o oarecare revigorare cultural-culturală iudaică – prin inițierea (1956) a Revistei Cultului Mozaic, prin reanimarea sinagogilor (mai ales, la marile sărbători), prin stimularea unor forme de învățământ confesional (heradim, Talmud-Tora), coruri etc., cu un oarecare impact în rândul tineretului.

În deceniul ultim al comunismului românesc, nu lipsit și de accente antisemite și străbătut de furia demolatoare împotriva oricăror lăcașuri de cult, inclusiv mozaice, s-a izbutit, totuși, ctitorirea unui Muzeu, a unui Centru de Studiu al Istoriei Evreilor din România ș.a.

Redusa evreime activă, rămasă în țară și integrată în realitățile sociale ale țării, începe și ea să aibă oarecare legături cu toate aceste manifestări comunitare.

După 1989, se produce un reviriment: cresc conștiința și coeziunea de grup etnic ale evreilor din România; sporesc manifestările de solidaritate intra-etnică și de ajutor comunitar; se diversifică manifestările vieții cultural-iudaice.

În sfera de atribuții ale Federației Comunităților Evreiești din România – unicul for al etniei, coordonator al întregii activități comunitare centrale și locale – intră, astăzi: *asistența socială* (cu sprijinul „Joint”-ului) amplă și diversificată; *asistența medicală* modernă și bine organizată; *activitatea culturală*, finalizată în tipărituri, publicate – zeci de cărți editate anual – de Editura „Hasefer”, și sute de articole publicate de revista *Realitatea Evreiască*, ca și manifestări iudaice de prestigiu; un Centru pentru studierea istoriei evreilor din România (C.S.I.E.R.), cu ample cercetări de istorie paralelă privind istoria evreiască; *activitatea culturală*, desfășurată sub supravegherea a doi rabini de prestigiu și cu autoritate în rândul enoriașilor. Ei sunt ajutați în activitatea lor de un număr de deservenți de cult, care oficiază zilnic în cele peste douăzeci de temple, sinagogi și case de rugăciuni, în funcțiune la ora actuală, dintre cele 124 existente în țară; *reprezentarea parlamentară*, președintele F.C.E.R. fiind în același timp și deputat.

Funcționau, încă din 1948, două teatre evreiești de stat (la Iași, până în 1968, iar la București, și în prezent), subvenționate chiar de oficialități, dar, în comunism, nu de dragul menținerii identității culturale a evreilor, cât pentru ilustrarea sloganului ideologic că în România cultura este națională în formă și socială în conținut. Exista, de asemenea, o editură care publica

și cărți în limbile minorităților, inclusiv în limba idiș, iar pentru salvarea aparențelor erau admise tacit activitățile cultural-iudaice ale F.C.E.R., ca și manifestările de cult și culturale curente, sau marile comemorări ale Holocaustului general și local.

Rromii – contribuția la patrimoniul comun

(RR5 – Text integral referitor la contribuția rromilor la patrimoniul comun)

Pentru a suplini numărul extrem de redus de surse documentare în aprecierea contribuției rromilor la patrimoniul comun, datorat excluderii rromilor din statutul de om și ființării lor în stare de sclavie, vreme de mai bine de o jumătate de mileniu, ceea ce a condus la o îndelungată absență a instituțiilor de formare și reprezentare identitară rrome, dar și pentru a valorifica informația orală specifică poporului rrom, vom porni în analiza noastră de la două realități: stabilirea rromilor pe teritoriul actualei României, în perioada de definitivare a formării poporului român și a limbii române (începutul secolului al XI-lea); lipsa unui teritoriu, în cadrul României, locuit exclusiv sau majoritar de către rromi, cum s-a întâmplat cu celelalte minorități, în favoarea răspândirii rromilor aproape egal și statistic nesemnificativ, pe întreg teritoriul țării, pentru sporirea șansei de a răspunde la comanda socială. Cumulativ, cele două condiții au favorizat constituirea unei culturi și civilizații cu *caracter predominant simbiotic*⁶⁰, ce a devenit patrimoniu comun, ambele etnii contribuind la îmbogățirea sa, în proporții diferite, în momente diferite, ca și cum ar fi contribuit la propriul patrimoniu, de multe ori în defavoarea păstrării propriei identități particulare, dar fără a afecta radical identitatea grupului. Ca atare, în mod obiectiv, în virtutea imperativului nevoii sociale și a organizării, cele două culturi s-au format și dezvoltat împreună, adoptând o traiectorie convergentă, uneori până la identificare. Absența teritoriului, „caracterul dispersat al vieții rromilor”⁶¹, cum spune academicianul Cătălin Zamfir, au condus la lipsirea rromilor de șansa edificării unor lăcașuri culturale, religioase, educaționale și administrative proprii. De aceea, în comparație cu celelalte minorități, situația rromilor este atipică. Dacă unora dintre celelalte minorități, propriile structuri le asigură păstrarea și afirmarea aproape autonomă a identității lor culturale, rromii și-au dezvoltat cultura și civilizația în simbioză cu populațiile majoritare de contact, influențându-se și completându-se reciproc. Dacă celelalte minorități, indiferent de mărimea lor, au cel puțin o instituție culturală (casă

---

⁶⁰ Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, p. 150.

⁶¹ Elena și Cătălin Zamfir (coordonatori), 1993, *Țigani în ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București, p. 92.

de cultură, centru cultural, club) locală, zonală sau regională (unele având astfel de edificii și în capitală), rromii sunt în totalitate lipsiți de așa ceva. Cu toate acestea, rromii nu au fost doar „acumulatori”, care și-au însușit cultura populațiilor de contact pentru a o grefa pe propriul stil și pe elemente proprii, ei au fost și „transmițători” de cultură. Altfel spus, puternicul proces de aculturație nu s-a produs simplist, doar prin inculturație, ci a avut o dinamică complexă, beneficiind și de procesul invers, de exculturație, ambele cu ponderi și contribuții diferite și oscilante în același timp, în funcție de epoca istorică și realitatea social-economică existentă. Generații întregi de majoritari și-au însușit o serie de meserii direct de la noii sosiți, aflați în libertate sau deja robiți. Fierăritul, prelucrarea aramei, lăutăria, zidăritul, ciubotăritul au fost profesii practicate la un moment dat exclusiv de rromi, acoperind nevoile unei economii de tip pastoral-agrar prin excelență. Treptat, ele au fost însușite sau transmise și către membri ai populațiilor majoritare de contact.

Meșteșugarii rromi au avut o **contribuție esențială la constituirea patrimoniului economic comun și la modernizarea României. Fierarii**, ca și strămoșii lor fierari din India antică, despre care Jannine Auboyer spunea că „fabricau cu aceeași perfecțiune arme și zale ușoare, foarfeci de unghii și instrumente de chirurgie. Pentru agricultori, ei făceau brăzdare de plug, lanțuri, cazmale, țepuși de mânat boii; dulgherii veneau de asemenea să cumpere de la ei securi, ciocane, fierăstraie, burghie și cuie de lemn. Vânătorii contau printre clienții lor asidui, cerându-le cuțite, brice, iar croitorii își procurau ace”⁶², au adus șina de fier aplicată peste colacul roții, introducerea butucului cu șină la roată și potcoavele de fier pe teritoriul actualei României. Acestea reprezintă reale contribuții de progres tehnic și creștere a productivității, ca și înlocuirea plugului de lemn cu cel de fier sau cu brăzdar de fier, introducerea sabelor, lăpeților și cazmalelor de fier, mai ușoare și mai rezistente, în locul celor de lemn sau bronz, toate conducând la o creștere exponențială a producției agricole feudale și la pregătirea agriculturii pentru marile exploatații capitaliste de mai târziu. Mobilierul țărănesc făcut de meșterii rromi specializați în **prelucrarea lemnului**, cunoscut sub numele de **mobiliu rudăresc**, este unicat în gospodăria țărănească și conține piese specifice: masa joasă, rotundă, cu blat gros și trei picioare, de influență vădit orientală, prezentă pe arii largi din Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, însoțită de scăunele joase, cu față ușor scobită, rotunde sau pătrate, cu trei sau patru picioare, de obicei simple, fără ornamente și masa înaltă cu ladă sau cu sertar, inclusiv masa „cu secret” (cu sertar ascuns vederii) răspândite în Transilvania și Maramureș și masa-

---

⁶² Jannine Auboyer, *Viața cotidiană în India antică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 37.

dulap, prezentă cel mai frecvent în Oltenia și în Muntenia⁶³. De departe cea mai cunoscută și mai admirată meserie tradițională a rromilor a fost, și încă este, **lăutăria**. Rromii au știut să se transpună, ca nimeni alții, oriunde în lume, pentru a exprima în cântec exact spiritul, ethosul poporului sau zonei în care au trăit. Pe de altă parte, există muzica lăutărească, creație rromă ce păstrează și exprimă melosul rromani, dar care se cântă, atât în limba rromani, cât și în limba populației majoritare de contact sau, particularizând, cu cuvinte românești ce se topesc într-un tot armonizat și profund, generat de un îndelungat proces simbiotic⁶⁴.

Conservarea limbii rromani

Primele studii și cercetări aprofundate referitoare la rromii din România au fost realizate de Barbu Constantinescu, în anul 1878. Cunoscător al limbii rromani, acesta a scris „**Probe de limba și literatura țiganilor din România**” și, astfel, pentru prima dată a apărut o lucrare care reunea mostre de folclor rrom din Țara Românească și Moldova, în text bilingv paralel, rrom-român. Deși este o culegere de folclor, are o deosebită importanță și din punct de vedere lingvistic, deoarece, tot pentru prima dată, sunt prezentate explicații gramaticale corecte, în notele de sub fiecare cântec inserat⁶⁵.

Arhimandritul rrom **Calinic I. Popp Șerboianu**, originar din Costești/ Argeș, licențiat al Facultății de Teologie din București, cea mai înaltă personalitate a rromilor în ierarhia bisericească și unul dintre fondatorii mișcării rrome interbelice, își tipărește, în anul 1929, la Paris, lucrarea cu caracter monografic „*Les Tiganes – Histoire – Ethnographie – Linguistique – Grammaire – Dictionnaire*” (397 pag.), la prestigioasa editură Payot. Urmare a publicării acestei cărți, a fost ales membru corespondent la „The Gipsy Lore Society”, reprezentând România în singura societate europeană pentru studiul vieții și istoriei rromilor, statut care îi inspiră ideea de a încerca pentru prima dată în istorie organizarea rromilor din România (ca și **Năftănăilă Lazăr** din Făgăraș, **Iancu Panaitescu** din București, proces continuat de **Gheorghe Niculescu**, **G.A. Lazărescu-Lăzurică**, **Gh. Apostol** etc.), contribuind și prin aceasta la dezvoltarea culturii și practicii organizaționale românești⁶⁶.

⁶³ Etnolog dr. Delia Grigore, cercetări de teren referitoare la meșteșugul rudăriei, efectuate în perioada 1996-2006.

⁶⁴ Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, p. 156.

⁶⁵ Catalogul publicațiilor din domeniul rrom, www.edu.ro.

⁶⁶ L. Nastasă, A. Varga, *Minorități Etnoculturale. Mărturii Documentare*. Țiganii din România (1919-1944, Doc. Nr.21, Arhivele Statului, București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f. 30-32.

Cum și cât a influențat limba rromani limba română ne spun, în lucrările lor, filologi și cercetători de prestigiu: **Alexandru Graur**⁶⁷, **Andrei Avram**⁶⁸, **Ion Calotă**⁶⁹, **Gheorghe Sarău**⁷⁰.

Cum era și firesc, după Decembrie 1989, s-a înregistrat în România o adevărată explozie a fenomenului rrom în toate planurile (socio-politic, muzical, editorial, publicistic, educațional). În anul 1990, Ministerul Învățământului (**RR 6 – Gheorghe Sarău, Politici educaționale pentru rromi**) a procedat la recunoașterea alfabetului oficial, comun, internațional al limbii romani și la introducerea sa, în mod oficial, în școlile în care se studiază limba și literatura romani. Studiul limbii romani a fost sprijinit prin: înființarea a trei clase experimentale pentru studiul limbii romani, în cadrul a trei Școli Normale (București, Bacău și Târgu Mureș), în anul 1992, deschiderea cursului facultativ de limbă rromani de către profesorul Gheorghe Sarău, în octombrie 1992, la Universitatea din București; studiul limbii rromani ca limba maternă, câte 4 ore/săptămână, la clasele I-XIII; elaborarea a două programe școlare pentru studiul limbii și literaturii rromani, cu începere din anul școlar 1992/1993; conceperea primelor instrumente de lucru școlare, oficiale sau auxiliare⁷¹; înființarea, la Universitatea din București – Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, a unei secții de sine stătătoare „B. limba și literatura rromani”, cu începere din anul universitar 1998/1999, care a devenit, ulterior, secție „A. limba și literatura rromani”; studiul suplimentar al istoriei și tradițiilor rromilor, la clasele a VI-a și a VII-a, începând cu anul 2006/2007; înființarea a 3 școli cu predare în limba rromani în învățământul primar, dintre care prima a fost Școala nr. 12 Măguri (Lugoj – județul Timiș), înființarea primelor 2 grădinițe bilingve, în limbile rromani-română, din istoria învățământului românesc, la Sărulești/județul Călărași, în anul 2004 și la Ciurea/județul Iași, în anul 2007 (la inițiativa și cu expertiza Centrului Rromilor „Amare Rromentza”).

⁶⁷ *Les mots tziganes et roumains*, apărută în “Bulletin linguistique”, II, 1934.

⁶⁸ *Cercetări lingvistice la o familie de țigani*, în “Fonetica și dialectologie”, București, 1960.

⁶⁹ *Graiul rudarilor din Oltenia*, Craiova, 1974.

⁷⁰ Gheorghe Sarău, Gheorghe Nicolae 1986, *Criterii socio-lingvistice în clasificarea colectivităților de țigani*, comunicare prezentată la Simpozionul „Implicațiile sociologiei în cercetarea limbii și literaturii”, București, 28-29 mar. 1986 [nepublicată].

⁷¹ Gheorghe Sarău – *Mic dicționar rrom-român, Limba romani (țigănească). Manual pentru clasele de învățători rromi ale Școlilor Normale, Culegere de texte în limba țigănească. Clasele a II-a – a IV-a. Téksstonqo lil p-i romani chib (va i II-to – IV-to kl□se)*, *Manualul de comunicare în limba rromani. Vakărimata*, 1998, *Manualul de alfabetizare pe tematică biblică „Po but dud”*, în cooperare cu Societatea Biblică Interconfesională din România, *Rromii, India și limba rromani*, Editura Kriterion, București, 1998.

Instituții religioase

Relațiile dintre rromi și instituțiile religioase oficiale externe, aparținătoare alterității, au fost istoric negative, Biserica Ortodoxă fiind, prin intermediul mănăstirilor, vreme de mai bine de o jumătate de mileniu (1385–1856), deținătoare de sclavi rromi.

În prezent, deși cea mai mare parte a rromilor din România este botezată în rit ortodox, existând totodată și rromi musulmani – subgrupul rromilor turci/*horahane rroma*, un număr semnificativ de rromi s-a orientat către cultele creștine neoprotestante (baptiști, penticostali, adventiști, creștini după evanghelie etc.), datorită atât coeziunii și solidarității intragrup mult mai pregnante ale acestor comunități religioase, cât și faptului că rromii se regăsesc din punct de vedere etnic în cadrul acestor culte: slujbele se desfășoară și în limba rromani, muzica religioasă include elemente din muzica tradițională rromani, sunt încurajate numeroase dintre cele mai importante elemente ale identității tradiționale rrome, precum vestimentația tradițională, normele purității și ale moralității, respectul ierarhiei de vârstă și statut, valorile onoarei și ale credinței. Mai mult, pentru că aceste culte creștine neoprotestante oferă identității rrome un cadru plinar de manifestare, rromii aparținând acestor comunități au înființat biserici ale rromilor (Biserica rromilor penticostali din București Dămăroaia), centre creștine ale rromilor (Centrul Creștin al Rromilor din Sibiu), instituții care cultivă stima de sine etnică a rromilor și conduc către creșterea și consolidarea acesteia.

Religia laică a rromilor, dharma rromilor (în sens similar cu acela al conceptului hindus), este *Rromanipen*-ul, legea rromani, sistem de norme și concepte comunitare care își constituie identitatea prin raportare la un prezent continuu, devenit în fiecare clipă viitor continuu, care reflectă trecutul continuu sau memoria culturală, conform concepției despre timpul spirală. Viziunea binară asupra lumii, cuprinzând opoziția pur (rr. *u o*) – impur (rr. *maxrime*) se regăsește, la nivelul relației cu supranaturalul, într-o credință de tip maniheist, asemănătoare dualismului persan, în cadrul căreia atât forțele binelui, reprezentate de Dumnezeu (rr. *o Del/Devel*), cât și forțele răului, reprezentate de Diavol (rr. *o Beng*), sunt complementare și în aceeași măsură necesare armoniei și echilibrului lumii. În relația cu Dumnezeu, rromii o venerază mai ales pe Fecioara Maria. Cea mai importantă sărbătoare a rromilor căldărari este ziua de 8 septembrie, nașterea Sfintei Marii, zi de mare pelerinaj pentru aceștia. Credința specială a rromilor în Fecioara Maria poate avea și o explicație suplimentară: punerea Ei în relație cu zeița mamă venerată de pre-arieni din India.

Personalități politice și culturale**Ștefan al VIII-lea Răzvan (RR 7 – Efigia domnitorului Ștefan Răzvan)**

a fost singurul domnitor rrom în țările române, domn al Moldovei (mai-august 1595), contemporan cu Mihai Viteazul și Sigismund Bathory, cu care s-a aliat împotriva Imperiului Otoman, scurta sa domnie fiind curmată tragic de viitorul domn al Moldovei Ieremia Movilă: „*Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată țigan și o mamă moldovancă.*”⁷²

Mihail Kogălniceanu a fost primul mare erudit cunoscător al culturii și limbii rromani, omul căruia rromii îi datorează actul eliberării lor din sclavie⁷³, personalitate față de care a existat întotdeauna suspiciunea, devenită ipoteză de cercetare, că ar aparține etniei rromilor⁷⁴.

Contribuția rromilor la dezvoltarea literaturii române apare ca deschizătoare de drumuri, abordând genuri noi, unele cu caracter de unicat. Ne referim la epopeea eroico-comică *Țiganiada* a lui **Ion Budai-Deleanu**/Leonáchi Dianču, care, în scrisoarea către celălalt rrom reprezentant al Școlii Ardelene, **Petru Maior**/Mitru Perea, își rostea îndemnul și credința confesându-se: „*fiind eu țigan ca și tine*, am socotit cuvios lucru de a scrie pentru țiganii noștri, ca să perceapă ce felii de strămoși au avut”⁷⁵, ambii fiind unele dintre cele mai importante spirite enciclopedice ale vremurilor lor, literați, filosofi și istorici deopotrivă. Despre Petru Maior, prof. univ. Grad de la Universitatea din Sibiu spunea că, potrivit unui document descoperit la Mărginimea Sibiului, a fost susținut financiar să-și efectueze studiile, de către comunitatea de rromi din care făcea parte, cu condiția să se întoarcă în comunitate și să-i devină conducător⁷⁶.

Anton Pann, scriitor rrom, pe numele său adevărat Antonie Pantaleon Petroveanu, provenit dintr-o familie de rromi căldărari din Sliven (Bulgaria)⁷⁷,

⁷² N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, Ed. Junimea, Iași, 1988.

⁷³ Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, p. 37.

⁷⁴ Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, p. 245.

⁷⁵ Ion Budai-Deleanu, f.a., *Țiganiada*, Editura pentru literatură și artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., București, p. 5 și în *Țiganiada sau Tabăra țiganilor*, Iași, în revista „Buciumul Român” I, 1875; II, 1877; I. Budai-Deleanu, *Opere*, I, Țiganiada (B), București, 1974, ediție critică de Florea Fugariu, cu un studiu introductiv de Al. Piru, în prefața poetului, intitulată *Epistolă închinătoare către Mitru Perea, vestit cântăreț*, p. 7.

⁷⁶ Interviu cu conf. univ. dr. Gheorghe Sarău, 15 februarie 2008, realizat de etnolog dr. Delia Grigore.

⁷⁷ Gheorghe Sarău, *Limba și literatura rromani*, clasa a IXa, Editura Sigma, București, 2006, p. 56.

a fost unul dintre fondatorii literaturii românești de inspirație folclorică și cel care a scris muzica pentru imnul României „Deșteaptă-te Române”.

C. Nicolăescu-Plopșor, scriitor și jurnalist rrom din neamul rudarilor a fost editor al ziarului „*O Rom*” (Craiova, 1934), a patronat colecția de carte Biblioteca „*O rom*”, în care au apărut 2 lucrări de folclor rrom cules de la rromii ursari din comuna Gubaucea, județul Dolj: „Ghilea romane/Cântece rrome” și „Paramisea romane/Povești rrome”, în ediții bilingve (română-rromani), totodată istoric și arheolog, cu numeroase lucrări⁷⁸ în domeniu, care, în anul 1935, i-au adus desemnarea în funcția de secretar general al primului Congres Național de Arheologie⁷⁹.

Contribuția rromilor în **domeniul muzicii**, inclusiv pentru cultivarea și afirmarea muzicii tradiționale românești, este de primă importanță. Convinși că vom comite o mare nedreptate, vom menționa doar câteva personalități care s-au afirmat, nu numai în domeniul interpretativ, dar și în cel al dezvoltării teoriei și creației muzicale: **Vasile Barbu Lăutaru**, muzician care l-a impresionat pe Liszt, **Petrea Crețul Solcan**, lăutarul Brăilei, de la care, în 1882, G. Dem. Teodorescu a cules, „în 3 – 4 zile, peste 7 000 de versuri”⁸⁰, al cărui urmaș celebru este jazz-man-ul **Johnny Răducanu**; **Cristache Ciolac**, care, în 1894, stârnea admirația belgienilor și cu succesele căruia revistele muzicale din Regat și de peste munți („Musa Română” de la Blaj), se mândreau⁸¹; **Grigoraș Dinicu**, născut în cartierul «Scaune» al lăutarilor bucureșteni, celebru muzician din perioada interbelică, ale cărui creații *Hora stacato*, *Hora octava*, *Hora lăutarilor*, *Hora boierească*, *Hora de la Chițorani* au fost ascultate și apreciate și de marele Yehudi Menuhim, și fervent activist pentru emanciparea rromilor, ca secretar general al Societății Generale a Romilor din România, care a concertat la Expoziția Internațională de la Paris din 1937, cântând cu acest prilej la recepția oferită mamei președintelui american, Sarah Roosevelt, iar la Expoziția Mondială de la New York, în 1939, a concertat cu **Maria Tănase**, altă mare interpretă și creatoare de stil rromă, denumită de presa americană

⁷⁸ Nicolăescu-Plopșor C.S., Discuții pe marginea paleoliticului de sfârșit și începuturile neoliticului nostru, în SCIV 10 (1959, 2), p. 222-227.

Nicolăescu-Plopșor C.S., Bolomey Al., Comșa E., Păunescu Al., Șantierul arheologic Băile Herculane, în MCA 3 (1957), p. 51-60., Nicolăescu-Plopșor C.S., Comșa E., Microlitele de la Băile Herculane, în SCIV 8 (1957) 1-4, p. 17-26. Nicolăescu-Plopșor C.S., Păunescu Al., Azilianul de la Băile Herculane în lumina noilor cercetări, în SCIV 12 (1961) 1-2, p. 203-213 Nicolăescu-Plopșor C.S., Cercetările arheologice de la Cazane, în SCIV 16 (1965, 2), p. 407-411.

⁷⁹ <http://www.cimec.ro/Arheologie/ArhivaDigitala/Istoricul MNA>.

⁸⁰ Viorel Cosma, Lăutarii de ieri și de azi, Ed. Du Style, București 1996, p. 149.

⁸¹ Viorel Cosma, Lăutarii de ieri și de azi, Ed. Du Style, București 1996, p. 148.

„pasăre măiastră”, ambii fiind răsplătiți și cu ovațiile entuziaste ale Marlenei Dietrich;. **Maria Lătărețu**, din familie de lăutari, solista primei orchestre românești de stat de muzică populară (întemeiată în 1949 pe lângă Institutul de Folclor), care avea să devină orchestra „Barbu Lăutarul”; **Fănică Luca** (Iordache Luca Ștefan), considerat la vremea sa cel mai mare naist din lume, care a cântat la sărbătoarea națională a Franței și la celebrele teatre „Chatellets” și „Palladium”, în spectacolul „Naiul fermecat” (înregistrat pe placă de gramofon la Londra); **Toni Iordache** (1942–1988), numit zeul țambalului, deținătorul unui record mondial, 25 de lovituri de țambal pe secundă, despre care „se spune că, la finalul unui concert, Celibidache l-a îmbrățișat (...) cu lacrimi în ochi.”⁸²; **Ion Voicu** și **Ștefan Ruha**, care, cu viorile lor, au dus faima României pe toate continentele lumii.

Între personalitățile importante ale științelor din România care au avut origini rrome, vag afirmate sau deloc de-a lungul vieții lor, se află medicul **Victor Babeș**⁸³, care a confirmat afirmația lui M. Kogălniceanu potrivit căreia „după eliberarea din robie din rândurile rromilor au apărut industriași, artiști plastici, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar buni oratori în parlament”⁸⁴.

Mass-media

În domeniul mass-media rromii s-au afirmat nu numai ca jurnaliști sau colaboratori la diferite publicații, de pildă **Gheorghe A. Lăzureanu-Lăzurică**, jurnalist și scriitor rrom („țigă de origine –, absolvent al Școlii Superioare de Comerț, depozitar de lemne și furaje din București, (...) a fost colaborator la „*Adevărul Literar*” și „*Universul*”⁸⁵), dar și prin editarea unor ziare și reviste proprii, îmbogățind patrimoniul comun al presei românești: *Neamul țigănesc* (1934-1935), fondat de Naftanailă Lazăr din Calbor (Făgăraș); *Glasul rromilor* (apărut, până în anul 1940, sub conducerea lui Gh. Niculescu, președinte); *Timpul*, editat și condus de rromii Aurel Th. Manolescu Dolj, ziarist, Marin I. Simion, poet, N. St. Ionescu, avocat și C. Nicolăescu-Plopșor, profesor, scriitor și jurnalist⁸⁶; *O Rom*, fondat de

⁸² www.bestmusic.ro/Artist_Toni-Iordache.

⁸³ Interviu cu conf. univ. dr. Vasile Burtea, 22 mai 2008, realizat de etnolog dr. Delia Grigore, conform interviului realizat de către conf. univ. dr. Vasile Burtea cu Alexandru Babeș, 15 iunie 2006.

⁸⁴ Mihail Kogălniceanu, 1891, *Desrobirea țiganilor. Ștergerea privilegiilor boierești. Emanciparea țiganilor* – Discurs rostit la Academia Română, 1(13) aprilie.

⁸⁵ L. Nastasă, A. Varga, *Minorități Etnoculturale. Mărturii Documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, p. 186, doc. 80.

⁸⁶ L. Nastasă, A. Varga, *Minorități Etnoculturale. Mărturii Documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, p. 17.

C. Nicolăescu-Plopșor, apărut la Craiova în 1934; *Gazeta Romilor* (1936), fondată de Apostol Matei, președintele asociației „Redeșteptarea romilor și romițelor din România” (înființată la 5 august 1936).

PREOCUPĂRI PENTRU CUNOAȘTEREA „CELUILALT”

Conviețuirea a făcut ca reprezentanții unora sau altora dintre etnii să facă un pas mai departe în cunoașterea celuilalt/celorlați. Asemenea fapte de viață sau evenimente au rămas în conștiința colectivă, devenind parte a patrimoniului local sau național.

Bartók Béla (1881-1945), născut la Sânicolau Mare, a avut un interes deosebit față de folclorul și muzica populară românească din care s-a inspirat în creațiile sale.

Scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský, contabil la Banca populară slovacă din Nădlac în perioada 1904–1910, scrie piesa de teatru „*Statky-zmätky*” inspirată din realitatea dramatică a țăranului slovac localnic, dornic de înavuțire, capabil să sacrifice în acest sens până și sentimentul iubirii. Același autor va consemna în periodicele slovace personalitățile locale slovace, române, sârbe și maghiare din zonă, colaborarea acestora pe plan cultural, social și politic. Mărturie acestui fapt stau și culegerile de basme populare slovace adunate în zona Bihorului și publicate în Slovacia. Povestea „*O Pocalovi (Despre Pocală)*” reprezintă de fapt o repovestire a basmului popular preluat din folclorul românesc în limba slovacă. Preocupări pentru cunoașterea propriei identități, precum și a culturii celuilalt, vor manifesta preoții slovaci Daniel Zajac și Ludovit Haan, autorii monografiei „*Dejiny starého a nového Nadlaku (Istoria Nădlacului vechi și nou, 1853)*”. Aceștia li se adaugă preotul Ivan Bujna, autorul monografiei „*Struenný nástin cirkvy evanjelickej slovenskej v Nadlaku (Scurtă schiță a comunității slovace luterane din Nădlac)*” din 1912. N-au lipsit nici încercări de a face cunoscută poezia poetului maghiar L. Petöfi în traducere slovacă. Autorul acestei traduceri a fost la 1890 preotul Karol Hrdlička, promotor al activității asociativ-cooperative în rândul slovacilor nădlăcani și autor al unor anexe pentru elevii școlilor slovace luterane.

Jovan Sterija Popoviæ (SR 61) s-a născut la Vrșac și a urmat ciclul liceal superior la Timișoara, unde și-a început și activitatea literară. A învățat limba română și a fost preocupat de studiul cuvintelor de origine sârbă din limba română.

Marele scriitor și reformator al limbii sârbe Vuk Stefanovi Karadžiæ (SR 58) a locuit și în Țările Române, a cules și cântece poulare românești, pe care în 1823 le-a dăruit lui Gheorhe Asachi la Viena.

Viața spirituală a croaților din România datorează mult și unor intelectuali, îndeosebi preoți, de alte etnii, care au activat în mijlocul lor și s-au identificat cu timpul cu ei, acționând pentru a le păstra specificul național. Elocventă în acest sens este activitatea preotului dr. Aleksandar Berkovici, de etnie maghiară, care între 1924 și 1932 a fost paroh în satul Rafnic. Activitatea lui a fost pusă în slujba etniei, printre altele, pentru faptul că a introdus în serviciul divin graiul croat local și limba croată, fără a afecta rolul limbii latine. De asemenea a adus, cu aprobarea autorităților române, cărți în limba croată pentru uzul elevilor.

Lista creatorilor evrei în domeniul culturii și civilizației românești, a culturii culte și poporane, înscrie zeci de nume care au excelat în literatură, lingvistică, folclor literar și muzical, ca și în mai toate celelalte tărâmurii ale cunoașterii celuilalt. Ne răstrângem doar la câteva exemplificări. G. Călinescu, în celebrul său Compendiu (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*) arată că „din sânul evreilor a ieșit o sumă de filologi, ca M. Gaster, L. Șăineanu, A.I. Candrea și atâția alții, cărora ar fi regretabil să le tăgăduim contribuția la propășirea culturii”.

Dicționarele consacrate scriitorilor din România cuprind zeci de medalioane și ample bibliografii consacrate unor renumiți scriitori evrei. Amintim doar numele unor I. Peltz, A. Dominic, B. Fundoianu, I. Voronca, C. Baltazar, I. Ludo, E. Relgis, I. Călugăru, M. Blecher, T. Tzara (împreună cu alți creatori ai avangardismului literar românesc). Dintre scriitorii în viață, nu puțini sunt cei care alimentează cu lucrări remarcabile piața literară internă sau cea din afară, inclusiv din Israel, unde câteva zeci de scriitori se exprimă în limba română.

O seamă de prezențe evreiești au scris sau continuă să scrie în limba maghiară, iar faimosul Paul Celan și-a scris întreaga sa operă – de răsunet european – în limba germană. Lucrarea *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, sub coordonarea acad. Nicolae Cajal și dr. Hary Kuller, evidențiază prezența creatorilor evrei în folcloristica și etnomuzicologia românească, dar și în alte domenii ca artele plastice, arhitectură, muzică, teatru, film, televiziune, presă.

STUDIU DE CAZ: TURNU SEVERIN – UN SPAȚIU AL DIALOGULUI CULTURAL

Creșterea importanței Dunării în urma păcii de la Adrianopol din 1829 a dus la o nouă strategie privind rețeaua de localități. Severinul se numără printre noile orașe dunărene, „de negoț”, apărute după liberalizarea comerțului. Data formală a întemeierii sale este anul 1833. Primăvara, când generalul Kiseleff a vizitat ruinele Drobetei și Cernețiul – vechea reședință a

județului, cernățenii i-au cerut strămutarea localității în Câmpia Severinului. Generalul, caracterizat de N. Iorga ca un „*bărbat mărinimos, cu un larg cerc de vedere, mai mult francez decât rus...*” a cerut Sfatului Administrativ, prin ofisul din 22 aprilie 1833, înființarea orașului Turnu Severin. Deși cernățenii au avut această inițiativă, ei au refuzat multă vreme să plătească noile locuri de casă și de aceea orașul s-a constituit mai ales din străini. După ce, la 25 iunie 1836, se acordă străinilor dreptul de a-și cumpăra locuri și a se așeza în oraș (Sev. 1), vin aici germani, unguri, sârbi, greci, bulgari, francezi, albanezi, englezi, armeni, evrei, polonezi, cehi etc. Înflorirea orașului se datorează deopotrivă autohtonilor și străinilor.

„*Am trăit într-o atmosferă cu adevărat occidentală*”, mărturisea, într-un interviu din 1945, Alice Voinescu. Un cartier din partea vestică a orașului se numea „cartierul nemțesc”. De fapt, populația de limbă germană constituia peste jumătate din populația orașului în 1865 (54,3%). Locuiau în acest cartier germani și austrieci ce lucrau în port, la șantierul naval, în atelierele C.F.R. sau la Agenția de navigație austriacă, dar și alți locuitori de religie catolică (unguri, italieni) ca și locuitori de religie protestantă. Din 1864, există statute ce reglementează viața **Comunității germano-catolice**, funcționarea școlii, a bisericii și cimitirului catolic. La școala de fete (Institutul Sf. Ana) învățau nu numai fetele din această comunitate. Profesoarele, călugărițe din țară și din străinătate, predau germana, franceza, italiana și bunele maniere, muzică germană și franțuzească. Odată cu spiritul nemțesc, de ordine și curățenie, germanii au adus și obiceiuri ce i-au influențat pe ceilalți severineni: carnavalurile cu măști, petrecerile câmpenești de 1 Mai, cu fanfară și mese copioase în pădurea Crihalei, serbarea pomului de Crăciun, ocazie cu care se împărțeau daruri și se cânta „*O Tannenbaum*”, „*Stiele nacht, heilige nacht*”... În amintirile sale, Șerban Cioculescu scria: „*știam cu toții nemțește la Turnu Severin...*”

În aprilie 1861 a avut loc și cel dintâi serviciu religios al **Comunității Evanghelice** din Turnu Severin, în grădina farmacistului Carol Bomches, sub conducerea Consiliului Superior Evanghelic din Berlin. Din 1865 comunitatea a avut și școală primară (care din 1883 a avut și propriul ei local), iar în 1868 începe construirea unei biserici a comunității.

Evreii reprezentau, la recensământul din 1865, 8% din populația Severinului. Trăiau aici evrei de rit spaniol (veniți din peninsula Balcanică) și de rit german (cei mai mulți veniți din Austro-Ungaria). S-au ocupat mai ales cu activități negustorești. Au avut două școli și câte o sinagogă în centrul orașului. Dintre clădirile ridicate de evrei, una dintre cele mai frumoase rămâne casa Sabetay, ridicată în 1890 (Sev. 2). Subsolul ei a fost loc de tortură în anii comunismului, iar după ce Nicolae Ceaușescu a văzut casa, aceasta a devenit reședință prezidențială.

Grecii au avut și ei un rol important în viața orașului. Figurează pe listele cu cumpărătorii primelor locuri de case din oraș, pe listele cu taxele ce formau bugetul urbei, îi găsim printre brutari și negustori, printre proprietarii și administratorii hanurilor și hotelurilor. Hanul Roșu, cel mai vechi din oraș, a fost ridicat de greci. Au urmat mai târziu: hanul lui Dimitrie Apostol, hanul lui Hristea Gheorghiu, apoi hotelurile: „Fortuna” (numit apoi Grand Hotel), „Europa”, „Pantazopol” (devenit „România Mare”), „Orient”, „Frații Polihronie” (numit apoi „Sachelaridis” și apoi Hotel „Traian”) (Sev. 3, 4, 5, 6, 7). Îi găsim printre consilierii noului oraș și mai târziu printre intelectuali Severinului: medici, profesori, juriști, scriitori și publiciști.

Cei mai mulți greci din Severin proveneau din Epir și Macedonia. Indiferent de ținuturile din care au plecat, nu le-au uitat. O mare parte din averea lor au pus-o la dispoziția satelor lor unde au construit și au întreținut școli și biserici, drumuri, poduri și fântâni. Totodată, grecii severineni au încercat să facă ceva și pentru noua lor patrie: familia Fortuna face donații pentru construirea unei școli primare. Miha Polihroniu găzduiește în casele sale primele școli din oraș. Tot el a instalat într-o casă un spital pentru bolnavii lipsiți de mijloace materiale (Sev. 8, 9, 10). Un alt comerciant grec, V. Manecas, la 1877 proprietarul restaurantului „Apollo”, a renunțat la chirie în timpul Războiului de Independență, cedând gratuit sala pentru a adăposti spitalul militar. Apostol Ghiculescu a donat localul în care a funcționat Școala Comercială. Și lista exemplelor poate continua... Sunt tot atâtea argumente că vechiul dicton latin, despre teama de greci care fac daruri, nu mai are de mult nici o justificare.

Sârbii, majoritatea negustori și meseriași, s-au stabilit în zonă după 1865, mai ales în urma frământărilor din Serbia și a luptelor dintre familiile Obrenovici și Karagheorghevici. În 1882 s-a înființat o școală primară în limba sârbă, unde au predat Svetozar Popadici (licențiat în drept la Paris) și poetul Voislav Ilici. În perioada interbelică sârbii reprezentau cea mai puternică minoritate din Severin. La sfârșitul secolului al XIX-lea a luat ființă în oraș societatea „Bratstvo”, numită în documente când sârbo-slavă, când sârbo-croato-slovenă. Clădirea în care a funcționat sediul acesteia, cumpărată de la doi greci din Severin, Gheorghe Iannis Tănase și A.G. Muzas, a fost donată în 1928 de Comunitatea sârbă Bibliotecii „I.G. Bibicescu”.

Armenii din oraș se ocupau mai ales cu comerțul de cafea și dulciuri (cunoscuți erau Sahighian și Mardirosan). Pentru dulciuri (baclavale și sugiucuri) și mai ales pentru bragă, erau vestiți și **turcii** (Begu, Bairam și Caraiman), cei mai mulți veniți din insula Ada Kaleh. Iaurtul cel mai bun îl găseai la **bulgari**, care se ocupau și cu grădinăritul. Pe **italieni** îi găsim în construcții, printre arhitecți, sculptori, pictori și pietrari (Darini, Dante,

Giacomini, Fragiacomio, Molinaro, Vanderti, Scotti), iar pe **francezi**, mai ales ca profesori la liceele din oraș (Marcel Fontaine, Durand, A.Sauget).

Severinul a fost un spațiu caracterizat printr-o extraordinară diversitate etnică. Pe lângă naționalitățile menționate, într-o evidență din 1920 a cetățenilor străini rezidenți în Severin figurau de asemenea: 89 **unguri**, 69 **cehoslovaci**, 8 **albanezi**, 7 **polonezi**, 5 **elvețieni**, 3 **englezi**, 2 **belgieni** și un **argentinian**. Asta duce și la o mare diversitate confesională. În 1932, erau în oraș 18 440 *ortodocși*, 1 257 *romano-catolici*, 436 de *religie mozaică*, 113 *greco-catolici*, 20 *calvini*, 109 *luterani*, 24 *advențiști*, 14 *bapțiști*.

O parte din urmașii noilor veniți au rămas pentru totdeauna în noua lor țară. Unii au păstrat cât mai mult statutul de supuși străini, alții au cerut împământenirea (Sev. 11), integrându-se în societatea românească. Căsătoriile mixte, educația în familie și legăturile dintre membrii diferitelor comunități au făcut ca severinenii să se hrănească din mai multe culturi, fără a avea sentimentul vreunei înstrăinări (Sev. 12, 13). Dintre toți, cei mai exotici și mai originali în „*adaptabilitatea și neschimbarea*” lor rămân **romii** (Sev. 14).

Alții s-au întors în locurile din care au plecat strămoșii lor (de pildă foarte mulți evrei au plecat în perioada exodului în Israel, facilitat de statul român, astfel încât în ultimul deceniu, rămânând doar câteva persoane, comunitatea mai există).

Cu toate greutățile străinătății, severinenii de alte etnii s-au simțit bine la Turnu Severin. Cea de a doua soție a grecului Mihu Anastasiu era o austriacă din Krems, dar pentru ea „acasă” nu înseamnă Krems, ci Severin. În jurnalul ei apar o mulțime de prieteni, de diferite naționalități. Ei se numesc Bălcescu, Hergot, Escoufié... Deși călătorea adesea cu soțul ei la Paris, Monte Carlo, Viena, Triest, Veneția, Milano, Pesta, abia așteaptă să revină în Severin – notând în jurnalul ei: „*Pretutindeni e bine, dar acasă-i cel mai bine*”.

Unele comunități au renăscut după 1990 și au reluat legăturile cu locurile de origine (Sev. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22). Reînvierea legăturilor tradiționale, a vechilor „coridoare culturale” ale istoriei, poate face din aceste comunități nu doar punți de prietenie între țara din care provin și țara de adopție, dar și o punte trainică spre Europa de astăzi (Sev. 23).

PERCEPȚII RECIPROCE ÎN IMAGINARUL COLECTIV

Într-un text din volumul „Sfaturi pe întunec” (1937), Nicolae Iorga scria următoarele: *Popoarele împrumută. Succesul le ispitește, dar nu-și dau samă de unde vine taina lui. Cutare națiune s-a refăcut minunat, a săvârșit lucruri care uimesc lumea: rănilile i s-au închis, tulburarea s-a liniștit, realizări neobișnuite se ivesc în fiecare zi. Și atunci o privire răpede crede că a și descoperit de unde pleacă toate aceste isprăvi: vede o haină, o disciplină ostășească, o organizare, un șef a toate poruncitor, care sfarmă orice voință contrară. Hai să facem și noi!* De fapt, popoarele se uită unele la altele, se admiră, se copiază, se imită sau se urăsc, se invidiază, se disprețuiesc în funcție de starea de spirit creată de oamenii înșiși, de evenimente și de contextul istoric care le-a adus și le-a pus să trăiască împreună.

„Celălalt”, chiar dacă te fascinează, e „altul”, e un străin. Îl tolerezi sau chiar poți comunica cu el. Dacă te înspăimântă, „celălalt” devine un exclus, un marginal, e numai bine să te ferești de el sau să te protejezi prin agresivitate. Comportamentul uman e cel mai adesea irațional în relație cu „celălalt”. Teamă că ți-ai putea pierde confortul spiritual, moral, psihic, în fața celui care vorbește altă limbă, se roagă la un alt Dumnezeu, are alte obiceiuri decât tine (altă zi de odihnă săptămânală, alte sărbători, este botezat, se însoară sau este îngropat altfel), poartă altfel de haine sau joacă după altă muzică, creează o reacție de autoapărare mai puternică decât rațiunea care te-ar ajuta să înțelegi sau să accepți diferența. De aici și până la apariția prejudecăților despre „celălalt” nu e decât un pas foarte mic. Fiecare prejudecată e, de fapt, un scenariu imaginar cu privire la „celălalt” materializat într-un stereotip, un clișeu, o „scurtătură” de gândire care, din comoditate intelectuală cel mai adesea, e aplicată de-a valma unei persoane sau unui grup întreg – social sau etnic. Soliditatea și stabilitatea stereotipurilor sunt așa de puternice încât nici atunci când suntem puși în fața evidenței contrariului nu vom accepta eroarea de judecată.

Câteva exemple: La ce ne gândim când spunem slovac? – bun, harnic, onest. Cum e neamțul? – ordonat, disciplinat, corect. Dar albanezul? –

ospitalier, generos, cinstit. Chiar pozitive fiind, aceste valorizări ale „celuilalt” exprimă aceleași procese psihice: tendința de a corela lucruri sau comportamente care în realitate nu sunt asociate – sau nu se asociază așa cum credem noi – și, în același timp, tentația permanentă de a ordona realitatea înconjurătoare în categorii, clase, structuri care accentuează diferențele.

Aceleași mecanisme psihologice dezvoltă și stereotipurile negative care sunt mai numeroase și mai frecvent utilizate în viața cotidiană. Spre exemplu: evreul – e avar, grecul – e necinstit, românul – e hoț, rusul – e bețiv, sârbul – încăpățânat. Aceste percepții sunt rezultatul relațiilor interumane cotidiene.

Dacă peste acestea se suprapun ideologii politice, interese naționale, atitudini ale unor personalități politice, scrieri literare sau mesaje cu conotații etnice transmise – conștient sau nu – în sistemul educativ, calitatea și influența stereotipurilor capătă o consistență sporită.

În imaginarul colectiv relația pe care minoritățile au avut-o cu majoritatea poate fi privită din mai multe perspective.

- *Dialogul mutual* este expresia unor relații interumane pozitive.
- *Asimilarea* (chiar și încercarea nereușită de asimilare) a unei minorități de către majoritate reprezintă o tendință în relațiile interetnice cu conotații politice și naționaliste.
- *Excluderea* socială, culturală sau politică este expresia irațională a fricii față de „celălalt”.
- *Non-percepția* înseamnă lipsa de perspicacitate în identificarea „celuilalt”, cel mai adesea, vina fiind a ambelor părți.

Rândurile care urmează sunt o privire de ansamblu asupra relației dintre minorități și majoritate în spațiul românesc, un punct de vedere asumat de către fiecare minoritate asupra unui subiect pe cât de sensibil pe atât de spectaculos în expresia sa. Cu referiri la cauzele și originile acestor reprezentări, înregistrând formele lor de expresie (viața cotidiană, folclor, literatură, istorie, artă, mass-media, legislație etc), precum și prejudecățile și formulele stereotipe de relaționare (între majoritari și minorități sau între minorități) prezente în memoria colectivă și individuală, paginile următoare sunt imaginea imaginii „celuilalt”.

MINORITĂȚI VERSUS MAJORITATE ÎN IMAGINARUL COLECTIV

Albanezii

Dintre toți balcanicii, albanezii sunt cei mai apropiați de români prin origine, caracter și obiceiuri. Acesta este motivul pentru care adaptarea lor la noile condiții economice și sociale din România s-a făcut în mod firesc,

fără probleme deosebite. Un element important în naturalizarea lor au constituit-o căsătoriile mixte, întâlnite mai cu seamă în secolul al XX-lea, între ortodocși și, mai rar, între ortodocși și musulmani. De asemenea, nici limba țării de adopție nu a împiedicat acomodarea lor rapidă în România. Favorizați de meseriile pe care le-au practicat, dar și de calitățile lor native – cinstea și corectitudinea – albanezii s-au bucurat de respectul și aprecierea populației majoritare. Recunoscuți ca buni cofetari, patiseri, cârciumari și negustori, ei au devenit personaje importante în comunitățile locale, fiind un element dinamic și creativ al societății românești. Un asemenea exemplu este și astăzi, după două secole de la stabilirea în România, numeroasa familie Memishi din Slatina, cofetari și cetățeni de vază ai municipiului. În cofetăria lor renumită din centrul Slatinei, „La atletul albanez”, s-au răsfățat cu dulciuri orientale – bragă, înghețată, cafea și prăjituri – personalități publice importante, oameni politici, sportivi, diplomați etc.

Albanezii sunt un popor ospitalier și generos. Proverbul „Casa albanezului este a lui Dumnezeu și a oaspetelui” spune totul despre firea deschisă, caldă și primitoare a acestor oameni. Sub acest aspect au fost cunoscuți de români, iar numele și renumele lor stăruie și astăzi în memoria colectivă. La rândul lor, albanezii îi privesc pe români cu simpatie, ca pe o rudă apropiată. Evoluția relației dintre cele două popoare a fost una organică, naturală, fără asperități, iar schimburile culturale au favorizat cunoașterea reciprocă. După 1990, odată cu intensificarea contactelor politice și interumane, aceste relații au devenit mult mai apropiate. La aceasta a contribuit și activitatea asociațiilor culturale amintite în capitolele anterioare.

Cehii

Românii și sârbii din Banatul de sud îi numesc pe cehi „*pemi*”. Cuvântul nu este unul peiorativ, înjositor sau batjocoritor ci este o derivare de la „bohem”, aplicându-se și germanilor sosiți din regiunea Boemiei. La rândul ei, denumirea de Boemia sau Bohemia, patria de origine a „pemilor” provine de la antica provincie Boiohaemum, unde s-au așezat în secolul I d.H., boii, un neam celtic. După unii cercetători denumirea de „pemi” provine din cuvântul german Böhmen, denumire ce se dădea de către germanii din Banat, tuturor celor ce veneau din Boemia. De remarcat însă că cehii între ei nu se numesc decât cehi.

Ca profil psihologic și moral, cehii sunt oameni cinstiți, liniștiți, blajini, chiar timizi, ascultători și respectuoși cu străinii și cu autoritățile. Nu își deschid sufletul și casa imediat, dar dacă le-ai câștigat încrederea, ți-o acordă în totalitate și sunt foarte ospitalieri. Sunt socotiți oameni de nădejde pe care te poți bizui oricând. Majoritatea dintre ei sunt „meseriași universali”, pricepuți

la toate și foarte căutați. O lucrare făcută de un „pem” reprezintă o garanție clară de calitate, siguranță și trăinicie.

Comunitățile cehe nu provoacă probleme autorităților și nici nu creează tensiuni interetnice. Uneori, unele fapte negative apărute în comunitate sunt dezaprobat public chiar de ei. Unii cehi dau dovadă de naivitate și indulgență excesivă, de care pot să profite persoanele rău intenționate.

Pemoaicele sunt cunoscute pentru curățenia, hărnicia și priceperea lor culinară. Se spune că nu se mărită până nu cunosc cartea de bucate pe de rost, dar chiar dacă nu este așa, cert este că ele sunt foarte bune bucătărese și gospodine.

Croații

Așa cum s-a mai făcut referire și în capitolele anterioare, de-a lungul existenței sale pe aceste meleaguri, comunitatea croată din România a avut numai relații pașnice cu etniile cu care a intrat în contact, cu populația majoritară. Această realitate istorică a generat percepții pozitive față de cei cu care croații au intrat în dialog.

Elocvente în acest sens sunt baladele, jocurile sau cântecele din folclorul croat care s-au păstrat ca urmare a muncii de culegător de folclor a profesorului Ivan Birta și se regăsesc în lucrarea acestuia „Karaševci”, apărută în 1933 la București.

Pentru că referirile din culegerea de folclor au ca obiect și subiect localitățile croate din Banatul Montan, localități care se învecinează doar cu cele locuite de români, cele ce-i cuprind pe aceștia sunt semnificative. Cât privește elementele de conținut ale creațiilor populare croate, acestea au în vedere o gamă largă de aspecte ale vieții.

Astfel, poemul liric „Vlaška čobanica” (s.n. – „Românca păzind oi pe câmp”) descrie dialogul a doi tineri – un băiat croat și o fată româncă – ce se întâlnesc pe câmp păzind oile. Tânăra păstoriță româncă îi relatează, plângând, singurătatea în care se află ca urmare a faptului că frații ei sunt plecați la oaste.

În aceeași ordine de idei baladele croate reliefează și eroii români, precum Ștefan cel Mare – domnitor și conducător militar care în secolul al XV-lea s-a evidențiat în fața Europei în luptele cu turcii, așa cum se desprinde din balada „Ștefan, vojvoda volonski” (s.n. – „Ștefan – domnitorul românilor”), sau victoria ruso-română în războiul contra Imperiului Otoman din 1877–1878, așa cum se reflectă în baladele „Boj kod Plevne” (s.n. – „Lupta de la Plevna”) și „Turci gube Plevne” (s.n. – „Turcii pierd Plevna”).

Tot în capitolele anterioare s-a subliniat și ideea că localitățile croate din Banatul Montan sunt compacte din punct de vedere etnic – locuite doar

de etnici croați – ceea ce nu exclude prezența și a unor familii de rome, viața acestora fiind parte integrantă a vieții cotidiene a locuitorilor majoritari. Astfel în culegerea menționată deja, se regăsesc și poeme care reflectă viața acestei comunități, precum e poemul liric „Cigančici maleni” (s.n. – „Copiii rome”) în care, între altele, se descrie modul de preparare a unor mâncăruri pe bază de carne de pasăre .

De asemenea, în aceeași ordine de idei se înscrie și poemul liric „Hei, sviraj mi, cigo” (s.n. – „Cântă-mi, țigane”), în care sunt evidențiate calitățile de lăutari populari ale membrilor etniei rome, aceștia fiind cei care au reprezentat muzica folosită în momentele de sărbătoare din viața comunității – nuntă, botez, la rugi, joc în zilele de duminică etc.

Alt mijloc prin care percepțiile pozitive reciproce s-au manifestat pregnant a fost și este publicația bilingvă româno-croată a Uniunii Croaților din România, cu apariție lunară, „Hrvatska grančica” (s.n. – „Rămurica croată”).

De-a lungul celor 11 ani scurși de la apariția sa, în coloanele acestei reviste s-au regăsit articole care au reflectat activități comune ale comunității croate cu cele aparținând celorlalte etnii din Caraș-Severin – cehă, germană, maghiară, romă, sârbă și ucraineană – precum „Festivalul de folclor interetnic”, „Zilele tineretului comunitar”, „Didactica învățământului minoritar” etc. – activități prin care s-a promovat inter/multiculturalitatea.

Maghiarii

Coexistența (coabitarea, conviețuirea) românilor și a maghiarilor pe meleagurile transilvănene de mai bine de o mie de ani a lăsat amprente în imaginarul colectiv al ambelor popoare. Deși au fost și unele momente presărate cu conflicte, în cea mai mare parte a istoriei conviețuirea celor două popoare a fost pașnică.

Atât limba română cât și cea maghiară conțin cuvinte de proveniență străină, iar multe dintre acestea, în cazul românei, provin din maghiară și invers. De exemplu cuvinte ca: oraș (város), bani (báni, dénárok), marfă (marha) provin din maghiară, iar cele ca: ficsúr (fecior), esztenna (stână), áfonya (afine) sunt de origine română.

De obicei popoarelor le place să se deosebească de acelea de care sunt mai aproape, iar cu cele mai îndepărtate încearcă să aibă cât mai multe în comun, preluând modelul acestora. În trasarea caracterului național al unui popor este nevoie de multă precauție, pentru că din punct de vedere al imagologiei niciun popor nu este omogen. Stereotipurile în mod normal sunt pur informative. Cunoașterea lor nu e altceva decât cercetarea corectitudinii și rectificarea lor dacă este cazul.

Apariția și evoluția acestor caracteristici naționale au fost influențate de-a lungul timpului de mai mulți factori: istorici, geopolitici, economici sau culturali. Între popoarele care au împărțit aproape același destin istoric similitudinile sunt multiple însă există și deosebiri.

Autostereotipurile (autoimaginea sau imaginea de sine) de multe ori nu exprimă situația reală a unui popor, ci felul în care i-ar plăcea să fie văzut de alții, delimitându-se prin imaginea proprie. Totuși auto și heterostereotipurile au un sâmbure de adevăr, pentru că izvorăsc din trecutul comun al popoarelor.

Luând în considerare aspectele de mai sus, conform unui chestionar mai amplu, care a fost aplicat pe un eșantion de 1841 de persoane din care 1126 maghiari și 724 români, în noiembrie 1997, apar următoarele componente ale identității maghiare și române în Transilvania privind stereotipiile etnice.⁸⁷

Stereotipuri etnice în Transilvania – în procente

Caracteristici	Despre români		Despre maghiari	
	Românii (%)	Maghiarii (%)	Românii (%)	Maghiarii (%)
Agresiv	26	43	49	32
Inteligent	60	41	46	56
Leneș	44	49	30	25
Egoist	39	45	56	37
Persoană salutară (care te ajută la greu)	55	43	51	54
Neputincios	27	39	27	28
Tolerant	56	36	31	50
Spirit de performanță	53	40	51	54

Conform acestor studii românii sunt mai autocritici, decât maghiarii, pentru că 44% dintre români consideră ca poporul lor este leneș și în procent de 27% neputincios. Maghiarii din punctul de vedere al românilor însă sunt prea agresivi și egoiști. La polul opus, în opinia maghiarilor, românii sunt deseori leneși și nepăsători.

O cercetare sociologică efectuată în 1996⁸⁸ între maghiarii din județele Cluj și Covasna reflectă oarecum stereotipiile care există la maghiari referitor la propria imagine și despre imaginea formată cu privire la români. Conform cercetării maghiarii se consideră pe ei înșiși ca fiind „sânguincioși, muncitori, cinstiți, cu un comportament corect, prietenos cu toată lumea, le place

⁸⁷ Veres Valér, *Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében*. Szociológiai szemle. Budapest, 4/2000.

[html] <http://veres.adatbank.transindex.ro/>

⁸⁸ Veres Valér, *A Kovászna és Kolozs megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása*. Régió – Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 3-4/1997.

<http://veres.adatbank.transindex.ro/>

ordinea, sunt gata să ajute mereu, au foarte multe calități personale pozitive, însă dacă sunt mai mulți împreună atunci apare dezbinarea, gruparea în partide fiindcă între ei sunt mulți egoiști. Românii îi asupresc, îi umilesc la fiecare pas. Maghiarii sunt culți, civilizați și sunt mai civilizați decât românii. Cea mai caracteristică calitate negativă este mândria națională, care foarte des se transformă în a se bate cu pumnii în piept și a se grozăvi în fața altora”.

Despre români, stereotipul ce apare din cercetare este următorul: „are două fețe (Janus) pare prietenos, așa se și comportă dar dacă vine vorba despre problema națională atunci devine naționalist, chiar antimaghiar, face totul să-și realizeze scopurile și să marginalizeze maghiarii; devine agresiv, minte dacă trebuie, este amabil, fățarnic (este amabil chiar și cu maghiarii) însă în spatele lor îndeamnă la ură, se comportă incorect. Românul de rând în general este rămas în urmă, incult, ușor de influențat, fără pretenții, religios. Sunt între ei și oameni cinstiți și de treabă, dar aceștia sunt excepții. Chiar dacă sunt între ei neînțelegeri când e vorba să acționeze împotriva maghiarilor atunci devin solidari.”

Din cele două concluzii reiese că maghiarii au o imagine pozitivă despre ei înșiși, aspectele negative se referă doar la mândria națională care de multe ori se asociază cu cerbicia și agresivitatea (mai ales în Secuime) ceea ce dăunează relațiilor româno-maghiare. Abundența caracteristicilor pozitive în imaginea alcătuită despre sine este o armă cu două tăișuri, pe de o parte mândria națională este un obstacol în calea asimilării, pe de altă parte este greu să se realizeze o autoevaluare critică în problema națională.

O cercetare referitoare la stereotipurile etnice în secolul al XIX-lea arată că maghiarii de atunci îi considerau pe români ca oameni care respectă legea, superstițioși, ospitalieri, religioși, care țin la limba lor, ignoranți, nu prea sânguincioși (leneși). Aceste stereotipii apar și printre cele de azi dar nu sunt cele mai frecvente. Pe lângă ideologia tradițională care îi caracteriza pe români ca pe un popor subjugat și din această cauză înapoiat și ignorant, mai nou poporul român apare ca popor dominant, un asupritor agresiv și odios, care dând dovadă de lipsă de caracter respinge intențiile „curate” și drepturile „corect solicitate” ale maghiarilor. Totodată în mulți dintre maghiari continuă să existe simțământul superiorității culturale și morale care este alimentat de imaginea tradițională despre români.

Autorul cercetării consideră că una dintre cauzele formării acestor stereotipii despre români a fost naționalismul comunist promovat de Ceaușescu care a elaborat un discurs ideologic naționalist bazat pe prezentarea trecutului istoric al românilor într-un mod mult mai idilic chiar decât în perioada romantismului. Istoria oficială vorbea numai despre virtuțile națiunii române, iar toate prejudiciile și vinovățiile provocate de statul și poporul maghiar au fost exacerbate. Aceste idei au fost propagate prin învățământ și mass-media

și multe generații și-au format identitatea națională pe baza lor. Totodată identitatea națională și raportarea față de istorie a maghiarilor din România a fost influențată negativ de studierea aceleiași istorii a românilor mai mulți ani la rând.

Pentru a afla dacă aceste auto- și heteroimagini etnice sunt sau nu reale, este nevoie de multă empatie din partea ambelor părți. Chiar dacă considerăm că unele caracterizări nu ne reprezintă, trebuie să admitem faptul că acel popor de la care provin a avut totuși unele motive întemeiate când ni le-a atribuit.

Factul că în imaginea maghiarilor alcătuită despre români găsim pe primul loc caracteristica „sunt prietenoși” înseamnă că prin adoptarea și menținerea unei politici adecvate se poate realiza, la nivelul percepției zilnice, un model de conviețuire în România bazat pe acceptare și încredere reciprocă a celor două popoare. Deceniul care a trecut de la efectuarea aceste cercetări dovedește că se poate realiza un asemenea model. Politica de cooptare a UDMR-ului la guvernare, legile adoptate în favoarea minorităților naționale, intrarea României în Uniunea Europeană toate la un loc oferă un cadru prielnic pentru realizarea modelului de conviețuire româno-maghiar dorit și acceptat de ambele părți. Considerăm că și percepțiile și stereotipiile prezentate s-au estompat în ultimul deceniu și că imaginea reciprocă s-a modificat cu multe caracteristici pozitive.

Grecii

Moto

„Imaginea celuilalt” reprezintă „o componentă esențială pentru înțelegerea unei epoci, a mentalităților ei, a felului cum s-au privit reciproc pământeni și străini, cum s-au înțeles, s-au disputat ori au încercat să găsească un modus vivendi, având până la urmă nevoie unii de alții.”

(Georgeta Fililiti)

„Legăturile de amor dintre Grecia și România sunt vechi – scria C. A. Rosetti – dovadă că atunci când Ellada sângera sub sabia străinului, știința, limba și sufletul Elladei au găsit refugiu în spațiul românesc”. Și totuși, în ciuda acestor vechi „legături de amor” dintre greci și români și a foloaselor reciproce ale conviețuirii lor, cu toate că ceea ce a rămas constant în fiecare etapă a fost colaborarea, care i-a stimulat deopotrivă și pe unii și pe alții, cu toate că românii și grecii au găsit un model de conviețuire pe care l-ar râvni orice popor – cu toate acestea, multă vreme, ei, grecii au fost declarați marii vinovați pentru tot ceea ce era rău în societatea românească.

Reacțiile antifanariote de la începutul secolului al XIX-lea și istoriografia timpului au amplificat considerațiile disprețuitoare la adresa grecilor. Începând cu celebrul *Eseu asupra fanarioților*, din 1824, al lui Filip Zallony, însemnările călătorilor străini și mai târziu observațiile istoricilor români cu privire la „nefericitul” secol al XVIII-lea, mai ales ale lui Nicolae Bălcescu, au întreținut un climat care și-a pus amprenta și asupra mentalităților din deceniile următoare. În „Buletinul Instrucțiunii Publice” din 1866, G. Missail scria că în loc de „patul lui Procust” românii ar trebui să spună „patul fanarioților”, căci *asemeni renumitului bandit al antichității elene, ce reteza extremitățile mai lungi decât patul său, ei au ciuntit și exterminat tot ce avea România mare și național*. Generații întregi de elevi învățau că secolul precedent fusese unul de „teroare” și „urgie”, de „decadență fatală”, de „machiavelism infernal”, de „cumplit naufragiu” sub dominația umiltoare și deznaționalizatoare a grecilor, marii vinovați pentru tot ceea ce era rău în societatea românească: pierderea teritoriilor, a bunelor obiceiuri, pătrunderea lașității și a corupției. Chiar și pentru Eminescu, poetul îndrăgostit de ideile Elladei, izvorul tuturor acestor rele era „un grec sau o mână de greci” (G 140, 141, 142, 143). „Numele de **fanariot** și de **grec** vor rămâne în veci odioase oricărui român”, scria Pompiliu Eliade în lucrarea sa *Influența franceză asupra spiritului public în România*, ce apărea la Paris în 1898. În același an, în Conferința sa despre *Cultura românilor sub fanarioți*, Nicolae Iorga exprima un nou punct de vedere. El sublinia faptul că vechea concepție, falsă și umiltoare, provenea „dintr-o înțelegere nedeplină și din sentimente ce aparțin numai secolului XIX”, iar opera de reabilitare a acestor reformatori era considerată ca fiind una patriotică.

Sentimentul antigrecesc s-a atenuat în secolul al XX-lea, cu toate că ideile din vechile manuale nu se dezrădăcinau ușor. Unii încă mai vedeau în problemele epocii răscumpărarea păcatului încrederii în străini și justificau dificultățile prezentului cu ajutorul trecutului, a ultimelor patru secole în care societatea românească fusese „copleșită de grecism și străinism”. Într-o broșură (nesemnată) apărută la Pitești în 1907 se spunea că „*nu ne trebuie români făcuți din streini, deși născuți în țară, nici din străini naturalizați cu votul Camerelor legiuitoare, nouă ne trebuie români adevărați din moși strămoșii lor români*”. Grecii erau numiți *oaspeți nepoftiți, parveniți, fățarnici, venetici, cosmopoliți, o pacoste pe capul țării, spioni și vânători de zestre și avere, un virus social infiltrat în sângele nostru prin căsătorii, făcându-se apoi pământeni ca să poată sugruma și stoarce de la mojiul de român și cenușa din vatră*. Acești pseudo-români, care ar fi format 90% din societatea românească a orașelor și 90% din Adunările legiuitoare, reprezentau o adevărată *cangrenă națională* de care neamul românesc trebuia scăpat prin măsuri decisive și urgente. Autorul, care se intitula „*un strănepot și urmaș*”

direct din neamul lui Radu Negru”, propunea să se facă statistici și liste cu toți acești străini greci veniți în țară în ultimii 400 de ani pentru a fi opriți să ocupe funcțiile publice și demnitățile țării și totodată cu familiile vechi românești care au rămas curate și nu s-au amestecat cu grecii, doar acestea având dreptul la bursele statului și la guvernarea țării (G 144). În același an apărea o lucrare despre psihologia românilor, a lui Dumitru Drăghicescu, care vedea originea bolilor morale din România în „*putreziciunea morală a Bizanțului corupt, căci cu ele furăm intoxicați de grecii veniți la noi, fugăriți de turcii din Țarigradul distrus*” (G 145).

Alături de Nicolae Iorga, care subliniase continuitatea organismului bizantin și care inițiasse reabilitarea fanarioților, marii eleniști de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Nicolae Dossios, Constantin Erbiceanu, Demostene Russo, aveau să modifice hotărâtor viziunea despre rolul grecilor și al culturii grecești. Acesta din urmă va forma o nouă generație de cercetători care se va apleca asupra elenismului din România, în strânsă legătură cu cultura românească: Ariadna Camariano-Cioran, Nestor Camariano, Victor Papacostea, Al. Elian, Nicolae Cartoian, Dan Simonescu, Maria Marinescu-Himu etc.

În ciuda acestor eforturi și nuanțări, secolul al XX-lea a accentuat și mai mult (mai ales în anii comunismului) opoziția dintre român și străin. Lucian Boia observa că existau „*străinii din afară*” și „*străinii din interior*”, iar „*minoritarul a fost perceput ca străin, înainte de a fi considerat membru al națiunii române și cetățean român.*”

Deschiderea care a urmat transformărilor politice de după decembrie 1989 a avut consecințe importante pentru toate minoritățile din România și totodată a creat condiții pentru apariția unor lucrări care să contureze locul minorităților în societatea românească de-a lungul timpului. Aportul cultural al fiecărei etnii nu trebuie neglijat și uitat. Grecii știu că geniul grecesc a fost stimulat de contactele cu mediul românesc. Totodată, experiența grecească vine să îmbogățească valoarea culturii românești. Iar astăzi, românii și grecii continuă deopotrivă să ofere un model de conviețuire, fructificând printr-un dialog roditor, orizonturile pe care, de-a lungul istoriei, și le-au deschis reciproc.

Polonezii

Imaginarul colectiv din Bucovina este modelat de istoria unică a acestui ținut, situat din punct de vedere cultural și geopolitic, conform expresiei lui Erich Beck (expert german în problemele Bucovinei) „*între Orient și Occident*”.

Situația istorică specială a Bucovinei (mai cu seamă din timpul perioadei administrației austriece – 1775–1918), a făcut ca aici să nu existe conflicte interetnice și interreligioase, Bucovina constituind un strălucit exemplu de colaborare interetnică. Referitor la Bucovina, cercetătorul

german Hans Prelitsch a popularizat, după cel de-al Doilea Război Mondial, expresia *homo bucovinensis*, prototip al individului tolerant, ce vorbește cel puțin două limbi și care oferă un model de conviețuire pașnică interetnică. Conform opiniei lui Emmanuel Turczyński, un alt istoric german expert în problemele Bucovinei, în Bucovina a existat un adevărat „*consensus ideologic*” bazat pe „*larg diseminata identificare a bucovinenilor cu trăsăturile regiunii, cu un sistem legal bine stabilit, toleranță și progres socio-cultural, unde loialitatea către aceste valori nu însemna neloialitate față de propria comunitate etnică sau religioasă*”⁸⁹.

În perioada anterioară anului 1919 se realizase un fel de solidaritate interetnică la nivelul comunităților etnice din Bucovina, solidaritate dată de necesitatea folosirii limbii germane în cadrul regimentelor, școlilor și aparatului administrativ bucovinean. Un binecunoscut autor prezintă alegoric această situație, arătând că la o masă de taroc (joc de cărți foarte popular în Bucovina austriacă) puteau fi auzite chiar patru limbi, în funcție de naționalitatea jucătorilor⁹⁰.

Această situație a influențat imaginarul colectiv circumscris comunităților etnice din județul Suceava. În general, românii și celelalte etnii au o părere bună despre polonezi, considerându-i oameni „de cuvânt”, însă mândri, harnici și ospitalieri. Referitor la acest ultim aspect, etnicul polon Stanislaw Belius din localitatea Cacica, îi declara ziaristului Sorin Preda de la publicația „As” din București: „*Când îți intră cineva în casă, îl primești pe Dumnezeu*”⁹¹. (PL, CAP. V, SURSA XXII, TEXT) La rândul lor, polonii bucovineni îi consideră pe români harnici, sociabili, ospitalieri, însă „delăsători”. Aceste percepții nu influențează însă interesul pentru colaborare interetnică a polonilor și românilor din județul Suceava

Un strălucit exemplu de colaborare interetnică româno-polonă în județul Suceava este constituit de proiectul „Copii Bucovinei”. Lansat în 2002, proiectul se adresează copiilor din comunitățile multietnice din județul Suceava, ce învață împreună în școlile „polone” din localitățile: Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa, Cacica, Păltinoasa, Gura Humorului, Siret, Suceava, Moara. Realizarea proiectului, finanțat preponderent cu fonduri din Polonia, se bazează pe principiul colaborării cu autoritățile locale și școlare ale județului. Scopul final al acestui proiect este „*ameliorarea condițiilor*”

---

⁸⁹ Krzysztof Czyżewski, *Paul Celan and Bukovina's dialogue culture*, traducere Tomasz Wyszowski, articol preluat de pe site-ul ce aparține de „Borderland Foundation” din Sejny, Polonia.

⁹⁰ Adolf Armbruster, *Europa im kleinem: Die Bukowina*, în Idem, *Auf den Spuren der eigenen Identität*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 226.

⁹¹ Sorin Preda, *Gien Dobre la Cacica*, în „As”, București, nr. 482, 2001, p. 2.

educaționale” din localitățile mai sus menționate, iar realizarea lui este condiționată de îndeplinirea a șase tipuri de obiective specifice: 1. Creșterea calificării cadrelor didactice; 2. Ameliorarea dotării cabinetelor și sălilor de clasă cu materiale didactice și metodice; 3. Îmbunătățirea bazei materiale a învățământului; 4. Oferirea de ajutor medical și umanitar direct pentru tineri; 5. Aprofundarea identității și a legăturilor interculturale reciproce, realizată prin: crearea unei rețele de școli înfrățite; efectuarea de schimburi interșcolare cu unitățile de învățământ din Polonia în timpul vacanțelor etc; 6. Îmbunătățirea accesului la educație, inclusiv prin oferirea unor burse de studii în Polonia etc. (PL, CAP. V, SURSA XXIII, TEXT).

„Modelul” austriac Bucovina, de toleranță și colaborare interetnică și interreligioasă se păstrează și în prezent în sudul acestei provincii istorice (județul Suceava), având o mare influență asupra percepțiilor reciproce în imaginarul colectiv al minorităților etnice.

Rromii

Reprezentările rromilor în mentalul românesc oscilează între stereotipul negativ, provenit dintr-o gândire prejudiciată datorată unei istorii de excludere socială și rasism instituționalizat și stereotipul relativ pozitiv, originar în imaginea exotic-romantică și duios-empatică promovată de literatura aboliționistilor pașoptiști de tip Leon Negruzzi sau Cezar Bolliac, imaginea ideal-romantică din scrierile lui George Coșbuc, Gala Galaction, Mihail Sadoveanu sau Ion Agârbiceanu, ezoteric-fantastică din Mircea Eliade sau Vasile Voiculescu, simbolic-onirică din poezia lui Nichita Stănescu și frust-pătimașă din proza lui Eugen Barbu.

Istoria reprezentărilor referitoare la rromi începe cu falsul nume dat rromilor: „*țigan*”, care și-a păstrat, în mentalul colectiv românesc și în limba română, sensul profund peiorativ, determinând și fiind determinat de reprezentarea socială negativă a rromilor. Numeroase proverbe și zicători din folclorul autohton („*Țiganul când a ajuns împărat, întâi pe tatăl său l-a spânzurat*”, „*Nici răchita pom de bute, / Nici țiganul om de frunte*”, „*Țiganu-i tot țigan și-n ziua de Paște*”, „*Țiganul până nu fură nu se ține om*”, „*Țiganul când a ajuns la mal, acolo s-a înecat*”, „*Dracul a mai văzut țigan popă și nuntă miercurea*”), precum și expresii din vocabularul curent („*A cere ca un țigan*”, „*A cere ca la ușa cortului*”, „*A se certa ca țiganii*”, „*A se certa ca la ușa cortului*”) demonstrează percepția față de rromi din mentalul românesc, fapt confirmat și de semnificația de dicționar a termenului de „*țigan*”, care înglobează aproape în exclusivitate atribute negative: „**ȚIGÁN** (...) 1. Persoană ce face parte dintr-o populație originară din India și răspândită în mai toate țările Europei, trăind în unele părți încă în stare seminomadă. • Expr.

A arunca moartea în țigani = a arunca vina pe altul. *A se muta ca ȋiganul cu cortul* = a se muta foarte des; a fi nestatornic. *A se îneca ca ȋiganul la mal* = a nu reuși, a eșua într-o acțiune tocmai când era pe punctul de a o duce la bun sfârșit. *Tot ȋiganul își laudă ciocanul*, se spune despre cei care se laudă cu ceea ce le aparține. *E învățat ca ȋiganul cu ciocanul* (sau *cu scânteia*), se spune despre cei deprinși cu nevoile. 2. Epitet dat unei persoane brunete. 3. Epitet dat unei persoane cu apucături rele. ȚIGĂNIE (...) 1. Totalitatea ȋiganilor care locuiesc la un loc; ȋigătime; *p. ext.* cartier într-o localitate în care locuiesc ȋigani. 2. Fig. Faptă, manieră condamnată. 3. Fig. Gălăgie, hărmălaie, scandal. ȚIGĂNÓS (...) 1. Negricios, oacheș. 2. Fig. (Fam.) Care are maniere urâte; care se tocmește mult; calic, zgârcit.⁹²

În condițiile în care rromii nu au fost sute de ani recunoscuți ca identitate etnică, cu atât mai puțin ca minoritate națională, iar limba rromani nu a fost considerată o limbă, ci o „bolboroseală” de neînțeles, denotația stigmatizantă „ȋigan” atribuită rromilor de către alteritate, inexistentă în limba rromani și falsă din punct de vedere științific, a fost atât de intens și îndelung utilizată, încât a fost internalizată de memoria colectivă rromă, devenind deseori o denumire asumată.

Reprezentările despre rromi, care se bazează pe prejudecățile și stereotipurile alterității, fie că promovează *excluderea*, fie că pledează pentru *asimilare*, se constituie ca un fundal de argumente și justificări care determină atitudini și comportamente sociale profund discriminatorii. De-a lungul secolelor, un întreg set de imagini a fost construit și dezvoltat, cristalizând stereotipurile colective și formând un rezervor de reprezentări transferate din memoria colectivă în cea individuală. Rromii nu sunt niciodată definiți așa cum sunt, ci mai degrabă sunt percepuți așa cum ar trebui să fie, pentru a justifica politicile și comportamentele celorlalți față de ei. Procesul de heteroidentificare a rromilor trebuie să corespundă orizontului de așteptare colectiv, eminemamente negativ, de aceea orice deviere spre pozitiv este resimțită ca fiind o excepție de la regulă. Aici se poate cita faimosul mit al prietenului rrom din copilărie, prototip al binelui, excepție de la norma „ȋiganului” rău, evocat de aceia care își încep discursul cu stereotipul „*Eu nu sunt rasist, dar ȋiganii ăștia...*” și îl continuă cu la fel de stereotipul „*am avut un prieten ȋigan/un vecin în copilărie/în tinerețe, un om deosebit, dacă ar fi toți ȋiganii ca el, ce bine ar fi!*” Marcat de toate regulile rasismului, între care disculparea *avant le lettre*, evocarea unui trecut pozitiv nedeterminat și generalizarea atributelor negative la nivel de grup, acest tip de discurs se referă la copilărie ca la vârsta de aur, a toleranței absolute, timp în care s-ar

⁹² *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ediția a II-a, 1998, București, Academia Română.

fi putut identifica inclusiv „țiganul” cel bun, cu siguranță o excepție de la norma răului.

De cele mai multe ori, în contextul unei moșteniri mentale negative și al absenței din programe și manuale școlare a informațiilor despre romi, clișeele de gândire și de limbaj sunt singura sursă de cunoaștere care îi leagă pe romi de mediul social înconjurător. Rromii par a fi o realitate familiară tuturor: aproape orice majoritar întrebat are o opinie, deseori categorică și negativă, despre aceștia. Cu cât realitatea pierde mai mult în fața imaginarii, cu atât rromii sunt receptați mai mult în paradigmele ignoranței care se percepe pe sine ca fiind cunoaștere.

Mai mult decât atât, în condiții de criză economică, așadar de luptă pentru resurse, de criză socială, așadar a ierarhiilor și conceptelor, de criză morală, așadar a valorilor și credințelor, cine altcineva ar putea fi tras la răspundere pentru situația în care se află societatea dacă nu foștii sclavi, rromii, veșnici țapi ispășitori ai tuturor frustrărilor, nereușitelor și temerilor poporului majoritar de succes. Starea de sclavie în care s-au aflat rromii mai mult de o jumătate de mileniu, a condus la o lipsă de reprezentare socială a acestora, sclavii fiind considerați în exteriorul speciei umane. Aflați pe listele de târguieli ale boierilor, între o pereche de boi și un mănunchi de țigiri, dar și pe foile de zestre ale fetelor, în rând cu parcelele de pământ, rromii robi erau mai degrabă victimele unei non-percepții. Ei nu erau percepuți ca oameni, ci ca obiecte de schimb, parte a averii stăpânilor lor.

Una dintre consecințele Robiei pe planul percepției rromilor de către societatea românească pornește de la reprezentarea femeii rome sclave ca „țigancă de prăsilă”, utilă numai în măsura în care înmulțește numărul de robi. Mai mult, femeile rome tinere, în special fetele nemăritate – „*chaja baria*” (fete mari) serveau drept obiecte ale plăcerii, atât pentru stăpânii lor, boieri sau monahi, cât și pentru oaspeții acestora. Efectul acestui abuz teribil, culminând cu violul, a fost stereotipul „țigăncilor frumoase și fierbinți”, internalizat sub forma stereotipului aparent pozitiv al femeilor rome frumoase și pasionale, conducând însă și el la scăderea stimei de sine etnice a rromilor, în sensul în care frumusețea și pasionalitatea par a fi cele mai mari, dacă nu singurele calități ale femeii rome: „Să știi că avem femei frumoase și arzoaice! Așa se spune, așa spun rumânii, dar și țiganii, și eu cred că așa e!”⁹⁴

Percepției negative și non-percepției rromilor din perioada sclaviei i se opune imaginea exotic-romantică și duios-empatică a rromilor promovată de literatura aboliționistilor pașoptiști de tip Leon Negruzzi („Țiganka”), Radu Rosetti („Țigăncușa de la ietac”, „Țiganul”), Vasile Alecsandri („Istoria unui

⁹⁴ Rrom vătraș, 30 de ani, absolvent de studii superioare, București.

galbân”, „Vasile Porojan”), Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac („Fata de boier și țiganul vîndut”, „O țigancă cu pruncul stau la Statua Libertății”), Gheorghe Sion („Emanciparea țiganilor”), Ion Heliade Rădulescu („Jupân Ion”), Gheorghe Asachi („Țigani”). Această literatură cu scop deschis militant, îndreptată programatic către abolirea sclaviei, este populată de rromi natural-simpatici și nativ-isteți, victime ale unor teribile persecuții ale stăpânilor lor și de femei rrome de o frumusețe tulburătoare, peste măsură de pătimește, deseori îndrăgostite de stăpânii lor tineri, aceștia din urmă, nu de puține ori, animați de idei aboliționiste. Plasați uneori în posturi histrionice mărețe, ca monumente ale durerii sau ale revoluției pașoptiste, rromii rămân totuși percepuți din perspectiva unei amabile condescendențe, ca dinspre un boier natural-superior, dar pătruns de idei inovatoare, înspre un om natural-inferior, dar animat de aspirații posibil mai înalte. „Deși din cea mai fragedă copilărie trăise în murdăria cea mai cumplită, deși ochii și urechile ei fuseseră marturi ai celei mai desăvârșite lipse de moralitate și ai celei mai mari vulgarități, curățenia minții ei părea tot atât de desăvârșită ca aceea a trupului. Din gura ei nu ieșea nici minciună, nici vorbă vulgară, graiul ei era acela simplu, al oamenilor de la țară, dar totdeauna cuviincios, mișcările ei erau totdeauna grațioase, chiar elegante, dezmiertările ei cele mai fierbinți nu deveneau niciodată vulgare.”⁹⁴

Dacă în perioada sclaviei, reprezentarea socială despre rromi se circumscria statutului acestora de bunuri, nicidecum de ființe omenești, consecința fiind, și după Dezrobire, aceea că rromii și-au păstrat imaginea unui grup social inferior, rasismul de excludere a culminat cu Holocaustul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, perioadă în care s-a manifestat, inclusiv la nivelul discursului public, o ură viscerală față de rromi, ei fiind văzuți ca dușmani ai poporului român, care trebuie îndepărtați prin orice mijloace: „Procesul asimilării e activat și agravat nu numai de numărul mare de țigani, ci și de alți factori specifici împrejurărilor politice de la noi: dispoziția tolerantă a poporului român, răspândirea țiganilor pe toată suprafața țării, promiscuitatea socială cu populația autohtonă la orașe, ca și la sate, școala în comun, împrăștierea multora din ei și înlesnirea vieții sedentare, care le-a ușurat intrarea în comunitatea românească, absența oricăror restricțiuni legale și, în sfârșit, dispoziția ocrotitoare a guvernelor și a autorităților administrative”⁹⁵; „Țigani nomazi și seminomazi – susținea acesta – să fie internați în lagăre de muncă forțată. Acolo să li se schimbe hainele, să fie

⁹⁴ Radu Rosetti, „Țigăncușa de la ietac”, în: „O mie de ani de singurătate. Rromii în proza românească”, Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Avenimentza”, București, 2000, p. 21.

⁹⁵ Iordache Făcăoaru, *Amestecul rasial și etnic în România*, în „Buletinul eugenic și biopolitic”, IX, 1938, p. 283.

rași, tunși și *sterilizați* [subl. în orig.]. Pentru a se acoperi cheltuielile cu întreținerea lor, trebuie să puși la muncă forțată. Cu prima generație am scăpa de ei. Locul lor va fi ocupat de elementele naționale, capabile de muncă ordonată și creatoare. Cei stabili vor fi sterilizați la domiciliu (...). În acest fel, periferiile satelor și orașelor nu vor mai fi o rușine și un focar de infecție al tuturor bolilor sociale, ci un zid etnic folositor nației, și nu dăunător”⁹⁶.

Studiul unei părți semnificative a folclorului românesc, în special al proverbelor, snoavelor și basmelor, demonstrează și el o gândire stereotipă, marcată de prejudecăți, ironie și dispreț la adresa rromilor. Rromii sunt percepuți, de cele mai multe ori, ca reprezentanți ai răului, perfizi, hoți, criminali, spurcați. Personajul întruchipat de rrom în basmul românesc este anti-eroul sau falsul erou, acela care, prin înșelăciune, încearcă să-i ia locul eroului, dar este, până la urmă, descoperit și pedepsit cumplit. Un alt personaj de basm în cadrul căruia se regăsește rromul este prostovanul, mârșavul, non-valoarea, sluga eroului negativ, al cărui unic scop este de a servi drept element de comparație pentru evidențierea valorii întruchipate de erou. Femeia rromă este și ea, în basm, falsa eroină, sluga perfidă care încearcă să înșele bunăvoiața stăpânilor ei dându-se drept eroină, dar care, descoperită fiind, este, în final ucisă. În balade, rromul este trădătorul, mincinosul, cel care pactizează cu dușmanul eroului. În proverbe și snoave, rromii sunt percepuți ca mincinoși, proști, răi, înșelători, trădători, hoți, lipsiți de umanitate. Sub pretextul unor neutre, așadar obiective antologii de folclor, autori ca Simion Florea Marian („Satire poporane române”), Iuliu Zanne („Proverbele românilor”) și Theodor Speranția („Anecdote populare”, „Anecdote afumate”) au cules și deseori au prelucrat proverbe, snoave, satire și anecdote românești despre rromi, în care identitatea rromă este batjocorită, disprețuită și stigmatizată. Acest model de gândire prejudiciată este perpetuat în societatea românească, fie printr-o poziție explicită de rejecție, fie printr-o distrugere sistematică a identității etnice, datorată unui model de existență monocultural, etnocentrist, în cadrul căruia atitudinea majoritarilor față de rromi este de „asimilare culturală”, considerându-se că rromii pot fi „civilizați” numai „dacă devin români”. Modelul unic de referință se circumscrie autarhic și inflexibil valorilor majorității, respingând orice formă de diferență, aceasta fiind percepută ca deviantă și periculoasă.

Rasismul de dominare a culminat, în ceea ce îi privește pe rromi, cu perioada regimului socialist, care a dus o politică a egalitarismului mai ales clamat și mai puțin aplicat în profunzime, care și-a propus crearea unui om nou ne-etnic, amorf din punctul de vedere al culturilor minoritare. Rromii nu

⁹⁶ Gheorghe Făcăoaru, *Câteva date în jurul familiei și statului biopolitic*, București, [1941], p. 17–18.

erau recunoscuți ca minoritate națională, identitatea etnică fiindu-le sistematic negată, printr-o politică de stat asimilaționistă, într-o societate în care toți erau români, în care idealul era să fii român, în care rromilor li se făcea o mare onoare să fie asimilați românilor, în care singura șansă a mobilității sociale era naturalizarea ca român prin ocultarea sau respingerea identității etnice. S-au integrat în acea societate rromii care și-au negat apartenența etnică și au făcut eforturi către aculturația totală. Punctul de vedere oficial era o revenire, de data aceasta în paradigma unei sclavii spirituale, sinonimă cu etnocidul cultural, la non-percepția din perioada sclaviei, fiind o nouă formă de a nu-i vedea pe rromi, acum nu în sensul în care rromii nu sunt ființe umane, așa cum se petrecea în timpul Robiei, ci în sensul în care rromii nu erau priviți ca rromi, ci ca români, dar numai în cazul în care se calificau pentru a fi români.

Ca răspuns la această nouă formă de non-percepție, a apărut stereotipul pozitiv, la fel de periculos și stigmatizant ca și cel negativ: imaginea ezoteric-fantastică a rromilor din proza lui Mircea Eliade („La țigănci”) sau a lui Vasile Voiculescu („Sakuntala”), în care misterul magiei se alătură frumuseții sălbatic-stereotipe a femeilor, reprezentarea simbolic-onirică a „sublimului neam muzical” din poezia lui Nichita Stănescu și închipuirea frust-pătimașă a mahalalei, cu personaje oscilând între ura neiertătoare și iubirea care ucide, din proza lui Eugen Barbu („Groapa”).

După 1989, odată cu recunoașterea rromilor ca minoritate națională și în ciuda legislației care sancționează discriminarea, excesiva libertate de exprimare a deschis calea unui teribil discurs al urii antirome mai ales în mass-media: „Îmi place să cred că un grăunte de rațiune palpită și sub baticurile alea murdare, dedesubtul părului nespălat de ani... român în țara mea, n-am voie să spun sus și tare, public, că mi se face rău, că îmi vine să vomit când se urcă în stația Pădurii muierile alea jengoase, libidinoase, cu puradei care se cacă pe ei și cu bărbați duhnind a votcă infectă, ființele acelea dezgustătoare care își trimit plozii să cerșească prin tramvaie, în timp ce ele supervizează, din spate, buna desfășurare a acțiunii... (țigani) cetățenii aceștia policromi, perfizi, avorturi ale societății, vicleni până peste poate, m-am săturat să tot tac molfăind îndemnurile la toleranță etnică... cârdul curcubitaceu năvălind, vulgar, mizer, bananier.”⁹⁷

O parte a literaturii contemporane, transpuse uneori și în foiletoane de televiziune, își continuă percepția stereotip-pendulatorie față de rromi: foarte buni sau foarte răi, foarte bogați sau foarte săraci, exotici, romantici, ezoterici, sălbatici, pătimași, deseori vulgari, deseori neînțeleși, mereu exagerați, niciodată în limitele moderației.

---

⁹⁷ Călin Ciubotari, art. „M-am săturat de țigani!”, *Flacăra Iașului*, 27 septembrie 2007, Iași.

Ca o concluzie, definitoriu pentru cultura românească în ceea ce privește mentalitatea față de rromi este *stereotipul*, în majoritatea cazurilor *negativ*, conducând la stigmatizarea identității rrome, la internalizarea acestui stigmat și la rejecția, de multe ori de către rromii înșiși, a apartenenței la etnia rromilor.

Prin comparație, reprezentările nerromilor în imaginarul colectiv rrom sunt mult mai puțin marcate de prejudecăți și stereotipuri. Direcțiile de percepție fundamentale sunt accentuarea elementelor de control social și coeziune intracomunitară, care nu recomandă amestecul rromilor cu nerromii („*Rrom rromesa, gajo gajesa.*”/„Rromul cu rromii, gagiul cu gagiii”) sau exprimă diferențele de relaționare („*E gajeske bashavav e lovenghe, e rromeske e ilestar*”/„Cânt gagiilor pentru bani, rromilor din inimă.”; „*E gajeske bashavav and-o kan, e rromeske and-ilo.*”/„Cânt gagiilor la ureche, rromilor la inimă.”) și identificarea rasismului, alăturându-se nevoii de combatere a acestuia („*Dikh man akatar k-i buki, ma dikh man akatar k-i morki.*”/„Judecă-mă după ce fac, nu după piele.”; „*O romesko phiko musai te vazdel duivar buter desor e gajesko.*”/„Umărul rromului trebuie să ducă de două ori mai mult decât al gagiului.”; „*T-avel o gajo e rromeste and-o kher, rodel mel; t-avel o rrom e gajeste, rodel pakiv.*”/„Dacă vine gagiul la rrom, caută murdăria; dacă vine rromul la gagi, caută respect.”; „*Vi parnes, vi kales hin les lolo rat.*”/„Și albul și negrul au sângele roșu.”; „*Te na ulias kali i phuv, na ulias parno o manro.*”/„Dacă nu era pământul negru, nu era pâinea albă.”).

Sârbii⁹⁸

Relația sârbilor cu majoritarii și cu alte minorități a fost în general o relație de înțelegere reciprocă, de coabitare, de interferențe culturale. Acest tip de relații este de altfel specific zonei Banatului, unde este foarte greu să găsești o comunitate „pură” din punct de vedere etnic și cultural. Este cunoscută multiculturalitatea și interculturalitatea acestei regiuni. Principalele forme de expresie a reprezentărilor reciproce în mentalul colectiv sunt folclorul și viața cotidiană a comunității.

În „gura” sârbilor au intrat nemții, șvabii din Banat. Cu românii și maghiarii, sârbii erau obișnuiți, au trăit împreună în acest spațiu timp mai îndelungat, în vreme ce șvabii au venit deodată, au fost colonizați pe un pământ care deja avea „stăpâni”, au avut privilegii. De asemenea dezvoltarea rapidă a comunităților de șvabi a determinat invidia celorlalți. Din aceste rațiuni posibile au apărut o serie de glume sau comparații în mentalul colectiv al sârbilor: Dacă nu era pe plac culoarea pielii a vreunuia, i se spunea „*că-i*

⁹⁸ Mulțumiri domnului Stevan Bugarschi pentru informațiile oferite.

alb ca neamțu””. Muzica șvăbească – polka și valsul – pentru sârbi semănau prea mult și de aceea pentru cei care vorbesc mult, insistă pe o idee și se repetă, li se spune: „*tot o dai ca neamțu’ tra-la-la*”.

Sârbii, obișnuiți cu arta bisericească ortodoxă, priveau ciudat spre icoanele din bisericile catolice lucrate într-un alt stil. Un preot bătrân, uitându-se la o icoană a Sfintei Parascheva dintr-o biserică sârbească, pictată de un șvab bănățean, a spus că sfânta arată de parcă a postit mâncând cârnați (o observație ironică întrucât era reprezentată ca o persoană mai plinuță, în timp ce sfinții ortodocși sunt reprezentați ca fiind slabi).

În mentalul colectiv al sârbilor există și reprezentări pozitive ale șvabilor. Astfel dacă un tânăr mângâia părul unei fete, se spunea: *o mângâie ca neamțul cățelușă*, fiind astfel evidențiată tandrețea și delicatețea. Era apreciată *ordinea nemțească* și *exactitatea nemțească*.

Românii au la adresa sârbilor cunoscuta zicală *cal verde și sârb cuminte*, făcându-se referire la o rasă sârbească de cai, Zelenko (Verzuil). În general era privită și de sârbi ca o glumă așa cum se obișnuia pe la sate, dar în 1935 a izbucnit un adevărat scandal în presă: învățătorul român de la Baziaș a pus o fetiță sârboaică să recite pe scenă o poezie în legătură cu acea zicală.

Tot din mentalul colectiv al sârbilor provin și două povestioare hazlii care subliniază relațiile dintr-o comunitate între membrii diferitelor etnii bănățene:

„Sârbul și neamțul împart un cârnat: fiecare trebuia să prindă de un capăt cu dinții iar la un semn să tragă și, unde se rupe... prind ei, și sârbul printre dinți zice: *drz!* (ține), la care neamțul îi răspunde *ja* (da), deschide gura și sârbul trage cârnatul și-l mănâncă.”

„*Se duce sârbul la bulgar seara la povești, la un păhărel de țuică și încep discuțiile despre eroii naționali. Sârbul zice: «Eh, Marko al nostru...», bulgarul sare: «Ce Marko al vostru... El e al nostru, de la Prilep...» și așa se certară, și bulgarul îl trimite pe sârb acasă. Ieșit în stradă, sârbul se gândește că dacă pleacă pierde o bunătate de țuică. Se întoarce: «Tu de care Marko vorbeai?», «Despre Marko Kraljevic» zice bulgarul, «Bă, dar proști mai suntem, eu vorbeam de Marko de la moară», «Nu de Kraljevic vorbeai?», «Care Kraljevic?», «Na, păi atunci hai înăuntru vecine să terminăm noi băutura ce-am început-o» zise bulgarul.*

Slovacii

Procese psihice menționate în *Introducere* au contribuit și la formarea diferitelor stereotipuri în mediile în care comunitatea slovacă conviețuiește cu alte etnii. Care sunt stereotipurile imaginarului colectiv născute în rândul slovacilor raportate la conlocuitorii lor români, precum și cele ale românilor raportate la slovaci, am aflat prin intermediul observației și al chestionarului (studiul de teren a fost efectuat în iarna anului 2007) a cărui interpretare se

regăsește în cele ce urmează. Chestionarul a fost aplicat pe un eșantion de 120 de persoane de naționalitate slovacă și română în localitatea Nădlac.

Caracteristicile demografice și sociale ale respondenților sunt următoarele:

Genul: 50% femei și 50% bărbați.

Vârsta: în structura de vârstă, cea mai mare parte a populației cercetate este reprezentată de generația cu vârsta cuprinsă între 18 – 60 de ani (40%), de adolescenți de 14 – 18 ani (30%) și cei cu vârsta cuprinsă între 60–90 de ani (30%).

Starea familială: în eșantionul cercetat 35% sunt căsătoriți, 30% sunt necăsătoriți, 20% trăiesc în concubinaj și 15% sunt văduvi/văduve.

Structura confesională: în rândul respondenților predomină religia evanghelică (35%), urmată de religia romano-catolică (25%), cea ortodoxă (25%) și alte religii (15%).

Structura social-economică: cel mai mare număr din categoria celor interogați este reprezentat de elevi și studenți (40%), 35% lucrează în diferite domenii precum agricultura, servicii și mai puțin industrie, iar 25% sunt pensionari.

Structura etnică: apartenența etnică reprezintă una dintre cele mai importante coordonate ale identității etnice. Respondenții de etnie slovacă reprezintă 65% din numărul total al populației interogate, iar 35% reprezintă respondenții de etnie română.

Am lucrat cu două tipuri de chestionare. Un tip a fost utilizat pentru respondenții din categoria de vârstă 14 – 18 ani, iar celălalt pentru categoriile de vârste cuprinse între 18 – 60 și 60 – 90 de ani.

Ambele tipuri de chestionare au fost alcătuite din trei ansambluri de întrebări axate pe:

- identitate etnică;
- stereotipuri etnice;
- motivație.

În continuare vom prezenta doar rezultatele celui de al doilea ansamblu – **stereotipurile etnice** – care au un rol deosebit de important în imaginarul colectiv. Pentru a afla mai multe despre stereotipurile care au luat naștere în rândul slovacilor și al românilor din spațiul nădlăcan, am apelat la întrebări cum ar fi:

1. Prin ce diferă slovacii/românii de alte naționalități?

Majoritatea respondenților de naționalitate slovacă percep diferența dintre slovaci și alte naționalități, prin intermediul tradițiilor, a limbii și în special a caracterului. În acest sens foarte mulți slovaci și-au comparat propria etnie cu cea română:

„Fiecare etnie are specificul ei, care se regăsește mai ales în arta populară. Eu cred că slovacii sunt liniștiți, sensibili și foarte muncitori. Românii sunt gălăgioși și explozivi.” (respondent – 70 de ani)

„Slovacii sunt mai retrași și își văd de treaba lor. Românii sunt leneși, se ceartă și strigă.” (respondent – 62 de ani)

„Între slovaci și români există diferențe foarte mari, ca de la cer la pământ. Slovacii sunt muncitori, harnici, civilizați, în timp ce românii sunt vulgari și nu le place să lucreze.” (respondent – 47 de ani)

„Diferența dintre slovaci și români este observabilă și prin modul în care le place să gospodărească. Slovacilor le place să fie măturat în fața casei și în casă peste tot să fie curat. Țin mult la imaginea gospodăriei. Românii le place să stea pe bancă în fața casei și mai mult să se uite decât să lucreze.” (respondent – 39 de ani)

„În fiecare popor există oameni buni și oameni răi. Atât printre români cât și printre slovaci sunt oameni onești și oameni care nu merită nicio atenție. Eu cred că ceea ce ne diferențiază de alții este însuși felul nostru de a fi.” (respondent – 30 de ani)

„Dacă omul caută deosebiri cu siguranță le găsește (limba, obiceiurile, valorile etc.). Cred că omul are tendința să-i caracterizeze pe ceilalți așa cum îi convine și dacă cele susținute nu sunt reale. După părerea mea nu prea contează cine ești, dar cum ești.” (respondent – 25 de ani)

„Nu există nicio diferență. Toți suntem oameni.” (respondent – 17 ani)

Am remarcat că majoritatea respondenților au scris despre unele trăsături ca fiind general valabile (stereotipuri). Din chestionar rezultă că foarte mulți slovaci nădlăcani (75%) îi percep pe românii care conviețuiesc cu ei, ca pe un grup social inferior lor. Aici este vorba despre un stereotip real, care nu are o bază obiectivă, dar reprezintă o imagine prestabilită. Enunțurile respondenților sunt marcate de atitudini și prejudecăți. Alți 25% din totalul respondenților slovaci au susținut, că peste tot sunt oameni buni și răi și ar fi nedrept să-i categorisim după caracteristicile unor indivizi pe care le prezentăm ca fiind general valabile.

Respondenții de etnie română reprezintă 35% din eșantionul populației interogate.

„Slovacii tot timpul fac ceva. Organizează festivaluri folclorice și activități culturale. Sunt foarte harnici, dar se cred superiori românilor.” (respondent – 49 de ani)

„În orașul nostru conviețuim cu slovacii de mulți ani. Niciodată nu am avut conflicte. Conviețuim în deplină înțelegere. Există multe diferențe dintre poporul român și poporul slovac (limba, tradițiile, obiceiurile). Slovacii sunt mai retrași decât românii.” (respondent – 45 de ani)

„Am mulți prieteni slovaci. Nu-mi place când vorbesc în limba lor și eu nu înțeleg nimic. Nu-s așa de gașcă ca și noi românii.” (respondent – 15 ani)

Din răspunsurile prin care am exemplificat *auto* și *heterostereotipurile* formate în rândul românilor care conviețuiesc cu slovacia în mediul multietnic nădlăcan, rezultă că românii îi apreciază pe slovaci, dar în același timp nu le convine în deplinătate felul lor de a fi. Fenomenul analizat este explicabil și din punct de vedere istoric. Demersul imaginarului colectiv în decursul istoriei ne arată cum se văd popoarele unele pe altele – favorizând, astfel, o perspectivă limitată. După cum scrie A. Gavreliuc⁹⁹ (2003) polaritatea eu – alter va contribui la transformarea imaginii străinului în imaginea dușmanului prin mecanisme de gândirii, ce-și au originea încă în perioada primitivă, așa cum a demonstrat L. Levy-Bruhl.

„În antichitate, popoarele își asociau unele altora numeroase etichete stigmatizatoare, Herodot, Xenofon, Tucidide sau Strabon descriindu-i, bunăoară, pe sciți, perși, sarmați sau alți orientali, ca pe niște barbari plini de cruzime, abrutizați și înapoiați.” (apud Miroglia, în: Gavreliuc, A., 2003, pag. 73)

Cliseul *străinul este dușman*, întreține teama de alteritate ca și miezul unui mister ascuns față de cel care este diferit de noi, stimulând o atitudine etnocentrică, în care cel care-l analizează pe „celălalt” crede că doar valorile lui sunt cele adevărate. Problemele prezentate în acest studiu reprezintă doar o deschidere spre un câmp foarte complex care se construiește în jurul unui concept nucleu: *imaginarul colectiv*. Această încercare de cunoaștere își va afla rostul, doar dacă vom fi capabili și pe mai departe să identificăm viețile noastre printre alte vieți în toată autenticitatea lor.

Evreii

Auto- și hetero- perceperea evreilor în imaginarul colectiv a produs în timp o literatură imensă. La o extremă, creatorii unor opinii realiste despre profilul evreilor din România, a elitei evreiești în primul rând, la altă extremă, „producția” unor evreofobi, xenofobi și chiar rasiști, scormonitori ai celor mai aprige stereotipuri negative despre neamul lui Israel. Nu vom începe cu aceștia, înscriși de regulă în tabăra antisemiților, ci vom da locul cuvenit, mai întâi, acelor intelectuali care i-au caracterizat pe evrei în spiritul obiectivității și a judecății bine cumpănite. Pentru început reproducem aprecierile unor *intelectuali români despre evrei și despre antisemitism*.

„I-am considerat cu același ochi și pe poeții români și pe poeții evrei. În numele artei care plutește peste granițe – deci, cu atât mai mult, înăuntrul

⁹⁹ Gavreliuc, A. (2003): *Mentalitate și societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan*, Ed. Universității de Vest, Timișoara.

granițelor – au crezut și suferit și unii și alții. Poezia românească îi revendică cu egală dragoste.”

(PERPESSICIUS)

„Faptul că cei mai mulți dintre promotorii acestei literaturi (de avangardă) sunt evrei nu ne poate, de asemeni, împiedica de a lua în considerare (acest fapt) în toate mișcările de avangardă sociale... sau literare, ca simbolismul francez sau expresionismul german, rolul evreului de propagandist al noutății este pretutindeni identic. Departe de a fi dăunătoare, prezența acestui agent poate fi binevenită...”

(E. LOVINESCU)

„Ei n-au stat la gânduri, n-au ezitat o singură clipă să aducă jertfa lor de sânge pentru Patrie... acești oameni se bucură de bucuriile noastre și se întristează de întristările noastre; acești buni patrioți, cărora li s-a contestat, ca o supremă insultă, chiar dreptul la sinceritate și suferință au sărit cu toții în ajutorul Patriei, prea fericiți ca să o slujească...”

(Tudor ARGHEZI)

„În timpul marii noastre mișcări din 1857 un număr dintre dumneavoastră (evreii) s-au fost rostit cu entuziasm și au lucrat cu energie pentru marea noastră idee: Unirea.”

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Că evreii nu mint când spun că țin la această țară care e și a lor și că nu pot fi altceva decât români de altă confesiune, stau mărturie și faptele și elementele de bază ale sufletului lor.”

(G. CĂLINESCU)

„...M-am convins și o repet... evreii sunt un popor pașnic și recunoscător, care își iubesc țara natală... cei mai buni, mai atașați și mai devotați dintre prietenii mei au fost evrei. Ei sunt sensibili la tot ce e frumos, măreț, nobil și sublim – sensibili deci și față de adevărata artă.”

(Agatha BĂRSESCU)

„Mie nu mi-a putut intra în cap ura de rasă, dar observ ceea ce se petrece la noi. Nu vezi ce căutare au la noi gazetele antisemite... sunt o sumă de oameni care văd în cultura antisemitismului o excelentă întreprindere, unde, cu un capital de vorbe late se poate produce o bogată recoltă de popularitate, cu multiplele ei roade: situații, onoruri, distincțiuni etc.”

(I. L. CARAGIALE)

„Nu pot adera fără dezonoare la nicio doctrină antisemită, fiindcă (între alte argumente) se întâmplă să fiu matematician; așadar tributar în ceea ce fac și scriu gândirii atâtor matematicieni evrei. A te hrăni din cugetarea lor și a-i declara apoi decăzuți rasial este grotesc și imoral...”

(Ion BARBU/D. BARBILIAN)

„...Un bun patriot nu poate aproba mișcarea antisemită...” „...xenofobia este un semn de primitivitate sau un semn de degenerare a naționalismului.”

(C. RĂDULESCU-MOTRU)

„...Geniile produse de acest mic și împrăștiat popor au lucrat pentru binele omenirii în genere și și-au pus puterea lor intelectuală în serviciul tuturor cauzelor mari, tuturor chestiunilor care au interesat deopotrivă pe toate națiunile în mijlocul cărora aceste genii au trăit și au lucrat...”

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„În țară ori în afară din țară, eu am trăit cu acest popor căruia omenirea îi datorează o parte din progresul ei... am avut deseori prilejul să-i apreciez bunătatea...”

(Panait ISTRATI)

La antipod, în anumite cercuri evreofobe, ca și într-o anumită zonă a folclorului local, circulă sumedenie de superstiții și prejudecăți despre evrei, despre religia și cultura lor, despre aspectul lor fizic, moral și psiho-caracterial. Capacitatea lor creativă și rezultatele ei sunt adeseori subestimate. Extremiștii, de pildă, au considerat că evreii chiar dacă nu sunt o rasă, prin „sângele lor evreiesc”, cum susțineau rasiștii, ei au trăsături fizico-psihiice, caracteriale și spirituale dăunătoare popoarelor cu care conviețuiesc. „În plan spiritual, sunt distrugători de dogme (religioase, naționale ș.a.), în plan economic sunt concurenți neloiali și acaparatori de bunuri, în plan religios s-au făcut vinovați în străvechime de deicid, în medievalitate, de hagiocid, iconocid, infanticid și xenocid ritual. În evul modern, ca iudeo-francmasoni tind spre „dominația mondială”.

Mentalități, formate în spiritul unor asemenea idei, au înlesnit producerea sau acceptarea tacită a unor acte de prigoană împotriva evreilor, culminate cu acel genocid numit Holocaust pe care întreaga lume civilizată îl recunoaște a fi printre principalele orori ale secolului al XX-lea.

Macedonenii

Macedonenii sunt apropiați de români prin originea lor antică, prin religie și prin majoritatea obiceiurilor. În decursul istoriei poporul macedonean și poporul român au avut drept țel păstrarea propriei religii și a independenței față de Imperiul Otoman. Aceste țeluri comune au stat la baza dezvoltării încrederii celor două popoare unul în celălalt. Consecința firească a fost faptul că între Țările Române și Macedonia au existat schimburi continue de populație formându-se astfel o mare minoritate aromână în Macedonia și macedoneană în România. Fondul cultural comun a apropiat cele două popoare și mai mult, adaptarea minorității macedonene în România făcându-se în mod firesc și natural. Macedonenii au fost percepuți

de către majoritari ca fiind o populație înrudită, înfrățită cu cea română prin idealuri, o populație harnică, religioasă și de încredere. Comunitățile macedonene nu au trăit în sate izolate ci în cartiere în sate românești, căsătoriile mixte devenind o uzanță. Schimburile de identitate culturală au fost un fenomen obișnuit între români și macedoneni, macedonenii influențând tradițiile și obiceiurile românești atât în societate cât și în casă. Astfel, *lubenița* este un cuvânt din limba macedoneană care astăzi a devenit un regionalism în zona Olteniei, zonă locuită și de macedoneni. La rândul ei comunitatea macedoneană a fost influențată de societatea românească evoluând în mod diferit de cei care trăiesc în Macedonia. Din Evul Mediu până în epoca comunistă, minoritatea macedoneană și majoritatea română au colaborat în mod armonios în relația lor cu opresiunea statală sau de ocupație pentru a se putea proteja. Această colaborare intensă și-a spus cuvântul și în evoluția relațiilor româno-macedonene după 1989.

ISTORIA MINORITĂȚILOR GERMANĂ, UCRAINEANĂ ȘI TURCĂ

COMUNITATEA GERMANĂ

Acum mai bine de 850 de ani, s-au stabilit primii germani pe teritoriul țării noastre. Germanii din România nu sunt un grup compact și unitar, deoarece, de-a lungul timpului, aceștia au venit din mai multe zone ale Europei, unii de bunăvoie, chemați de conducătorii țării și atrași de un trai mai bun decât în patria lor, alții au fost aduși și așezați forțat în perioade și condiții istorice diverse și în teritorii diferite ale țării, fără a avea legături foarte strânse unii cu alții și vorbind dialecte diferite ale limbii germane. Din acest motiv, astăzi nu putem vorbi de o singură minoritate germană omogenă ci de mai multe comunități germane în România.

Așa au apărut, de-a lungul istoriei, în țara noastră, *sașii* în Transilvania, *șvabii sătmăreni* în nord-vestul României, *șvabii bănățeni* în Câmpia Banatului, *germanii din Banatul Montan* în zona actualului județ Caraș-Severin, *landlerii* în câteva localități din zona Sibiului, *țipserii* în nordul Transilvaniei, *germanii bucovineni* în nordul Moldovei și *germanii dobrogeni* în Dobrogea. Pe lângă aceste grupuri mari, au mai existat comunități mărunte, ce s-au stabilit de-a lungul timpului în marile orașe din România, ca: București, Iași, Craiova și altele. De asemenea, pentru o perioadă de timp limitată, între cele două războaie mondiale, la aceste grupuri s-au mai adăugat *germanii basarabeni*.

Sașii din Transilvania

După părăsirea Daciei de către romani în anul 271 d.H., teritoriul fostei provincii a fost vremelnic stăpânit de mai multe populații germanice (goți, gepizi, longobarzi), asiatice (huni, avari) și turanice (pecenegi, cumani), aflate în migrație. Începând cu secolul al X-lea, în mai multe etape, acest spațiu este cucerit de maghiarii care reușesc să-și impună stăpânirea. Din această perioadă, teritoriul fostei provincii Dacia, cuprins în interiorul curburii Carpaților, începe să fie numit Transilvania (Țara de dincolo de păduri), iar

regele maghiar Geza al II-lea hotărăște, în jurul anului 1150, să aducă în această parte a regatului cavaleri, țărani, meșteșugari și negustori germani. Acest eveniment se produce într-un context european mai larg. Țările din Europa de Vest cunosc aproape 200 de ani lipsiți de pericole externe, după încetarea raidurilor vikinge și a năvălirii maghiare, iar progresele înregistrate în agricultură duc la o remarcabilă creștere a populației. În același timp, estul Europei este afectat de scăderea puterii Imperiului Bizantin și de invaziile populațiilor turanice, care vor genera o scădere drastică a populației în anumite regiuni. Așezarea coloniștilor germani a avut în acest fel drept scop întărirea stăpânirii regelui în partea de sud a Transilvaniei și refacerea economică a acestei zone pustiite în mai multe rânduri de invaziile pecenegilor și cumanilor. Cei mai mulți coloniști germani vin din zona Rinului și a Moselei, a Luxemburgului și Belgiei de astăzi, dar și din alte teritorii ale fostului Imperiu German. Acești coloniști au fost așezați în spațiul cuprins între cursul mijlociu al Mureșului (zona Alba Iulia – Orăștie) și cursul inferior al Oltului (zona Baraolt), având centrul administrativ și spiritual în provincia Sibiului.

În același timp, se urmărea o mai bună apărare a graniței Carpaților în fața unor alte năvăliri ale populațiilor turanice, așezate în stepele din nordul Mării Negre. Din acest motiv este chemat și așezat în partea de sud-est a Transilvaniei (Țara Bârsei) și ordinul militar german al Cavalerilor Teutoni, războinici experimentați ce luptaseră în cruciade împotriva musulmanilor. Acești cavaleri au adus, la rândul lor, coloniști germani, contribuind la înmulțirea așezărilor săsești în partea de sud a Transilvaniei, în special în zona Brașovului.

De asemenea, pentru că regele dorea o mai bună valorificare a resurselor subsolului Transilvaniei, în zona minieră a Rodnei și Bistriței sunt așezați coloniști germani specializați în minerit.

Deși cei mai puțini coloniști au venit din provincia Saxonia, documentele vremii, scrise în limba latină, îi numesc pe toți cu termenul generic *saxones*, de unde s-a încetățenit pentru acești germani din Transilvania numele de *sași*.

Deoarece zonele în care au fost așezați coloniști germani aparțineau regelui, întregul teritoriu a fost numit *Pământul Regal* sau *Pământul Crăiesc*. Sașii ardeleni au numit teritoriul în care s-au așezat *Siebenbürgen*, nume care, după unii, înseamnă *Țara celor șapte cetăți*. Orașele cele mai importante întemeiate de sași sunt în număr de șapte: Sibiu, Brașov, Sighișoara, Mediaș, Sebeș/Alba, Bistrița și Orăștie, motiv pentru care și stema sașilor reprezintă șapte turnuri aurii pe un scut colorat albastru și roșu.

Sașii ardeleni au avut de la început obligații și îndatoriri față de rege (plata unor taxe și serviciul militar), obținând în schimb anumite drepturi,

numite în Evul Mediu *privilegii*. Astfel, sașii de pe pământul crăiesc au dobândit libertate personală, adică nu erau iobagi precum țăranii din zonele stăpânite de nobili, își puteau alege singuri conducătorii, judecătorii și preoții și puteau administra teritoriul încredințat lor după propriile reguli. Aceste drepturi și obligații au fost cuprinse într-un document emis de regele Andrei al II-lea în anul 1224, document numit *Bula de Aur* sau *Andreanum*, de la numele suveranului emitent. Datorită acestor privilegii, confirmate și de următorii suverani, teritoriul locuit de sași a cunoscut o rapidă înflorire. Majoritatea sașilor erau agricultori și trăiau în sate în care au construit biserici de piatră, pe care le-au întărit cu ziduri de apărare, turnuri și bastioane, transformându-le cu timpul în adevărate cetăți țăărănești ce domină până astăzi peisajul Transilvaniei. Foarte timpuriu au apărut însă și așezări cu caracter urban, localități în care s-au așezat meșteșugari și negustori și care au devenit importante puncte de producție și schimb de mărfuri între Occident și Orient. Orașele săsești din Transilvania au prosperat datorită comerțului și producției meșteșugărești organizate în *bresle* și *corporații*, au fost întărite cu fortificații ample și s-au ridicat biserici și construcții publice impresionante. După secolul al XV-lea, din cauza atacurilor turcești și a descoperirii unor noi drumuri comerciale maritime (Marile descoperiri geografice), importanța economică a acestor orașe începe să scadă, ele rămânând însă importante centre de cultură și spiritualitate.

În lunga lor istorie transilvană, sașii au participat alături de maghiari și români la toate marile evenimente ce au marcat evoluția acestui teritoriu.

Încă în 1210 este menționat comitele sas Joachim, care luptă alături de regele maghiar în fruntea unei armate de sași, secuși, pecenegi și români împotriva bulgarilor, iar în anul 1241 se pomenește rezistența opusă de sașii din Bistrița în fața tătarilor. Mai târziu, unități militare săsești vor participa la lupta comună împotriva expansiunii turcești atât prin apărarea îndârjită a propriilor orașe și biserici fortificate, cât și prin participarea la marile campanii antiotomane, conduse de personalități ca Ioan (Iancu) de Hunedoara, între anii 1441 și 1453, sau Pavel Chinezu, în bătălia de la Câmpul Pâinii (Șibot–Orăștie) din 1479.

În paralel, sașii ardeleni vor încerca permanent să își mențină privilegiile dobândite prin *Andreanum*, uneori chiar cu forța armelor, ca în cazul revoltelor din 1277 și 1324, și să le extindă asupra tuturor teritoriilor locuite de sași (inițial aceste privilegii se refereau doar la Provincia Sibiului). În acest sens, în urma marii răscoale țăărănești de la Bobâlna, în anul 1437, sașii se vor alia cu nobilii și cu secușii într-o uniune politică numită *Unio Trium Nationum*. În anul 1486, sașii reușesc să obțină de la regele Matei Corvin consfințirea privilegiilor pentru toate așezările săsești și să pună astfel bazele unei noi unități administrative și politice, numită *Universitatea Săsească*. Cuvântul *universitate* nu are legătură

cu termenul contemporan, referitor la o instituție de învățământ superior, ci este preluat din limba latină, în care *universitas* înseamnă *totalitatea*, deci *Universitatea Săsească* reprezintă organizarea politică, militară și administrativă a *tuturor sașilor* din Transilvania, bazată pe privilegiile stipulate în *Andreanum*. Această formă de organizare va fi menținută și după anul 1526, când, în urma bătăliei de la Mohács, Ungaria Centrală și cea Răsăriteană sunt ocupate de turci iar Transilvania devine Principat autonom sub suzeranitate otomană. În această perioadă, prin activitatea marelui erudit umanist Johannes Honterus, sașii încep reformarea propriei biserici, până atunci de rit romano-catolic, și adoptă, în anul 1550, *Reforma Lutherană*. Prin aceasta biserica sașilor devine evanghelică.

După ce, la sfârșitul secolului al XVII-lea, Transilvania este ocupată de austrieci și integrată Imperiului Habsburgic prin *Diploma Leopoldină*, numită în acest fel datorită faptului că a fost emisă în anul 1691 de împăratul Leopold I, administrația de la Viena integrează Principatul în structurile monarhiei habsburgice, dar garantează în continuare vechile libertăți, inclusiv libertatea confesională în Transilvania, ceea ce a mulțumit în prima etapă pe sașii de confesiune lutherană. Principele este înlocuit de un Guvernator, funcție pe care, între 1777 și 1787, o ocupă *Samuel von Brukenthal*, personalitate marcantă a sașilor ardeleni, promotor al drepturilor poporului său și mare iubitor de cultură și artă. Din colecțiile sale de artă s-a născut Muzeul Brukenthal din Sibiu, primul muzeu public din Europa Centrală și de Sud-Est.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, împăratul Iosif al II-lea (1780–1790) impune o serie de reforme menite să modernizeze imperiul, reforme ce vor afecta în mare măsură comunitatea sașilor ardeleni. Este desființată Universitatea Săsească și implicit sunt anulate vechile privilegii medievale ale sașilor. Prin acest act, rolul politic al sașilor va fi diminuat în Transilvania, dar populația germană din această zonă va începe să joace un important rol de echilibru între națiunile moderne în afirmare: română și maghiară. În timpul Revoluției de la 1848, prin vocea lui *Stephan Ludwig Roth*, sașii vor cere drepturi egale pentru toate popoarele Transilvaniei.

Principalele preocupări ale sașilor se vor erija, în special, în sensul păstrării limbii și a identității proprii prin cultură, școală și biserică.

Pe data de 8 ianuarie 1919, reprezentanții sașilor, reuniți într-un Consiliu Național la Mediaș, vor proclama, pe baza dreptului de autodeterminare a popoarelor, unirea cu Regatul României, contribuind în acest fel la nașterea României Mari.

Șvabii sătmăreni

În zona Satu Mare au avut loc colonizări de populație germană încă în secolul al XI-lea, iar în anul 1230, în vremea regelui Andrei al II-lea, acești

coloniști dobândesc importante privilegii. În secolele următoare, aceștia au fost în mare parte asimilați de populația autohtonă, însă, în secolul al XVIII-lea, din inițiativa contelui Károlyi, sunt colonizați, în anul 1712, în zona Carei, țărani din provincia germană Suabia (actualul land Baden-Württemberg). Aceștia au dat numele de *șvabi* locuitorilor germani din zona Satu Mare. Începând cu anul 1720, alte familii de coloniști se așază în etape succesive în zona Sătmărulei, astfel încât, până la începutul secolului al XIX-lea, vor exista aproximativ 40 de sate șvăbești sau sate în care șvabii vor trăi alături de români și maghiari.

Nobilii maghiari au adus coloniști germani în special pentru exploatarea agricolă a pământului, încheind acte contractuale prin care noii veniți primeau teren arabil, păduri și pășuni, pentru care nu trebuiau să plătească dări o perioadă de timp limitată. După expirarea perioadei de timp stabilită prin aceste înțelegeri, șvabii sătmăreni trebuiau să plătească nobililor dări în bani și produse agricole în schimbul dreptului de folosire a terenurilor primite.

În localitățile în care s-au așezat șvabii sătmăreni au fost ridicate biserici și școli proprii, dar după anul 1867, când în urma instaurării dualismului austro-ungar în biserică și în școală se introduce limba maghiară, foarte mulți șvabi fiind obligați, prin politica de maghiarizare forțată, să renunțe la folosirea dialectului propriu în favoarea limbii oficiale maghiare. Personalități culturale marcante ale șvabilor sătmăreni, precum *Stefan Vornház* (1881–1945) sau *Johann Ettinger* (1883–1947), au continuat să cultive dialectul șvălesc și limba germană și să militeze pentru folosirea acestei limbi în biserică și în școală. Acest lucru se va întâmpla însă abia după 1918, când zona Satu Mare intră sub administrație românească și când sunt reînființate școli cu predare în limba germană.

Șvabii bănățeni

Banatul a fost cucerit în secolul al X-lea de către maghiari, iar în secolul al XVI-lea acest teritoriu este ocupat de turci. În perioada dominației otomane, partea de vest a Banatului era acoperită în mare parte de mlaștini, iar densitatea populației era scăzută. În urma mai multor războaie purtate între turci și austrieci, armata austriacă sub conducerea prințului Eugen de Savoya reușește să cucerească Timișoara, capitala acestei provincii, și să îi alunge, în anul 1718, pe turci din Banat. Austriecii, noii stăpâni ai provinciei, aduc, imediat după cucerire, meseriași și funcționari pentru consolidarea stăpânirii lor și pentru construirea de fortificații, cazărmi și clădiri administrative, majoritatea germani, din tot cuprinsul Imperiului Austriac, condus în această perioadă de dinastia de Habsburg. După consolidarea stăpânirii austriece în Banat, administrația habsburgică inițiază un amplu program de amenajare a teritoriului mlaștinos al Banatului de Câmpie și de

transformare a acestuia în teren agricol prin desecări și deșteleniri. În acest scop, dar și pentru repopularea zonei, începând cu anul 1722 sunt aduși coloniști, în cea mai mare parte țărani, de-a lungul Dunării și Mureșului, din partea de sud și sud-vest a Germaniei, din Renania, Hessa, Trier, Lorena și Franconia. Chiar dacă majoritatea acestor oameni nu proveneau din zona Suabiei, noii veniți au fost numiți *șvabi*.

De-a lungul secolului al XVIII-lea, au fost întreprinse trei mari valuri de colonizare șvăbești.

Primul val de colonizare s-a desfășurat între anii 1722 și 1726, când în Câmpia Banatului sunt întemeiate cca 55 de așezări noi locuite de șvabi.

Al doilea val de colonizare șvăbească s-a desfășurat între anii 1740 și 1780, în perioada domniei împărătesei Maria Tereza.

Al treilea val de colonizare se desfășoară în perioada de domnie a împăratului Iosif al II-lea, între anii 1782 și 1786. Chiar dacă, în anul 1787, colonizarea a fost oprită de autoritățile habsburgice, familii de șvabi au continuat să se așeze în Banat și în deceniile următoare, astfel că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, populația germană a acestei zone se ridica la cca 60 000 de suflete.

În toată această perioadă, colonizarea a fost strict supravegheată de administrația habsburgică de la Viena. Coloniștii sunt așezați în special în zona slab populată de la vest și nord-vest de Timișoara, în locurile mlăștinoase ce au fost desecate în urma construirii canalului Bega–Timiș. Satele și chiar casele sunt construite după proiecte aprobate de funcționari austrieci, astfel încât, până în zilele noastre, aceste așezări se disting prin străzi largi și drepte, cu case aliniate cu fațada spre stradă și cu parcele perfect delimitate. Cu toate aceste măsuri organizatorice deosebite, coloniștii au avut de înfruntat numeroase greutăți, iar în primii ani mulți au fost răpuși de foamete, boli și epidemii, până când, după mai multe generații, au reușit să își consolideze așezările și să facă pământul roditor. Tocmai de aceea, în folclorul șvabilor bănățeni circulă un proverb ce spune: *Primul găsește moarte, al doilea de nevoi are parte, abia al treilea pâinea o împarte*.

Datorită pământului roditor și buneii administrări, așezările șvabilor bănățeni vor prospera în secolul al XIX-lea, se vor construi biserici, școli și instituții publice. La început, teritoriul Banatului a fost administrat de stat, prin Cancelaria Aulică, pentru ca, din 1777, împăratul Iosif al II-lea să decidă ca întinse terenuri să fie vândute de către stat unor persoane particulare. În acest fel, 40 de sate șvăbești vor ajunge în proprietatea unor familii nobiliare. În anul următor, 1778, Banatul va fi încorporat administrativ părții maghiare a imperiului. Ca rezultat, în anul 1791, limba maghiară este introdusă ca materie principală de studiu în școli și începe o amplă campanie de maghiarizare, ce se va accentua în secolul al XIX-lea. Ca reacție la acest proces, personalități

de seamă ale șvabilor bănățeni, precum *Edmund Steinacker* și *Adam Müller-Guttenbrunn*, reprezentanți de frunte ai Partidului Popular al Germanilor din Ungaria, vor milita pentru promovarea limbii materne, pentru păstrarea propriei identități și pentru buna înțelegere cu celelalte minorități naționale.

În anul 1919, după destrămarea Imperiului Austro-Ungar, șvabii bănățeni s-au întrunit și au emis o rezoluție prin care se exprimau împotriva împărțirii Banatului între România și Iugoslavia, cerând alipirea acestui teritoriu la România.

Germanii din Banatul Montan

Banatul Montan corespunde, în linii mari, actualului județ Caraș-Severin, iar colonizarea acestui teritoriu cu populație germană își are începuturile în secolul al XVIII-lea și se leagă de cucerirea Banatului de către austrieci și de alungarea stăpânitorilor otomani. La fel ca în cazul Banatului de Câmpie, guvernanții de la Viena au dus o politică de dezvoltare economică a acestei zone, iar cum aici existau importante resurse ale subsolului, exploatate încă din perioada romană dar neglijate în perioada dominației turcești, au fost aduși în special mineri din Austria (Stiria, Tirol, Austria Superioară), din Boemia și Slovacia pentru revigorarea industriei miniere. Au fost, de asemenea, chemați în această zonă specialiști în exploatarea pădurilor și în metalurgie din Italia, Polonia și chiar Franța. Această colonizare a început în 1720 și s-a derulat până la începutul secolului al XIX-lea. Cele mai importante localități în care s-au așezat acești coloniști au fost: Reșița (Reschitz), Dognecea (Dognatschka), Anina (Steierdorf), Bocșa (Bokschan), Oțelu-Roșu (Ferdinandsberg). Marea majoritate a acestor oameni au contribuit la dezvoltarea industriei miniere și siderurgice fiind specialiști, funcționari sau muncitori calificați. Datorită necesității de comunicare în practicarea meseriei, chiar dacă erau de naționalități foarte diferite, au adoptat limba germană ca limbă de uz comun, renunțând la folosirea propriei limbi după câteva generații și considerându-se cu toții germani.

La începutul secolului al XIX-lea, în scopul apărării graniței și al exploatării pădurilor, a mai avut loc un val de colonizare cu germani din zona Boemiei, fiind întemeiate câteva așezări germane noi: Rusca Montană (Russberg), în 1804, Caransebeșul Nou (Neukaransebesch), în 1912, Gârâna (Wolfsberg), Lindenfeld și Brebu Nou (Weidenthal), în anii 1827–1828.

Tipserii

În Maramureșul istoric sunt amintiți coloniști germani încă din perioada secolelor al XIII-lea și al XIV-lea când sunt menționați în cronicile maghiare ca *hospites* (oaspeți ai regelui) și *saxones*, la fel ca sașii din Transilvania

de Sud. Acești coloniști germani erau în special mineri și meșteșugari și au fost cei care au întemeiat așezările miniere Baia Mare (Frauenbach/Neustadt), Baia Sprie (Mittelberg) și Căvnic (Kapnik). În secolul al XVIII-lea, alte grupuri de germani din spațiul Austriei Superioare și din Slovacia de astăzi, mai ales din zona numită *Zips*, s-au așezat de-a lungul râului Vaser, ca muncitori forestieri, tăietori de lemne și plutași. Colonizarea a continuat între anii 1796–1798 și în anul 1812, când locuitori din aceeași zonă *Zips* se așază în localitatea Vișeu de Sus. De la zona lor de origine acești etnici germani au fost numiți *țipseri*, nume ce s-a generalizat pentru toți germanii din Maramureș.

Landlerii

Acest grup de etnici germani sunt urmași ai unor austrieci deportați în secolul al XVIII-lea în Transilvania, datorită religiei lor protestante. Împăratul Carol al VI-lea de Habsburg (1711–1740) a dorit ca toți supușii săi să fie de religie romano-catolică, deși unii austrieci au adoptat, încă din secolul al XVI-lea, protestantismul în forma confesiunii lutherane. La presiunile împăratului, unii lutherani austrieci au revenit la cultul catolic, iar cei care au refuzat acest act au fost deportați în Transilvania unde, încă din anul 1550, sașii trecuseră la această confesiunea lutherană. Între anii 1734 și 1737, cca 625 de persoane, bărbați, femei și copii, au fost deportate sub escortă militară spre Transilvania și așezate în localitățile Turnișor (Neppendorf) – astăzi cartier al orașului Sibiu – și Cristian (Großau). O amploare mai mare au luat aceste deportări în vremea împărătesei Maria Tereza, când, între anii 1752–1757 și 1773–1776, alți cca 3 000 de austrieci protestanți lutherani au fost așezați forțat în peste 20 de localități din jurul Sibiului. Cei mai mulți proveneau din Austria Superioară, din zona orașelor Wels, Vöcklabruck și Gmunden. Această zonă mai era numită și *Landl*, de unde acești germani, deportați și așezați în Transilvania, au fost numiți *landleri*, chiar dacă unii au fost aduși și din alte provincii ca Stiria sau Carintia.

În noua lor patrie, Transilvania, landlerii au trăit alături de sași și au fost treptat integrați în comunitatea acestora, folosind aceleași biserici, școli și instituții publice. Doar în trei localități din jurul Sibiului: Turnișor (Neppendorf), Cristian (Großau) și Apoldu de Sus (Großpold), s-au păstrat până în zilele noastre portul și dialectul landlerilor.

Germanii din Bucovina

În anul 1775, Imperiul Habsburgic reușește să ocupe partea de nord a Moldovei, aflată sub suzeranitate otomană. În acest teritoriu, cu o densitate de locuire redusă, austriecii încurajează așezarea unor coloniști din mai toate țările vecine prin impozite și taxe reduse și prin scutirea de serviciul

militar. Astfel, în decursul secolului al XVIII-lea se vor așeza, în acest ținut, pe lângă români și ucraineni, evrei, polonezi, slovaci, maghiari și germani.

Primii germani au venit în Bucovina din Banat, în anul 1781, fiind urmați de alți coloniști din diferite zone germanofone ale Europei. Aceștia li se adaugă, în secolul al XIX-lea, sticlari și țărani germani din Boemia, care au întemeiat mici așezări prin destelenirea și defrișarea unor terenuri nefolosite, mineri germani din Slovacia din zona Zips, care s-au angajat în exploatarea resurselor naturale ale zonei, precum și numeroși funcționari, ofițeri și comercianți germani, care s-au așezat în orașe. Dezvoltarea economică rapidă a Bucovinei a dus și la înflorirea culturii, astfel că, în anul 1875, la Cernăuți (Tschernowitz), este deschisă o prestigioasă universitate germană. Începând cu primii ani ai secolului al XX-lea, dar mai ales după Primul Război Mondial, numeroși germani bucovineni emigrează spre America, spre Canada sau spre alte teritorii ale fostului Imperiu Austro-Ungar. Cea mai grea lovitură pentru comunitatea germană din Bucovina va veni însă în anul 1940, când partea de nord a Bucovinei este ocupată de trupele sovietice, iar germanii din acest teritoriu sunt mutați în Germania în urma unui acord germano-sovietic. Aceeași soartă o vor avea, ceva mai târziu, și germanii din Bucovina de Sud. După război, o parte a locuitorilor germani se vor întoarce în Bucovina de Sud, rămasă sub administrație românească.

Germanii din Dobrogea

În cursul secolului al XIX-lea, se stabilesc în mai multe etape (1841, 1872–1878, 1890–1891) grupuri de germani pe teritoriul Dobrogei. Aceștia nu vin precum celelalte grupuri din centrul sau vestul Europei, ci din Basarabia și din sudul Rusiei, zone unde fuseseră colonizați, în secolul anterior, din inițiativa Imperiului Țarist. Motivul părăsirii primei zone de colonizare a constat în special în pierderea vechilor privilegii. Cum, până în anul 1878, Dobrogea făcea parte din Imperiul Otoman, așezările întemeiate de germani s-au bucurat de autonomie administrativă, fiind conduse de primari aleși din rândul comunității, singura obligație fiind cea a plății punctuale a impozitelor. Chiar dacă, în primii ani, coloniștii au avut de luptat cu multe greutăți, fiind nevoiți să locuiască în bordeie și să facă față incursiunilor de jaf ale unor grupuri de tătari și cerchezi, către sfârșitul secolului al XIX-lea așezările lor se consolidează. Odată cu trecerea Dobrogei sub administrație românească, în majoritatea satelor locuite de germani sunt instalați primari români și sunt împrăștiți cu terenuri veterani ai Războiului de Independență din 1877–1878. Germanii dobrogeni, neavând resurse pentru susținerea unui învățământ propriu, vor frecventa școlile românești, doar limba germană și religia fiind predate de învățători din rândul propriei comunități, după încheierea cursurilor. Cu toate acestea, la începutul secolului al XX-lea, se înregistrează un spor demografic

ce duce la întemeierea de noi așezări, la construirea de biserici și școli proprii și la angajarea a tot mai mulți preoți și învățători. Comunitatea germană din Dobrogea a fost din nou afectată în timpul Primului Război Mondial, când toți germanii din Regatul României, intrat din 1916 în război împotriva Germaniei, erau considerați potențiali inamici. Este interzisă folosirea limbii germane în locuri publice, mulți bărbați sunt puși sub arest la domiciliu, sunt rechiziționate animale și mijloace de transport, iar unele așezări sunt distruse în timpul luptelor purtate între trupele românești și cele bulgare ce invadaseră Dobrogea. În perioada interbelică, așezările germane din Dobrogea cunosc o nouă etapă de dezvoltare, dar deja în anul 1940, în urma unui acord între guvernele României și Germaniei, comunitățile de germani dobrogeni au fost mutate obligatoriu în Germania. Foarte puțini germani dobrogeni s-au putut sustrage acestei acțiuni, reușind să locuiască în continuare în satele lor.

Minoritatea germană din România după al Doilea Război Mondial

Anii celei de-a doua conflagrații mondiale și perioada imediat următoare au făcut ca, pentru întâia oară, destinul tuturor grupurilor de etnici germani din România să fie marcat de o tragică soartă comună. Influențați de schimbările politice din Germania și de agresiva propagandă nazistă, lansată dinspre Berlin spre toate zonele locuite de germani, unii etnici germani din România au preluat cu entuziasm ideile național-socialiste. Cei mai mulți au acceptat tacit noua orientare politică.

În anul 1935, este înființat primul partid al tuturor germanilor din România, „Partidul Popular al Germanilor din România” (*Deutsche Volkspartei Rumäniens*), de orientare național-socialistă, ce va deveni, din 1940 „Grupul Etnic German” (*Deutsche Volksgruppe in Rumänien*). Etnicii germani de orientare social-democrată, preponderenți în Banat, au respins acest curent, iar vârfurile ierarhiei bisericești sau politicienii experimentați, precum *Hans Otto Roth* au preferat să se distanțeze de mișcarea nazistă.

În anul 1943, când România lupta în război de partea Germaniei, în urma unui acord germano-român, tinerii recruți de etnie germană din România, care urmau să își satisfacă stagiul militar, puteau să se înroleze în armata germană. Prin acest acord, cca 70 000 de tineri germani din România au luptat, între 1942 și 1945, în armata germană pe toate fronturile războiului, au căzut pe câmpul de luptă, au fost răniți sau luați prizonieri în diferite colțuri ale Europei, fiind despărțiți de familiile lor.

Odată cu schimbarea cursului războiului, după 1944, de teama represaliilor zeci de mii de etnici germani și-au părăsit așezările, însoțind armata germană în retragere. Marea majoritate au plecat din zonele în care avansa armata sovietică.

În luna ianuarie 1945, cca 75 000 de etnici germani din România au fost deportați în Uniunea Sovietică. Au fost luați din familii toți cei apti de muncă, femei cu vârsta cuprinsă între 18 și 30 de ani și bărbați între 17 și 40 de ani și transportați în vagoane pentru animale în lagăre de muncă de pe teritoriul Uniunii Sovietice. Cei care nu au fost răpuși de foamete, boli și condițiile grele de muncă au putut să se întoarcă în țară la sfârșitul anului 1949. În aceeași perioadă, pământurile și casele etnicilor germani din România au fost confiscate astfel încât, întorși în așezările lor, cei mai mulți s-au văzut lipsiți de mijloace de subzistență și de adăpost, fiind nevoiți să își câștige existența în alte părți ale țării. Abia în anul 1954 etnicilor germani le-au fost retrocedate casele, dar nu și pământurile. În plus, șvabii bănățeni din mai multe sate din apropierea graniței cu Iugoslavia au fost deportați alături de țărani înstăriți români și sârbi, în anul 1951, în Câmpia Bărăganului. Aici au primit „domiciliu obligatoriu” și li s-a permis întoarcerea în Banat abia în anul 1956.

În urma acestor evenimente, din cauza spargerii comunităților tradiționale, a dezmembrării familiilor prin război și deportări, a neîncrederii în autoritățile statului și a nivelului de trai scăzut din perioada comunistă, a început exodul populației de etnie germană din România. Emigrarea, în special spre Germania, a fost controlată de autoritățile comuniste printr-un acord bilateral româno-german. Germania se obliga să plătească sume de „răscumpărare” pentru persoanele cărora autoritățile comuniste le permiteau eșalonat emigrarea, astfel că până în anul 1989, nu a existat un exod masiv. După 1990, când cetățenii României au putut circula liberi în afara țării, mulți etnici germani au preferat să se stabilească în Germania, astfel că, în prezent, pe teritoriul României mai trăiesc cca 60 000 de germani, față de 750 000 câți erau înregistrați în anul 1930.

Minoritatea germană din România, chiar redusă numeric, încearcă să își păstreze în continuare identitatea, limba și cultura și să se implice activ în problemele țării. Interesele acestei minorități sunt reprezentate de Forumul Democrat al Germanilor din România.

COMUNITATEA TURCĂ

Istorie

În România trăiesc la ora actuală 33 000 de turci, marea majoritate sunt concentrați în sud-estul României, între Dunăre și Marea Neagră în înșorita Dobrogea.

Izvoarele arată că, în anii 1262–1264, circa 12 000 de turci selgiucizi musulmani din Anatolia au fost colonizați în sudul Dobrogei.

Primii au fost turcomanii selgiucizi. După bătălia de la Varna, din 1444, și mai ales după căderea Constantinopolului, din 1454, în Dobrogea, peste ei vor sosi turcii otomani. După anul 1878, până în prezent, toți aceștia se reunesc sub denumirea de turci dobrogeni.

Un studiu complet privind originea turcilor dobrogeni îl avem de la Aurel Decei și Tahsin Gemil în lucrarea intitulată „Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea secolului al XIII-lea”.

Cronicile turcești ale lui Ali Yazigioglu, respectiv Istoria lui Selcuk, încheiată în anul 827 al Hegirei, respectiv 1424 după Hristos și Oguzname a lui Seyyid Lokman, terminată în anul 1003 al Hegirei, respectiv 1600 după Hristos, prezintă amândouă același episod al trecerii primilor turci din Anatolia în Dobrogea. Aceste cronici, conform uzanțelor de atunci, sunt dedicate sultanilor Murat al II-lea (1421–1451) și Soliman Magnificul (1520–1566). La încheierea acestui episod al sosirii turcomanilor în Dobrogea, Ali Yazigioglu notează că, multă vreme după acest eveniment, în ținutul Dobrogei au existat 2–3 localități musulmane cu 30–40 grupuri de corturi turcești fiecare. De asemenea, se notează faptul că această comunitate a ripostat și a nimicit la hotare dușmanii „Fasilevsului”, respectiv ai Bazileului de la Constantinopole. De atunci, avem și prima atestare documentară a orașului Babadag, din anul 1264 e.n., care, în traducere înseamnă „tatăl muntelui”, după numele lui Sari Saltuk Baba, fondator al acestui oraș.

Consolidarea turcilor otomani în Dobrogea va continua și după căderea Constantinopolului, în urma unor serii de bătălii care vor duce la transformarea Mării Negre într-un „lac turcesc”. La 1475, Mahomed al II-lea va cucerii cetatea genoveză Caffa și prin ea întreaga Peninsulă Crimeea, cu scoaterea italienilor din Marea Neagră.

În Dobrogea, turcii otomani se vor preocupa intens de organizarea economică a acestei provincii. Astfel, pământul, care reprezenta cel mai important mijloc de producție al orânduirii feudale, era monopol de stat. Nominal, tot pământul figura în proprietatea Sultanului. Dar tendința generală era de privatizare continuă a acestei proprietăți prin forme cât mai variate de posesiuni feudale. Proprietățile de tip „vulk”, „vacuf” sau „mir” erau transmisibile de la o generație la alta și de la o colectivitate la alta. Astfel, vacuful moscheii de la Babadag cuprindea 104 sate – 2 sate, pe lângă Zebil și Sarichioi, din zilele de azi – cu clădirile, pădurile și izlazurile dimprejur. Posesiunile de tip „zeamet”, „hass”, „arpalik” sau „beilik” erau date numai ca drept de folosință anumitor persoane, pentru merite deosebite, în special militare. Proprietarii de hassuri erau certificați de pașale regionale, ca proprietari ai unor pământuri mai întinse. „Pasă” era un guvernator de regiune, cu sediul la Silistra, până în 1800, după care s-a mutat la Tulcea. După Evlia

Celebi „...pașa de Silistra posedea feude întinse în părțile Babadagului, la Kara-su – azi Medgidia, Deli Orman în Delta Dunării, la Bazargic etc.” În zona Dobrogei, turcii otomani vor construi, până în 1878, 140 de localități – orașe, târguri și sate, 196 de moschei, 12 seminarii teologice (medrese), 56 de școli și 8 gimnazii. În anul 1860 se va da în folosință calea ferată Kustenge – Cernavodă, iar în 8 orașe dobrogene, la 1869, erau instalate linii telegrafice. De asemenea, în fiecare localitate mai mare – fie oraș, fie sat – se vor instala mai multe băi publice și pe lângă fiecare moschee va exista, prin tradiție și obiceiuri, și un izvor de apă curgătoare de folosință gratuită. În privința situației juridice și politice a turcilor otomani, prin art. 3 din Legea de organizare a Dobrogei se prevedea că „toți locuitorii din Dobrogea, care în ziua de 11 aprilie 1877 erau cetățeni otomani, devin și sunt cetățeni români”.

În această lege se garanta libertatea învățământului pentru comunitatea musulmană, cu condiția ca respectivele școli să treacă la Ministerul Instrucțiunii Publice și cu precizarea ca predarea limbii turce să fie însoțită, în mod obligatoriu, de cea română.

Tradiții și obiceiuri

Turcii au ca religie Islamul, religie divină a păcii și toleranței. Etimologic, Islam și Slm au aceeași rădăcină, cu înțeles de pace. Islamul, conform contextului istoriei și al civilizației, este, cronologic, ultima dintre religiile monoteiste, este o religie născută la Mecca, în Arabia, la începutul secolului al VII-lea (d.H.), se socotește continuarea, confirmarea și completarea iudaismului și creștinismului.

Învățătura Coranică instituie direct trăsături de comportament, obiceiuri și cutume proprii, este un îndrumar de viață scrisă în parametrii toleranței și buneii conviețuiri. Islamul îndeamnă la dragoste, la pace și prietenie.

Sărbătorile religioase sunt mai multe, dar cele mai importante sunt: Ramazan Bayram (Sărbătoarea postului) și Kurban Bayram (Sărbătoarea Sacrificiului).

Nevruzul reprezintă o sărbătoare etno-folclorică, ce marchează echinocțiul de primăvară. În această zi de sărbătoare a primăverii se desfășoară trei tipuri de jocuri distractive:

- a) Rostirea de cântece, doine, poezii, cimilituri;
- b) Întreceri hipice, lupte libere;
- c) Dansuri populare, jocuri în aer liber.

O altă sărbătoare culturală, etno-folclorică și religioasă este sărbătoarea de Hâdrâlez. Este o sărbătoare câmpenescă, folclorică, ce exprimă sfârșitul iernii și începutul primăverii.

Învățământul în limba turcă are o veche tradiție, încă din perioada stăpânirii otomane, după care s-a desființat, în anul 1959, reorganizându-se

după 1990. Limba turcă se studiază ca limbă maternă 3–4 ore pe săptămână în școlile cu predare în limba română.

Turcii din România și-au păstrat identitatea lingvistică, etno-confesională și culturală. Ei sunt o pată de culoare și frumusețe, de cultură în peisajul românesc, în primul rând prin tradițiile și obiceiurile lor, prin permanentizarea sărbătorilor specifice.

Emblema etniei și a confesiunii dă culoare și frumusețe omului dobrogean iubitor de libertate, dreptate și adevăr în Țara-mamă – România.

„Vino, Vino....

Orice ai fi. Vino!

De ești creștin, de ești evreu,

Și focului de te-ai ruga,

Vino!

Grădina noastră-i focul împăcării

Și chiar de-ai fi păcătit de o mie de ori,

Vino!”

(Mevlana-Gellaledin Rumi, 1207–1273, filozof turc)

COMUNITATEA UCRAINEANĂ

Cu toate că sunt vecinii țării noastre, despre ucraineni se știe foarte puțin în România. Datele bibliografice sunt și ele sumare, deși ucrainenii reprezintă poporul slav cu care românii au avut cele mai multe contacte. Faptul că ucrainenii au fost mult timp incluși în Imperiul Țarist sau în cel Austriac, faptul că informațiile despre ei au sosit, de cele mai multe ori prin intermediari a făcut ca acest popor, cu mari tradiții istorice și culturale, să nu fie cunoscut la adevărata sa dimensiune.

Conform recensământului populației din 2002, populația ucraineană din țara noastră număra 61 354 de persoane, reprezentând 0,3% din totalul populației României; potrivit acestor date, ei ocupă locul al treilea în rândul minorităților naționale, situându-se, din punct de vedere numeric, după maghiari și romi.

În ceea ce privește confuzia care se face între poporul ucrainean și unele denumiri ce i se atribuie, se impune următoarea precizare: este inexactă desemnarea, uneori, a ucrainenilor prin termenii de *ruteni* sau *ruși*. Sunt termeni istorici, astăzi învechiți, care trebuie abandonați pentru că generează neînțelegeri și chiar confuzii.

În cea mai mare parte, ucrainenii își păstrează limba maternă, folclorul, obiceiurile și tradițiile. Trebuie subliniat însă că îndelungata conviețuire româno-

ucraineană, religia comună, în cea mai mare parte, căsătoriile mixte, bilingvismul au dus, de-a lungul timpului, la interferențe româno-ucrainene în diverse domenii, uneori, la deznaționalizarea unei părți a minorității ucrainene.

Scurt istoric

Denumirea de Ucraina – cuvânt care vine de la **okraina**, ținut de la margine – este una de dată recentă, pentru că timp de secole ucrainenii s-au autodenumit și au fost numiți ruși, rusini, ruteni, numele provenind de la formațiunea statală Kievskia Rus. Denumirea de Ucraina apare în timpul statului cazălesc.

Legăturile dintre români și ucraineni sunt foarte vechi și merită amintit, în acest context, doar faptul că cea mai veche baladă ucraineană cunoscută este despre Ștefan cel Mare. În plus, epopeea „Cuvânt despre oastea lui Igor”, disputată atât de ruși cât și de ucraineni, și unii și alții considerând-o ca un important document de literatură veche al națiunii respective, a fost descoperită și făcută publică de boieri moldoveni, refugiați în Imperiul Țarist.

Chiar dacă nu întotdeauna relațiile dintre România și Ucraina au fost dintre cele mai bune (principalul motiv de dispută fiind apartenența nordului Bucovinei și a județelor din sudul actualei Republici Moldova), problemele politice au fost, în mare, rezolvate prin semnarea unui Tratat de bază bilateral.

Cei mai mulți dintre ucraineni trăiesc în județul Maramureș, dar și în Suceava, Caraș-Severin, Timiș, Tulcea, Arad, Botoșani, Satu Mare etc. Prezența ucrainenilor în România datează încă din secolele al XIV-lea – al XV-lea, când ei erau stabiliți mai cu seamă în nordul țării (Maramureș și Suceava). După unii istorici prezența populației ucrainene în aceste locuri este chiar mai veche.

Actualitate

Interesele politice, dar și tradițiile culturale și istorice ale comunității ucrainene din țara noastră sunt reprezentate de Uniunea Ucrainenilor din România (UUR). UUR are cinci filiale de ținut și 45 de organizații comunale și orășenești. Ucrainenii sunt reprezentați în Parlament de către deputatul Ștefan Buciuta, iar la alegerile locale din iunie 2004, din partea UUR au fost aleși doi primari, doi viceprimari și 29 de consilieri locali.

Pe de altă parte, în România apar mai multe publicații ale comunității ucrainene: „Curierul ucrainean” (în limba română), „Ukrainskyi visnyk” („Curierul ucrainean”), „Vilne slovo” („Cuvântul liber”), „Naș holos” („Glasul nostru”) – revistă a scriitorilor ucraineni și „Obrii” („Orizonturi”) – anuar de cultură, literatură și filologie ucraineană.

Comunități etnice ucrainene:

- Ucrainenii din Maramureș;

- Ucrainenii din Dobrogea;
- Ucrainenii din Banat.

Ucrainenii din Maramureș și Bucovina

Așezările ucrainene din nordul Moldovei și Maramureș, situate în zonele vecine cu masivul etno-lingvistic ucrainean și în prelungirea acestuia, sunt cele mai vechi din țară. Mărturiile arheologice și lingvistice arată că o populație slavă de răsărit s-a așezat pe aceste meleaguri încă din secolul al VI-lea, trăind alături de populația autohtonă românească; cea mai mare parte a satelor locuite astăzi de ucraineni sunt menționate în vechile documente istorice (slavone în Moldova și latino-maghiare în Maramureș) din secolele al XIV-lea și al XV-lea.

În anul 1998, de pildă, satul Ruscova din Maramureș a sărbătorit 625 de ani de la prima atestare documentară. Identitatea lingvistică, culturală și spirituală a ucrainenilor din Maramureș și din nordul Moldovei a fost asigurată și menținută de un adaos etnic din Transcarpatia, Galiția, Pocuția și nordul Bucovinei.

Huțulii (numiți huțani de către români) sunt cei care locuiesc în zona muntoasă a Bucovinei, pe văile superioare ale râurilor Suceava, Moldova, Moldovița și Bistrița Aurie. Veniți aici încă din secolul al XVII-lea, ei au găsit condiții favorabile pentru a practica ocupațiile lor tradiționale: păstoritul, creșterea animalelor, munci forestiere, plutărit, întemeind un număr însemnat de sate și cătune pe care le locuiesc și astăzi. În vechile hrisoave bucovinene ei sunt numiți „ruși”. Graiul huțulilor este înrudit cu graiurile ucrainene carpatice și cu cel bucovinean care, la rândul lor, sunt parte integrantă a limbii ucrainene comune.

Renumiți crescători de cai (ei au impus chiar o rasă de cai), huțulii sunt totodată maeștri în confecționarea și ornarea obiectelor din lemn, piele, corn, în țesut și în broderie. Încondeierea ouălor de Paști (obicei conservat îndeosebi în satele Ulma, Lupcina, Paltinul, Brodina, Breaza, Moldovița) le-a adus o faimă internațională.

Ucrainenii din Dobrogea

Așezarea ucrainenilor în Dobrogea (Delta Dunării și în zonele limitrofe) este legată de unele din cele mai tragice momente din istoria Ucrainei: distrugerea și lichidarea, în anul 1775, de către țarina Rusiei, Ecaterina a II-a, a Sicei Zaporojene, leagănul secular al năzuințelor de independență și libertate a poporului ucrainean. Pentru a se salva de represalii, circa 8 000 de cazaci zaporojeni se stabilesc, cu încuviințarea Înaltei Porți, în zona Deltei Dunării.

Aici, la Dunavățul de Sus, ei organizează, în anul 1813, tabăra militară „Zadunaiska Sici”, care a funcționat 15 ani, după care a fost desființată de

către turci. Spre acest tărâm al salvării, populat la început de cazaci, se îndreaptă până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grupuri de țărani din regiunile de sud ale Ucrainei, pentru a scăpa de iobăgie și de recrutarea în armata țaristă. Ei întemeiază localități, construiesc biserici și se ocupă îndeosebi cu agricultura, pescuitul, vânătoarea și creșterea animalelor. Pentru a-i deosebi de vecinii lor ruși lipoveni, localnicii îi numesc haholi.

Ucrainenii din Banat

Comunitatea ucraineană din Banat, așezată în câteva sate din zona Lugojului, a Caransebeșului și Aradului, s-a constituit îndeosebi între anii 1908–1918 prin colonizarea unor domenii latifundiare, scoase la vânzare de către proprietarii lor nemți și unguri, situate în partea de sud a Imperiului Austro-Ungar de atunci. Coloniștii ucrainenii care și-au cumpărat loturi de pământ proveneau din zonele muntoase și sărace ale Transcarpatiei, din localitățile situate în dreapta Tisei, iar alții, în număr mai mic, din zona huțulă a Bucovinei. Exodul lor a continuat și după 1918. După anul 1970, numeroși etnici ucrainenii din satele maramureșene și bucovinene cumpără gospodăriile nemților emigrați, populând numeroase localități care devin majoritar ucrainene (Pogănești, Dragomirești, Stiuca, Remetea Mică, Bârsana etc.). În ultimii 15–20 de ani, a avut loc o deplasare în masă a ucrainenilor maramureșeni spre Banat venind din localități al căror relief cuprindea păduri și fânețe, pentru a se stabili în această zonă, unde puteau lucra în agricultură.

Sărbătorile tradiționale și religioase ale ucrainenilor din România:

- 9 martie 1814: Nașterea poetului național ucrainean Taras Șevcenko (considerată a fi cea mai relevantă);
- 24 august: Ziua Independenței Ucrainei;
- 6/19 decembrie: Sărbătoarea Sfântului Nicolae;
- 25 decembrie/7 ianuarie: Nașterea Domnului Isus Hristos;
- 1/14 ianuarie: Anul Nou (o parte dintre ucrainenii sărbătoresc ultimele 3 sărbători după stilul nou, iar o altă parte, după stilul vechi);
- Paști: sărbătoare religioasă celebrată de toți creștinii;
- De o mare cinste se bucură, la ucrainenii din România, sărbătorile prilejuite de hramul bisericii satului care, de regulă, țin câteva zile și la care, prin tradiție, sunt invitați ca musafiri numeroși conaționali din satele mai apropiate sau mai depărtate.

Cultură și religie

Scriitori, oameni de știință au impus limba ucraineană vorbită ca limbă a culturii scrise încă de la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, publicând, cu sprijinul financiar al Guvernului României, un important număr de cărți, apreciate în țară și peste hotare. În ultimii ani, reprezentanții elitei ucrainene

au făcut să apară, în medie, o carte pe lună. Sunt, mai ales, creații literare, dar și științifice, dintre care unele au fost nominalizate pentru Premiul Academiei Române, premiate de Uniunea Scriitorilor din România sau din alte țări. Literatura și știința în limba ucraineană din România cunoaște nume care depășesc spațiul comunitar. Amintim aici pe Ștefan Tcaciuc, Ion Ardelean, Ion Robciuc, Ion Covaci ș.a.

Dacă întrebi un ucrainean din România care este personalitatea culturală cu care se identifică în cea mai mare măsură sau care reprezintă cel mai mult din patrimoniul național, răspunsul este inevitabil Taras Șevcenko.

Clasic al literaturii ucrainene, Șevcenko este foarte iubit pentru că a reușit într-un mod inegalabil să vorbească despre istoria tumultoasă a acestei nații. „Șevcenko are numeroase versuri memorabile. Sunt foarte multe, dar amintim doar pastelul din introducerea poemului «Caterina» și în care poetul spune «Suspină și se zbate Niprul larg». Este cheia în care poetul pregătește mesajul principal al baladei, referindu-se la clocotul, tumultul poporului ucrainean. Acest cânt este ca o rugăciune. De obicei, când se cântă aceste versuri, asistența se ridică în picioare. Balada este o metaforă a Ucrainei, înfățișată ca o fată care n-a avut noroc în dragoste și care este alungată la străinii care și-au bătut joc de ea, în acest caz străinii reprezentând Rusia”, potrivit profesorului universitar dr. Ioan Rebușapcă, de la Catedra de Slavistică a Facultății de Limbi Străine a Universității București.

Învățământul în limba ucraineană în România are o istorie destul de lungă. Ca urmare a reformei învățământului public din 1948, în anii ce au urmat, s-a introdus învățământ general obligatoriu în limba maternă și în zonele unde ucrainenii constituiau majoritatea populației. S-au deschis, de asemenea, școli medii la Siret, Sighet, Tulcea și, în 1954, la Suceava. Au luat ființă două școli pedagogice de 4 ani la Siret și Sighet, precum și secția de limbă și literatură ucraineană la Facultatea de Filologie din București. În anul 1956, învățau în limba ucraineană circa 8 825 de elevi. După numai un deceniu și jumătate de funcționare, școlile ucrainene se transformă în școli de predare în limba română, doar în câteva școli ucraineana fiind predată ca materie facultativă.

După 1990, învățământul în limba ucraineană începe să se revigoreze. În câteva școli din Maramureș se înființează clase și grupe cu predare în limba maternă, în 1997 se reînființează Liceul bilingv „Taras Șevcenko” din Sighetu Marmăției. De asemenea, la Liceul Pedagogic „Mihai Eminescu” din Suceava funcționează clase speciale în care sunt pregătiți viitori învățători pentru școlile din localitățile ucrainene. La ora actuală există 63 de școli primare în care se studiază limba ucraineană ca limbă maternă, frecventate de 7 360 de copii.

Pe lângă secția de limbă ucraineană de la Universitatea București, s-au înființat recent încă două astfel de departamente la Universitățile din Suceava și Cluj-Napoca. Un număr mare de absolvenți ai acestor secții sunt trimiși la studii în Ucraina de către Ministerul Educației și Uniunea Ucrainenilor din România.

Uniunea Ucrainenilor din România editează patru ziare în limba ucraineană și un ziar în limba română, toate ediții bilunare: *Vilne slovo* – „Cuvântul liber“, *Ukrainskyi visnyk* – „Curierul ucrainean“, *Naș holos* – „Glasul nostru“, publicație a scriitorilor ucraineni, *Dzvonyk* – „Clopoțelul“, revistă pentru copii și „Curierul ucrainean”.

Cea mai mare parte a etnicilor ucraineni din România sunt creștini de confesiune ortodoxă. În anul 1950 a fost înființat Vicariatul Ortodox Ucrainean, cu sediul la Sighetu Marmăției, și care a fost organizat 40 de ani mai târziu. Aceasta este o instituție bisericească autonomă din punct de vedere administrativ, aflată sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române și are în componența sa două Protopiate (Sighet și Lugoj) cu un număr de 36 de parohii deservite de preoți de etnie ucraineană. După reactivarea bisericii greco-catolice, în anul 1990, a fost înființat Vicariatul general greco-catolic ucrainean, cu sediul tot la Sighetu Marmăției. El este subordonat canonic Diecezei Române Unite cu Roma și are în componența sa câteva parohii din județele Suceava (Rădăuți, Siret, Cacica) și Maramureș (Sighet).

Personalități ucrainene din trecut

Dimitrie Barilă (în ucraineană Dmytro Barylo), cunoscut mai ales pe numele monahal Dosoftei (născut în 26 octombrie 1624, la Suceava, și decedat în 13 decembrie 1693, în Polonia, azi Nesterov, Ucraina) a fost un cărturar român, mitropolit al Moldovei, poet și traducător. Biserica Ortodoxă Română l-a proclamat sfânt.

Paisie Velicicovschi – stareț, îndrumător al vieții monahale în Moldova (secolul al XVIII-lea).

Olha Kobyleanska, născută 27 noiembrie 1863, la Gura Humorului, județul Suceava și decedată în 21 martie 1942, la Cernăuți (Ucraina). Scriitoare. Prin activitatea sa literară se situează printre cei mai de seamă prozatori ai literaturii ucrainene.

Personalități ucrainene în zilele noastre

Mircea Daniliuc – regizor, scenarist, actor, scenograf.

Elisabeta Lipă (născută Elisabeta Oleniuc) – multiplă campioană olimpică la canotaj.

Mihai Decun – membru corespondent al Academiei Române etc.

Ioan Rebușapcă – profesor universitar la Catedra de Slavistică a Facultății de Limbi Străine a Universității din București.

Bibliografie

Comunitatea albaneză

Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani, volum editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1986, pag. 159–160.

Iordache, Anastasie, *Principii Ghica – o familie domnitoare din istoria României*, Ed. Albatros, București, 1991.

Dobrescu, Marius, *Drumul speranței*, Ed. Privirea, București, 2005.

Zbucnea, Gh., *România și nașterea statului albanez* (teză de doctorat), București, 1992.

Maxutovici, Gelcu, *Istoria albanezilor din România*, Ed. Kriterion, București, 2003.

Majuru, Adrian, *Bucureștiul albanez*, Ed. Privirea, București, 2006.

Dermaku, Ismet, *Nikolla Nacio-Korcea (1843–1913). Apostull i shqiptarizmit* (Nikolla Nacio-Korca. Apostol al albanismului), Prishtina, 2000.

Teodorescu, Ion, *Coloniile albaneze din România. România și Statul albanez (1912–1914)*, (lucrare de masterat), Tirana, 2002.

Bucătărie albaneză. 50 de rețete tradiționale, traducerea din limba albaneză de Oana Manolescu și Marius Dobrescu, Ed. Privirea, 2006.

www.alar.ro

Foto: www.corbis.com

Foto: Maria Dobrescu (arhiva personală)

Comunitatea armeană

Tigran Grigorian, *Istoria și cultura poporului armean*, Editura Științifică, București, 1994.

Sergiu Selian, *Schiță istorică a comunității armenie din România*, Editura Ararat, 1999.

Comunitatea cehă

Alexandru-Dobrițoiu, Teodora, *Istoricul așezării cehilor în Banatul de Sud*, în *Romanoslavica*, Filologie, 12/1965, București.

Moisi, Alexandru, *Monografia Clisurei*, București, 1938.

Moisi, Alexandru, *Din monografia Clisurii*, Oravița, 1938.

Slögl, Jindřich, *Dějiny českých osad v rumunském Banátu*, Praha, 1925.

Svoboda, Jaroslav, *Česká menšina v Rumunsku*, Edice Ěeši na Balkáně, 1999.

Svoboda, Jaroslav, *Gerník v letech 1826 – 1949*, Vydavatelstvo Ivan Krasko, Nadlak, 2004

Urban, Rudolf, *Ěechoslováci v Rumunsku*, București, 1930.

Urbánek, Radim, *Ěeši v rumunském Banátu*, Pardubice 2003.

Comunitatea croată

Agičić, Damir ș.a., *Poviest i Zemljopis*, Hrvatska, Zagreb, 2000.

Birta, Ivan, *Karaševci*, București, 1993.
 Deleanu, Marcu Mihail, *Însemnări despre carașoveni*, Ed. Banatica, Reșița 1999.
 Ehrler, Iohann Iacob, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Ed. Facla, Timișoara, 1982.
 Krpan, Stjepan, *Portreti rumunjski Hrvate*, Hrvatski Sabor Kultura, Zagreb, 1992.
 Lotreanu, Ioan, *Monografia Banatului*, Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara 1939.
 Manolescu, Radu ș.a., *Istoria medievală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1980.
 Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
 Radu, Petre, Onculescu, Dimitrie, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până în 1800*, Ed. Litera, București, 1977.
 Simu, Traian, *Originea carașovenilor*, Tipografia „Corvin”, Lugoj, 1939.
 ***, *Historia parochiae Kraszovenssis*, Extractus protocolli provinciae Bulgariae et Valachiae.

Comunitatea mozaică

Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație, sub coordonarea acad. Nicolae Cajal și dr. Hary Kuller, București, Ed. Hasefer, 2004.

Comunitatea greacă

Baumann Victor Heinrich, *Prezența elenilor la Tulcea*, Uniunea Elenă din România, București, 2005.

Brezeanu S., Iordan Const., Matei H. C., Zbucnea G., *Relații româno-elene*, Ed. Meronia, București, 2003.

Camariano-Cioran A., *Le théâtre grec □ Bucarest au début du XIXe siècle*, în „Balcania”, VI, I.S.C.B., Tipografia „Cartea românească”, București, 1943; *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, I.B.S., Thessaloniki, 1974; *L'Epire et les Pays Roumains*, Association d'Etudes Epirotes, Ioannina, 1984.

Cândea Ionel, *Comunitatea greacă de la Brăila din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIX-lea*, U.E.R., Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 2004.

Cicanci O., *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636–1746*, I.S.S.E.E, Ed. Academiei R.S.R, București, 1981; *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*, U.E.R., Ed. Omonia, București, 1995;

Filip C, *Comunitatea greacă la Brăila 1864–1900*, U.E.R., Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 2004.

Iorga Nicolae, *Roumains et Grecs au cours des siècles*, București, 1921.

Karathanassis Ath. E., *L'hellénisme en Transilvanie*, I.B.S., Thessaloniki, 1989.

Papacostea Danielopolu C., *Intelctualii români din Principate și cultura greacă 1821–1859*, Ed. Eminescu, București, 1979; *Literatura în limba greacă în Principatele Române (1774–1830)*, Ed. Minerva, București, 1982; *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, Ed. Omonia, U.E.R., București, 1996.

Rados Leonidas (ed.), *Școlile grecești din România (1857–1905) Restituții documentare*, Ed. Omonia, București, 2006.

Scalcău Paula, *Grecii din România*, ediția a II-a, Ed. Omonia, București, 2005; *Elenismul în România. O istorie cronologică*, Ed. Omonia, București, 2006; *Hellenism in Romania. A Chronological History*, Omonia Publishing House, Bucharest, 2007; *De la Papingo la Turnu Severin*, U.E.R., București, 2008;

Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV–XVII*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971.

Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române (1711–1821)*, Mică enciclopedie, Ed. Omonia, București, 2004.

Zallony Filip, *Eseu asupra fanarioților*, 1824.

Filitti G., Brad-Chisacof L., *Din viața Comunității Elene din București în anii 1914–1936*, în „Buletinul Societății Române de Studii Neoeleene”, București, 2000–2001.

www.uniunea-elena.ro

Comunitatea italiană

Ambruster, Adolf, *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, Ed. Academiei, București 1972.

Bader, Erwin, H. Radu, F. Gurău, *Fortificațiile medievale din Transilvania*, Ed. Sfera, București, 2001.

Bandini, Marco, *CODEX, Vizitarea generală a tuturor Bisericilor catolice de rit roman din Provincia Moldova*, 1646–1648, Ed. Presa Bună, Iași, 2006.

Burcă, Viorica, *Contribuții la studiul emigrației trentine în România*, Ed. Transilvania Express, Brașov, 2004.

Carpentier, J., Lebrun, F., *Istoria Europei*, Ed. Humanitas, București, 1997.

Constantinescu, N. A., *Dicționar onomastic românesc*, Ed. Academiei, București, 1963.

Denize, Eugen, *Italia și italienii în cultura română, până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Mica Valahie, București, 2002.

Uniunea Fundațiilor Culturale Regale, secțiunea istorică, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei*, publicate de D. Bodin, București, 1941.

Filstich, Johann, *Încercare de Istorie Românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Gion-Ionnescu, G. I., *Istoria Bucureștilor*, Stabilimentul grafic I. V. SOCECU, 1899/Ed. Tehnopress, Iași, 2003.

Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, Ed. Sport–Turism, București, 1979.

Giurescu, Constantin C., *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri*, Ed. Științifică, 1968.

Iordan, Iorgu, *Dicționar al numelor de familie românești*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Kraus, Georg, *Cronica Transilvaniei: 1608–1665*, Ed. Academiei, București, 1965.

Luca, Nicolae, *L'emigrazione storica de Friulani in Romania*, Imbellinum, Italia, 2006.

Comunitatea macedoneană

Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, 1965

Adrian Marino, *Opera lui Alexandru Macedonski*, 1967

Karl K. Savich, *Macedonia și primul război balcanic*

Sokrat Panovski, *Progonstvo što trae*, 2005

Hans-Lotar Stepan, *Der mazedonische Knoten*, 2004

Constantin Câșlaru, *Haiducia în Oltenia*, 2004

Arhivele Naționale București

Arhivele Naționale Craiova

Iancovici Sava, *Haiducii în Balcani*, 1964

Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului*, 1935

Mihai Dim. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, vol 1, 2004

www.mymacedonia.net

www.macedonium.org

Comunitatea maghiară

Istoria Transilvaniei, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005.

Dicționar de istorie a României, Miercurea Ciuc, 2000.

Erdély története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. <http://mek.oszk.hu/02100/02109>.

History of Transylvania; Institute of History of The Hungarian Academy of Sciences, a joint publication with the HUNGARIAN RESEARCH INSTITUTE OF CANADA, Colorado Atlantic Research and Publications, Inc. Highland Lakes, New Jersey. <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/>

Histoire de la Transylvanie, traduit du hongrois d'après: *Erdély rövid története* Akadémiai Kiadó, Budapest 1992. <http://mek.oszk.hu/02100/02114/html/>

Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară: Momente din istoria Transilvaniei, apărute în revista *História*, Csikszereda: Pro-Print, 1999. <http://mek.oszk.hu/01800/01810/index.phtml>

Engel Pál, *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig*, Budapest, 1990.

Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440–Mihai Dim. Sturdza, 1711*, Budapest, 1990.

Kosáry Domokos, *Újjászületés és polgárosodás*, Budapest, 1990.

Varga Demeter, *Megyeriektől Mohácsig*, Kolozsvár, 1997.

Kósa Csaba, *Félhold és kétfélszáz év*, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997.

Magyar múlt és történet, szerk. Kósa László, Budapest, 1998.

Magyar kódex. A magyar múlt és évszázadai, I-IV, Budapest, 1999-2000.

László László, Vincze Zoltán, *A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai. Tankönyv a VI. és a VII. osztályosok számára*, Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2000.

Ódon Erdélyi Múlt és történeti tanulmányok, Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette, az előszót írta és a jegyzeteket készítette Sas Péter, Neumann Kht, Budapest, 2004. <http://mek.oszk.hu/04900/04920/html/>

Magyar néprajz, vol. I–VIII., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988–2002. <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/>

Malonyay Dezső, *A magyar nép művészete*, vol. I–II., Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907–1922. <http://mek.oszk.hu/01600/01671/index.phtml>

Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989 Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.

<http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=746>

Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf

Magyarország képes történelmi kronológiája, www.kepido.oszk.hu

Kriza János Néprajzi Társaság Képtára. Az erdélyi magyar néprajzi örökség digitális megjelenítése,

<http://kjtntfotoarchivum.adatbank.transindex.ro/archivumrol.php>

Bárdi Nándor, *Összezárkózás és szétfejlés. Kísérlet a magyar kisebbségek történetének periodizációjára*. In: *Nemzet a társadalomban*. Szerk. Fedinec Csilla, TLA, 2004, 251–274. <http://bardi.adatbank.transindex.ro>

Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. TLA-JATE, Budapest-Szeged, 1994.

Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989*, <http://vincze.adatbank.transindex.ro>

Mikó Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, A „STUDIUM” kiadása, Budapest, 1941. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=745>

Veres Valér, *Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében*. Szociológiai szemle. Budapest, 4/2000. [html] <http://veres.adatbank.transindex.ro/>

Veres Valér, *A Kovászna és Kolozs megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása*. Régió – Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 3-4/1997. <http://veres.adatbank.transindex.ro/>

Comunitatea poloneză

Lucrări generale și speciale

Ceaușu, Mihai Ștefan, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004.

Ciachir, Nicolae, *Din istoria Bucovinei. 1775–1944*; București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

Grigorovici, Radu (coordonator), *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă (română și germană), București, Editura Academiei Române, 1998.

Grigorovici, Radu, *Modelul Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, an III, nr. 2, 1996.

Grigoroviță, Mircea, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996.

Hrenciuc, Daniel, *Un destin pentru istorie: Polonezii în Bucovina (1774–2008)*, Iași, Editura Princeps Edit, 2008.

Hrenciuc, Daniel, *Continuitate și schimbare; integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în regatul României Mari (1918–1940)*, vol. 1–2, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005 (vol. 1), Suceava, Editura Mușatinii, 2007 (vol. 2).

Hrenciuc, Daniel, Florin Pintescu, *Istoria și tradițiile minorității poloneze*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2004.

Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991.

Pintescu, Florin, *Bucovina, zonă de convergență etnică și spirituală*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 1–2, 2001, București–Cernăuți.

Pintescu, Florin, *Considerații privind situația demografică, socio-economică și culturală a comunității polone din sudul Bucovinei în perioada 1945–1989*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 2, Cernăuți–București, 2005.

Pintescu, Florin, Hrenciuc, Daniel, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2002.

Popescu, Ion, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în lumina recensămintelor feldmareșalului Rumianțev (1772–1773 și 1774)*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 2, 1994.

Site Internet și reviste

www.dompolski.ro – Site oficial al Uniunii Polonezilor din România.

Polonus – Revista Uniunii Polonezilor din România, nr. 1–155, 1991–2008.

Comunitatea rromă

1996 Cosma, Viorel, *Lăutarii de ieri și de azi*. Ed. a 2-a, revizuită și adăugită, București: Editura Du Style, 384 p. (Colecția Destine).

1998 Achim, Viorel, *Țiganii în istoria României*, București: Editura Enciclopedică, 202 p.

1998 Sarău, Gheorghe, *Rromii, India și limba rromani*, București: Kriterion [Colecția „Biblioteca rromă”, nr. 4], 258 p. [Finanțator: Ministerul Culturii].

2000 Ionescu, Vasile [antologie], *Robia rromilor în Țările Române. Țara Românească. Rromii din România – Studii și documente istorice*, București: Editura „Aven Amentza”.

2001 Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact* – Editura Lumina Lex, București;

2001 Itu, Mircea și Moleanu [Badiu], Julieta, *Cultură și civilizație indiană*, București: CREDIS – Universitatea București, 210 p. [Primul referent: prof. univ. dr. Lucia Wald, al doilea referent: Gheorghe Sarău; Finanțator: CEDU 2000+].

2002 Bățalan, Costică, *Rromane taxtaja. Nestemate din folclorul rromilor*. Ediție bilingvă, București – Cluj: Editura Kriterion, 226 p. [Gheorghe Sarău: referent și redactor; îngrijitor colecție]. Finanțator: C.R.C.R. Cluj Napoca.

2002 Grigore, Delia, *Curs de antropologie și folclor rrom. Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității rrome contemporane*, București: CREDIS, 182 p. [Gheorghe Sarău: referent; Finanțator: CEDU 2000+].

2002 Potra, George, *Contribuțiuni la istoricul ȝiganilor din România*. Text stabilit de G. Pienescu, București: Mihai Dascal Editor, XIV + 378 p.

2002 Djuric Dr., Rajko, *Istoria literaturii rromne. I. Istoria e rromane literaturaqi*, București: Universitatea din București-CREDIS, 182 p. [Gheorghe Sarău: referent, redactor, tehnoredactor; Traducere: Sorin Georgescu], București: Editura Credis, 182 p. [Finanțator: CEDU 2000+].

2005 Petcuț, Petre; Grigore, Delia; Sandu, Mariana, *Istoria și tradițiile minorității rromani: manual pentru clasele aVI-a – aVII-a*, București: Editura Sigma, 104 p.

2006 Sarău, Gheorghe, *Dicționar rrom – român*, București: Editura Sigma, 224 p.

2006 Ionescu, Mariea; Cace, Sorin, *Politici publice pentru rromi. Evoluții și perspective*, București: Editura Expert, 152 p.

2008 Sarău, Gheorghe, *Curs practic de limba rromani pentru toți*, București: Sigma [Colecția „Biblioteca rromă, nr. 8], 208 p., cu CD și cheia exercițiilor.

2008 Liégeois, Jean-Pierre, *Romii în Europa*, Council of Europe/Conseil de l'Europe, 287 p.

Comunitatea rușilor lipoveni

Chirilă, Feodor, *Minoritatea rușilor lipoveni*, în *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, Ed. Kham, București, 2001, p. 153–221.

Fenoghen, Sevastian, *Sarichioi. Pagini de istorie*, Ed. Kriterion, București, 1998.

Ipatiov, Filip, *Rușii lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

Echim, Andrei, *Condiția populației din Rezervația biosferei Delta Dunării*, Ed. Ararat, București, 1994.

Marinescu, Mihail, *Cântecul rusesc lipovenesc*, București, 1988.

Nistor, Ion I., *Cercetări asupra cultului lipovenesc din România*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tomul XXIX, mem. 9, București, 1947.

Plătică, M., *Cutul creștin de rit vechi*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII (1960), nr. 9–10.

(Ștefănescu), Melchisedec, *Lipovenismul, adică schismaticii sau răscolnicii și ereticii rusesci după autori ruși și izvoare naționale române*, Imprimeria Națională, București, 1871.

Varona, Alexandr, *Tragedia shismei ruse. Reforma patriarhului Nikon și începuturile staroverilor*, Ed. Kriterion, București, 2002.

Moldovan, Svetlana, *Comunitatea rușilor lipoveni. Ghid de prezentare*, Ed. Ararat, București, 2004.

Vascenco, Victor, *Lipovenii. Studii Linguistice*, București, Ed. Academiei Române, 2003.

Comunitatea slovacă

Anoca, Dagmar Mária, *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2002.

Bujna, Ivan, *Stručný nástin cirkvi evanjelickej a.v. v Nadlaku* (1912). In: *Spisy*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2000.

Bujna, Ivan, *Dejiny Slovenského ľudového kruhu v Nadlaku* (1935). In: *Spisy*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2000.

Dancu, Paul, *Colonizarea slovacilor în comitatele Satu Mare, Ugocea și Maramureș din secolul XVIII și începutul secolului XIX – Kolonizovanie Slovákov do Satmárskej, Ugočskej a Marmarošskej župy v 18. a začiatkom 19. storočia*. Z rumuniny preložil Ondrej Štefanko. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1997.

Dováľ, Peter Pavel, *Môj životopis (a čo s ním súvisí)*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2002.

Haan, Ľudovít a Zajac, Daniel, *Dejepis starého i nového Nadlaku*. 2. vydanie. Vydali DZSČR a o.s. Slávia a.s. Nadlak 1994.

Hrdlička, Karol, *Sándora Petőfiho spisy básnické. Z mad'arského jazyka preložil Karol Hrdlička*. Békéšska Čaba 1890, 1997.

Mót'ovská, Alžbeta, *Nadlacká kronika*, rukopis, 400 s. strojopisu.

Plech, Ján, *Butin. Kronika školy a života*. In: *Dve kroniky*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.

Rádix, Matej, *Dejepis nadlackých Slovákov od roku 1903-ho do 1953-ho*. In: *Dve kroniky*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.

Sirácky, Ján a kol., *Slováci vo svete*. Vyd. Matica slovenská, Martin 1980.

Štefanko, Ondrej, *Poldruha storočná vydavateľská činnosť nadlackých Slovákov*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2003.

Štefanko, Ondrej, *O Slovákoch v Rumunsku*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2004.

Štefanková, Mária, *Odev nadlackých Slovákov*. Vyd. Kriterion, Bukurešť, 1997.

Tajovský, Jozef Gregor, *Nadlacké dielo*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1996.

Zborník, *Memorialul 50 de ani de învățământ liceal cu limba de predare slovacă din România • Pamätnica 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.

Zborník, *200 rokov • života Slovákov v Nadlaku*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2003.

Lexikón slovenských dejín

Škovran Dušan a kol.: *SPN*, Bratislava 1997

Slovenský týždenník, Nadlak 1929–1932.

Naše snahy, Nadlak 1936–1941.

Ročenka, *Variácie 13*. Vyd. Kriterion, Bukurešť, 1994 a *Variácie 14*. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1996.

ARCHÍVY:

Archív slovenského evanjelického cirkevného zboru v Nadlaku.

Školský archív Strednej školy v Nadlaku: *Základné slovenské školy zo Starých Viníc*.

DOBOVÉ KALENDÁRE.

Comunitatea sârbă

Ivan Mircov, *Istorijska i Tradicija Srpske Manjine*, Ploiești, 2006

Ljubivoje Cerović, *Srbi u Rumuniji*, Novi Sad, 1997.
 Zdravko Fenlački, Jovan Pejanov, *Tamo Amo po Banatu*, Timișoara, 2007.
 Dušan Sablici, *Ssrpsko Školstvo u Rumuniji 1919–1989*, Timișoara, 1996.
 Stevan Bugarschi, *Zavičajna Književnost Srba iz Rumunije 1918–1947*, Timișoara, 2007.
Arad kroz vreme-aradul de-a lungul timpului, nr. 4–6, Timișoara, 2003–2005.
www.wikipedia.com
www.banaterra.eu
www.zrenjanin.co.yu

Comunitatea ucraineană

(Pentru primele atestări și pentru unele aspecte din viața și activitatea ucrainenilor din România)

Maramureș:

Ioan Mihalyi, *Istoria comitatului Maramureș. Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Sighet, 1900.

Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940.

Vasyl Kureleak, *Ukrainți rumunskoi Maramuroșciny*, Lvov, 2001.

Suceava:

Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931–1932, vol. I–II.

D. Kvitzkovskyi, T. Bryndzan, A. Jukovskyi, *Bukovyna. Ii mynule i suceasne*, Paris – Philadelphia – Detroit, 1956.

Adrian Șeiciuc, *Problema ucraineană în Bucovina sudică*, București, 2001.

Pavel Țuguî, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, 2002.

Banat:

Ilie Lazăr, Elena Lazăr, *Monografia satului Zorile, Caraș-Severin*, 2005.

Petru Kimpan, Ivan Kimpan, *Z vysokoi verchovyny do zelenoi liščyny*, București, 2008.

Dobrogea:

Lupulescu (Volkov F. K.), *Russkie kolonii v Dobrudje*, în „Kievskaia starina“, 1889, vol. XXIV.

Al. Arbore, *Așezările lipovenilor și rușilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei“, 1920, nr. 1.

V. Kušnir, *Ukrainți za Dunaiem*, Odesa, 2002.

Comunitatea germană

Baier Hannelore, Bottesch Martin, Nowak Dieter, Wiecken Alfred, Ziegler Winfried, *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, Mediaș, 2007.

Boar Arsenie, *Istorie ilustrată a Banatului Montan*, Vol. I–II, Reșița, 2007–2008.

Ciobanu Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni*, 1918–1944, Sibiu, 2001.

Göllner Carl (Ed), *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, Bukarest, 1979.

Koschitzky Walther, Leber Peter-Dietmar, Wolf Walter, *Deportiert in den Bărăgan*, München, 2001.

Landsmanschaft der Banater Schwaben (Ed.), *Wer sind die Banater Schwaben?*, München, 1998.

Landsmanschaft der Buchenlanddeutschen (Ed.), *Wer sind die Buchenlanddeutschen?*, Augsburg, 1996.

Lupsiasca, Karl Ludwig, *Dem Emporbringen und Aufblühen dieser Bergwerke. Eine Geschichte des Banater Berglands 1855–1920*, Bukarest, 2000.

Myß Walter, *Lexicon der Siebenbürger Sachsen*, Thaur/Innsbruck, 1993.

Nägler Thomas, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest, 1992.

Nägler Thomas, *Românii și sașii până la 1848*, Sibiu, 1997.

Nicoară Vasile, *Dobrogea. Spațiu geografic multicultural*, Constanța, 2006.

Röskau-Rydel Isabel, *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Berlin, 1995.

Roth Harald, *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Köln–Weimar–Wien, 1996.

Schuster Hans-Werner, Koschitzky Walther, *Deportation der Südostdeutschen in die Sowjetunion*, München, 1999.

ANEXE

ORDIN **privind dezvoltarea problematicii diversității** **în curriculumul național**

Având în vedere Legea nr. 33/1995, privind ratificarea Convenției-cadru a Consiliului Europei pentru protecția minorităților naționale,

Având în vedere Directiva nr. 2000/43/CE a Uniunii Europene, cu privire la implementarea principiului tratamentului egal între persoane, indiferent de originea lor rasială sau etnică,

Având în vedere Recomandarea 1283/1996 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind istoria și învățarea istoriei,

În conformitate cu prevederile Constituției României,

În baza prevederilor Legii învățământului nr. 84/1995, republicată, cu modificările și completările ulterioare,

În temeiul Hotărârii Guvernului nr. 366/2007 privind organizarea și funcționarea Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului,

Ministrul Educației, Cercetării și Tineretului **emite următorul ordin**

Art. 1. În scopul formării elevilor pentru o societate caracterizată prin diversitate culturală, politicile curriculare vor promova valorificarea și dezvoltarea, în cadrul curriculumului național, a aspectelor referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.).

Art. 2. (1) În documentele curriculare – planuri-cadru, programe școlare, manuale școlare, auxiliare curriculare – autorii vor include aspectele referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.), în funcție de specificul domeniilor disciplinare.

(2) În programele școlare vor fi incluse, în funcție de specificul domeniilor disciplinare, obiective-cadru, obiective de referință, competențe generale, competențe specifice, teme/conținuturi ale învățării, activități de învățare, valori și atitudini referitoare la diversitatea culturală - etnică, lingvistică, religioasă etc.

(3) În învățământul gimnazial și în cel liceal, în programa pentru disciplina *Istorie*, va fi abordată problematica istoriei tuturor minorităților din România.

Art. 3. Direcția Generală Management Învățământ Preuniversitar, Direcția Generală Învățământ în Limbile Minorităților și Relația cu Parlamentul și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar vor contribui la elaborarea unor oferte centrale de cursuri opționale pentru gimnaziu și pentru liceu, cum ar fi *Istoria și tradițiile minorităților din România, Educație interculturală* etc.

Art. 4. Instrumentele de evaluare a manualelor școlare și a auxiliarelor curriculare vor prevedea criterii specifice pentru evaluarea aspectelor referitoare la diversitate /alteritate.

Art. 5. (1) Direcțiile de specialitate ale ministerului, instituțiile subordonate acestuia, cu atribuții în implementarea curriculumului și în formarea cadrelor didactice, vor elabora materiale suport cu rol de orientare a cadrelor didactice în aplicarea în procesul didactic a problematicii diversității culturale prevăzute în curriculumul național – obiective, competențe, conținuturi, activități de învățare, atitudini pozitive referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.)

(2) Direcțiile de specialitate ale ministerului, instituțiile subordonate acestuia, cu atribuții în implementarea curriculumului și în formarea cadrelor didactice, Casele Corpului Didactic vor asigura introducerea, în cadrul cursurilor de abilitare curriculară și al altor cursuri de formare, a unor teme specifice referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.)

(3) Direcțiile de specialitate ale ministerului, instituțiile subordonate acestuia, cu atribuții în implementarea curriculumului și în formarea cadrelor didactice, vor căuta resursele și partenerii necesari pentru a asigura formarea cadrelor didactice în vederea promovării, cunoașterii și acceptării diversității/alterității.

Art. 6. Direcția Generală Management Învățământ Preuniversitar, Direcția Generală Învățământ în Limbile Minorităților și Relația cu Parlamentul, Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar, inspectoratele școlare și unitățile de învățământ preuniversitar duc la îndeplinire prevederile prezentului ordin.

MINISTRU,

Cristian Mihai Adomniței

București

Nr. 1529

Data: 18.07.2007

Istoria minorităților naționale din România

PROIECT

propus pentru curs opțional

clasa a X-a

Notă de prezentare

Cursul opțional „Istoria minorităților naționale din România”¹ se adresează elevilor din clasa a X-a, având drept scop familiarizarea acestora cu istoria și tradițiile comunităților de altă etnie care locuiesc pe teritoriul României. Planurile-cadru de învățământ pentru clasa a X-a, aprobate prin OMECT nr. 5723/ 23.12.2003, alocă prin curriculumul la decizia 'colii un număr de ore necesare pentru susținerea unor nevoi și interese specifice de învățare ale elevilor din ciclul inferior al liceului.

Pornind de la constatarea că multiculturalitatea a devenit o marcă a unei societăți democratice, programa dorește să contribuie la stimularea interesului elevilor pentru domeniul istoriei. Chiar dacă disciplina istorie asigură, prin prevederile curriculare în vigoare, o reprezentare echilibrată a istoriei acestui spațiu în raport cu evoluțiile pe arii mai mari (europene și globale), totuși nu toată complexitatea culturală a României este reprezentată. La aceasta se adaugă și faptul că obiectivele sistemului educațional românesc solicită și adecvarea acestuia la două mari axe: relevanța formării pentru piața muncii, respectiv, asigurarea educației pentru o cetățenie democratică. Generația tânără va fi confruntată cu o piață a muncii foarte dinamică și care va implica, printre altele, o mobilitate spațială (sistemul educațional nu mai poate forma o forță de muncă adecvată doar cerințelor pieței din România), dar și capacitatea de a se integra în colective

---

¹ Propunerea a apărut în urma unui șir mai lung de proiecte dedicate istoriei minorităților naționale din România, majoritatea coordonate de către Proiect on Ethnic Relations Romania în colaborare cu MECT și cu participarea Departamentului pentru Relații Interetnice al Guvernului României. În egală măsură, programa este și rezultatul contextului educațional actual, marcat de un accent special al ariei Om și societate pe dimensiunea civică și pe competențele de nivel ridicat (gândirea critică, multiperspectivitatea etc.). Elementele de conținut au fost sistematizate cu ocazia întâlnirii de la Daneș, iulie 2008 și exprimă consensul participanților în legătură cu această componentă a programei.

care prin forța lucrurilor sunt compuse din persoane cu tradiții culturale foarte diferite. Competența legată de înțelegerea diversității culturale și valorificarea contribuției fiecărei comunități culturale la un orizont spiritual comun este, din această perspectivă, o funcție directă a calificării forței de muncă. Totodată, această programă permite suplimentarea oportunităților de învățare care să contribuie la atingerea competențelor stabilite pentru clasele de liceu.

Există și un element recuperatoriu al acestei programe. Pe de o parte, disciplina „Istoria și tradițiile minorității” se predă la clasele a VI-a – a VII-a, dar numai acolo unde numărul de elevi este suficient de mare pentru a se organiza clase cu predare în limba minorităților sau unde se predă, la solicitarea unui număr suficient de părinți, limba respectivei minorități naționale; există situații în care unele minorități mici și dispersate (sau aflate cu precădere în mediul rural, aflat în scădere continuă de populație școlară) nu au posibilitatea de a studia această disciplină. Pentru elevii aparținând acestor minorități este o modalitate de a recupera o dimensiune fundamentală a propriei lor moșteniri culturale.

Pe de altă parte, dimensiunea recuperatorie are în vedere și un alt element. O analiză *sine ira et studio* a programelor de istorie și tradiții a minorităților arată că unele dintre acestea au un pronunțat caracter de istorie evenimentială; aspectele legate de tradiții și contribuție culturală sunt, pentru a folosi un eufemism, mai degrabă marginale. Adesea, disciplina devine mai degrabă o istorie compusă din istoria românilor și cea a statului care reprezintă constructul de drept internațional care reprezintă etnia respectivă. Situația este relativ similară și în cazul cursului general de istorie – în afara unui număr limitat de teme, iar acestea dedicate doar unor minorități, diversitatea etnică și culturală ce caracterizează istoria și spațiul românesc este trecută în regim secund. Elementul fundamental, cel al coexistenței mai mult sau mai puțin pașnice, mai mult sau mai puțin colaborative, rămâne în regim secund. Dimpotrivă, această programă s-a construit pe principiul coexistenței, al interacțiunii constante dintre minorități și majoritate. Această coexistență a marcat profund identitatea românească, de la primele structuri urbane la avangarda artistică a secolului al XX-lea. Alte principii care stau la baza acestei programe sunt multiperspectivitatea și interculturalitatea. Cele două principii sunt complementare, căci implică acceptarea și asumarea unor puncte de vedere diferite asupra unor evenimente comune și care sunt interpretate în concordanță cu propriul bagaj cultural și istoric.

Aceste principii pot fi regăsite ca piloni ai educației istorice contemporane atât în documente românești de politică educațională, cât și în documente europene. Pentru a da doar câteva exemple, ne referim la OMECT nr. 1528/18.07.2007 cu privire la diversitate, Carta albă asupra

dialogului intercultural (mai 2008, pct. 160), Recomandarea Consiliului Europei cu privire la predarea istoriei (Recomandarea 15/2001).

Structura programei

Programa școlară are următoarea structură:

- nota de prezentare care identifică locul acestui curs opțional în ansamblul planurilor cadru de învățământ;
- competențele specifice și conținuturile asociate acestora propun elemente specifice derivate din caracteristicile traseelor educaționale care includ istoria ca domeniu de studiu în clasele a IX-a și a X-a; aceste componente au ca reper și programele școlare pentru disciplina Istoria și tradițiile minorității (clasele a VI-a – a VII-a);
- valorile și atitudinile, finalități de natură axiologică, urmărite prin studiul istoriei pe durata învățământului liceal;
- sugestiile metodologice, elaborate pentru a orienta proiectarea demersului didactic adecvat competențelor, valorilor și atitudinilor prevăzute de programele școlare.

Programa cuprinde competențe specifice care sunt apropiate de cele incluse în programele cursului general și se subsumează competențelor generale prevăzute pentru această etapă de școlaritate.

Conținuturile sunt organizate tematic și se află în legătură explicită cu patru dintre domeniile de conținut incluse în programa cursului general: *Popoare și spații, Oamenii, societatea și lumea ideilor, Statul și politica, Religia și viața religioasă*. O caracteristică a conținuturilor incluse în programă este caracterul lor generativ: ele nu vizează o minoritate sau un grup de minorități, ci se referă la problemele comune, în sensul problematicii relațiilor dintre minorități și majoritate, la problemele identitare. Analiza elementelor care constituie identitatea politică și culturală a minorităților din România constituie un element care contribuie la înțelegerea, asumarea și valorizarea pozitivă a diversității culturale românești. În ceea ce privește conținuturile, profesorii vor putea opta asupra nivelului de specificare a problemelor abordate în funcție de criterii care țin de nevoile și interesele elevilor, dar și de resurse sau de localizarea geografică a școlilor în care predau. Ceea ce trebuie să aibă în vedere profesorul este să ofere ocazii pentru ca elevii să cunoască toate grupurile etnice care trăiesc în România.

Dimensiunea cronologică va fi „recuperată” prin intermediul proiectării didactice, avându-se în vedere că o serie de aspecte sunt abordate sincron, pentru a oferi posibilitatea de a analiza modul în care au interacționat minoritățile cu majoritatea și cu alte minorități.

Valori și atitudini

- Formarea imaginii de sine, a sentimentului de apartenență la un spațiu cultural.
- Deschiderea spre celălalt, interesul pentru împărtășirea valorilor proprii.
- Stimularea interesului pentru valorile de patrimoniu.

Competențe specifice	Conținuturi
1. Formarea unor reprezentări culturale despre spații și epoci istorice diferite 2. Plasarea evenimentelor și proceselor istorice în contexte istorice și cronologice mai largi (românesc, european sau universal) 3. Realizarea unei investigații asupra unui subiect de istorie locală 4. Descoperirea în diverse surse a elementelor care formează identitatea de sine, a unui grup etnic, cultural, social, politic	Popoare și spații - originea și așezarea minorităților naționale pe teritoriul actual a României (momentul și traseele de deplasare, migrații interne) - elemente identitare (tradiții legate de scurgerea timpului, de activitățile economice, de viața familială) - relația cu spațiul, percepții asupra spațiului (relația dintre informația academică și tradiția vernaculară și literatura cu privire la originea, deplasarea și sosirea minorității naționale pe teritoriul românesc)
5. Exprimarea unei opinii în limbajul adecvat istoriei utilizând termeni specifici din istoria minorităților 6. Recunoașterea și acceptarea perspectivelor multiple asupra faptelor și proceselor istorice 7. Aprecierea valorilor trecutului prin raportarea la actualitate 8. Analiza diversității sociale, culturale și de civilizație exprimată în surse istorice diferite 9. Recunoașterea particularităților culturale ale mediului în care trăiesc 10. Integrarea informațiilor obținute în medii nonformale de învățare în analiza elementelor de istorie, cultură și civilizație	Oamenii, societatea și lumea ideilor - contribuția la patrimoniul comun (instituții și personalități, opere literare și artistice, monumente și locuri reprezentative) - viața cotidiană (activități economice, structura familială și comunitară, relațiile de gen, jocuri și sărbători ale copiilor, portul popular) - percepții și stereotipuri reciproce (geneza stereotipurilor și a auto-stereotipurilor, evoluția în timp a acestora, suportul literar, artistic și politic al acestora) - interferențe culturale - evoluția relațiilor dintre minoritățile naționale și relațiile acestora cu românii (în evoluție cronologică, pe epoci istorice)
5. Exprimarea unei opinii în limbajul adecvat istoriei utilizând termeni specifici din istoria minorităților 6. Recunoașterea și acceptarea perspectivelor multiple asupra faptelor și proceselor istorice 11. Identificarea aspectelor trecutului care pot contribui la înțelegerea prezentului 12. Recunoașterea continuității, schimbării și a cauzalității în evoluția socială	Statul și politica - istoria minorităților naționale (în evoluție cronologică ²) evoluția cadrului normativ cu privire la minorități (statute sociale și politice, legislația cu privire la minorități și definirea acestora ³) - forme de organizare instituțională ale minorităților (în plan local și național, asociații culturale și politice, legături cu statul de origine al etniei respective)
13. Analiza factorilor politici, sociali, economici, culturali care alcătuiesc imaginea unei societăți 14. Exprimarea opiniilor față de opere culturale folosind tehnici diverse de comunicare 10. Integrarea informațiilor obținute în medii non-formale de învățare în analiza elementelor de istorie, cultură și civilizație	Religia și viața religioasă - religii și instituții de cult (istoria organizării religioase, monumente de cult reprezentative) - confesiune și cultură religioasă (rolul instituțiilor religioase în cultura și viața politică a minorității)

² Trimiterile la istoria statului de origine al etniei respective sunt justificate, dar în limitele în care acestea constituie un cadru general explicativ și contribuie la încadrarea fenomenelor și evenimentelor analizate în contexte mai largi.

³ Reamintim faptul că sensurile moderne atribuite conceptelor de națiune și minoritate sunt departe de sensurile atribuite acestor termeni în, să spunem, evul mediu.

Sugestii metodologice

Programa propune o abordare care continuă – cu modificările impuse de palierul de școlaritate și de parcursul studierii istoriei în învățământul preuniversitar – demersurile inițiate prin programele de Istoria și tradițiile minorităților, dar și organizarea tematică a noilor programe școlare pentru liceu. **Dimensiunea interculturală** presupune acceptarea multiperspectivității – un eveniment este resimțit, perceput și ca atare memorat diferit de către actorii participanți la acesta sau de către cei care îl rememorează. Prin urmare, accentul poate fi pus pe abordările care să utilizeze multiperspectivitatea ca instrument de investigație. Totodată, demersurile familiare de la disciplina Educație/Cultură civică pot fi utilizate în proiectarea activităților de la clasă. **Dimensiunea comparativă a istoriei**, facilitată de programă este un alt aspect care trebuie să stea în atenția profesorilor. Aceștia pot propune demersuri de învățare bazate pe cercetare, încurajând elevii să folosească o diversitate de surse, să utilizeze mărturii contemporane, să formuleze opinii și să le argumenteze, să valorifice experiențele personale în procesul de învățare (trecutul familiei și al comunității, vizitele la locuri istorice etc.).

Utilizarea surselor istorice în predarea istoriei trebuie să se afle permanent în atenția profesorului. Formarea competențelor legate de analiza surselor istorice este un obiectiv de predare important pentru că valoarea surselor pentru interpretarea istorică este foarte diferită, iar instrumentele de analiză ale diferitelor surse sunt foarte diverse. Conceptul cheie care trebuie să stea în atenția profesorului este cel de **multiperspectivitate**, însemnând "un mod de a gândi, a selecta, a examina și a utiliza dovezi provenind din diferite surse pentru a lămuri complexitatea unei situații și pentru a descoperi ceea ce s-a întâmplat și de ce". Un demers didactic focalizat pe înțelegerea multiperspectivității înseamnă a ajuta elevii să exerseze modalități de analiză a faptelor/proceselor istorice pentru a înțelege ceea ce s-a întâmplat în trecut și de ce. Activitățile propuse trebuie să contribuie la înlăturarea stereotipurilor, a discriminării și a automatismelor de gândire, precum și la cultivarea spiritului tolerant și a respectului pentru diversitate.

În aplicarea programei profesorii ar trebui să aibă în vedere mai multe paliere.

a. Proiectarea didactică:

- accentuarea dimensiunii transdisciplinare: având o puternică orientare spre dimensiunile culturală și socială, cursul opțional permite integrarea de cunoștințe din zona geografiei, a educației pentru o cetățenie

democratică, educație mass-media, dar și a celor din ariile curriculare Limbă și comunicare și Arte;

- accentuarea demersurilor care dezvoltă gândirea critică și înțelegerea valorilor comune: analiza surselor istorice și literare care prezintă puncte de vedere diferite despre același eveniment, analiza și evaluarea semnificației date aceluiasi eveniment sau fenomen istoric;

- integrarea informațiilor obținute în medii non-formale de învățare în analiza elementelor de istorie, cultură și civilizație, care se poate realiza prin parteneriate la nivel local și între localități;

- utilizarea noilor tehnologii de comunicare și informație (TIC), fie pentru a căuta și organiza informații (site-uri care permit social networking), dar și pentru a încuraja dezvoltarea proiectelor comune.

b. La nivelul **activităților și al situațiilor de învățare** sugerăm abordări care să dezvolte învățările anterioare ale elevilor, să le deschidă interesul pentru acest domeniu de cunoaștere, dar și să valorifice experiențele din mediile nonformale de învățare. Fiind o disciplină în regim de opțional, abordările pot fi mult mai flexibile, elementul central reprezentându-l raportarea cunoștințelor transmise la experiența personală a elevilor. Activitățile se pot baza pe:

- analiza informațiilor apărute în mass-media centrale și locale (modul în care sunt prezentate informațiile despre minorități, analiza stereotipurilor și a auto-stereotipurilor);

- utilizarea textelor literare și folclorice (analiza modului în care epoci istorice sunt reflectate în literatura autorilor români și a celor de altă limbă sau etnie) și însușirea unor elemente de vocabular aparținând limbilor minorităților studiate;

- vizite în muzee și la colecții particulare, dar și la monumente care reflectă cultura minorităților dintr-o regiune sau alta (de la localități care păstrează, de exemplu, elemente de arhitectură tradițională, la monumente dedicate unor evenimente semnificative din istoria minorităților), excursii tematice.

În ceea ce privește activitățile la clasă, accentul ar trebui să cadă tot pe dimensiunea comparativă. Posibile demersuri sunt legate de:

- activități pe grupe (jocul de rol bazat pe analiza deciziilor luate în momente speciale, simulări de negocieri);

- activități de proiect (finalizate cu realizarea de mape tematice, postere, fotomontaje, organizarea de expoziții pe teme date, identificarea de surse online).

c. **Domeniul evaluării:** O eficiență sporită a învățării poate fi asigurată prin diversificarea tipurilor de evaluare aplicate în procesul didactic. Este recomandabil ca profesorii să folosească în mod adecvat scopurilor educaționale toate tipurile de evaluare: inițială, continuă și sumativă. De asemenea, pentru a motiva elevii, se vor folosi metode și instrumente complementare de evaluare: observarea sistematică a comportamentului elevilor, portofoliul, autoevaluarea, evaluarea pe bază de proiecte sau pe baza participării la desfășurarea unor acțiuni în afara școlii (de la pregătirea unor vizite la muzee la inițiative sociale în plan local).

Denumirile unor localități prezente în text în limbile minorităților naționale

	Maghiară	Germană	Sârbă	Slovacă - Cehă	Rusă	Polonă	Croată
Alud	Nagyenyed	Straßburg am Mieresch					
Alba Iulia	Gyulafehérvár	Karlsburg					
Arad	Arad	Arad	Arad	Arad			
Ardeal	Erdély	Siebenbürgen		Ardiel' Sedmohradsko			
Baia Mare	Nagybánya	Frauenbach		Nad'báňa			
baziaș			Baziaș				
Becicherecul Mic	Kisbecskerek	Klein-Betschkerek	Mali Bečkerek				
Belobreșca			Belobreška				
Beregsău Mic			Nemet				
Bihar	Bihar			Bihar			
Bistrița	Beszterce	Bistritz		Bystrica			
Brașov	Brassó	Kronstadt		Brašov			
Bordușani				Boršci			
Cacica					Kaczyka		
Carcaliu					Kamen		Karaševo
Carășova							
Câmpia							
Cârta	Kerc		Lugovet				
Cenad	Csanád		Čanad				
Cenei			Čenej				
Cetățuia	Csikcsatószeg						
Checea			Keča				
Ciacova	Csák	Tschakowa	Čakovo				

Măceși				Mačević				
Mănăștur				Monoștor				
Mănăstirea				Șendurac				
Moara							Bulaj	
Moldova Veche	Ômoldova	Alt-Moldova		Stara Moldova				
Nădlac	Nagylak			Nadlak				
Năvodari						Karachioi		
Nermed								Nermić
Nicorești	Szilás							
Odorhei	Székelyudvarhely	Oderhellen						
Oradea	Nagyvárad	Grosswardei			Vel'ky Váradin			
Pecica	Pécska			Pečka				
Peciu Nou				Ulbeč				
Petrovoselo				Petrovo Selo				
Piatra Craiului	Királyhágó	Königstein					Plesza	
Pleșa							Pojana Mikuli	
Pojana Micului								
Pojejena				Požežena				
Pustiana	Pusztina							
Radinna				Radinna				
Rafnic								Ravnik
Reșița	Resicabánya	Reschitza						Ričica
Rimetea	Torockó	Eisenburg						
Rudna				Rudna				
Saravale				Saravola				
Satu-Mare (jud. Arad)				Nacífala				
Satchinez								
Satu-Mare	Szatmár	Sathmar		Knez				
					Satmár			

Sărățeni	Sóvárad						
Sâmpetru Mare				Veliki Sempetar			
Sâncolau Mare	Nagyszentmiklós			Veliki Semikluš	Vel'k'y Semikl'osh		
Sânmartinu				Sepski Semarton			
Sărbesc							
Sibiu	Nagyszeben	Hermannstadt			Sebeň		
Simleu					Šoml'ov		
Sălaj	Szilágy						
Soca				Soka			
Socol				Sokolovac			
Solonețu Nou							
Suceava	Szucsáva	Suczawa				Nowy Soloniec Suczawa	
Șumuleu Ciuc	Csiksomlyó				Šoml'ov		
Stanciova				Stančevo			
Svințița				Svinica			
Talpa	Talpa						
Târgu Mureș	Marosvásárhely				Marošvásárhej		
Timișoara	Temesvár	Temeswar		Temišvar			Temišvar
Toplița-Ciuci/Ciceu	Csiklaplaca/Csikcsi cső				Toplica-Teplica		
Trotuși	Tátos				Trotuš		
Turda	Torda	Thorenburg			Turda		
Turnu				Tomja			
Țara Bârlsei	Barcaság						
Ținutul Călatei	Kalotaszeg						
Valea Mica	Pokolpatak						
Variăș	Variăș			Variăș			
Vicșani						Ruda	
Viștea	Vista						
Vodnic							Vodnik
Zalău	Zilah	Zillenmarkt			Zilaj		
Zlatita				Zlatica			